

જેહાંગીર કરાણીની ઇરાની ઇતીહાસીક નવલકથા.

ગુલશીરીનાઃ ઇરાનની છેલ્લી શાહુખદી.

રચનાર
મરહુમ શાયર ફરુખ ઇરાની.

મુબાઈ.
જેહાંગીર બી. કરાણીના ઓકરાઓ,
પુસ્તક વિચાર તથા પ્રગટ કરનાર, વિ.
૨૧૦-૨૨, વોરા બગીચ, કોટ, મુંબઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૪૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુલશરીખા. ઈશાનની
છેલ્લી શાલખદી

વિષય

મરહુમ શાયર
રૂસ્તમ ગુસ્તાદ ધરાની.

જન્મ.

તા. ૨૭ મી અક્ટોબર ૧૮૩૭.

મરણ.

તા. ૧૧ મી બુલાદ ૧૮૯૨.

જેહાંગીર કરાણીની ઇરાની ઇતીહાસીક નવલકથા.

ગુલશીરીનાઃ ઇરાનની છેલ્લી શાહજાદી.

રચનાર
મરહુમ શાયર રૂસ્તમ ઇરાની.

મુબારક.
જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,
પુસ્તક વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર, વિં
૨૧૦-૨૨, બોરા બજાર, કોલ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૨૪૭

Printed by P. C. Appoo, at the New Art Printing Press
No. 204-225, Map'a's Compound, Bora Bazar, Fort
and Published by M. J. Karani,
220, Bora Bazar, Fort, BOMBAY,

મરહુમ શાયર રૂસ્તમ ગુસ્તાદ ધરાની.

“અતન ઝેન્દે પીલ એ બલન જેઝેધલ,
અફસ્ત અઝે બેહમન, અદેલ રૂદે નીલ.”

“(તેનું) આંગ મસ્ત હાથીના જેવું હતું અને તેનું રૂહ જેઝેધલ (સરોશ)ના જેવું પાક હતું; તેના હાથો બહુમનના વાદળો જેવા અને તેનું જીગર નીલના દર્યાવ મીસાલે (વહેતું) હતું.”

એક કાબેલ લેખક, મહાન શાયર, અને વાસ્તવિક ટીકાકાર તરીકે પોતાના જમાનામાં વખણાઈ ગયલા આ પહેલવાની પેશાની ધરાવતા નરનો જન્મ તા. ૨૭ મી અક્ટોબર ૧૮૩૭ ને દીવસે મુંબઈમાં થયો હતો. અય્યપણથીજ ચાલાકી અને લાખવાની ઝેલુ અને શક્તિનો પુરાવો આપવા માંડી ૧૮૫૩ થી ૫૬ એટલે ૧૬ મે વરશે તો “પારસી મિત્ર”માં મરનારનાં હાથનાં ફાંકડાં લખાણો અને ઉત્તમ કવિતાઓ દેખાવ દેવા પામી હતી.

ત્યારબાદ બહારકોટ જે તે વેળા પારસીઓનું “હેડ-ક્વાર્ટર” જેવું હતું, ત્યાં એક સારા પાયા ઉપર સ્કુલ કહાડી અને ત્યારબાદ ૧૮૬૦ થી ‘દોસ્તે હીંદ’ નામનાં પત્ર સાથે સંબંધ જોડાયો. ત્યારબાદ ૧૮૬૨ થી ૧૮૬૪ સુધી “મુંબાઈ સમાચાર” પત્ર સાથે લેખક અને મેનેજર તરીકે રહ્યા બાદ “સૂર્યોદય” પત્ર જેના પેત્રન મરહુમ સર મંગળદાસ નયુલાઈ હતા તે પત્રમાં જોડાયા, જેમાંથી થોડોક વખત બાદ છુટા પડ્યા. અને એક પ્રીટીંગ પ્રેસ કહાડ્યું. ૫મી ૧૮૭૧-૭૨ માં પાછો મુંબાઈ સમાચાર સાથે સંબંધ જોડાયો. “તે વેળાની મી. રૂસ્તમની સમાચાર પ્રેસ અને પત્ર સંબંધી જનકેશાની, અઠંગ મહેનત, ચાલાક ધામધુમ અને તેજ ધરપરડ કેટલાકોની યાદદાસ્તમાં હજી તાજી છે.”

ત્યારબાદ મી. રૂસ્તમનો મહુર્મ પબ્લીશર મી. જેહાંગીર ખી. કરાણી સાથે સંબંધ જોડાયો અને તે ઓળખાણુ દોસ્તીમાં ફરવાઈ જઈ મરનારની જીંદગીની છેલ્લી પળ સુધી કાયમ રહ્યો, જે અરસામાં રૂસ્તમ ધરાની અને જેહાંગીર કરાણીનાં ભેગાં બળથી અનેક ઉપયોગી

પુસ્તકો બાહેર પડ્યા અને ગુજરાતી સાહિત્યને શણગાર્યું. ૧૮૮૦ થી મરણના છેલ્લા દીવસ સુધી “જ્ઞાનવર્ધક” ચોપાનિયામાં મહુમની કસાયલી કલમથી અનેક ગઝલો કવિતા તેમજ નીતિબોધને લગતાં લખાણો આવતાં હતાં. વળી મરહુમ જેહાંગીર કરાણીનાં પખવાડીક પત્ર “પારસી ટીકાકાર” જન્મયુત્પારથી મીઠા રસ્તમની સ્વતંત્ર કલમથી ચાલતું હતું.

ગુજરાતી સાહિત્ય શણગારવામાં મરહુમે જીંદગી અર્પણ કીધી હતી તે એમનાં લખેલાં અને સુધારેલાં પુસ્તકોની ટીપ ઉપરથી જણાશે.

મહુમનાં અધિપતિપણું હેણ સુધારા વધારા સાથે નવીન રૂપ રંગમાં છપાઈ અસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોની ટીપ.

૧. ફરામઝ નામુ; ૨. બાગો બહાર; ૩. ચત્રીકા નામુ; ૪. દારાબ નામુ; ૫. કેરશાસપ નામુ; ૬. સુર-સાગર; ૭. જર ચાહે સો કર; ૮. સેતાયશ નામુ; ૯. ગોપીચંદ આખ્યાન; ૧૦. હોરી સંગ્રહ; ૧૧. કબીર કાવ્ય; ૧૨. ગલ્લેવીનતું ગુલેસ્તાન; ૧૩. ગલ્લેવીનતી કરીમા; ૧૪. હોરી સાગર; ૧૫. બાહારે દાનેશ; ૧૬. બરજોર નામુ.

એમનાં પોતાની કલમથી લખાયેલાં પુસ્તકો:—

૧-૨. રજપૂત વીરરસ કથા પુ. ૧-૨; ૩. અકબર કથા; ૪. લોક કથા; ૫. વીલક્ષણ કથા; ૬-૭. જન રમુજ વાર્તા સંગ્રહ પુ. ૧-૨; ૮. અરેબ્યન ક્રીસ્ટા; ૯. ગુલશીરીના; કવીતાનાં પુસ્તકો ૧૦. રસ્તમી મુનાબત; ૧૧. રસ્તમી પંદનામુ; ૧૨. આદરબાદ મારાસપંદનું પંદનામુ; ૧૩. અમર મુનાબત; ૧૪. ગુન્ઝે અવસ્તા; ૧૫. બીલાલ કથારો; ૧૬. ખુશરો શીરીનનો ક્રીસ્ટો; ૧૭. દોખમે નોશીરવાન; ૧૮. રસ્તમી કવીતા; ૧૯. રસ્તમી ગાયણુ; ૨૦. રસ્તમી ફાગબાજી; ૨૧. સુકતાદ; ૨૨. જરી બનાવ પરવાનુ; ૨૩. પેગામે મોહબત; ૨૪. રૂપાંતિ બેતબાજી; ૨૫. એનેસ્ટીનું મોત; ૨૬. બીજા સર જમશેદજીનો સ્વર્ગવાસ; ૨૭. હસન સારવાન; ૨૮. શીરોઝે મોહબબત; ૨૯ ખ્યાલ બાજ ધરાની; ૩૦ થી ૫૦ આશ્વરે વીસ નાટકો.

મરહુમની કલમથી લખાયેલા નાટકો અનેક હતા પણ એકજ નાટક ‘ધરાનની બાદશાહાતની પડતી’નો નાટક ભજવવામાં આવ્યો હતો અને તે ઘણો વખણાયો હતો.

મરનાર ફારસી ઝબાનનો મહા વિદ્યાવંત, નજુમમાં ધણુંજ સમજનારો, ગાયણનો કાબેલ સમજનાર અને સમજવનાર, અઠંગ ગાનાર અને ગવાડનાર મહુમ દાદાભાઈ વરકીંગ બાક્ષવાળા જે “દાદી ગાયનકાર” તરીકે મશહુર થઈ ગયા છે અને જે ગાયણમાં પુણી જ્ઞાન ધરાવતા હતા તેની સાથે દોસ્તીના ધાડા સંબંધમાં હતા.

મરહુમના મિત્રોમાં હિન્દના દાદા મહુમ દાદાભાઈ નવરોજી, રાવસાહેબ વિશ્વનાથ નારાયણ મંડળીક, ડો. ભાઉ દાજી; મહુમ કવિશ્વર નર્મદાશંકર જેવા મહાન બુદ્ધિવાન નરો હતા. વળી હકીમો બાકર અને ફરામજી ખરાદી જેવા યુનાની હકીમમાં હિસ્તાદ ગણાતા સાહેબો મરનારના અગ્રંત મિત્રો હોવાથી મહુમ યુનાની વૈદાંતું પણ ધણું સાફ જ્ઞાન ધરાવતા હતા, જેનો લાભ ગરીબોને આપવાને તેઓ ચુકતા નહીં.

મરનાર એક મહાન પવિત્ર આત્મા હતા તેથી મરનારે તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૯૨ ના રવીવારે પોતાને મળવા જનાર મિત્રોને ચેતવ્યું હતું કે સોમવારની તેઓ સહવાર બેનાર નહી. પોતાનાં બહેનને પોતા આગળ રવીવારે સંજે બોલાવી કહ્યું કે “સોમવારની સહવારે પાંચ વાગે મારો જીવ તે હકતાવાની જનામમાં જશે. માટે સર્વે તૈયારી કરી રાખજો. મારી કબ્રમાંથી મારા છેલ્લા આરામઘાઠ માટેનાં કપડાં તૈયાર કરો. મારી મરજી છે કે મારે હાથે દેહજી ખડકીમાં ઉતરી આવું; ત્યાં સફાઈદાર ચાદર ખીજાવી, માંડે આંગ સાફ કરી સૂવું ને મારી આસપાસ ચાર મોમબત્તી સળગાવી તમે બેસો ને જ્યારે બરાબર પાંચ વાગે મારો બ્રાણુ તે કીરતારને કેમ સોંપુ તે તમે જોવો.” પછી રાતના બાર વાગાને શુમારે પોતાના એક પુરા ખીરાદરને પોતા આગળ બોલાવ્યો અને કહ્યું કે “હવે સહવારે પાંચ વાગે હું પેલી જોહાંન કુચ કરી જઈશ.” પોતાનાં બહેન ભાઈને જે જે કહેવાતું હતું તે કહ્યું, પછી પોતે “અર્ધમ-યથા”ના

પવિત્ર કલામો બન્ને હાથ જોડી પઢવા માંડ્યા. એમ એબાદતમાં મશગુલ રહી છેલ્લી બંદગી કરતાં કરતાં નબળા ઝીણા પુકાર સહીત બરાબર પોતે આગળથી ચેલ્યા મુજબ સહુવારે પાંચ વાગેજ પોતાનો પવિત્ર અને કિમતી જન તે કીરતારને સ્વાધીન કીધો.

મરનારનાં કવખતનાં અવસાન ઉપર મુંબાઇનાં આગેવાન ગુજરાતી ઇંગ્લિશ પત્રોએ તોંધ લેતાં મરનારની કારકીર્દી અને લખાણ-શક્તિ માટે ઉત્તમ મત ઉચાર્યા હતાં.

મરહુમનું રહ મીનોમાં શાદ થજે !

“આશાંન્ બેહુશત્ બેહુરે બાદ !

અનઆશહી શાંન્ બ આય્ રવાંન્ રસાદ !

બ આય્ બેહુશત્ રેશાન્ બ આશાનીદ્ !”

“તેઓ બહેશત પામે ! તેઓનાં રવાં અમર્ગી પામે ! રેશની-વાળાં બેહુશતમાં આશાયશ પામે.”

અએદૂન્ બાદ ! અએદૂન્ તરજ બાદ !

જેમ એ દુવા ચાલી છે તેમ થાઓ ! તેનાં કરતાંબી જ્યાદા થાઓ !

પ્રગટ કેતાં તરફના બે બોલ.

મહુમ શાયર રસ્તમ ધરાની અમારા મહુમ પિતાજીના એક પરમ-પ્રિય મિત્ર હતા. મહુમ રસ્તમ રોજ બપોરે બે વાગાથી સાંજે પાંચ વાગા સુધી “કરાણીની દુકાને” પધારી મરહુમ પિતાજીની પાસે બેસી સાહિત્ય શણગારવાના કામમાં મશગુલ રહેતા. એ અમારા દિલસોજ મરહુમની યાદગીરી રાખવાની એકલી નેમથી આ “ગુલશીરીના”નો એમની કસાયલી કલમથી લખાયલો ધરાની શાહનશાહાતની કમનસીબ પડતીના હિંગામનો કિરસો રજુ કરતાં ઉમેદ રાખીશું કે માદરવતન ધરાન તરફનાં હાલ થયલાં ખેંચાણ વેળાએ તે હોંશથી વંચાશે.

ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા બળવતાં એક ઉમેદ એજ રાખીશું કે આ પ્રકારનાં સાહિત્યને શ્રીમંત જરથોસ્તી શેડીયાઓ તેમજ શોખીન વાંચક-વર્ગ યોગ્ય ઉત્તેજનના આશરાની નવાજેશ કરવામાં પછાત પડશે નહિ, જેથી સાહિત્યની સેવા બળવવાનાં અમારા અદના પ્રયત્નો ચાલુ રાખી શકાય.

આ કેતાબની પ્રસ્તાવના અને “પારસી-ખરલામી સંબંધ”નો રૈસાલો જાણીતા અબ્યાસી મી૦ જેહાંગીર માનેકજી દેશાઈ, એમ. એ. ની કલમથી લખાયલો છે, જે આ કીરસાનાં વળાં ઉપર ઘણું અજવાળું નાખે છે. એ એકમાર્ગી ઉમંગી ભાષાએ મહેનત લઈ એ વિષય લખવા માટે અમો ભારે આભારી થયા છીએ.

કમતરીન સેવકો,

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ.

મુબાઈ તા. ૧ લી આગસ્ટ ૧૯૩૦.

પ્રસ્તાવના.

ફર્જન્ટે ધરાનીમ મા, શીરાને ગોરરાનીમ મા,
મદાને મયદાનીમ મા, કય દર ગમે જાનીમ મા ?
ધરાની રા તા બતન જાન અસ્ત,
ધરાન માલે ધરાનીઆન અસ્ત !
ગરજ તનો જાન જોગૂઝરીમ, અજ ખૂને શ્યાન જોગૂઝરીમ,
અઝીનો અઝાન જોગૂઝરીમ, મા કય અજ ધરાન જોગૂઝરીમ ?
ધરાની રા તા બતન જાન અસ્ત,
ધરાન માલે ધરાનીઆન અસ્ત !

“અમે ધરાનનાં ફર્જન્ટે છીએ, પોકારતા સિંહ જેવા જોરાવર છીએ, મયદાને જંગમાં યાદોમ પડનારા છીએ, તો અમને જાનની શી પરવાહ ? જ્યાં સુધી એક ધરાનીનાં તનમાં જીવ રહેશે ત્યાંસુધી તો ધરાન ધરાનીઓનીજ મતા છે ! અમે તન અને જાનની પણ દરકાર કરીશું નહીં. ધોરી નસ કાપી લોહી કાઢી આપીશું, બીજી સઘળીં ચીજોનો ભોગ આપીશું, પણ ધરાન અમે કેમ છોડી શકીએ ? જ્યાં સુધી એક ધરાનીનાં તનમાં જાન છે ત્યાં સુધી તો ધરાન ધરાનીઓનીજ મિલકત ગણવાની !”

“ગુલશીરીના”ના કર્તા મહુમ લેખક અને કવિ રસતમ ધરાની છે, અને આ એમનું સુંદર એઆરતમાં લખાયેલું પુસ્તક વાંચતાંજ આપણને હાલના એક ધરાની શાએરે લખેલી ઉપલી કવેતો યાદ આવી જાય છે, અને આ કાવ્યમાં કેટલી સચાઇ સમાઇ છે, અને ધરાનને આરખોના હાથમાં જતું બચાવવાને તે વારના ધરાનીઓએ કેટલી જયતોડ કોશિશ કરી હતી, અને બળવા પછી બળવા ઉઠાવી આરખોને કેટલી હેરાનગતિ આપી હતી, એ તો ઇતિહાસ ઉપરથી આપણુ જાણીએ છીએ. આરખ

લખનારાઓ પોતે કણલ કરે છે કે આ ચાલુ અને ચાલુ ઉપરાસાપરી થતાં ધરાની બાંહેધી આરબ લશકર ધરાનમાં એટલું બધું અને એટલો બધો વાર રોકાઈ રહ્યું કે રપેન સિવાય યુરોપના બીજા ભાગો પર હલ્લો કરતાં આરબોને ફરજિયાત હાથ પડ્યું, નહીં તો આખો યુરોપ પણ તેઓ પોતાને હાથ કરી લેતો! મઝહબ તરફની જાનફેશાની ધરાનીઓએ જે પાછળથી બતાવવા માંડી તે પહેલાંથીજ— યાને યઝદેઝદના વખત-થીજ—બતાવી હતે તો ધરાનનો દહાડો બરગસ્તે નહીજ થતે, પરંતુ અંદર અંદરના મિનાફેશા, સ્વાર્થ, ધર્મશુરૂ વર્ગની બેદરકારી, એશ-આરામ વગેરે બદોઓને લીધેજ ધરાનની તારાજી થઈ, જે કે ધરાનીઓએ ધરાનને બચાવવાને પોતાથી થયું એટલું કીધું. આરબોની ચઢતી કળા એટલે તેમનાં લશકરો વધ્યાંજ ગયાં, અને ધરાનીઓ પાસે મબલખ દૌલત હતી, તો પણ દહાડો વાંકો આવ્યો એટલે એ દૌલતથી એમને ફાયદા કરતાં નુકસાન વધારે થયું અને આરબો ફાવ્યા.

મહુમ્મદ રસ્તમ ધરાનીનાં જણાવવા પ્રમાણે ‘ગુલશીરીના’ યઝદેઝદની બેટીનું નામ છે, પણ આ નામ તવારીખ ઉપરથી મળતું નથી. આ પુસ્તકમાં એમણે જે જે વિગતો આપી છે તે ઘણી ખરી ઐતિહાસિક છે અને કેટલીક કલ્પિત પણ લાગે છે, એટલે એમના ગ્રંથને આપણ તવારીખ ન કહેતાં તવારીખી નવલકથા (Historical Novel) કહીએ તો ચાલે. જેમ હુમા, રકૉટ વગેરે લેખકોએ ઐતિહાસિક વિષયોને નવલકથાનું રૂપ આપ્યું છે—અને તેમાં પોતાની કલ્પના શકિતનો ઉપયોગ કર્યો છે—તેમ મહુમ્મદ શાએરે આ પુસ્તકમાં પણ કરેલું લાગે છે.

“અથોરનાનો” ઉપર આ ચોપડીના કર્તા વારંવાર પ્રહાર કરે છે કે અથોરનાનોને લીધેજ ધરાનની તારાજી થઈ. આ વાતમાં સત્યાંશ છે, પણ ટીકા વધુ સખ્ત છે. ધર્મશુરૂવર્ગના કાવાદાવાને લીધે—જેમ બીજા મહાન દેશોનું પણ બન્યું છે તેમ—ધરાનની પડતી થઈ અને

સાસાન્યન શાહનશાહત ભાંગી પડી, પરંતુ પોતાના મઝહબ અને દેશ માટે અથોર્નાનો પણ છેવટ સૂધી લડ્યા અને મૂઆ-અને દસ્તુર ધવલે ‘ધરાનશાહ’ને ધરાનની બહાર લઇ જવાની હામ બાંડી-એ સત્રળું આપણો શાએર પણ કશુલ રાખે છે, એટલુંજ નહીં પણ અરદેશર આખેગાનના અમલમાં જરથોસ્તી ધર્મની નવીન રચના થઇ, અને હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી પણ આપણો આતશ રાતદીન પ્રજવળતો રહ્યો, અને આજે પાછી આપણી દીન ઉંચ તબક્કે પુગી, એ અથોર્નાનોનાજ પ્રતાપ એ ભૂલવું નોંધવું નથી.

આ પુસ્તકમાં દસ્તુર દાદ જેવો ૯૦ વર્ષનો, જેટલો પરહેઝગાર તેટલોજ બહાદુર આમેદ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે; જાણે હકીમ જમા-સ્પનોજ એ ખીજો અવતાર છે ! આપણે વાંચીએ છીએ કે માથના બળથી તે ફરેસ્તાઓને અત્રે બોલાવી અને તેમની સાથે ગોફતેગો કરી શકતો. તેની સલાહ અને હલાપણુ પ્રમાણે જો ધરાની સરદારો આલ્યા હતા તો તે પડતીના વખતમાં પણ ધરાનનો પુનરોધ્ધાર કરી શકતા, પણ કિસ્મત આગળ નાચાર !

ખીજ વસ્તુ જે આપણું ધ્યાન ખેંચે છે તે ધરાનીઓનાં કળ-કૌશલ્ય હતાં. યંત્રકળાની મદદથી નિર્જીવ ઘોડેસ્વાર અને હાથીસ્વાર પુતળાઓ દ્વારા આતશનો વરસાદ વરસાવી લાખો દુશ્મનોની તારાજ કરવી એ કંઈ જેવું તેવું શુધ્ધિબળ બતાવતું નથી. આ “આતશનો વરસાદ” તે કંઈજ નહીં પણ દારૂગોળા છોડવાની ક્રિયા (bombardment) હોવી નોંધએ, જેની શોધ પણ પહેલવહેલી ધરાનીઓએજ કીધી હોય. વળી આજે આપણે અમેરિકાની બધી ભોંયરાની (underground) અજળખીઓ નોંધને અજળ થઇએ છીએ, પરંતુ આ ચોપડી વાંચતાં જણાય છે કે સાસાની જમાનામાં તો એવા ભોંયનીચેના રસ્તાઓ (subterranean passages) અને છુપાદારો (trap-doors) આખાં ધરાનમાં હતાં, જે શિલ્પકળામાં ધરાનીઓ કેટલા કાબેલ હશે તે જણાવે છે.

પારસીઓ અને મુસલમાનોનો ધર્મ અને સાહિત્યવિષયક સંબંધ એની પછીના લેખમાં આપવામાં આવ્યો છે, જ્યારે તેમનો રાજદ્વારી સંબંધ જે આ લખનારના અપાવાના બાવા મહુમ્બ અરજોરજી પાલનજી દેશાધરે એક લેખમાં બતાવ્યો છે તે, “તારીખે શાહાને ઇરાન”નાં બીજાં વાલ્યુમમાં પાને ૨૫૪ થી ૨૬૫ માં આપ્યો છે, જે વાંચવાથી એ વિષય ઉપર વધુ જાણવાનું બનશે.

જેહાંગીર માણેકજી દેશાધ,
એમ. એ.

પારસી-ઇસ્લામી સંબંધ.

—:—

“The Persians had, by their vicinity and frequent intercourse with the Arabians, introduced the Magian religion among some of their tribes, particularly that of Tanim, a long time before Mohammed, who was so far from being unacquainted with that religion, that he borrowed many of his own institutions from it, as will be observed in the progress of this work (i. e. Koran).”

—G. SALE.

રણક્ષેત્રની ઉપર લશ્કરનાં બગીચી પારસીઓ ઉપર ઇસ્લામીઓ ને કે ફાવી ગયા હોય તોપણ જરથોસ્તી મઝદબનું ઓજસુ તે પડતીના વખતમાં પણ એટલું ઝળહળતું હતું કે ઇસ્લામી ધર્મ, કળા અને સાહિત્યની ઉપર તેણે એટલી જબરદસ્ત અસર કરી કે જમાના પછી જમાના વહેતા ગયા છતાંયે એ સર્વેમાં અત્યંત રહેલું પારસી તત્વ નિર્મળ થઇ શક્યું નહીં. આધુનિક સમયમાં કોઇક પારસીઓ મુસલમાનોને ‘દીન-દુશ્મન’ ગણી ધિક્કારે એ જેટલું દિલગીરી ભરેલું છે તેટલુંજ ઇસ્લામીઓ પારસીઓને “ગણ” “આતશપરસ્ત” વગેરે નામોથી સંબોધે એ પણ છે. આપણને મુક્તકંઠે એટલું તો કબુલ કરવુંજ પડશે કે પ્રાચીન પારસી કીર્તિના જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં ઇસ્લામી ખીરાદરોએ કંઇ નાનોસૂનો કે ક્ષુદ્રક ફાળો તો નથીજ આપ્યો: એકજ દાખલો આપીએ તો વિશ્વવિખ્યાત ફિરદ્દસીનું ‘શાહનામું’, જેના પ્રતાપેજ આપણા અનાદિ ગૌરવ અને દિગ્વિજયનો આજે આપણને ભાસ થાય છે. એવી રીતે પારસી અને ઇસ્લામી બન્ને કોમો એકેક સાથે એવા અલૌકિક ગાઢ

સંબંધથી ગુંથાઇ રહી છે કે તે સંબંધનો ઇનકાર કરવો કે તોડવો એ બેમાંથી કોઇને માટે પણ શક્ય નથી. લગભગ ૮૦ વર્ષની એક જુની કેતાબમાં^૧ આ બાબતનું સુંદર સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. એમાં મહાન પયગમ્બર હજરત મહંમદે પારસીઓ માટે શી આજ્ઞા દીધી હતી તેની વિગત આપવામાં આવી છે. પ્રારંભમાં આધુનિક લેખક કહે છે: “આએ ફરમાનની અસલ નકલ હજરત અમીર ઉલ મોમીનીન અલી ઇબ્ને અબુ તાલેબ ‘રદી અલ્લા અનહુ’ (= રાજ રહે ખરવરદેગાર તેની ઉપર!)—એ તેના પોતાના દસ્તખતથી ગોસ્પંદના લાલ ચામડાં ઉપર લખેલી હતી.” આ પછી કહેવામાં આવે છે કે: “આ ફરમાન હજરત મહમદ સલ. તરફથી સલમાને ફારસી^૨ કે તેના ભાઈ મેહેદી ફરગ બીન શખ્સાનને તથા તેની ઓલાદ અને કામને... લખી આપેલું છે.” સમગ્ર સૃષ્ટિનાં લોકોમાં એવી માન્યતા બેસી ગયેલી લાગે છે કે હજરત મહંમદે પોતાનો ધર્મ^૩ “તલ્વાર અને કુરાન”થી પ્રસારાવ્યો અને પ્રવર્ત્તાઓ હતો, અર્થાત્ બળાત્કારથી એ ધર્મનું પ્રતિ-સ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું, કિંતુ એ પ્રમાદ છે: હજરત મહંમદના જયનશીનોએ પાછલા ઝમાનામાં જુદમનાં બી વાવ્યાં હોય તેથી અર-બ્બી નબીને દોષ દઇ શકાતો નથી, કારણકે ‘કુરાને શરીફ’માં તો એનો સાક્ષાત્ આદેશ મળે છે કે: “લાઇકરાહુ શીદ દીને”—દીનનાં કામમાં જોર તથા જુદમ કરવો નહી. વળી એ નબી જો પારસીઓને ધિક્કારતા હોત તો એમ નહી બોલત કે: “બુલાદતો શીઝમાને મલેકીલ આદેલે”—શુક અલ્લાહનાં કે હું ન્યાયપ્રવૃત્ત નૃપતિની રાજ્યક્રાંતિમાં જન્મ્યો છું! આ ઉલ્લેખ પારસી પાદશાહ નોશેરવાન માટે છે, કારણ

૧ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ કૃત “તકવીઅતે દીને માજદયસ્તાન.”

૨. એ મુસલમાન થઇ ગયેલો પારસી હતો. એને દસ્તુર દીન્યારનાં નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ રસૂલે અરબ્બીના જમણા હાથ જેવો હતો અને ઇસ્લામી મઝહબના પ્રચારમાં એણે અગ્ર ભાગ લીધો હતો: એની પવિત્રાઇને કીધે એની સંતમાં ગણના થાય છે.

કે એનાજ અમલમાં હજરત મહંમદનો જન્મ થયો હતો. તેઓ પારસીઓના સંબંધમાં કહે છે; “સદમાને ફારસ અને તેના વંશવારસોને હું સર્વ બંધનથી મુક્ત કરું છું. તેઓ જે જમીન કિંવા ટાપુ કિંવા દેશોમાં રહેતા હોય ત્યાં તેઓ ઉપર આક્રમણ કરવું નહી, તેમની માલમિલકત પર હાથ નાખવો નહી કે તેમને આઝાદ દેવો નહી. હું (હ. મહંમદ) એઓ (પારસીઓ) ઉપરથી ખંડણી તથા કુસ્તીની જગાત તથા એમને વેઠે પકડી લઇ જવાનું રોઝે કેયામત સૂધી માફ કરું છું. એઓ નિર્વિદ્ધને આતશબહેરામ બનાવે કે પ્રાર્થના ગૃહો કે બીજાં મકાનો બંધાવે! એમને સારા તથા લલા માણસો સમજવા, તથા એમની આબરૂ તથા હોરમતપર નેગાહ રાખવી એ સર્વ મુસલમાનોની ફરજ છે. પરવરદેગાર એ લોકો પર રહેમત કરે! જે કોઇ આ મારાં ફર્માનો બળ લાવશે તેની ઉપર પરવરદેગાર અને તેનો પેગમ્બર ખુશનુદ રહેશે, પણ જે કોઇએ એ લોકોને (પારસીઓને) દુઃખ પહોંચાડ્યું તે મને દુઃખ આપવા બરાબર છે! હું કેઆમતને દિવસે તેના પુરૂષોનો શત્રુ થઇશ અને તેમની સજા દોઝખની આગથી થશે!” પૂર્વોક્ત આજ્ઞાને અલી ઇબ્ને અબુ તાલેએ પયગમ્બરના હુકમથી અબુબકર, ઉમર, ઉસ્માન, તલેહ, જમીર, અબ્દુલરહેમાન, બીન એફસદમાન, અબુઝકર, ઉમાર, સાહેબ, મિકદાદ એબ્નુલ અસ્વાદ, તથા બીજા અસ્હાબો (બુઝેર્ગો) તથા લોકોની હજુરમાં લખી હતી (તા. સને ઇહરી ૯ માહે રજબ-ઇ. સ. ૬૩૦) એ ઉપદેશનું અનુસરણ અને અનુકરણ કરી નીચે આપેલું “અહદનામું” (વચન) હજરત અમીર ઉલ મુમનીન અલી ઇબ્ને અબુ તાલેએ પારસી બેહેરામશાહ બીન ખોરાંદરશને લખી આપ્યું હતું કારણકે તે પારસીઓનો વડો ધર્મગુરૂ હતો: “તમે નિશ્ચય જાણો કે હું તમોને પરવરદેગારનાં તથા હજરત મહંમદના (ખુદાના તેની ઉપર આશિષ હોજો!) પેમાનથી જાહેર કરું છું કે મેં તમોને તમામ જનમાલ, ઓરત ફર્જથી અમન બદ્યું.”

૧ ઇતિહાસ પ્રમાણે આ વચન કંઈ પાળવામાં આવેલું લાગતું નથી!

પારસી-ઈસ્લામી સંબંધ.

હ. મહામદના ઉપર આપેલા હુકમો અત્રે અક્ષરશઃ પાછા લખવા આવ્યા છે.

હવે કેટલાક ઈસ્લામી ગ્રંથકર્તાઓએ પારસીઓ વિષે શો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે તેમનાં પુસ્તકો સાથે જોઈએ: (૧) મૌલાના શાહ અબ્દ અઝીઝ દિલ્લીવાળાએ ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં “તફસીરે ફતહુલ અઝીઝ” નામક ગ્રંથપ્રકાશન કર્યું હતું તેમાં પારસીઓ માટે કહે છે “મન્જુસી? લોકો અસલથીજ આરમાની કેતાબ^૨ રાખતા આવ્યા છે અને તેઓ એક પયગમ્બરની દીનના તાબેદાર છે” (૨) “ગ્યા ઉલ-લુધાત” નામની ફાર્સી કેતાબ મૌલવી ગ્યાસુદ્દીન ખીન જલાલુ રામપુરીએ ઇ. સ. ૧૮૨૬ માં પ્રગટ કરી જેમાં પારસી નખી વ તોસ્ત વિષે કેટલુંક વર્ણન છે: “હજરત સત્ જરતોસ્ત-કે જે સા પાકને ‘ઝરદસ્ત’ ‘ઝરદેહસ્ત’ તથા ‘ઝરતુસ્ત’ પણ કહે છે-તે... ફિ ગોરસ (Pythagoras)નો શાગેદ હતો; ખીજ તવારીખનવેશો હઃ જરતોસ્તને ‘ઇબ્રાહીમ’ કહે છે.”^૩ (૩) “મુશારેક ઉલ અન્વાર અદ્દમે હદીસ” નામનાં અરબી પુસ્તકો ઉર્દૂ ભાષામાં મૌલવી ખુર અલી સાહેબે અનુવાદ કર્યો હતો જેની ૧૧૩૮ મી ‘હદીસ’માં કહ્યું કે: “લોકાનલ ઇમાનો મોઅલકન ખીલ સૂરૈયા લનાલહુ અ

૧. “મન્જુસ” શબ્દને ઈસ્લામીઓ ફાર્સી “મન્જ-ગુશ”=નાના કાન (જરતોસ્ત) ઉપરથી અપભ્રંષ્ટ થયેલો ધારે છે. એનો મૂળ અવસ્થા “મધવન” છે, જે ઉપરથી પહેલવી “મોધ” અને ફાર્સી “મધ” થયા, જે ગ્રીકમાં “Magikos” એવું રૂપાંતર થયું, અને એણે ‘નદુધ’ માટેના હે “Magicus”, ફ્રેંચ “Magie” અને અંગ્રેજી “Magic” ને જન્મ આપે જરતોસ્તી મંત્રોમાં ‘નદુધ’ ચમત્કાર રહેલો ખીજ પ્રજાઓ માનતી!

૨. ધાર્યા મેળે “દસાતીર” હોય!

૩. આ એક ભ્રમ છે અથવા મળતાં નામનો શું ચવાડો છે. ખાલ્દ ઝોરોસ્ટર અગ્નિમાંથી પસાર થઈ શકતો એવી માન્યતા સેમેટીક પ્રજા હતા. બેબીલનનરેશ નિમરોડના વખતમાં ઇબ્રાહીમ (Abraham) પણ એ કસોટીમાંથી પસાર થયો તેથીજ આ ભ્રમ ઉપજ્યો.

નાએ ફારસ—”(હ. મહંમદે ફરમાવ્યું છે કે:) અગર ઇમાન ‘પર્વિન’ (Pleiades) ઉપર લટકેલું હોત તો પણ પારસીઓની આલાહ ત્યાં જન્મને તેને સ્વહસ્ત કરત ! (૪) મૌ. શેખ અબ્દુલ હકક દેહલીવાળાએ “મિશકાતે શરીફ”ની શરેહ (ભાષ્ય)ની ચોથી જલ્દ ઇ. સ. ૧૬૫૦ માં છપાવી હતી તેમાં કહે છે: “સદમાને ફાર્સી હ. મહંમદના અસ્લાખોમાં અત્યંત પ્રતિષ્ઠિત હતો.....એની ઉંમર ૩૫૦ ની કહેવાય છે અને હ. મહંમદની વંશત પછી ૨૬ વર્ષે મરણ પામ્યો. (૫) પાદશાહ નોશીરવાન માટે રસૂલે અરબીને કેટલું માન હતું તે આપણે આગળ જોયું. તેને માટે એઓ વધુ કહેતા કે: “લા યા કુલુલ અરદા જુસ્મ મલેકીલ આદીલે”—આદીલશાહના અવસાન પછી તેનું શરીર ખાક થઈ જતું નથી, બલકે અનશ્વર રહે છે ! ખુરાસાનનિવાસી મુલ્લા હુસેન કાશીરીએ ઇ. સ. ૧૫૦૪ માં “અખ્લાક ઉલ મોહસિની” નામક ગ્રંથ લખ્યો હતો જેમાં ઉપરોક્ત હદીસને લગતી નીચલી બીના છે. એવી કથા છે કે એ સૂત્રનાં સત્યની કસોટી કરવા બગદાદનરેશ મામૂન ઉલ રશીદ પોતાની દરબારના આદમાઓ સહિત મદાયન ખાતે આવેલાં નોશીરવાનનાં દુખમાં આગળ ગયો અને તેમાં તે ન્યાયી પાદશાહને જાણે ભર ઉંઘમાં પડ્યો હોય તેમ—હાસની કિંચિત નિશાન વગર—સૂતેલો દોઠો ! આ જોઈ મામૂન આશ્ચર્ય પામ્યો અને આદીલશાહે ત્યાં જ નસિહત કાતરાવી હતી તેનો ઉતારો કરાવ્યો અને નોશીરવાનનાં બદનને નવો પોશાક પહેરાવી નમન કરી પોતે રૂખસદ લીધી. (૬) “તારીખે રૌઝત-ઉસ-સફા”નો લેખક અમીર મહમદ બીન ખાવંદશાહ હતો જેણે ઇ. સ. ૧૪૪૫ માં એ ગ્રંથ રચ્યો હતો, જેમાં લખે છે કે: “સદમાને ફાર્સી વિષે ‘મોહજર’^૧ લોકો એમ કહેતા હતા કે એ અમારી ટોળામાંનો છે, જ્યારે ‘અન્સાર’વાળાઓ^૨ એને પોતાનો ગણતા,

૧ હજરત મહંમદ સ. સાથે મકકેથી મદિને નાસી જનાર લોકો.

૨ તેઓ જ્યારે નાસીને મદિને આવ્યા ત્યારે જે લોકો સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી તેમને આવી મળ્યા તે.

પણ રસને અરબીએ એનો તોડ કાઢી કહ્યું: ‘સદમાન રજલુન મીનના એહલલ જૈતે’—સદમાન અમારા પોતાનાં ધરતું માણસ છે! એ પુરૂષ માટે હ. મહંમદે વધુ કહ્યું છે કે: ‘નાસેહે રમૂલદલાહ’ “એ મને નસિહતનો દેનાર છે!” એવી રીતે મુસ્લીમોના દેવદૂતે અને તેની પછીના ખલીફાઓએ (અપવાદ બાદ કરતાં) પારસી ધર્મ અને ધર્મોપદેશકોનું વખત આવ્યે ઘટતું સન્માન કર્યું એટલુંજ નહીં પરંતુ હઝરત મહંમદના ફેલાવેલા ઇસ્લામી મઝહબમાં જુના જરથોસ્તી ધર્મનાં અનેક સિદ્ધાંતો અને રહેણીકરણોનો છાપ પડેલો લાગે છે. એ વિષયમાં અન્ને ધર્મની તુલના કરવી અસ્થાને ન ગણાય. પ્રથમતઃ પારસીઓની પાંચ ‘ગેહ’ મુસલમાનોની પાંચ ‘નમાઝ’નું મૂળ જણાય છે. એ ભક્તિવિષયક ઉભય પ્રજામાં પ્રચલિત નામો તેમજ પ્રત્યેકના ઉચિત સમયનું કોષ્ટક આ પ્રમાણે બનાવી શકાય:

પારસી.

ધરલામી.

અવસ્તા.

અરબી.

ફાર્સી.

વખત.

૧ ઉશહિન ગાહ સલાત-ઉલ-જુજર નમાઝે સુબહ રાતના ૧૨ થી સવારના ૬,
૨ હાવન ,, સલાત-ઉઝ્ઝુહર ,, પીશીન સવારના ૬ થી અપોરના ૧૨,
૩ રપિથ્વન ,, સલાત-ઉલ-અસ્ર ,, દીગર અપોરના ૧૨ થી ૩,
૪ ઉજરન ,, સલાત-ઉલ-મધરેઅ ,, શામ સાંજે ૩ થી ૬,
૫ ઐવિસ્ત્રેમ ,, સલાત-ઉલ-ઇશા ,, ખોક્તન સાંજે ૬ થી રાતના ૧૨.

વળી પારસીઓમાં એવી માન્યતા છે કે મરણ પછી માણસનાં કૃત્યો એક સ્ત્રીનાં સ્વરૂપમાં (જેને આપણે ‘કરદાર’ કહીએ છીએ) તેને દેખાવ દે છે: ઇસ્લામીઓ પુરૂષની આકૃતિમાં માને છે. મૃત્યુ પછી આત્માને ‘ચિન્વદ’ નામક બારીક પૂલ પરથી પસાર થવું પડે છે એમ પારસીઓ ધારે છે: ઇસ્લામી મઝહબ એ સેતૂને ‘અલ સિરાત’ નામ આપે છે. અવસાન બાદ માનવીનાં સુકૃત્યદુષ્કૃત્યોને એક ત્રાજવામાં તોલવામાં આવે છે એમ ઉભય પ્રજા માને છે. અન્નેની માન્યતાનુસાર

સદ્ગત આત્માઓના ન્યાય કરવામાં આવે છે, તેમજ સ્વર્ગનરકનાં વર્ણન પણ બંને ધર્મશાસ્ત્રોમાં લગભગ સમાન છે: એટલેજ તદ્દાવત કે સ્વર્ગમાં મળતા અનેરા આનંદને મહમદી મઝહબમાં લૌકિક સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે, જ્યારે જરતોસ્તી 'ગરોથમાન'ની કલ્પના આધ્યાત્મિક છે. આ સામ્ય એટલાથીજ અટકતું નથી: 'કુરાન' અને 'અવસ્તા'નાં પ્રત્યેક વાક્યમાં ધણીકવાર અદ્ભૂત સમાનપણું જણાય છે: 'કુરાન'નું દરેક પ્રકરણ "ખીરમીલ્લાહ હીર રહમાન નીર રહીમ" (કૃપાળુ અને ન્યાયી ઇશ્વરનાં નામથી!) એ વાક્યથી શરૂ થાય છે, તે પારસીઓનાં "અનામે યઝદ અખ્શાયન્દેહ અખ્શાયશગર મેહેરબાન"ની સાથે મળતાપણું દેખાડે છે; "અલ્હમ્દલીલ્લાહ" = "હનઓથ અહુરહે મઝદઓ!"-પ્રભુ પ્રસન્ન થાઓ! "લા ઇલાહા ઇલ્લલાહુ મહમદ અરરસૂલીલ્લાહ" નેજા મળતા મનોદ્દગાર યજ્ઞને માં મળે છે કે: "જે એકલા શખ્સે અહુરમઝદનાં ફરમાનો સાંભળ્યાં છે તે અશી જરતોસ્ત છે!" વળી "સુખહાના મલેકુસ સમાવાતે વલ અરહે અલલશ ચુકલી ખૂલ ઉમુહ કમા ચુહીદ" = ખુદા પાક છે, તે જમીન અને આકાશનો અનાવનાર છે અને જે કંઈ ચાહે તે કરી શકે છે. પારસીઓ યજ્ઞનેના ૩૧ માં 'હા'માં લખે છે કે: "પ્રભુ જેણે જીવ, અનાજ, પાણી, ઝાડપાન, આકાશ અને પૃથ્વી અનાવ્યાં તેને માન સહિત સંભારીએ છીએ!" 'કુરાન'માં કથન મળે છે કે: "અલ્લાહ એક અને એકતા છે, તેની જાત સિવાય લક્ષિતયોગ્ય અન્ય કંઈજ નથી. તે સાહેબ સર્વે વાતે દાનાવ, બક્ષેશ કરનાર અને સ્વતંત્ર છે!" પારસીઓના 'ઉસ્તવદ ગાથા'માં પણ આવુંજ સૂત્ર મળે છે. વળી 'રેઝે કેઆમત' (Resurrection of the World)ની બાબત ધર્માગ્રી ધર્મમાં છે તે પણ જરથોસ્તી ધર્મની સાથે મળતાપણું દેખાડે છે. એવી રીતે બંને વિરૂદ્ધ જણાતી કોમમાં ધાર્મિક બ્રાતૃભાવ કેટલે અંશે છે તે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. સાહિત્યના વિષયમાં પણ મુસ્લીમ ખીરાદરોએ પારસીઓની અતૂલ સેવા બજાવી છે. એના સમગ્ર અને

જીવંત પુરાવા તરીકે ‘શાહનામા’નો ઉલ્લેખ આપણુ આગળ કરી ગયા. ફિર્દોસીનું સ્મરણુ તો પારસી હૃદયમાંથી કદિ વિલીન થશે નહીં. પારસીઓ માટે એનું સોનેરી કવન છે કે:

“ મગૂષ કે આતેશ પરસ્તાં બૂદન્દ,
પરસ્તન્દે પાકે યઝદાં બૂદન્દ ! ”

“ તું એમ ના કહે કે પારસીઓ અગ્નિપૂજક હતા!—ના, તેઓ તો પવિત્ર પ્રભુની સ્તુતિ કરતા હતા! ” ફિર્દોસીની વાત વિસારે મૂકીએ તો શિરાજીનું બુલબુલ હાફેઝ પણ પારસીઓના ગુપ્ત કે સ્પષ્ટ વખાણુ કર્યા વિના રહેા નથી. એનો ગુરૂ જેને એ “ પીરે મગાં ”^૧ નામે

૧. આ “ મધ ” લોકો માટે વધારે ખુલાસાથી બોલવું ઉચિત લાગે છે. હિરોડોટસ, હર્મિપસ, પ્લીની, સ્ટ્રેબો, પોસેન્યાસ વગેરે ગ્રીક અને લેટીન ઇતિહાસકારોનાં વૃત્તાંતમાં પણ આ વર્ગનો નિર્દોષ મળે છે જેઓને સામાન્યતઃ Magi નામે સંબોધવામાં આવે છે. એમ્યાનસ માર્સેલિનસનાં કહેવા પ્રમાણે ઇરીની “ માજી ” લોકોએ પોતાનું જ્ઞાન હિંદના બ્રાહ્મણો પાસેથી મેળવ્યું હતું; એર્યાનસ ખુદ બ્રાહ્મણોને “ માજી ” કહે છે, ન્યારે “ Lusid ” નો પેન્થ્યુગીઝ લેખક કેમોઇન્સ પણ છેલ્લાં કથનને પુષ્ટિ આપે છે. ખરી બીના માર્સેલિનસનાં જણાવવાથી તદ્દન ઉલટી છે: હિંદના શંકરાચાર્ય અને વ્યાસ જેવા ધણા ભણેલા બ્રાહ્મણોએ જ્ઞાન સંપાદન કરવા માટે ઇરાનની યાત્રા કરી હતી અને “ માજીઓ ” પાસેથી શિક્ષણ લીધું હતું. ફાર્સી શબ્દકોષ “ ખૂરહાને કાતેઅ ” માં “ કખર ” (ગઝ) શબ્દની વ્યાખ્યા આપતાં કહ્યું છે કે: “ બ મઅની મધ બાશદ કે આતેશ મી પરસ્તદ. ” “ ફહુંગે જેહાંગીરી ” માં એજ શબ્દ માટે કહે છે: “ આતેશ પરસ્તાં રા ગુયંદ કે દર દીને ઝરફુસ્ત બૂદન્દ વ આનહારા ‘મધ’ નીઝ ખાન્દન્દ, ” યાને ‘ગઝ’ કહેતાં પારસીઓ તેજ ‘મધ’ કહેતાં માજી લોકો છે. આ સઘળાં પ્રમાણો ઉપરથી જણાશે કે ‘મધ’ એ પારસી ધર્મગુરૂવર્ગનું નામ છે—નહીં કે બ્રાહ્મણોનું! એમ છતાં પણ કેમોઇન્સ અને એર્યાનસનું કહેવું કેટલેક દરજ્જે ખરૂં છે: હિંદના શાકદ્વિપીય બ્રાહ્મણો ‘મગ’ ને નામે પણ ઓળખાય છે જેઓ ‘સેન’ વંશમાં ધણો અધિકાર ધરાવતા હતા. આ બ્રાહ્મણો મૂળ શકદ્વિપ (Scythia) કહેતાં સિસ્તાનથી આવ્યા

સંબોધે છે તે જરતોસ્ત્રી હતો એ નિર્વિવાદ છે. ‘મર્ગા’ શબ્દ ‘મઝુસ’ની જેમ અવસ્તા ‘મધવન’ પરથી નીકળ્યો છે. સૂરી દિવસૂરીની ગુણતાનુસાર હાફેએ એને મદિરાગૃહ રાખનાર કહ્યો છે. આ ‘પીડુ’ તે ભક્તિનું કેન્દ્ર સમજવું, ‘મદિરા’ તે આધ્યાત્મિક તત્ત્વજ્ઞાન, ‘સનમ’ તે ઇશ્વર, ‘રીન્દ’ કે ‘મસ્ત’ તે મુમુક્ષુ પોતે, વગેરે. આ પોતાના વયોવૃદ્ધ ઉસ્તાદ પ્રત્યે આપણા કવિને અત્યંત ભક્તિભાવ છે અને તેનો ઇશ્વારો ગઝલમાં વારંવાર કરે છે કે:

આં રૂઝ બર દેલમ દરે મઅની કુશાદેહ શુદ,

કહ સાકેનાને દરગેહે પીરે મર્ગા શુદમ !

“જે દિવસથી હું પીડું રાખનારનો ગ્રાહક થયો (ભક્તિમાં તદ્રુપ થઈ ગયો) ત્યારથી દિવ્યજ્ઞાન (Spiritual enlightenment) ના દ્વાર મારે માટે ખુલ્યાં !”

હતા. વખત જતાં તેઓ હિંદુ ધર્મ ગ્રહણ કરતા ગયા અને છેવટે રાજ્ય-કારભારમાં બળવાન થઈ પડ્યા. એઓને અત્રે લાવનાર કૃષ્ણનો પુત્ર ‘સામ્ય’ હતો. તેઓ અહીંનાં બ્રાહ્મણ મંદિરોની પૂજા નહીં કરતા, પણ સૂર્યને પૂજનારા હતા. પોતાની ઉત્પત્તિ સૂરજના પુત્ર જરશસ્ત્ર (જરતોસ્ત્ર)થી ધારતા અને પોતાને ‘આદિત્યશર્મા’ની ઉપાધિથી ઓળખાવતા. એમનો વિવાહ ભોજ જાતિની બ્રાહ્મણ કન્યાઓ સાથે થવાથી તેઓ છેવટે અહીંના બ્રાહ્મણોમાં જ ગણાવા લાગ્યા. તત્સંબંધે “ભવિષ્ય પુરાણ”માં શ્લોક મળે છે કે:

जरशस्त इति ग्यातो वचःर्थोख्यातिमागतः ।

पुनश्चभूयः संप्राप्य यथायं लोकपूजितः ॥

भोजकन्या सुजातत्वाद्भोजकास्तेन ते स्मृताः ।

आदित्यशर्मा यः लोके वचार्थोख्यातिमागतः ॥

વળી ૧૩૯ મા અધ્યાયના ૪૪ મા શ્લોકમાં કહેવામાં આવે છે કે:

जरशब्द इति ख्यातो वंशकीर्तिवर्धनः ॥

એની પછીના શ્લોકમાં તે “મધ” નામનો પ્રત્યક્ષ દાખલો ઉલ્લેખ મળે છે:

अग्निजात्यामघाप्रोक्ताः सोमजात्या द्विजातयः ।

भोजकादित्यजात्याहि दिव्यास्ते परिकीर्त्तिताः ॥

મૂરીદે પીરે મગાનમ, ઝ મન મરંજ અય શેખ !

ચેરા કે વઅદેહ તો કર્દી ઓ ઉ બળ આવોર્દ !

“હું વૃધ્ધ કલાલનો શિષ્ય છું તેથી ઓ શેખ ! તું દિલગીર ના થા, કારણ કે તેં તો તારા વ્યાખ્યાનમાં મુકિતનો માત્ર વાયદો આપ્યો, જ્યારે મારા પૂજ્ય ગુરૂએ તો મને મુક્ત પણ કર્યો !”

વધુમાં તેઓ દહાડી (જટાદમઝ) રાખતા હતા, દિવસમાં પાંચ વાર પ્રાર્થના પચકાલવિધાનજા કરતા હતા, એક કપડાંથી નિત મોઢું ઢાંકતા હતા (પતિદાનેન વદન પ્રચ્છાદ્ય નિયત:), ઘટિત ક્રિયાઓ સાથે ‘કુશ્તી’ બાંધતા હતા (‘અવ્યય’ ધારિણશ્ચેવ વિષિદ્રષ્ટેન કર્મણા), ઇ. ઇ. પરથી કિંચિત્ સંદેહ વિના જણાય છે કે ‘મધ’ બ્રાહ્મણો પારસીઓજ હતા. વળી ઉગ્રસેનનો વડો પ્રધાન ગુરૂમુખ આ બ્રાહ્મણોને શકદ્વિપ (શકસ્થાન-સગસ્થાન^૧ -સીસ્તાન) થી લાવ્યો હતો એવું પણ કથન મળે છે. એમને માટે ડો. ભાંડારકર વાજબી કહે છે કે: “The Magas themselves, the priests of the new cult, were gradually thoroughly Hinduized, until they became indistinguishable from other Hindoos and formed only a separate caste.” ‘બાઇબલ’માં આ ‘મગ’ કિંવા ‘માજ’ઓને ‘પૂર્વ દેશોના રાહ્યા માણસો કહ્યા છે, જેઓ ઇસસનો જન્મ થતાં તેને જોવા ગયા હતા. બાઈબલમાં કહ્યું છે:

“Now when Jesus was born in Bethlehem of Judæa in the days of Herod the King, behold, there came wise men from the East to Jerusalem.” &c.†

શેખ સાદીની નીચલી બચતપરથી ‘મગ’નું ‘મર’ રહસ્ય માલૂમ પડે છે:

અગર સદ સાલ મગ આતશ ફરજદ,

ચુ આતશ અંદર ઉક્ત બેરૂઝદ !

“સો વર્ષ પણ જો ‘મગ’ આતશને રોશન રાખવાનું કામ કરે તોપણ એકવાર તે આતશ અંદર પડ્યો તો બળ્યા વગર રહેવાનો નહીં !” ‘માજ’-ઓનો ટુંક ઇતિહાસ આ પ્રમાણે છે.

૧ આજ કારણને લીધે જેહાનપહેલવાન રસ્તમને ‘સગજ’ કહેતા

† Vide Matthews II, 1-2.

દાસ્તમ દલ્કી ઓ સદ્ જોમે મરા મીપૂશીદ,

ખિકેહ રહને મય ઓ મૂત્રેય શુદ્ધ ઓ બુનાર બેમાન્દ!

“મારી પાસે જૂનો ઝબ્બો હતો તેનાથી મારી સેંકડો ખામી ઢંકાતી તે મેં શરાબ અને ગવૈયાને અર્પણ કર્યો અને મારી પાસે માત્ર ‘કુસ્તી’^૧ રહી ગઇ!” અત્રે પારસીઓની કુસ્તી પ્રત્યે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ તેમજ દાલિલિક દર્વેશો પ્રત્યે મ્હેણું છે.

હમે કસ તાલેમે યારન્દ ચે હોશયારો ચે મસ્ત,

હમે જા ખાનએ ઇશ્કસ્ત ચે મસ્જેદ ચે કુનેસ્ત!

“પ્રત્યેક પુરૂષ-શું વિદ્વાન કે ઉન્મદ—સનમ (ઇશ્વર)નું ઐક્ય સાધવા ચાહે છે: પ્રત્યેક સ્થાન-પક્ષી તે મસ્જીદ હોય કે આતશખાનું—તે ઇશ્વરી પ્રેમનું સ્થળ છે!” કવિની સહિષ્ણુતા અને હૃદયની વિશાળતા કેટલી હદે તે આ ઉપરથી જણાય છે.

અઝા બ દએરે મુગાનમ અઝીઝ મીદારન્દ,

કે આતશી કે નમીરદ દર દેલે માસ્ત:

બ બાગ તાઝેહ કુન દીન આઇને ઝરવુસ્ત,

કુનુન કે લાલેહ બર અકુપ્ત આતશે નીમરદ!

“માજીઓના ધરમાં હું માનીતો છું કારણ કે મારાં અંતરમાં શાશ્વત અગ્નિ પ્રજ્વળે છે. હવે લાલાના પ્રભાવથી નીમરદનો અગ્નિ^૨ બળતો થયો છે તો બાગમાં તું પારસી ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કર!” હાફેઝના આ મનોદાગારો તેનો પારસી ધર્મ પ્રત્યેનો ભાવ સહજ વ્યક્ત કરે છે. વળી શેખ સાદી જેવાએ પણ ‘કુસ્તી’ માટે તો ઉલ્લેખ કર્યો છે:

૧ બુનાર-કુસ્તી સૂફી લોકો પણ પવિત્રાધનાં ચિન્હ તરીકે એવો એક કમરબંદ રાખતા હતા. પ્રાચીન ગ્રીક લોકોમાં એવો કમરબંદ “Zone” ને નામે ઓળખાયા છે.

૨ બેબીલનના ફર પાદશાહ નીમરોડે ઇબ્રાહીમ પેગમ્બર (જરતોસ્ત ?)ના નવા ધર્મની સચાઇ તપાસવા તેને આગમાંથી સલામત પસાર થઇ જવા કહ્યું. ઇબ્રાહીમને બશારત દેતાં જાણે અલ્લાહે આગને કહ્યું: “હે અગ્નિ! તું ઠંડો

મન અહીં દલકે મુરકકઅ બદર આયમ રૂઝી,
તા હમે બદક બેદાનન્દ કે ઝુનારી હસ્ત !

“હું એક દિવસ ફકીરી પહેરણુનો પરિત્યાગ કરીશ કે લોક પણ જોઈ શકે કે હું યસોપવિત (જનોઇ) પણ રાખું છું !” આધુનિક ઇરાનમાં તો પારસી મઝહબ અને પારસી પ્રજા માટે સાઈ માન ધરાવવામાં આવે છે. શાયર ઇસ્કીએ “રીસ્તાબેઝ” નાટકમાં અશો જરતોસ્તનું પાત્રાલેખન અને ચારિત્ર્ય દોયું છે એ તેનો પક્ષપાત સહેજે દર્શાવે છે, અને તેનો જો અકાળ અંત ન આવત તો દુનિયાને ઘણું શિખરાનું મળત. વળી મિર્ઝા ઝૈનુલ આબેદીનખાન હિકમત શીરાઝી નામનો અર્વાચીન કવિ પણ પારસીઓનો ખેરખાહ છે. તેણે અશો જરતોસ્તની સિફતમાં કાવ્ય રચ્યું છે તેમાંની થોડીક લીટીઓ આ પ્રમાણે છે:

ઇદે પેદાયશે ઝરતોસ્ત બ ખોરદાદ આમદ,
પાક વખ્શુરે મુઆરક પયે શાદ આમદ;
માયએ એલ્મો હુનર હઝરત ઝરતોસ્ત અશો,
આં કે અઝ રાસ્તીઅશ પાયો બૂન્યાદ આમદ;
નેકા ઓ પાકદેલી રાસ્તી ઓ દીન બેહી,
બેન્ગર આં પાક ગોહર બાઅસે ઇઝદ આમદ;
ફૂલ બસ મૂલકે અજમરા કે ચૂનું પાક દેલી,
અન્દરાં મઝ પદીદ અઝ પસે અંરશાદ આમદ;
આફ્રિન બાદ ઝ યઝદાં પેદરો મામી રા—
કે ચૂની નેકસીરત રેહબરી ઔલાદ આમદ !
મી તવાન ગોફત બ તહફીક કે ઈ ઇદે સઇદ,
બરતરો ખૂઅતર અઝ સાએરે ઔયાદ આમદ !

યઇ બ અને ઇબ્રાહીમને સહીસલામત જવા દે !” (નૂઓ કુરાન સુરા ૨૧-૬૯). ઇબ્રાહીમ તેમાંથી પસાર થઇ ગયો ત્યારે આગ બળે લાલા (Tchilip)નાં કુલનેા આગ હોય એવી ખૂશ તેને લાગી ! હાફેઝ પણ ઇબ્રાહીમ અને જરતોસ્ત બન્નેને એકજ સમજતો લાગે છે. ઇબ્રાહીમની વાત માટે નૂઓ મિખૂંદ કૃત “રૈઝત હસ સફા” (રેહાત્સેકનો તરનૂઓ), વૉલ્યુમ ૧ હું, પાનું ૧૨૭ અને પછીનાં.

“હલે આવ્યો મુખારક કદમનો જરતોસ્ત જે ખોરદાદ રોઝે જનમ્યો અને એદમ-હુતર અને રાસ્તીનું મૂળ છે ! તે નેક બૂન્યાદના અશો પેગમ્બરની ખૂબી તું જો. કેટલી મોટાઇ ધરાનના મુલકને કે આવા પાક દીનનો પેગમ્બર નેકીનો રસ્તો લોકોને બતાવવા ત્યાં પેદા થયો ! આફ્રિન હોજો તેના માખાપ પર કે આવા નેકખસ્તના પેગમ્બરને જન્મ આવ્યો ! એનાં જન્મદિવસનો તહેવાર બીજા સર્વે તહેવારો કરતાં ખરેખર મોતેબર છે !” આગા પૂરે દાઉદનાં નામથી ફાર્સીનો કથો અબ્યાસી અગ્રાત હોય ? એણે પારસીઓના “ગાથા” અને “યસ્ત”નો ફાર્સીમાં અનુવાદ કરી પારસી-ઋક્ષામી સંબંધને વજ્જલેપ કર્યો છે, અને ઘણા મુસ્લીમ બંધુઓ હાલના સમયમાં પારસી ધર્મનો અબ્યાસ કરવાની ધગશ રાખે છે એ ખરેખર પ્રશંસનીય છે. ઇજ્જતમાં પ્રકટ થતાં “રસ્તાખીઝ” ચોપાન્યામાં નીચલી સતરો છપાઇ છે :

રવમ બૃસમ દરે દરેરે મોધાન રા,
કે ઝંગારે ગમમ અઝ દેલ જદાયન્દ;
અઝાં રૂઝી કે આતશખાને ખામૂશ.
બશુદ ધરાનીઆં દરતંગ મીઆયન્દ;
બેદર ઇ નામહાએ શેખે રયા,
બાઝ કુન બાઝ ઝન્દો અવસ્તા !
તા પુરૂઝીમ આતેશે ઝરદોસ્ત,
આકે દીવે દુનીએ નાદાં બેકુશાયન્દ !

“હું” જાઉં ને ‘માજી’ઓનાં મંદિરના દરવાજાને ચૂંબન કરે કે મારા ગમનો કાટ મારા દિલમાંથી દૂર થઇ જાય. જ્યારથી આતશ-બહેરામો શુઝાઇ ગયાં ત્યારથી ધરાન મુસીબતમાં ગીરફતાર થયું છે ! ઢોંગી ધર્મગુરૂઓની ચોપડીઓ ફાડી નાંખો ને ખોલો ઝંદ અવસ્તા. જરતોસ્ત કે જેણે નાદાન નીચ દેવને* કાર કીધો તેનો આતશ ચાલો

પાછો સળગાવીએ !” આ ઉપરથી જણાશે કે પારસીઓ અને ઇરાની ઇસ્લામીઓનો સંબંધ કેટલા ધનિષ્ઠ પ્રકારનો છે.

જો કે કોઇ કોઇ ધર્માધ મુસલમાનોએ કદિ કદિ શસ્ત્ર પ્રહારથી કે વાગ્યાણથી પારસી નામકામને નષ્ટ કર્યા હશે, તોપણ સામટી રીતે લેતાં ઇસ્લામીઓએ જરતોસ્તી ધર્મ અને સાહિત્યની ઉત્તમ સેવા બજાવી છે એ નિઃસંશય છે. પારસી અને મુસ્લીમ પ્રજાઓનો ધાર્મિક, સામાજિક અને સાહિત્યિક દૃષ્ટિબિંદુથી આટલો નિકટ સમાગમ છે— અને હાલનો સમય એટલો બારીક આવી ઉભો છે કે ઉભય કામે હાથમાં હાથ લાઇ ઉભા રહેવું જોઇએ—તો વૃથા વિવાદ અને વિખવાદ રાખી એ સંબંધમાં ત્રુટિ શા માટે આણવી જોઇએ? પારસીઓનું રાજ્ય જવા પછી પણ વારંવાર તેઓએ બળવા ઉઠાવી આરમ્ભને ત્રાહ ત્રાહ પોકરાવી હોય અને તેમને જાંપીને બેસવા નહીં દીધા હોય અને તેના વેરમાં આરમ્ભોએ પણ ઇરાનીઓપર અસહ્ય ક્રૂરતા વાપરી હોય તો તે હવે ભૂલી જવાનો વખત આવ્યો છે. જ્યારે હજરત મહંમદ સ. પણ વળુમાઝ્યા ઉદ્દગાર કાઢે છે કે: “જો ઇમાન સમર્પિ નક્ષત્રપર હોત તોપણ એ પારસીઓમાંથી એક વા અનેક પુરુષો તે લાઇ આવી શકત !” તો તેમના હાલના અનુયાયીઓ પણ તેમનેજ મુઆરક પગલે ચાલી પારસી ધર્મ અને પ્રજા સાથે યોગ્ય સહકાર કરશે એવી અપેક્ષા રાખવી વ્યર્થ ન ગણાય. ઇરાનમાં રેઝાશાહ પહેલવી જેવા રાજેન્દ્રમાં “સુવર્ણ યુગ”નો સૂર્ય ઉગ્યો છે: આફતોનાં કાળાં વાદળાં વિખેરાઇ ગયાં છે: જૂના ઝમાનાના ફિસ્ક-ફિસ્કાદ અને કલહ કુસંપ નાબૂદ થયાં છે: ઇરાનના પારસીઓ અને ઇરાનના મુસ્લીમો-જેઓ એકેકનું લોહી ચૂસવા તલબગાર રહેતા-તેઓ બન્ને પોતાને એકજ પેદરનાં ફર્ક તરીકે ઓળખતાં શિખ્યા છે: કેળવણીના શુભ પ્રચારથી આગલા વખતનું ધર્મઝનૂન ક્યાં નાપેદા થયું છે તેનાં નામો નિશાન જડતાં નથી: એકવાર નાઆરીએ ઇરાનીઓને પોતાનાં બચ્ચાંનાં ઇસ્લામી નામો આપવાં પડતાં, તેને બદલે હવે યુગ

બદલાયો છે અને ઇરાનના ઇસ્લામીઓ પોતાનાં બાળકોને પારસી નામે
આપવામાં માન અને મગરૂરી સમજતા થયા છે: અને છેલ્લું, પશુ
સૌથી અગત્યનું, નામદાર રૈઝાશાહ પહેલવી હિંદુસ્તાનના પારસીઓને
ઇરાન આવી તેને આબાદ કરવાનું મોહબતબયુ આમંત્રણ કરે છે,
તો રે હમદીને! ‘લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે તો મોઢું ધોવા’ જશો’?
માટે ચેતો, સમો સમાધી લો અને માદરવતન તરફ કદમ લંબાવો!
નહી તો—

Awake, arise, or be for ever fallen !

જેહાંગીર માનેકજી દેશાઈ,
એમ. એ.

સાંકળ્યું.

—:૦:—

આખ ૧ લો.	૧
આખ ૨ જો.—દસ્તુરન દસ્તુર દાદ ખીન ગુસ્તારપને ગુલશીરીના	હરાવે છે	૭
આખ ૩ જો.—દસ્તુર દાદ શાહગદી ગુલશીરીનાને સમજવે છે	કે કતેહ ઇન્સાનના દસ્તમાં નથી	૯
આખ ૪ થો.—દસ્તુર ને શાહગદીની વળાણમાં આરમાન જમીન	જેટલો તફાવત-દસ્તુરની અગમનીગમમાં તાજ નહીં મળવાની ચેતવણી-શાહગદીને કીરમાનના શાહની મદદે તાજ મળવાની ઉશ્કેરણી	૧૧
આખ ૫ મો.—દસ્તુર દાદ પોતાની ધાસ્તીની અગમચેતી કહે છે.	છેલ્લે ખોદાવંદની આજેજમાં ગંબીર રાત તે પાસ દાદ ચાહવા પુકારે છે	૧૪
આખ ૬ ઠો.—શાહે કીરમાન મેહેરનગાનનું જશન કરીને કીરમાન છોડે છે	૧૭
આખ ૭ મો.—શાહે કીરમાન મોટાં કીરમાની લશકર સાથે આદરખીજનમાં દાખલ થાય છે.	૨૦
આખ ૮ મો.—શાહે કીરમાન, દસ્તુરન દસ્તુર દાદ ખીન ગુસ્તારપને મલે છે.—ખાનગી મસલહતમાં ઇરાનની શાહાનશાહાતના બે અવલ આદમીઓ.—જંગ કરતાં શાહીના હીંગામની તરફેણમાં દસ્તુર ઉતરે છે.—શાહ જંગ વગર શાહીની મતલબી બાજી ધીકકારી કાઢે છે.—દસ્તુરની નાચારી.	૨૨
આખ ૯ મો.—જમશેદી નવરોજની મીજલસ ને ખાણાનો જહોનવાલી મેહમાર	૩૦

- આખ ૧૦ મો.—કાહેસ્તુમના મેહેલમાં આદરખીજનની નવરોજ
રામશનીની ખલક શાહે કીરમાન સાથ પોતાની શાહજીદી
ગુલશીરીનાને નવરોજ મુખારક્યાદી દેવા ગઇ અને ત્યાં
દરેક જને પોતાની ગુન્ગસ માફક નવરોજની સોગાત મેલી. ૩૮
- આખ ૧૧ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર શાહાનશાહ નોશીરવાનની તલ-
વાર લેતાં પોતાના જુસ્સા જાહેર કરે છે ... ૪૧
- આખ ૧૨ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાના મદદગાર દસ્તુરો
સાથ શાહજીદીના હુકમાં બંદગી ગુજારે છે ... ૪૨
- આખ ૧૩ મો.—પરવરદેગારની બંદગીથી ધરાની અનજુમનમાં
ઉઠેલો જોશ ... ૪૪
- આખ ૧૪ મો.—શાહજીદી ગુલશીરીના વફાદાર ધરાની આલમને
અર્જ કરે છે. ... ૪૫
- આખ ૧૫ મો.—શાહે કીરમાન ને શાહજીદી ગુલશીરીના ... ૪૭
- આખ ૧૬ મો.—કુદાના જસુસોથી દીનદુસ્મનોને ધરાનીઓનો
ધસારો જણાય છે ... ૪૯
- આખ ૧૭ મો.—કાહેસ્તુમનો ધરાની સપેહસાહાર શીરજન દસ્તુ-
રાન દસ્તુરના મળેલા હોકમ પ્રમાણે દુસ્મનને હાથ બનાવે છે ૫૧
- આખ ૧૮ મો.—ધરલામી ને ધરાનીઓની કુદાના મેદાનમાં
પેહેલી જંગ—ધરલામીઓની હાલહવાલી ને શીકસ્ત ... ૫૩
- આખ ૧૯ મો.—શાહજીદી ગુલશીરીનાએ કુદાની ફત્તેહનું જશન
મોટા આતશખેરામમાં કરાવ્યું ... ૫૫
- આખ ૨૦ મો.—ખલીફને પડેલી ખબર ને લશકરની કરેલી તૈયારી ૫૬
- આખ ૨૧ મો.—ખલીફ ઓમરનો શાહે કીરમાનને પેગામ ... ૫૮
- આખ ૨૨ મો.—એક નવી બાજી રચાઈને ધરાનીઓ હાલત
ઉલટાઇ છે ... ૬૦
- આખ ૨૩ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો રૂકો શાહે કીરમાનની
ખાવણીમાં ... ૬૨

- બાબ ૨૪ મો.—શાહે કીરમાનને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદથી આપન વખતે મળેલી આબાદ સલાહ ... ૬૪
- બાબ ૨૫ મો.—શાહે કીરમાનના વડા વજીર બેહરામનો ખુલાસો ૬૭
- બાબ ૨૬ મો.—સપેહસાહાર રસ્તમ ખીન શીરજનન શાહે કીરમાનને બદલ માટેની સલાહ ઉપર અમલ કરવા કહે છે તે શાહે કીરમાનને પસંદ નથી. ખલીફ ઓમરનું એલચીખાતું ૭૦
- બાબ ૨૭ મો.—ખલીફ ઓમરનું મોકલેલું એલચીખાતું શાહે કીરમાનની તારીફ કરે છે ને મજહૂબ ખાતર પોતાના મુદ્દક ને વતનની પાયમાલી નહીં કરવા સાર સલાહ આપે છે ૭૩
- બાબ ૨૮ મો.—વજીર બેહરામે ખલીફનો પેગામ ખોલી વાંચ્યો તે સાંભળી શાહે કીરમાન દમ બાંધી હસ્યો, પણ તેની દરબારના દીલ ગોયા આતશના દરયાવ મીસાલે તપી ગયા ૭૭
- બાબ ૨૯ મો.—ચીનાઈ દરબારમાં રહેલો શાહજાદો શાપુર શાહે કીરમાનને પોતાની મદદ આપવાની અર્જ ગુનરે છે ... ૮૨
- બાબ ૩૦ મો.—શાહે કીરમાનની દરબારમાં પાદશાહ તારખાનનો પેગામ ... ૮૬
- બાબ ૩૧ મો.—સપડાયલો જસુસ શાહે કીરમાન જનાબ ... ૮૯
- બાબ ૩૨ મો.—આરબ જસુસની ખબર આરબ છાવણીમાં ને આરબ લશ્કરના વડા સરદાર હસનનો એલચી શાહે કીરમાન ઉપર ... ૯૨
- બાબ ૩૩ મો.—વડા સરદાર હસનના નામના જવાબમાં આરબ જસુસ (દસ્તુર જમારપ) ને તેની છાવણીમાં મોકલ્યો ... ૯૫
- બાબ ૩૪ મો.—કોહેસ્તુમના કીલ્લામાં શાહજાદો ગુલશીરીના બેકરાર થઈ છે, ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપર ગુસ્સો કરે છે... ૯૯
- બાબ ૩૫ મો.—શાહજાદો ગુલશીરીના શીરોજના ભરાવેલા દમ ઉપર લયાનત નાખે છે—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ત્યાં પ્રગટ થાય છે—શીરોજ બંદીવાન બને છે ... ૧૦૩

- બાબ ૩૬ મો.—શાહજાદી ગુલશીરીના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શીતાબીથી જંગમાં ઉતરવાનો હોકમ કરે છે—દસ્તુર શાહજાદીને સમજાવી લે છે—અલખખામીની ફત્તેહના સમાચાર ... ૧૦૭
- બાબ ૩૭ મો.—અલખખામીની ફત્તેહ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે કેવી સીકતે મેળવવાની બાજુ રચી હતી, ત્યાં નવી પાઠશાહાત ... ૧૧૧
- બાબ ૩૮ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ શાહજાદી ગુલશીરીનાની દરબારથી રખસત લે છે, તે દરમ્યાન દસ્તુર જમારપ આરખ પોશાકમાં આવે છે—તેને જોતાં શાહજાદીને ઉપજેલી દેહશત... ... ૧૧૪
- બાબ ૩૯ મો.—શાહજાદી ગુલશીરીના, દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ને દસ્તુર જમારપ ત્રણે નામદાર એકાંત મસલહતગાહમાં ... ૧૧૯
- બાબ ૪૦ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો પેગામ અલખખામીના સરદાર ઉપર—કોહેસતુમથી શાહજાદી ગુલશીરીના પોતાની ધરાની ખલક સાથે છુપી રાહે અલખખામી કુચ કરી જાય છે... ૧૨૬
- બાબ ૪૧ મો.—આરખ સરદાર ઓમરૂએ કોહેસતુમ ઉપર કરેલો હોમલો—તેના લશકરની અરધી ખુવારી શાહજાદા શાપુરનાં લશકરે કરી—ઓમરૂનું મોત ને બાકી લશકરની ખાહીના મથાલેના અશ્વસ્વારોથી થયલી ખુવારી... ૧૩૧
- બાબ ૪૨ મો.—શાહજાદો શાપુર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને બેશુમાર મોહબતથી ઓજરખવાહી કરે છે. શાહજાદા શીરોજ સંબંધી ગુફતેગુ... ૧૩૬
- બાબ ૪૩ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની દરબારમાં જખમી થયેલો ખોરમનો શાહજાદો—દસ્તુર જમારપે મદાયુનમાં આરખ લશકરને ઘેરી શીકસ્ત આપ્યાનો પેગામ—સરદાર જખીરનું મોત. ૧૪૪
- બાબ ૪૪ મો.—શાહે કીરમાનને શાહજાદી ગુલશીરીનાનો રૂકો મળ્યો—તે દરમ્યાનની મકસદ મુવાફેક જંગની તૈયારી—સરદાર હસન સીકસ્ત પામી મેદાનથી નાહસી જાય છે... ૧૫૧

બાબ ૪૫ મો.—સપેહસાહાર રસ્તમ ખીન શીરજીન ને શાહે
કીરમાન વચે બદખ્યામી તરફ કુચ કરી જવાની જીકર-
દસ્તુરાન દસ્તુર ઉપર તેઓનાં નામા લખ રવાના થયેલો જસુસ. ૧૫૭

બાબ ૪૬ મો.—શાહજાદા ફીરોજને પોતાની કઢંગી બખ્ષાદરા-
જીનો થયેલો પસ્તાવો—તેના મનમાં ઉપજેલો મહજબ્યાશકીનો
ખ્યાલ—ધરાની રહેવું કે ધસ્લામી થવું એ સવાલ ઉપર
તેના મનમાં ઉપજેલો પેચોતાબ ૧૬૩

બાબ ૪૭ મો.—ખલીફ ઓમર સાથે શાહજાદા ફીરોજને મુલા-
કાત—શાહજાદા ફીરોજનું ધસ્લામી મહજબ્ય કબુલ કરવાના
કેલે મદીનાની મોટી જીમા મસજીદમાં દાખલ થવું—ખલીફનું
ખુન, તે પાછળ ફીરોજનું ખુન ૧૬૮

બાબ ૪૮ મો.—ધરાન ઉપર નવેસરથી આરબ લશકરની ચઢાઇ
આવવાની તૈયારી—સરદાર હસનને ખલીફ સાથે મુલાકાત
ખલીફના સખુનોથી હસને છોડેલી સરદારી ૧૭૩

બાબ ૪૯ મો.—શાહજાદો શાપુર અરબસ્તાનના ખલીફની
તમામ બેદી હીલચાલની ખબર સાથે આદરખીજનના
• મેદાનમાંથી દસ્તુરાન દસ્તુરની ળાવણીમાં—શાહે કીરમાનનો
રૂકો ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો અફસોસ—રૂકાનો જવાબ શાહે
કીરમાન ઉપર રવાના ૧૭૭

બાબ ૫૦ મો.—આદરખીજનની તારાજ—મોટાં આતશબેહ-
રામની પાચમાલી—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ મુદ્દા લશકરને બખરી
શીકસ્ત આપે છે—અથોરનાન લશકરની મોટી ખુવારી ... ૧૮૫

બાબ ૫૧ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુરે સપેન્તમાન જરથોસ્તના આ-
સ્માન ઉપરની લાવેલા આતશને કરેલો છેદલો નમસ્કાર
દસ્તુરાન દસ્તુરનો ખેતાબ નવાજ દસ્તુર ધવલને તે આતશનો
પાસખાન કરે છે અને એક અથોરનાન ટુકડી તેની મદદમાં
આપે છે—યજ્ઞદાનનો આતશ ધરાનની સરખમીન મેળે છે... ૧૯૪

- આખ ૫૨ મો.—શાહે કીરમાનને મળેલો નામદાર દાદનો રૂઠો
સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન ફીરજન તાકીદથી બદખ્યામી
તરફ કુચ કરે છે—મદાયુનમાં નામદાર દાદ દાખલ થાય છે—
દસ્તુર જમારપ સાથ જંગની મસલેહત ૧૯૮.
- આખ ૫૩ મો.—સીરીયાનાં બેવફા ઇરાની લશ્કરથી કીરમાન
ઉપર ધુળરો—સપેહસાલાર જેહાંગીરની અચન વખતે મળેલી
મદદ ૨૦૪
- આખ ૫૪ મો.—શાહે કીરમાન સામે ખુદ મોહાબ્યા જંગી
ફોજથી થાય છે—શાહે કીરમાનની અજાયબ જવાંમરદી—
મોહાબ્યા ફોજનું નાહીમત થવું—કીરમાની લશ્કરની દલેરી
બળવ્યા દરમ્યાન બખરી ચાલી રહેલી કતલ ૨૦૮
- આખ ૫૫ મો.—શાહે કીરમાનને પેગમ—તે નામદારનું પોતાનાં
લશ્કર સાથ કીરમાન કુચ કરી જવું—બદખ્યામી ઉપર
મોહાબ્યા—દાદનું અથોરનાન લશ્કર સાથ આવી પોહોંચવું—
જંગ—મોહાબ્યાનું હટવું ૨૧૪
- આખ ૫૬ મો.—દસ્તુર દાદ મોહાબ્યાને દુશ્મણે સીરીયામાં—
વટલેલ ઇરાનીઓની કતલ—સીરીયાના મેદાનમાં મોહાબ્યા ને દાદ. ૨૨૬
- આખ ૫૭ મો.—શાહે કીરમાનની કુચ—કીરમાન સરહદમાં અખ-
દુલરેહમાન ને શાહે કીરમાનનો મેળાપ—કીરમાની લશ્કરે
જંગમાં બળવેલી નામદારી—અખદુલરેહમાન ને શાહે
કીરમાન વચ્ચે મેદાનમાં તનહા જંગ—શાહે કીરમાન ને
અખદુલરેહમાન—કીરમાની લશ્કરની જવાંમરદીની હદ—
અખદુલરેહમાનનું મોત—સપેહસાલાર જેહાંગીરનું મોત ને
કીરમાનીઓની શીકસ્ત ૨૩૩
- આખ ૫૮ મો.—બદખ્યામીના મેહેલમાં ગુલશીરીનાનો ગમ—
ગુલબહારની જીકર ને દીલસોા—સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન
ફીરજન ગુલશીરીનાની દરબારમાં ૨૪૨

બાબ પદ મો.—સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન ફીરજને ગુલશીરીનાને
કહેલો સદેશો—મોહાબ્યાની મોટી નવી આરબ ફેજની ચઢાઇ. ૨૪૭

બાબ ૬૦ મો.—મોહાબ્યાનો બદખ્યામી ઉપર મોટો ધુંજરો—
ગુલશીરીના પોતાના બાનુ લશકર સાથે મેદાનમાં—લશકરની
જવાંમરદી ને તારાજ—ધરાનની લશકરની જંગને તારાજ—
જંગી બેહરામનું મોત ૨૫૩

બાબ ૬૧ મો.—શાહજાદી ગુલશીરીના ખાકમાં બેઠી છે—તે શાહે
કીરમાનની પાયમાલી સાંભળે છે—દાદ ને શાપુરનું મોત
કહેનાર કાસદ—જંગી જમારપ સપેહસાલાર રસ્તમને સમ-
જવી લે છે—છેલ્લી જંગ—રસ્તમનું મોત ને જમારપે
ચલાવેલી આરબો દરમ્યાન કતલ—ધરાની લશકરનો અંત—
બદખ્યામીની પાયમાલી—બાનુ લશકર તમામ સાફ—
મોહાબ્યાની મોટી જીત ૨૫૬

બાબ છેલ્લો.—જમારપ આવાં અર્ધીસુરની બંદગી કરીને રેલ
• ચલાવે છે—બદખ્યામીમાં રેલથી તારાજ—જમારપ ને
ગુલશીરીનાનો અલખુર્જ ઉપર—જમારપની છેલ્લી બંદગી ને
• મોત—ગુલશીરીનાનો ગમ—અલખુર્જના પાહાડનું ફાટવું—
ગુલશીરીના આપ—ગુલશીરીના કોહે અલખુર્જમાં ગરક ... ૨૮૦

જેહાંગીર કરાણીનાં પારસી પેઢેલવાનોનાં નામાંઓ

૧. ફરામર્જ નામું—કી. ૩. બે.

મીં રસ્તમ દસ્તુર દીનશાહની કલમથી લખાયલા “ધરાનના ઇતિહાસ” ઉપરના ૧૬ પેજના નિબંધ અને તવારીખ અને નામાંઓના સંબંધમાં વાસ્તવીક દલીલો સહિત લખાયલા અભ્યાસ કરવાબેગ દિઆયા સાથે.

૨. કેરશાસ્પ નામું—કી. ૩. હડી.

૩. દારાબ નામું—કી. ૩. સવા.

આ બંને નામાંઓમાં વિદ્વાન એકમાર્ગી સ્કૉલર મીં બમનજી ન. ધાલાર એમ. એ. ની કલમથી પુટ-નોટસ અને દિઆયા આપ્યા છે, જે પણ ધરાનની તવારીખ પર અજવાળું નાખવ જેવા છે.

૪. રસ્તમ નામું—કી. ૩. બે.

વિદ્વાન સ્કૉલર શમ્શ-ઉલ-અલમા હાંબ જીવનજી જ. મોદી ની કાબેલ કલમથી શાહનામા અને ખીખાં હયાત ઇતિહાસીક કાબેલ સત્તાદાર પુસ્તકોના આધારે લખાયલી આ જેહાં પહેલવાનની રસીલી તવારીખ.

૫. “અર્દા વિરાફ નામું” —તે સાથે “ગોસ્તે ફરયાનો” “હોદોખ્ત નૂસ્ક” અને “એકવીસ નૂસ્ક” એ ત્રણ કેતાબો સાથે આપવામાં આવી છે. કી. ૩. એક.

જેહાંગીર ખી. કરાણીના છોકરાઓ,
૨૨૦-૨૨, વોરા બજાર, કોટ, મુંબઈ.

મહુમ શાયર રૂસ્તમ ધરાનીની છેલ્લી ધરાની નોવેલ.

ગુલશીરીનાઃ

ધરાનની છેલ્લી શાહજાદી.

આખ ૧ લો.

હૈનારતની આંટીમાં અટવાયલો જન,
જાદા કોશિશ કરતાં થાય જાદા હેરાન.

ધરાનમાં મુસલમાન હકુમત, હોકમ ને અમલ ચાલ્યા દરમ્યાન
પહેલી હીજરી સદીમાં જરથોસ્તી મહજબની પ્રખ્યાત શાહાનશાહી રાજ-
ધાણી આદરખીજનની વડી દસ્તુરાઈ ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ નામનો
દીનઆધનની ક્રીયા ને લખુતરોથી પુર્વિષ્ય વડો દસ્તુર નેમાયો હતો.
આ દાનાવ દસ્તુર મોટી યુઝર્ગ ઉમ્મરે પોહોચેલો, કદે લાંબો એક
પીરાન પીર હતો. તેનો ચેહેરો જૈશીના સખમે ઝાંખો પડ્યા છતાં ઓર
ચજદી ઝલકાટથી ઝલકતો, જોનારી આલમને ધજત નવાજવા માટે
ગોયા હોકમ કરતો હોય એવો રોજ મારતો હતો. તેની દીન આધનના
બારીક અબ્યાસમાં ચકચુર રહેતી ચશમો આજ પશુ જવાનીના વખત
મીસાલ ચંચળ ને ચળકાતમંદ હતી. આ યુઝર્ગ દસ્તુરને આ ફાની
ને તરેહવાર રંગ બેરંગ થતી દુનિયાની સદો ગમ રૂતુ દરમ્યાન સીતેર
મોહસમો ગુજરયા છતાં તેનાં મન ને મગજની મોહસમને કોઈ તરાંહની

અલવલ આવી હતી નહીં. તેના સુખન રાસ્ત ને રવાદારગી વનાના, જ્યારે પણ તેનું મત કે મસલહત પુછવામાં આવે ત્યારે, હમેશાં એક સમાન જાહેર આવતા હતા. તેની ખસલત ને ખાસ્થત એકમાગી હતી. તે આ યુઝર્ગ ઉમ્મરે હાલમાં એક ચોકસ કામ માત્ર મોટા જમશેદના વખતની જેહાનુમા જામ (નજુમની વિદ્યા) જે દરમ્યાન નેધાહ કરતાં જેહાનની અગમ-નીગમ ને હોનારત માલમ પડી આવતી હતી તેના અબ્યાસમાં ગુંટાઇ ગયો હતો. પવિત્ર ગાથા ને જંદ વાણીના ધ્રુમ દરમ્યાન તે એટલો તો માહેતગાર બની ગયો હતો કે તે જમાનાના તમામ જરથોસ્તી મહજબના પોથા જળી લસ્મ થાય તો તેની ફરી હસ્તી આશકારા કરવાને તેને કશો વીલંબ લાગે નહીં. ભુગોલ ને ખગોળમાં તેનો તે જુના જમાનામાં જોડયો હતો નહીં એટલુંજ નહીં પણ જેટલું તે જાણતો હતો તેમાંનું અર્ધ પણ હાલ કોઇને જાહેર પડ્યું નથી. જો કોઇ કાતેલ હોનારત નીપજી તો આ દસ્તુરાન દસ્તુર નજુમથી તે ભેદ પામી તેના ઉપાયનો મર્મ જાણી સેજેજ અજલના પંજથી પેલા હોનારતના ફેજે ફસાયલાનો છુટકો કરી શકતો અને નવી જંદગી દરમ્યાન પેલાની ઉમેદનો સિતારો ઝલકાવી આપતો હતો. તે દસ્તુરના બાબમાં આ મત આદરખીજનની આલમે બાંધ્યું હતું કે તે ગોયા બંદગીમાં અમર કાયા દસ્તુર પેશુતન, આગાહીમાં હકીમાન હકીમ આગાહીનો જાણનાર જમારપ ને અજલને ફેરવવામાં મોટો કયાની જમશેદ છે. સીમ્યું ને કીમ્યું તે પાસ એટલી તો નીજીવતા ધરાવતું હતું કે તેના આદરખીજનવાલા દરેક એરવદ ચેલાઓ તેનેથી તે શીખી જાણીતા થયા હતા. તે દસ્તુરનો ધ્રુમ એટલો હદબાહેર કહેવાતો હતો કે તેની તારીફ હાલના જમાનામાં નહીં મનાય એટલી હદ લગી પોહોંચી વળે છે કે ધ્રુમે આઝમનો ધ્રુમ તેની ફરતી આંખના પલકારા ઉપર પોતાનો હીસાબ એવી તો અજબય હીકમતથી કરી લેતો કે મરજીને તે જ્યાં પણ ચાહે ત્યાં ઠેરવી પોતાનો કાશુ વખણાવતો હતો. આ રવેસ તે આ ફાની પૃથ્વી ઉપર કાશુ ધરાવતો હતો તોપણ તેની

સાદાઇ ને તવકકોલ ને શોકર ગુજરી દરેક મગર આપખુદી ચલાવનારા શાહાનશાહને શીખવા લાયક હતી. આ રવેસના પાક યજ્ઞદી ધર્મ ને ધર્મ ધરાવનાર કાશુમંદ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ગુસ્તાસ્પ હતો. ધરાનની પાદશાહી તારાજ થતાં ને યજ્ઞદેજ્ઞદ શેહેરચારની અજલ તેણે નજરોનજર જોઇ હતી. તેણે રસ્તમ ફરખજાદને સાદ ખીન વાકસની શમશેરનો જરખ ખાઇ ખુનખાર મેદાનમાં ધરાની ને ધસ્લામી લાવલશકર વચ્ચે બેળન પડેલો જોયો હતો. ધરાન હારવાની જંગમાં દસ્તુર દાદ જરથોસ્તી ધર્મનો એક પવિત્ર ઝુન્દો લઇ તે જંગમાં એક તરફથી ખીજી તરફ લડાયકો ને દલેરોમાં જંગના શુરવીર કલામેના ગમવા સાથ જર્વામરદી ને ઝુન વધાર્યો ગયો હતો, પણ માહોમાહેના મીનાકેસા ને આપસ આપસની અંટસે જે નાશ નીપજવો જોઇએ તેજ નીપજ્યો ને અસલી ધરાની શાહાનશાહાત ગોયા ધરતીકંપથી કોઇ માહાન દેશ ગરક જાય તેવો ભાસ રંગ મચી જેહાનના તખતા ઉપરથી ભુસાઇ ગઇ. જાણે તે શાહાનશાહાત અજલ પામી આસમાન ઉપર એજમતી આત્મા મીસાલે ઉડી ગઇજ. દસ્તુર દાદે આ વખત ઘણી તરતીબો વાપરીને ફેજો ને લશકરો જમાવ કરી દુશ્મનના દોર ને કેહેરનો છેડો લાવવા આહું પણ આદમીની ઉમેદ ને ખુદાના બેદમાં હમેશાં આસમાન જમીન જેટલો ફરક હોય છે તેમ ખુદાની મરજી દુશ્મનને જીત ને જશમાં ખુશાલ રાખવાની હશે તેથી દસ્તુર દાદ પોતાની જનફેશાનીમાં નીરાશ થયો. તેની આહેલી ઉમેદ ખરબાદ ગઇ. તે છેક ઉમેદથી લુટાયલો ને દુશ્મનના લશકરથી માર ખાઇ તદન ગીદપિય થયલો ખુનખાર મેદાનથી મધરાત્રને સમય પોતાના જુજ મોખેદ સીપાહો સાથ ઉગત રાહે આદરખી-જન તર્ફ નીકળી આવ્યો હતો.

દસ્તુર દાદ પોતે પણ એક પુરાના પાદશાહી તોખમનો શાહજાદો હતો. તેથીજ તે શાહાનશાહાત નહીં ગુમાવી દેવા ખાતર લડવામાં જેટલી પણ મદદ ને કુમક તેટલી તમામ ખપી ગયા આગમજ હત્યો નહીં હતો. પણ જ્યારે તે જંગથી નાસીપાસ ને શાહાનશાહાતથી હાથ

ધોષ નાહાસવામાંજ પોતાની જીંદગીની સલામતી સમજ્યો ત્યારે તેણે એક અવ્વલ ખ્યાલ નકી કર્યો. કમખખત શાહાનશાહ શહેરચારના ખાનદાનની એક શાહજાદી ને તેનો મહેલ તેની નાહાસ પછી દુશ્મનના સરદારનો પેહેલો ભોગ થઈ પડશે. તે શાહજાદીને પોતાને હસ્તક લઈ કોઈ પાહાડી કીલ્લામાં બચાવી અનકુળ વખતે તેને ધરાનતું રાજ ને તાજ સપુર્દ કરવું ને શીદા થયલી ધરાની આલમનો અમલ જેહાનમાં ફરી આશકારા પાડવો.

આ ખ્યાલે તે રએ શહેરના એક ભાગમાં જ્યાં પાદશાહી મહેલ હતો, તે તરફ અવ્વલ ગયો અને ત્યાંના હજારો સીપાહ મદોની ચોકી પહેરાથી છટકી મહેલમાં ઘુસ્યો, તો તેની નેગાહે તેનું મગજ હેરત કર્યું. ત્યાં એક આતશી ઝળકાટની શાહજાદી, જેણી નવ દસ વર્ષની એવી ખુશસુરતી હતી કે તે પાસ શ્રીદા દીલ થયલી મગરેખની મેહ-ચુખો હાથ બક્ષ કરી ઉભી રહેલી અને ખીદમત બજાવ્યામાં તનમનથી મશગુલ થયલી હતી. અરે તે શું ખુશસુરતી, જાણે આસમાન ઉપરથી આબેહુબ ઝલકાટમંદ પરી, જેના ચહેરાની ચદર થવાને પણ ચાંદ પોતાની ચાંદણી સાથે ખશ્યાણે પડી જતો હોય અને રૂખસારા એવા એવા અજાયબ ગુલરંગ કે ત્યાં વારંવાર આવતા પતંગોને ઉડારવાને જનાબ રહેલી નાજનીનોને ઘણી જેહમત પડતી હતી. અરે તેની ઝળકતી પુછડ્યા તારા જેવી લાંબી ડોક ને તે ઉપર દરેલા માહ તુર બરેલા ગોળા જેવું મુખ અને તે મુખમાં સોહીલ સીતારાના ઝલકાટને અદેખાઈ ઉપજે તેવી ઝલકતી જડાયલી ચક્ષો, તે જોતાં દસ્તુર દાદની આંખમાં આતશના સોહોલા પડ્યા. તે મનમાં બબડ્યો, “અરે આ રવેશે ચઝદી ઝલકાટને ટકકર મારનાર શાહજાદીનો નાસામો શું વેરાન ને ખીયાબાનની વેઠ ખેંચવા અને પોતાના બાપદાદાના મહેલ ને મોજ ને ખજનાથી ખાતલ થઈ જવા સરજેલો? અફસોસ, એ પયગમબર જરથોસ્તને રાહના દેખાડનાર ચઝદાન તેં અમારી પાયમાલી છેક એટલી આપ્તબરેલી કરી છે?” આ વીચારમાં છે તેટલાં ત્યાં મીજલસમાં

એક ધરાની સવારે દાખલ થઇ એક રૂકો મેલ્યો. તે લઇ તે શાહજીદી પાસ ખેડેલા જૈફ વજરે વાંચ્યો કે સર્વના મુખનો ઝલકાટ ઉડી જઇ ઉબલાં ખરફના ગોલા થઇ ગયા. ‘દસ્તુર દાદ ઉગત રાહે નાહાંઠો’ એ તે રૂકકાની એક લીટી માત્ર ત્યાં આફત ને દેહશતનો વરસાદ વરસાવવાને બસ હતી. પણ આ વખત વધારે નાપાક કે કરામણો નીવડે તે આગમય તે શાહજીદી સામે દસ્તુર દાદ પોતે હાજર થઇ નમી બોલ્યો:—“ઓ ધરાની શાહાનશાહતનાં સર! ધરાનની પાયમાલી થઇ છે, પણ ઓ ધરાની આલમના રોશન માહતાય! તમે અગર મારી સાથ આવી જ્યાં લગી જેહાંન ધરાનને ભુસી નાખવાને તલપે છે ત્યાં લગી કોઇ બચાવ કરનારા છુપા કીલ્લામાં એકાંત ભરાઇ રહો તો મને આપણી શાહાનશાહત મેળવવાને હક નવાજેશ થાય છે. ધનશાલાતાલા કોઇ બખ્તાવર રોજે ધરાનની પડી ભાગેલી શાહાનશાહાત ફરી ઉડી ઉભી કરનારનો નસીબો તમારા દસ્તમાં છે. મ્હાફ માનો તો અબ ધડી આ મહેલની કનેકની ઉઠવી કોહે સ્તુમને કીલ્લે ચાલો. હું એક ત્યાં પવંનથી પણ આગળ જઇ પોહોંચવાની ઉગત રાહ જાણું છું. આમ-દાદની શીકલનો નકશો ખેંચાયા આગળ આપણો સંગ ત્યાં જઇ તે કીલ્લાનો કબજો લેશે. દુસ્મન જો કે હાલ હરીફા વનાના જ્યાં ત્યાં શહેર ને ગામમાં ધાડ પાડશે પણ જે ખરાબી કરીને નામદારી મેળવવાને બની આવે તે વાત એટલી અટકી છે કે તેઓને ગરીબ રૈયતની પાયમાલી કર્યામાં મોટી ખેજલત પહેંચશે.”

દલેર દસ્તુર દાદના આ સખુનો એટલા અસરકારક થઇ પડ્યા કે રજો શહેરની શાહજીદી પોતાના તમામ ખજાના ને ખટલા સાથ તેને સ્વાધીન થઇ. સઘણું લશ્કર પલવારમાં તમામ ખજાનો ને હથ્થાર લઇ પેલી ઉગટ રાહે દસ્તુરે ચલાવ્યા પ્રમાણે ઉતર્યું. આમદાદમાં કોહે-સ્તુમનો કીલ્લો દસ્તુરે પોતાની શાહજીદી ને તેના લશ્કરને સોંપ્યો. ત્યાં વળી બીજી બહાદુર ફૈજ ને જોઇતી ખોરાકી મેલી અને એ પ્રમાણે શાહાનશાહાતના હકનો સત્તો ખેલી તે ત્યાંથી આદરખીજનમાં ઉતર્યો.

હયાં તે દસ્તુરે જુના યુઝર્ગ દસ્તુરના મોતના ચેહારમની પામદાદની આસ્નીની મીજલસ સમારી. તમામ આદરખીજનની ખલક ધરાનની પાદશાહાતની પાયામાલીથી એટલી શોકાતુર બની કે પોતાના યુઝર્ગ દસ્તુરની પતેત કર્યામાં દીલ લગાડી શકી નહીં તેમજ આસ્ની પણ. મગર આ ગમ ને ગજબ દરમ્યાન દસ્તુર દાદે મરનાર દસ્તુરની તવારીખ ગાઇ. પતેતના અશો ઇશ્મ ગમવ્યા અને છેલ્લે આસ્ની તરફ આંગલી કરી પાદશાહાતની પાયામાલી થતી બચાવવાને ધરાનના અવ્વલથી તે આખેર લગીના શમશેર મારનારા ને દુશ્મનોની પાદશાહાત જીતનારા થઇ ગયલા શાહાનશાહોના રવાનને આરાધ્યાં ને જંદના ખુદાઇ બજુતરથી અહુરમઝદની મદદ માટે બંદગી પઢ્યો, પછી પોતાની જંગ મેદાનમાંની સઘળી ખીના જાહેર કરી જંગના મેદાનની કાહાણીનો હેવાલ કહી સંભલાવ્યો. પછી બે દસ્ત આસમાન તરફ દેખાડતા કરી ખાકસારોના ખાકસાર મીસાલે પોતાના બંને દીદનમાંથી મદદ માંગનારાં આસુ વરસાવ્યાં. દસ્તુર દાદને સાંભળી આદરખીજનની અનજુમન પા કલાક લગી ખામોશ રહી પછી સર્વે આલંમ એક મસલહત થઇ. અનજુમનતા વડા શાહગદા જંગી અરદેશરે મરનાર દસ્તુરની ગાદી દસ્તુરાન દસ્તુરના એલકાએ દસ્તુર દાદને નવાજી. જરથોસ્તી મહજબનો સોનાનો ગાવ્યાની ગુરૂ, જે લખખો બેમુલાં બવેરથી મદાયલો તેને ખભે મેલ્યો. જુદા જુદા તાલુકાની અનજુમન તરફથી આવેલી એક હજાર ને એક શ્યાલ ને એક હજાર ને એક કોલાહ તેની જનાય મેલાર્હ. એ પ્રમાણે દસ્તુર દાદ જેહાન દરમ્યાન ધરાનની જરથોસ્તી આલમનો વડો દસ્તુર નેમાયો. તમામ જરથોસ્તી આલમના અકાબરોએ તે વખતથી દસ્તુરાન દસ્તુરને ધરાનની પાદશાહાત મેલવવાને જે પણ લાયક યોજના તે ઘડી કાઢવાને મકમપણે કામ લેવાને અરજ ગુજરી.

એ મીસાલના વગવસીલા ને રાસ્તીને અર્પણ થયલા દસ્તુર દાદ આદરખીજનની વડી દસ્તુરાઇ ઉપર આવ્યા હતા અને મુખ્ય પાદશાહી

આતશ બેહેરામનું મુરખીપણું ચલાવતા હતા. જાહેર તો એક દસ્તુરાન દસ્તુર, પણ બાતેન તો તે ધરાનની શાહાનશાહાત ને મહુજબનો વાલી હતો. રએની શાહજાદી ગુલશીરીનાને ધરાંનનું તખ્ત અપાવવાની જોહ-મતનો ખેંચનાર આ યુન'દો દસ્તુર એક દીન ગમ ભરેલાં દીલે પોતાની નજીમની જામ ખોલી જોતો ખેઠો છે. આજ શાહાનશાહાત પડી ભાગાને વીસ વર્ષ થયાનો જમાનો અગમનીગમના હીસાએ ગણી કાઢે છે, તેટલાં એક નવજવાન મોખેદ દોડી આવ્યો અને તવાજો બળવી કહી આવ્યો: “નામદાર શાહેબ, ધરાનની શાહજાદી ગુલશીરીના” કે તરત દસ્તુરે નજી-મથી મોહ ઉચક્યું. શાહજાદી ને દસ્તુરની એક ચશ્મ થઇ. એક જૈફાન જૈફ, બીજી નવજવાન પરીખદ.

બાળ ૨ જો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બીન ગુસ્તાસ્પને ગુલશીરીના ઠરાવે છે.

“મતલબ છે તે માનવીની ફેરવેછ સમજ,

• એ આતશને જેરવેછ લોભી ગરજ.”

“દસ્તુર, આજ વીસ વર્ષ ઉપર તમોએ મને ધરાનની શાહાનશાહા-તના તાજની લાલચે મહારી ફક્ત નવ વર્ષની વયની અકલ ઉપર હોંશ તેજ કરીને મહારો કાણુ અખત્યારમાં લીધો અને મારા બાપીકા મહેલ ને ઇલાકા દરમ્યાનથી જુદી પાડી. પાંજરામાં પંખી હજી વધારે ઉલટમંદ રહે તેટલી છુટ હું ભોગવું છું અને દરયાવના દીક્ષમાં રહેતી મીન વધારે આપઅખત્યારીથી પોતાના મનને રમાડતી હશે તેવી તંગ હાલતમાં આજ વર્ષો થયાં રહી મેં શું મેળવ્યું? મારી ઘણીજ મેહરબાન દાયા, જે મારી માદર મીસાલ મારી દેખરેખ ને સંજાળ કરનારી હતી તે મોતને તામે થઇ. મારી ઉપર જાનફેશાની કરનારા પેહેલવાનો આ એકાંતમાં જુરીજુરી તનખદન ખવાઇ અજલને સ્વાધીન થયા. મારો ખગતો નકામો

ને વગર અર્થની અંધારીમાં વપરાઇ ચાલ્યો. હું પોતે નવ જવાનીના તેજને છેલી સલામ કરી જૈશીનો દરવાજો ઠોકું તેટલી ઉમરે પુગતી ચાલી અને તમે આજ છો ને કાલ કદાચ, એવી જૈફ હાલતમાં આવ્યા છો, તો પછી આ મારી કંગાલ ને બંદીવાન હાલતમાં હું કાણુને મારો સંભાળનાર કે જવાબદાર જાણું? જ્યાં લગી કાંઈ પણ તેજ ને ઉલટ છે ત્યાં લગી તણુખા જેટલી પણ હોંમત ને મર્દાનગીનો ખ્યાલ જ્યાં ને જેનામાં ઉપજવો જોઈએ, તે તો હું ખીલકુલ જોતી નથી. આતશ જળે છે તેટલાં જે મનની લાગણીના શોહોલા હરીફના હાડ ઉપર અંગારા પુકી શક્યા નહીં તો તે મંદ સ્થિતિમાં શું કરી શકનાર? આજ તો મને તે રએના રળીયામણ મહેલ ને મારા વફાદાર લશકરની દલેરી દરમ્યાન દુશ્મનો સામે જંગમાં જન છોડ્યાની બલીદારી નજર આવે છે. જે માર્ગ મર્દાનગીને છાજતો, તે માર્ગ મેળવામાં મેં એક મતલબી મોખેદની અરજ ને અકલ સ્વીકારી તે તદન ધરાનની શાહાનશાહાતની પાયામાલી કરવા જેટલી ખરાબી રચી છે. વીસ વર્ષની મોટી મુદત ને મનનો ભોગ આપવામાં મેં એક જુદાની લાગણીને ભોમ્બો કર્યો! અફ-સોસ, જે આતશ ઉપર સુખડ લોખાન ને અગર બાળી જાણે અને હરદમ મતલબનું ભણતર પઢી વખત ગુમાવી રહે તેવા નાલાયક ઉપર વીશ્વાસ મેળી હું સદંતર મારી જીંદગી ગુમાવ્યાની ભુલ કરી ચુકી છું.” આ બોલતાં ગુલશીરીનાની પેશાની લાલ તપેલા લોખંડ મીસાલે ઉઠી રહી. તેના ડોળામાંથી આતશના પુંકારા જેવી વરાળ પ્રગટવા લાગી. તેના અંગમાં પોતાના ન્યાગાનોનું જંગી લોહી ઉછલી તેની નેસોમાં પોતાની ભાષા બોલવા લાગું. ગુલશીરીના આજ દસ્તુર ઉપર ઘણીજ ખફા થઇ ગઇ હતી. અગર હાલ તે સનમુખ શમશેર હતે તો તે દસ્તુરનું સર સલામત રહેતે નહીં, એટલી જંગી તેજની ઉસ્કેરાયલી ને અસાધારણ દેલાવરી ભરેલી થઇ ગઇ હતી.

બાબ ૩ નો.

દસ્તુર દાદ શાહજીની ગુલશીરીનાને સમજાવે છે કે ફતેહ
ધન્સાનના દસ્તમાં નથી.

“કીનાના દોરમાં ઉપજી છે અકલ,
હરીફનો ઉલટેલો માહ જંગી અમલ.
દરમ્યાં દલેરો નાહક થાય કતલ,
એ ખ્યાલ સીવાય ના કોઈ મેહતલ.”

શાહજીનો ખોફ ને ખ્યાલ સાંભળતાં દસ્તુર દાદના દીલમાં દેહસ્ત પંઠરાઇ. શાહજીની વીસ વર્ષની જીંદગી બાળી ખાક કરવાનો ગુનાહ તેના મન ઉપર મોટું દુખાન કરી ગયો. તેની જૈફ ચશ્મેમાં ઝલકાતના તેજ સાથે ગઇ ગુજરીના ફેજે ઉપજાવેલા અમુલ્ય આંસુ મળી એ ચાર સેર તેની ધાત્ર જેવી દાઢી ઉપર ખેંચાઇ, મગર આ જૈફ જુસ્સો પળથી વધારે કાણુ ચલાવી શક્યો નહીં. તે જ્યાં નજીમનો પોથો લઇ ખેઠા હતો ત્યાંથી ઉઠ્યો અને શાહજીને છેક કમરથી વાંકો વળી પાદશાહી કુરનસ બળવી. ત્યાં કંઇ વર્ષના રદ પડેલાં એક અમુલ્ય તખ્તને સફા કરી ખેસવાને અરજ ધરી. પોતાની માહ જૈફી છતાં જેટલી જવાનથી ઝડપ ને આશા રખાય નહીં તેટલી ઉલટ ને હોશ્ચારીએ આ ધરાનની જાહોજલાલીમાં પચોટાયલા દસ્તુરાન દસ્તુરે શાહજીની જનાબ પોતાનું સર મેલ્યું. તે ધણોજ અશ્રાફ ને દાનેશમંદ દસ્તુર બોલ્યો :—

“જમાનો મારી ધરાનની તમામ જરથોસ્તી આલમ ઉપર રૂઠ્યો છે, તેથીજ તમે નામદાર શાહજીના સખ્ત સખ્તનો સાંભળવાને હું હજી સુધી જીવ્યો છું. પણ સાંભળ! ખુબ મગજ રાખ કે જવાંમરદીને આતશ ગમે એટલો રોશન તેજ છતાં યકબાલના થંડા પડેલા આતશના કોયલાથી આપણે કરી જીત હાંસલ કરનાર નથી. આ સામેનો દસ્તુર જમારપની આગાહીનો યજદી પોથો કહે છે, તેમ હાલ આપણી કરોડ ફોજ હશે તોપણ દુશ્મન પોતાના બખ્તવાર નસીબનાં જોરે જીત મેળવી

લેશે. યજ્ઞદાંતાલાના બારીક બેદ ઉપર ખાકીના કોષ્ટ ખ્યાલ કે ખેદથી અસર થશે નહીં. આજ જે હું આ એકાંતમાં ગોફેનશીન જેવા આપણા પાદશાહી આતશ બેહેરામમાં રાતદીન રીઆજત ને ઈશ્મે દરમ્યાન મચ્યો રહું છું, તે ફક્ત જીલમી થઈ પડેલા જમાનાનો જીલમ કરતો વખત ગુજરી જવા માટે. હા હું જૈફ થયો છું અને કાલે મારા શાહાનશાહો ને શાહાનદાઓના દુખમાં જઈ વાસો કરું તેવો દેખાઉં છું, પણ મારી કામના જન, આ શાહાનદી! તમારો સેતારો જ્યાંલગી તમારાં કપાલ ઉપર ક્યાની તાજ ગોઠવે તેવો રોશન થયલો, અગમનીગમના હીસાબથી, ચોક્કસ થાય નહીં ત્યાં લગી હું મારી તમામ મુરદ ને મર્દાનગી સાથ હાલના જેવોજ ધીલો ને સુસ્ત રહીશ. હું જમાનો સમજીને જોઈ વળેલો પીરાનપીર શખ્સ છું. તે આજના ડામાડોલ ને પાયામાલી પાંદરનારા જમાનાથી સપડાઈ જવું તેવો નથી. અને હજાર આફત ને લડાઈ ઉઠી ઉભી થઈ મારાં હાડ ધુમ્મવે તેવો ગુલખાંગ ઉઠે પણ હું પેલા વેરાન થયેલા આપણા પાદશાહોના સામે ઉભેલા મહેલ મીસાલે જેટલી પણ હાલ હવાલી ને હોનારત નીપજશે તે કનાઅતના ભણતરથી સોસી રહીશ. મારી નામદાર શાહનદી, હાલ વખત દુશ્મનની દામન પકડી જંગમાં ઉતરવાનો નથી અને હજી વર્ષ લગી એ દુશ્મનની કાચી હરીફાઈમાં ઉતરવાથી કશો નફો થનાર નથી. હા વખત આવે પણ નહીં, સખખ સેતારાના તરેહવાર ખેલ દરમ્યાન નામદાર શાહનદીનો સેતારો ઘેરાયલો છે તે જરૂર બા જરૂર કાંઈ એવો દાવ ખેલી લેશે કે મને ફીકર છે કે જે પણ મેં તદખીર ને દુરઅંદશી રચી છે, તે તમામ બારેવાટ થશે. નીરાશ થઈ તારાજ થયેલા યજ્ઞદજ્ઞના તખ્ત ઉપર ફરીને કોષ્ટ જરતોસ્તી મહજબવાલો નર ખીરાજવાની આગાહી મળવી મહાલ છે.”

બાબ ૪ થો.

દસ્તુર ને શાહજાદીની વળાણમાં આસમાન જમીન જેટલો તફાવત—દસ્તુરની અગમનીગમમાં તાજ નહીં મળવાની ચેતવણી—શાહજાદીને કીરમાનના શાહની મદદે તાજ મળવાની ઉશકેરણી.

“નથી જે કાયમ, તેનો અંત જૈશી,
નથી કાયમ તે કન્યન કાયા કેશી.
ના કાયમ અસપંદ્યાર ચઢ્યો દુખમે,
ખ્હાતું હતું ફકત માર્યો રસ્તમે.
ના કાયમ જમશેદ વહેરાયો કર્વતે,
ફરેદુન અજલમાં દલાયો હર્ખતે.”

શાહજાદી ઉપર દસ્તુરનો દર્યાઈ ખુલાસો અસર થયા બદલે કેવળ હવાઇ ને વેહેમથી ભરેલો જણાયો. તેનાં મનની વળાણ નવી ઉલટ ને ભુંવાનીની ઝમકે આર તોર ભરેલી હતી. જૈફ દસ્તુર જેહાન ને જમાનાની વળણ સમજી તે પ્રમાણે પોહોર દર પોહોર ગુજરવાની કોશિશમાં મંડતો હતો, જવાન શાહજાદી જેહાંનને જમાનો જણે પોતાના મનનો કાણુ ને મરજીનો મજુર હોય તે પ્રમાણે પળ દર પળ ઉલટમાં મચતી હતી. જવાનીનો તોર એટલો ખુશાલ શાહજાદી ગુલશીરીનામાં ધીકતો હતો, ખીલતો હતો, ને મલકાતો હતો કે પોતાના જૈફ રાહતુમાની દુરઅદેશી ઉપર મજાક કરતી હતી બલકે પોતાના પુલેઝાં મનમાં તે મજાકની મજા મારતી હતી. આ સઘળી ઉલટી બાજી બનવામાં એક અગ્નયગ બનાવની સામેલગીરી હતી. કીરમાનના શાહને આપણી શાહજાદીની ખબર પડી હતી અને તેના તોખમની સરસાઇ જાણ્યાથી તે નામદારે તે ખુબસુરત સંગાથે શાદી માટે છુપો રૂકા રવાના કર્યો હતો. શાદીના રૂકાએ શાહજાદીને તે શાહ, કેટલી શક્તી ને સાહેબીનો ધણી છે, તે માટે પોતાના એક વીશ્વાસુ રખેવાલને છુપો જસુસ બનાવી રવાના કરવાની ફરજ પાડી. આ

રવેસે તરતીયથી ખોલ કાઢવાથી શાહજીદીએ કીરમાનના શાહનાં જોર ને ફેજ બાબે ધણો ઉંચો ખ્યાલ જાણ્યો, ત્યારે શાહજીદીએ પોતાનો તમામ હેવાલ જણાવી, યઝદાંતાલાના કસમ વચ્ચે લાવી, અર્જ કરી કે “અગર જો તું મારાં તનમનનો સાહેબ થવા ચાહતો હોય તો અવ્વલ મારા ન્યાગાનોની પાદશાહી દીનદુશ્મનોના દસ્તથી છોડવી ત્યાં મને તખ્તનશીન કર. હું તખ્તનશીન થાઉં તે સાંજના હું શાદીથી બધાઉં.” આ રૂકો જેવી ઉમેદ તેવોજ જવાબ લઈ આવ્યો—

“નામદાર શાહજીદીના સુખન ઉપર મારો જન ને મારી જેહાંન હું મુકરર કરી જાણું છું. માફ લશકર ને હું પોતે તેની સપેહસારીમાં દીનદુશ્મનનાં મથકો ઉપર હુકમો લઈ જઈ નામદાર ધરાનીઓના ન્યાગાનોની પાદશાહાત ફતેહ કરું ને મારાં ને તમારાં એકબાજુને રોશન કરું. હું પાક મેહેરનગાનનું જશન કરીને મારી રાજધાનીથી તમામ લશકર સાથ નીકળીશ. આદરખીજનના પાક આતશખેહરામમાં જમશેદી નવરોજનું મુઆરક ખાણું આપી જે પશુ ધરાની આવમ આ મહજબી જંગમાં સામેલ થવાને રાજી હશે તે તમામ સાથ જંગના ખુનખાર મેદાનમાં હું હોઆવીશ. અહુરમજ્દ તમારી મુરાદ બક્ષો.”

શાહજીદી આ રવેસની પોતાના નસીયાએ બક્ષેલી નચીંતાઇથી પોતાની બાજી ખેલવા માટે ધણી ઉતાવળી થઈ ગઈ હતી. આજલગી કોહે સ્તુમના મેદાનમાં શીકારબાજી કરવામાં જે વખત ગુમાવ્યો, તે માટે ધણીજ બેચેન થઈ, અને હાલના પોતાના બચાવનાર દસ્તુર દાદના દુર-અંદેશ ખુલાસાને કેવળ વેહેમ જાણી તે એટલી ગુસ્સે બની ગઈ કે ધડીબર તેના ગુસ્સાદાર મોહ ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર જેતાં ઠઠરી ગયો. શાહજીદી ફક્ત જંગના ખ્યાલેજ જંગીઓના જન ધુમવે એવો જંગ રંગ ધારણ કરી રહી.

અર્ધ ધડી તો શાહજીદી એક તરફ જોતી ઉભી રહી પણ પછી તે ચોંકી અને બોલી:—

“જો સાંભળ દસ્તુરન દસ્તુર દાદ ! બરાબર સાંભળ, ખુબ મગ-
ઝથી દરયાફ દરમ્યાન સાંભળ, કે હું તે શાહજાદી ને તુખમ ધરાવનારી
બાનુ નથી કે વર્ષો લગી ઉમેદના ઠાલા હીંગલોમાં પડી ખ્યાલી હીંચકા
ખાયા કરે ? મદાનગીમાં મરેં યા મેલવું એ મારા ન્યાગાનોની ખાસિ-
યતનો વારસો હું ધરાઉં છું. જો આજલગી રહુની રહી તેમ ખીજાં
વીસ વર્ષ લગી એટલી છુપી ને એકાંત રહું તો તમે પોતે ક્યાસ કરો
કે એટલી લાંબી મુદત ગુજર્ચા પછી મારી કેમની લાગણી કેટલી ઠંડી
શશે ? મને ને મારા ન્યાગાનોની ઓળખ ધરાવનારા કેટલા આ જેહા-
નથી અસબાબ ઉઠાવી આપ્યા જશે ? તમે પોતે તમારા બોહોળા
વગ ને કરામતી મદદ સાથ ક્યાં ખીજાં એટલાં વર્ષ જીવશે ?
વખત ક્યામત લગી લંબાયલો છે પણ આપણે ખાકી ઇન્સાન શું
છીયે ? તે દર્યાફત કર અને મને મદદ મલી છે તે મદદમાં તમારી
તમામ મદદ ને મોહબત ને ખજનો ને તદખીરની નવાજેશ કરો. તમારી
જૈફાન જૈરીમાં આ મારી કુમક દરમ્યાન તમે તેજ અરુપ ઉપર સ્વાર
થઈ દુસ્મનોના ખુખાર મેદાનમાં પાક ઝુંદો ને પાક લણતરની કુમક
ગળવો અને સીપાહોની શમશેરમાં દીન દુસ્મનોનાં લોહી પીનારા અબ-
મ્મત ઉપજવો અને એવી નામદારી પંકાવો કે આપણું શાહાનશાત નવે-
સરથી રોશન થઈ તેનાં તખ્ત ઉપર હું તાજ પેઢી તખ્તનશીન થાઉં.
જ્યાંલગી તમે દસ્તુરની જીંદગી ચારી આપે છે ત્યાંલગી મારી ઉમેદ
મને આ રવેશની ઉલટમાં ઉઠાડે છે. તરેહવાર જમાનાના તરેહવાર રંગ
રચના જોઈ વળેલા તમે જેવા જુનાં જૈફ ધરાની શાહજાદાની કુમક
લગી મને માઈ તખ્ત મેળવવાની તમામ ઉલટ ને ઉમેદ છે. હવે આ
ખનાવ ઉપર દુરઅંદેશી દોડાવો કે કીરમાનના દીનદાર શાહે મારી સાથ
શાદીની તલખ કરયામાંથી આ અબ્વલ પહેરામણીની તલખ મેં તે
નામદાર પાસ કરી છે, કે માઈ તખ્ત મને હવાલે કરાવનારી જંગ
મચાવો, જીતો, મને તખ્તનશીન કરો કે શાદી મુખારક ! બુઝર્ગને
વીશ્વાસુ કારન નામનો રખેવાલ ખુદ પોતે છુપો જાસુસ થઈ કેરમાન

ગયો અને ત્યાંનો તમામ મામલો ને રોજ ને જોર ને ફોજ પોતાની નજરો નજર જોઈ આવી મને તે શાહ માટે નેક મસલહત આપી છે. હવે એ નામદાર દસ્તુર ! તે મસલહત માફક મેં કેરમાનના શાહની મદદ માંગી, તે મેહરનગાનનું જશન ગુજરી પોતાની રાજધાણીથી નીકળી પડશે, તો પોતાનાં તમામ લશ્કર સાથે અત્રે આદરખીજન આવી જમ-શેદી નવરોજનાં ખાણામાં સામીલ થશે અને તે મુઆરક દીને પોતાનો નેક ધરાદો કહી જોટલી પણ આદરખીજનની ધરાની આલમ એ યાદગાર જંગમાં સામીલ થવા ચાહશે તે તમામ સાથે દુસ્મનોના કીલ્લા ઉપર તે ચઢી જશે. આપણી રાજધાની જીતી તથા દુસ્મનોના લશ્કરોની પાયામાલી કરી મને ધરાનની શાહાનશાહ્યાનું ઠેરવી તખ્તનશીન કરશે, પછી મારી શાદીનો હીંધામ ધીકશે ! કેમ દસ્તુરાન દસ્તુર તમારો એ આખે શો વીચાર ?”

ખાખ પ મો.

દસ્તુર દાદ પોતાની ધાસ્તીની અગમચેતી કહે છે. છેલ્લે ખોદા-વંદની આજેજીમાં ગંભીર રાત તે પાસ દાદ ચાહવા પુકારે છે.

“અમનમાં ચકચુર થયલા બેકામ,
પી આજ એક આ માહેતમની જામ.
સેજ ખાખ જોઈ ઉઠ્યા મીસ્ત્ર તમામ
ન્યાગાનો ગયા તે ગયા લૈ નામ,
એ તો ખેલવત ખુદરતની ખાસ ગુલામ,
મારી ઉમેદને કડંછ છેલ્લી સલામ.”

શાહજાદીને સાંભળી પાકખદ દસ્તુર દાદના દીલમાં ગમનો ઝલકાટ રોશન થઈ ગયો. તેના જૈફ હાડમાં આતશની ચેહ ઉઠી. તે દસ્ત ઉપર દસ્ત મારી બેકાર થઈ બોલ્યો: “ઓ ધરાનની શાહાનશાહત કરતાં

જ્યાદા કીંમતી શાહજાદી, જે કદમ મારી મસલહતથી અલગ ભરાયું તે કદમે કીસમતને હિંદુ મારયું છે. દીનદુશ્મનો કાંઈ આજ કાલ નાની કુમક કે ઝનુન કે ફોજનાં નથી. જેહાં તેઓનાં દસ્ત ઉપર જીરજીર થતી જાય છે. તેઓની શમશેર ફતેહમંદ છે અને તેઓનો સેતારો રોશન આફતાબ મીસાલ તલુ છે. એવા ફાવેલા રોશનતાલેના દુશ્મન સામે જોર કે શીતાબી કશી હાંસલ પમાડનાર નથી. અને આજના જેવા નખળા થયેલા ધરાનીઓનાં અખત ઉપર જીતનો ભરસો જીનહાર રહેતો નથી. દીન આધન ક્રીયા માત્ર નામની થઈ પડી છે. મહજબનું ચકીન ડામાડોલ બન્યું છે. માહોમાંહે મોટા અમીર ઉમરાવો એક બીજના કટા વેરી છે અને વખત એટલો તરેહવાર છે કે શાહે કીરમાન જેવા તો શું પણ મોટા ફતેહમંદ કયસર નોશીરવાન ને બેહેરામ-ગોર જેવા ફરી જીવતા થઈ હાલના દુશ્મનના જંગી મેદાનમાં ઉતરે તોપણ ધરાનની ફતેહ થવા જેવી બાજી મેળવાય એ બેશક માહાલ છે. શાહજાદી ! જે કદમમાં કેવલ પાયમાલી ને નામોશી મેલવ્યા સાથ સેહેજસાજ બચેલી જવાંમરદીની બાકી ને ઉલટની સદંતર ધનનસલ કાઢી નાખવી એ ઘણું જોડું થાય છે. હું પોતે નજીમના ઇંદમથી આ સમ્યુત મત ઉચાડું છું કે જોઈએ તો બેલાશક શાદીનો હીંગામ મુખારક થાઓ અને પાદશાહી તોખમનું જોડું મળી કોઈ પાદશાહી વારસથી ધરાનની જેહાનને નવો જીવ આવે, મગર જંગની શીતાબી ને દુશ્મનની હરીફાઈની તલજ ના થાઓ ! એ ખ્યાલ માત્ર હાલ અમલમાં લાવવાથી પરહેજ રહે ! હું એક જૈફ આદમી મારા છેલ્લા દીવસે મારી કોમની શાહાનશાહાતની જે સેહેજ બાકી રહેલી ઉમેદ તેનો નાશ જોઈ મારો છેલ્લો દમ ખતમ કરું ? ઓ ખુદા ! આ ગજબ મારેથી પણ ના સોસાય તેવો ભારે ઉઠ્યો છે ! ઓ નામદાર શાહજાદી ! ખેર શાહે કીરમાન આવે તે બેરીકર જમશેદી નવરોજની ખુશાલીમાં આદરખી-જાનને રોશન કરો અને શાદીનો હીંગામ મુખારક થાઓ, પણ જંગની વાત તો હાલ ખાખમાં પણ ના યાદ લાવો ! ઓ જંગના હીણાં નસી-

અમાં ધરાનીઓની ઉમેદ ના બરબાદ થાઓ પણ શાદીના એખલાસમાં નાઉમેદ થઇ ગયલાં ધરાનીઓની ઉમેદનો પાયો નખાવો !” એ કેહતો જૈફ દસ્તુરની ચક્ષમમાં ઔર ઝલકાટ પંથરાઇ ગયો. પા કલાક ચુપ કીદો ગયો ને ફરી દસ્તુર આજેજી પઢ્યો “ઓ ચુપ અને ગંભીર રાત ! મારા જેહુનને આસમાન સાથ મેળવનારા જુરસાઓ ત્યાં પોહોં-આડ, તેના ખાલેસ લેખાસમાં તે પાસ ધર, અને અમબર ને મસક-છુથી તર દેમાગમાં મસલ કે તે મને ધરાનના રંગથી રંગેલા મારા બદલાવાલા જવાબ આપનારા લનીજ શીદા કરે. તું ઓ રાત કેવી ઠંડી ઝરીની સોગાતો સાથ જેહાંનને ખુશ ને ચમનભરી કરતી દુવાઓમાં, મોહબતમાં, ચાહામાં અને એખલાસમાં આલમની દોસ્તીથી ભરપુર થાય છે. દરદી જાન આશાયસ મેળવતો તારી આશાએસને પોતા ઉપર ઉતરેલી એક તોફા બક્ષેશ સમજીને તે નેયામતનો શોકર ગુજર અને છે પણ મારી હીન હાલત ઉપર તું ઔર ઠંડી પડી છે. તારી ઠંડી ઝરીઓ જેમ જેમ વધુ ને વધુ મારાં બાવડાં બદનને સોગાદમાં લાગે છે, તેમ તેમ મારા જેમ તેમ તાસવીસ કરતા જરા દપટ પડેલા જુરસાઓમાં પાછી હાથ અફસોસની આગ લગાડે છે. તે ઉપરથી ખુશી કે અમનની છેલામાં છેલી રહેલી રજ તે જળાવી કાયલો કરે છે. ને આપોનો જવાલામુખી થઇને કાળાંમાં કાળા કીનાથી ભરપુર થાય છે. આ દરદી જાન પોતાના દરદમાં મસ્ત થયલો બેફામીના આશાયશથી પાછો જગૃત ને બેચેનીના વમળમાં ચકરી ખાતો મારી ઉપર આગરનો વરસાદ વરસાવનારો થાય છે. ઓ તલેસમાતી રાત ! ઓ ગમની નવાઇ ભરેલી સખી તું ઓ રાત ! તું બાબે એકાંત મજેહ બખ્શનારી નાજનીન કેતાબોએ મને સંલજાવ્યું છે કે ખરા ઉમેદવારના દરદની દરેક જુબાનીના છાપને તું પોતાના મીઠા વખતે તે મદદના આપનાર મઝદાની જનાબ લખ જખ મેલે છે. તો હાલના મારા અફસોસનો પોથો તે અશૂત અકલીમના સાહેબને પોહોંઆડ અને જમાનાના જમાના બહો-બલાલીમાં પંકાયેલા જરથોરતી મહજબની સરજમીન પાક ધરાનની

આફત આશકારા કર. પાક મનસ્વી ગવસ્વી કુનસ્વીવાળા ધરાનીઓની હાલહવાલી ને પાપમાલીનો અટકાવ મોકલ અને શીઘ્ર નસીઆની રાહ ફેરવી તેને રોશનાઈ દરમ્યાન વળાવ. હું જૈફ દસ્તુરની કેરદારનો નતીજો મારી ચાહેલી મુરાદમાં સોગાદ મોકલ.”

આ આજેજી કરતાં તે જૈફ જમીન ઉપર પડ્યો. તેણે પોતાનું ફરચ્ચું કપાલ આતશબેહરામના હિંબર ઉપર ધર્યું. અર્ધ ઉપર ધડી તે ત્યાં ઝંદના પાક કલામો પડતો પડી રહ્યો. જ્યારે તે ઉડ્યો ત્યારે શાહગઢી તરફ જોઇ બેઠો. “નામદાર શાહગઢી! ઇનસાનની ગમે એટલી આજેજી ને કળા યજ્ઞદાનના ખેંચેલા શેરામાં તણ પશુ તફાવત પાડી શકતો નથી.”

બાળ ૬ ઠો.

શાહે કીરમાન મેહુરનગાનનું જશન કરીને કીરમાન છોડે છે.

“જશનનો જમાનો તો થયો છે ગુમ,
જેમ ધરાન ના રહ્યું કે ના રહ્યું રૂમ.
જશનનો ઝલકાટ ને જશનની યુમ,
જશનની ફરજ ને જશનની ધૂમ.
આજના જમાનાથી નથી તે સમજ,
હતી તે સમજ શાહાનશાહની ગરજ.
હતો મહજબ રોખ ને વખતનું તેજ,
જશન ને ગંબારના ઠેરવાયલા ફેજ.”

વાંચનાર, હવે તારું ધ્યાન કીરમાનના મુલક તરફ ફેરવ અને તેનું ધ્યાન સાંભળ, કે કીરમાનનો જીલ્લો જોર ને આપઅખત્યારી દેખાડ્યામાં જમાના થયાં અમર તવારીખ નોંધાઈ છે. કોઈ પણ લશ્કર

ને શાહાનશાહાત કીરમાનનો જીલ્લો જીરજખર કરવામાં ફાવ્યા નથી, કીરમાની, એસ્યાનો અવલ આકેલ ને કદી ના ઠગાય કે ખાટયો જાય એવો પુવીજી મનાય છે. તે મુલક ધરાનની શાહાનશાહાતનો ઝલકતો, જાહોજલાલી ભરેલો સરજમીનનો કટકો છે કે જ્યાંના સીપાહો ને સપહેસાલારોની શમશેર અજીત છે. જ્યાંના હકીમની કરામત ને દવા-દારીની કુનેહ જાદુઈ જેવી રામખાણ અસર કરનારી ફેહવાય છે. જ્યાંના મોખેદ ને એવંદ પવિત્ર ભણતરમાં ધણા ચાલાક ને પાકા રહે છે. તે સરજમીનના શાહે આજ મેહરનગાનનું જશન કયું છે. ખલક પોતાના દાદખાહ શાહનાં જશનમાં સામેલ થઈ છે. આ જશનમાં શાહજાદાઓથી તે દરવીશ જેવા સધળા હાલતના ઈન્સાનો જમાવ થયાં છે. સધળા દસ્તુર મોખેદ ને દાવરો, અશી રપેન્તમાન જરથોસ્તની પાક અહુરમજ્દી દીનના જંદ કલામોની બંદગીમાં મશગુલ થયા છે. જન જન મુખ અવસ્તા વાણીનું પાપતારણ પદ પઢાય છે. મોટું આતશબેહરામ સુખડ ને અગરની ખુશખોદાર સુકી કાઠી મેલાઈ આ જશનની મોટાઈનો નુરમંદ હીંગામ આસ્કરા કરે છે. શાહે કીરમાન આ આતશબેહરામમાં પોતાના તમામ વજીર ને ઉમરાવ ને શાહજાદા ને ખેશ આસ્નાઓ સાથ આવી હાજર થયો છે. તે પોતે વડા દસ્તુર પાસે ઉભો રહી એક ખીક-સાર મીસાલે બંદગીમાં દસ્ત બાદસ્ત મેલવી અરજ ગુનરે છે. આ વખત જે જંદ ગુલખાંગમાં આલમ ઉલટી છે તે શાહોર કમ ફરસંગો લગી મચી ગયો છે. લગભગ ખુરશીદ આસ્માનના મેહરાબ દરમ્યાન મધ્યાન જગે આવ્યો ત્યાં લગી આ જશનની ફીયા ને ભણતરનો મહિમા ચાલુ રહ્યો.

પછી ખાણના ખીઆ જ્યાં આતશબેહરામના યોગાનમાં એક મોટો દેરો ઉઠાવ્યો હતો ત્યાં પંઠરાઈ ગયા. હજારો આખાં ગોસ્પંદો તંદુરમાં મસાલાદાર જુગાઈ મોમ જેવા થયલાં તે ખીઆ ઉપર મેલાયાં, અને દ્રાક્ષ દારૂની ત્યાં મેલાયલી ટાંકીઓમાંથી મસ મસ જામો ભરઈ જમણુમાં સામેલગીરના દસ્તમાં અપાતી ચાલી. એક ગમથી શરાબનો દોર ચાલેલો, ખીજ ગમથી ગોસ્પંદના મસાલાદાર જુગાઈ ગોસ ઉપર

આલેલા દસ્ત, અને ત્રીજી ગમથી જશનના શરોદ ને જંગીઓની જવા-
મરદીના ગવધ રહેલા રાગ, એથી તે જગા ગોયા શીરદુશ ખીલી રહ્યું
હતું. શાહે કીરમાને આ વખતે તમામ ખલકને ધણું તોફા ખાઈ
આપી ખુશાલ કરયા પછી ધરાનની શાહાનશાહાત જીતવા સાફ પોતે
દુશ્મનો સામે મોટું લશ્કર ખેંચે છે, તે ધસારો કરયો :—

“મારી જોરમંદ ને દેલાવર ખલક ! ધરાનની શાહાનશાહાતની
પાયામાલી હવે વધારે વખત હું જોઈ શકતો નથી. જે શાહાનશાહાત
આપણા મહાજય ને મુલકની મુરખી તે શાહાનશાહાત લાંગી પાયા-
માલ થઈ જાય અને આપણે કીરમાનીઓ, કે જેની શમશૈરનો
સપાટો ને તીરનો ફેંકાટો આજ લગી કોઈ ખીજા મુલકના પહેલ-
વાન કે સીપેહસાહાર કે સીપાઈએ તાબેસ કરયો નથી, તે મગ-
ફરી શા કામની ? આદરખીજનમાં આપણી કામનો પેલો મોટો જંગી
દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ છેક જૈફ થઈ ગયો છે, તેની હૈયાતી ખતમ થયા
આગળ તેના ધરાદાની ઉમેદ બર લાવવા આપણે મદદે જઈ પોહોંચી
દીનદુશ્મન મુદ્દખ્યોના મેદાનમાં નખાવી દઈ ધરાનની પાયમાલી કર-
નારાઓનો ધાણુ કાઢી નાખવો જોઈએ છે, અને મુદ્દખ્યોને એક એવી
શીકરૈત દેવી જોઈએ છે કે નાહક ખીજા શાહાનશાહાતોને લુટવાની
હીંમત હારી જાય. આપણી મોટી શાહાનશાહાતનો પાયો તદન લઠરી
જાય છે, તેટલાં આપણે આપણી દેલાવરી ને લશ્કરથી તેનો ખચાવ
કરી દઈશું તો હજી આપણા સર ઉપર વધારે ધીકતી પાયમાલીનો ડોલો
ખેંચાયલો વીંચાઈ જશે અને જેહાનમાં ધરાનની શાહાનશાહાતની
નામદારી ઓર ઝલકાટમંદ પંકાશે.”

આ થોડા સુખન ને ધણી લાગણીવાળા તેજખે ત્યાંની મળેલી
કીરમાનની આલમમાં આતશ રોશન થયો કે પછી જોઈ લેવી તેઓની
હથ્થારખંધ થઈ લડાઈ ઉપર જતાં લશ્કરમાં સામેલગીરી. શાહે કીર-
માનની ઉમેદ પુર્ણ બર આવી. તે ત્રણ દીન ને ત્રણ રાત મેહેરનમાનવું
જશન ચાલુ રાખ્યા પછી ચોથી બામદાદે કીરમાનીઓના જોરેમંદ

લશ્કર સાથે આદરખીજન તરફ કુચ કરી ચાલ્યો. કીરમાનની લગામ પોતાના ખીજ ખીરાદર ચાહમદ શહેરેવરને સ્વાધીન કરી હતી અને જુના જમાના ખાધેલા વજીરોને તેની મસજીદમાં મેલ્યા હતા.

આખ ૭ મો.

શાહે કીરમાન મોટાં કીરમાની લશ્કર સાથે આદરખીજનમાં દાખલ થાય છે.

“જે કીત’ કુલ જગતમાં છે બરકરાર,
જે મોટખનો મુલક કરી રહ છે શૃંગાર.
જે ટેકાવે શાખાશ છે આપઅખત્યાર,
જે ઝલકનો અમલ માનેછ ઉપકાર.
તે છે એક જવાંમદ’ લશ્કરકસ સરદાર,
જેથી છે પાદશાહત ને પ્રજા પાયદાર.”

શાહે કીરમાને પોતાના ધણાં જવાંમદ’ ને દીલાવર લશ્કર’ સાથે કીરમાનનો કીલ્લો મેલ્યો અને આદરખીજન તરફની રાહ ઉપર ઉતર્યો. લશ્કર વીસ સપેહસાલારોના તાબામાં જંગલમાંથી પસાર થતા લાગું, અને જેહાન જુમખેસમાં આવી હોય તેવો રંગ બનવા લાગો. લશ્કર પેહેલવાની સીપાહમદોના પોલાદી બખ્તર ને હથ્યાર ને તોપ સાથના ચીકાર થયલાં તનને ચાલાક ઘોડાઓ ઉઠાવી જે ખંખાર મારતા ને કદમ મેળતા કુચ કરી ચાલ્યા હતા તેથી કોલજુમનો દર્યાવ ત્યાં પુટી નીકળી પોતાનો મરોર મારતો હોય એવો નકશો ખેંચાયો હતો. શાહે કીરમાન આસ્માની રંગનાં બખ્તર ને કોલાહમાં અજાયબ નવજવાન પેહેલવાન દીરતો હતો. શાહ જલેબમાં સો શમશેરબાજોની સાથે શુદ્ધ લીખામાં ટટાર થઈ રહેલા પવન મીસાલની ચાલના અરપો ઉપર

હિયો રહેતો હતો. તે એક ઉજળા અરપ ઉપર ખેડો હતો. તે અરપ ને તેનાં હથ્યાર બન્ને એક રગ હોવાથી તેનો ઝલકાટ તલુ થયલા ખુરશીદના તેજમાં ઘણો લલુકદાર દીસ્તો હતો. તેની રોશન ચશ્મમાં તેનાં છુપાં મનની તમામ મુરાદનો ચીતાર ખેંચાયા જેવો તે નવજવાન ખુબ ખ્યાલ ગરક અરપને તામે પોતાના દેલાવર લશ્કર વચ્ચે કુચ દર કુચ જ્યાં મુકામ કરવાને આગળથી બંદોબસ્ત થયેલો તેમ મુકામ કરતો ને વખતસર કુચ મેલતો આદરખીજનની નજદીકમાં આવી પોહોંચ્યો. તે ખબર તે મુલકમાં ફેલાઈ, અને તમામ રાજવંશી શાહ-જનદા ને તુખ્મદારો, અમીર, ઉમરાવ, સીપાહ સપેહસાલારો ને ધરાની અનજુમને તે નામદાર શાહને મોટી ઇજ્જત આપરથી પોતાની રાજ-ધાનીમાં દાખલ કરવાનો સંઘળો સરનગમ તૈયાર કરાવ્યો. આદરખી-જનના મોટાં આનશખેદેરામનો આસ્માન સાથ લાગેલો ગુમ્મજ શાહે • કીરમાને પાક આસ્તાદ રોજની સમી સંજે જોયો અને તે નામદારે તે રાતના આદરખીજનની તમામ આલમ તરફતું આદરખીજનમાં દાખલ થવા માટે સો ઘણા જેરાવર સપેહસાલારો સાથ શાહજનદા અરદેશરથી આમજત થયલું તેડું કબુલ રાખ્યું અને ઘણા નેક આસ્માન રોજની બડી આમદાદે તે દીલાવર શાહ આદરખીજનના પાદશાહી મેહેલમાં દાખલ થયો.

બાબ ૮ મો.

શાહે કીરમાન, દસ્તુરન દસ્તુર દાદ બીન ગુસતાસ્પને મળે છે—ખાનગી મસલહતમાં ધરાનની શાહાનશાહાતના બે અવ્વલ આદમીઓ—જંગ કરતાં શાદીના હીંગામની તરફે—ખુમાં દસ્તુર ઉતરે છે શાહ જંગ વગર શાદીની મતલબી બાજી ધીકકારી કાઢે છે—દસ્તુરની નાચારી.

“એ દયાવિ જંગ છે ખુની તલેસમ,
જ્યાં મારેછ મોજ મોત આતશ ગરમ.
એ આતશ છે કુલ આતશોનો ખવીશ,
ના એ આતશથી બચે આદમ શીશ.
એ આતશે મોતમાં હું ગરક દરવીશ,
જ્યાં એ આફત છે સદા દીનનીશ.
ત્યાં જલેછ જન ને ગુરની જેહાન,
સમજે તો છે સમજ એ શાહે કીરમાન.”

આદરખીજનમાં આજે નવો જન આવ્યો. શાહે કીરમાનની હાજરી ને તેના જહોજલાલ અમીર ઉમરાવો ને સપેહસાલારોની દર-બારથી ફરી સાસાન્યન શાહાનશાહાતે ત્યાં નવો સને ચાલુ કર્યો હોય એવો કરાર ફેલાયો. દરેક જુના ને જૈફ ધરાનીઓએ પોતાનાં અખ્તરો ને હથ્થારો સજા કરી તન ઉપર લટકાવ્યાં. મુદતના વપરાયા વગર ને પડી રહેલા લડાઈના ઘોડાઓની બરદાસ લેવાઈ તેઓ ઉપર જન નખાયાં. સુસ્ત મારી ગયલાં કુટુંબ કબીલાના ખુશી ફરી જ્યાં ત્યાં નવ બહાર ચમન મીસાલ ખુરરમ થઈ ગયાં. શાહાનશાહાતની પાયામા-લીના શીહા ખ્યાલે આદરખીજનની તમામ ધરાની બાનુઓનાં મોહ ઉપરથી ખુશાલી નાખુદ થઈ ગઈ હતી, તે ફરી ઓર રંગ બેરંગ ગુલ-લાલા મીસાલે બલકતી થઈ. જૈફ બાનુઓ વટીકને પોતાના આગલા શાહાનશાહી જમાનાની જહોજલાલી યાદ આવી ઉમેદ બરપા થઈ અને

સારા મુલકમાં મોખેદોનાં દીલની લાગણી એવી તેજ થઈ પડી કે અર્થને પણ પેહેલવાનગીરીનો ખ્યાલ ને તેજ આપોઆપ ખખર પડી ને દીનની બોલબાણમાં જન ઉપર આવવાનું ઝનુન છુટું. આદરથી-જન આજે કોઈ ઇન્સાની મુલક નહીં પણ ખુનખારી મુલક જેવો દીસ્તો હતો. નાના મોટા હજાર આતશની પાસખાની થતા દાદગાહોમાં વીસ હજાર મોખેદો આજે ઇજ્જતના પાક ભણતરમાં મશગુલ, તે ભણતરના ઘણાજ મીઠા સરોદોમાં ઉમેદની અર્જ ને આબુજીના રૂપક ઉઠતાં હતાં. અરે તે દેખાવ કોઈ ગમે એવા સંગીન ને સખ્ત છાતીના અબલીસ જોય તો તે પણ તમામ ઉમેદની ચીકાર ધરાની આલમની હોંશ પુરી પડ્યા સામે થવાની હોંમત ચલાવે નહીં. અરે તે દીવસ મોટા શાહાનશાહી મેદાનમાં આદરથીજનની એક લાખ સેતારા મીસાલની ચશમ ને ચાંદ મીસાલના મુખવાલી નાજનીન ઓરતો, હજાર પવિત્ર થયેલી ઘણીજ ચોખી ને દીનની પક્ષી ગોરાણીઓના પ્રમુખપણાં હેઠળ મળી હતી. તેઓએ નવધાર આંસુ ગરતી ચશમે અને આતશ મીસાલ ધગધગતી છાતીએ પેતાની શાહાનશાહાતને ફત્તેહ બક્ષેશ કરવા માટે કુસ્તી પાઢ્યાય કર્યા અને ન્યાએશોની બંદગી ગાઇ. યસ્તો ભણતાં જે મહા સાશુત ભણતરની ગંભીર ક્રીયા, તે તલ પણ ખામી ના પાડ્યા પ્રમાણે સરનજમ ઉતારીને આખરે પોતાનાં સરો મેદાનની ખાકમાં નાખ્યાં અને નાગસ્તી નમસ્કાર કરીને તે જરથોસ્તી પાકસાક બાનુઓએ પોતાની કામનાં પાપ ને અંટસની તોખા ગુળરી. તેઓ પોતાને ત્યાં ઉતરેલા શાહે કીરમાનને દીનની જંગમાં ફતેહ ને જશ નવાજવાની તનદરોસ્તી પઢ્યાં. ઉજળાં યરફ જેવાં પેહરેલાં કપડાંઓ-માંના ઉજળાં યરફ જેવાં તનઅદનની તે ધરાની લાખ બાનુઓના મેળાવડાને અગર શીરેસ્તાની આલમ જોય, તો કુમકમાં ઉતરી ગમે એવી ખરાબી પોતાને સરે હોરી લે. અરે અગર કોઈ કરામત થઈ તે જેહાનના ચલાવનાર યઝદાંતાલાની એક રમલ ખેંચાય તો તે આલમોની આલમના ચલાવનારા કરોડો બંદ કરોડો બક્ષેશનો કરનાર

અહુરમજ્દા ખુદ પોતે તે નાજનીન મેળાવડાની કુમકે ઉતરી ઉમેદ સફળ કરે. એ રવેશનો મામલો આદરખીજનની ધરાની આલમનો થઇ ગયો. શાહે કીરમાન ત્યાં આવી લાગાથી અને તેનાં લશકરના ધરાની ગાબ્યાની બુન્ડા તે મુલકના મેદાનમાં ઉડતા થયાથી જે દીનદાર બુસ્સા ને દેલાવરીના ખ્યાલો મંદ થઇ ગયા હતા તે નવેસરથી તેજ ને આતશી બની ગયા.

શાહે કીરમાન આજે રાતના કયાનીઓના ઝલકાટની યાદગારી, જમશેદી નવરોજનો મુખ્યારક તેહવાર હોયાથી તે દરમ્યાન જીગરથી ગુંટાયો હતો. તે નામદારના દીલમાં એક એ ઉમેદ હતી કે એક યાદગાર નવરોજ જ્યાં આદરખીજનમાં ગળવી, ગવાડી, ગુમ્મરીને હું દીન દુસ્મનોની હરીફાઈમાં ઉતરું અને ધરાનની શાહાનશાહાતને જીતી નવી સ્થાપું, મગર શાહે કીરમાને હાલ આ કામમાં આદરખીજનના બુઝર્ગો જેઓએ જુના જમાનાની જુબાની અને જુવાની જોયલી, તેઓની મસલહત લેવી જરૂર જોઇ. અબ્બલ તે નામદારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની મુલાકાત લેવી દરૂસ્ત જોઇ. દસ્તુર ઉપર છડી સ્વાર છોડયો અને તે પાછળ પોતે પોતાના ધણાજ વીશ્વાસુ ને ચાહનાર અમીરો સાથે મોટાં આતશખેહેરામમાં આદ્યો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શાહની મુલાકાતનો પેગામ મળતાંજ મોટા આતશખેહેરામનું પાક મકાન તમામ પાદશાહી આવકારથી ચીકાર કર્યું. એક હજાર બરસતુમ લઇ પાક થયલા મોખેદો, આતશખેહેરામ દરમ્યાન સફ સમારી ઉભા. એક હજાર મોખેદ વીસ વર્ષની અંદરના છેક દરવાજાથી તે યોગાનના મોટા દરવાજા લગી સફ સમારી ઉભા. સો એવંદો પાક સાક થયલા આતશના અફરમાન્યાં આસપાસ સુખડ ને અગર મેલી પવિત્ર જંદ અવસ્તા પઢતા ઉભા. આતશખેહેરામનો મોટો બુન્ડો તેના મોટા ગુમ્મજ ઉપર ખેંચાઇ ઉડતો ઉભો. એક હજાર દસથી વાર વર્ષની વયના શીખતા જવાન મોખેદજાઓ ધણાજ

મધુરા હલકથી દુવાના પદ ગાતા ત્યાં યોગાનમાં બેઠા, એ વગેરે સખળી તૈયારી થઇ અને શાહે કીરમાનના આવ્યાની નોખત વાગી. દસ્તુરના વડા મદદનીશ દસ્તુર પેશુનને બાહેરના દરવાજામાં શાહને દાખલ કરવાની ક્રીયા કરી કે જાંદ ગાયનની દુવાનો ઉંચો હલક તણાથો અને સફ સમારી ઉભેલા મોબેદોએ સર નમાવી પવિત્ર જાંદ બંદગીનો વધાવો કર્યો. આતશબેહરામના દરવાજામાં જૈદાન જૈદ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શાહે કીરમાનને આદરબીગ્નનમાં દાખલ થવાની નેક દુવા ચાહી અને માહે ઉભેલા તમામ પાકબદ મોબેદોએ પોતાની શાહાનશાહતને નવેસરથી સ્થાપવા ચાહનારા દીલાવર શાહને ગાથાના યઝદી ધરમોથી ચાહ્યો. દસ્તુરાન દસ્તુર તે શાહનો દસ્ત ધરીને આતશબેહરામના મોટા તેજ ઝલકાટમંદ અહુરાના બક્ષેત્રા અમર આતશ સામે લઇ ગયો અને તેને લઇ જોકે જમીન લગી સર નમાવી દુવા પઢ્યો અને અગર ને સુખડના મણુ મણુ ભારના બે દીમરાં તે અમર નુર સોહોલો ફેંકતા અરદીબેહસ્ત પાદશાહને અર્પણુ કર્યાં. પા કલાક લગી તે જોહાનના દરમ્યાનમાં અશી રૂપેન્તમાન જરથોસ્તના મહબ્બનો શુલંદ કંગુરો, એક હમ્મર એકસો પવન કરતાં તેજ જ્યાન ને પાણી કરતાં જ્યાદા પવિત્ર તનના ને નુર કરતાં જ્યાદા ઝલકાટમંદ મનના ને ખાલેશી કરતાં વધારે ખુરરમ ખમીરના મોબેદોએ શાહે કીરમાનની અર્જ ઉપર યજ્ઞાનતાલાની દરબારથી મદદ ચાહવાના જાંદના મોજેજાઇ મંત્ર બહુતર પુક્યામાં ગળગ્યો અને આસ્માનને જમીન ઉપર રહેમ વરસાવનારી આઝુજી ગુજરી. જરથોસ્તી માજદીયસ્તી દીનની જેટલી જહોજલાલી ને ઝલટાટ તેટલો તમામ મહીમાં ભાં ગાળ્યો અને તમામ જાતની ખુશખોના પુવારા ઉડતા થઇ તે મકાને મજદામાં શીરદુશનો નકશે ઉતર્યો. ગોયા પાક જરથોસ્તી મહબ્બ પોતે પણ પોતાની તરફથી પોતાના પેદા કરનાર પાક પરવર-દેગાર જનાબ પાયામાલ થઇ જતી રાસ્ત ધરાની આલમને બચાવા ખાતર પાક વાણી પઢ્યો અને પોતાને તાબેદારીથી ચાહનાર આલમની સેવા ગુજરી.

આ શાહાનશાહી દબદબાની ક્રીયા પુરી થયા પછી દસ્તુર દાદ આતશબહેરામના મોટા દીવાનખાનામાં શાહને લઈ ગયો અને ત્યાં આરાસ્તા કરેલાં એક શહામુર્ગવાળાં તખ્ત ઉપર બેસાડી એક પાદશાહી સરોપાવ નજર ધર્યો અને ત્યાં તે નામદાર શાહ જનાબ હાથબક્ષ કરી ખાકસારીથી ઉભો. શાહ આ મોટા પીરાનપીર દસ્તુરની લાયકી ને ધજત ને તવાબની મદારત જોઈ બહો તાબુબ થયો. તેની ઘણીજ ખાતરદારી ને તાબેદારી કર્યાની ચાલ ઉપર પ્રીદા બન્યો. પછી પોતાના ખાસ અમીરોને બીજા દીવાનખાનમાં મોકવાનો ઇરાદો કર્યો. દસ્તુરે તે ઇરાદા ઉપર અમલ કર્યો અને શાહે કીરમાન ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બન્ને શિવાય બીજા કોઈ ત્યાં રહ્યા નહીં.

શાહ પોતાનો સીનો ખાલી કરવાને બેસતો વખત જોઈ બોલ્યો : “ઓ દસ્તુરાન દસ્તુર ! મારી હાં લગી આવ્યાની બીના મારેથી સાંભલી મને લાયક મસલત આપશો. હું નામદાર શાહનદી ગુલશીરીના સાથ શાદી કરવાનો કોલ કાયમ કરી ચુકો છું. અને તે શાદી આપણી જરથોસ્તી શાહાનશાહાત જીતી નવેસરથી તેનું તાજ ને તખ્ત તે ઇરાનની શાહનદીને હવાલે કર્યા પછી અમલમાં લાવવા ચાહું છું. એ મારી મુરાદ છે અને એમાં મારો તમામ દમ ને જેહમત હોમાયાં છે. નમ્-રોજનું ખાણું આદરબીજનની ખલકને આપી તથા મારો ઇરાદો જાહેરમાં આસ્કાર કરીને હું દીન દુસ્મનોના દોર સામે લશકર કસું અને મારી શમશીર ને સીપહેસાલારોના દેલાવર હોમલાઆથી તે તમામ મહજબ-મુદ્દખોને મુરડા બનાઉં અને ઇરાનનો યજ્ઞદી આતશ ફરીને રોશન કરું.” જૈફાન જૈફ દસ્તુર દાદ કીરમાનના નવજવાન શાહના સુખન સાંભળી પોતા ઉપર સાંપ મીસાલે પેચ લઈ વીચારમાં ગરક થયો. શું જવાબ ને શું હાંસલનો હીસાબ જાહેર કરવો તે જો કે પુણું ઇ-સાન હતો છતાં પણ ગુચવાયો. તેના મગઝમાં મુદ્દખની હરીફાઈ કરવી મુશ્કેલ જણાઈ. ઇરાનનો સેજસાજ બુલંદ નસીબો આ જંગ પછી તદ્દન ઝાંખો પડી જશે અને યજ્ઞદી આતશને લઈ સેજસાજ

બચેલા મુખેદાન મુખેદનદ્યો વનન મેલી પરવતન નાહાસી જરી. આજનો રોશન મહજબ હવે પછી આ જંગ થયાથી તલ જેટલો પણ પોતાના રોષમાં રહેવો માહાલ છે, એ ખ્યાલમાં ચુંટાઇ ગયો. એક પળ, આજે તે જેહાનને મુઠમાં ડાબી રાખનારા દસ્તુરાન દસ્તુર દાઢને એક જમાના જેટલી જેરેમંદ લાંબી જણાઇ અને તેની પીરાન કાયામાં કાલજનો લરજો ઉપજ્યો. અંતે તે ખુબ ગોર કરી બોલ્યો “શાહે કીરમાન ! હજી જંગની જગ્યો શાદી વધારે ફાયદામંદ છે. જંગથી ખુનનો દરયાવ જરી કરયા પછી શાદી ગોયા માહેતમની ફોયા જેવી થઇ પડશે, અવ્વલ શાદીની મુઆરકબાદી ને બાદ જંગની બરબાદી. જેમ દાનેશ કહે છે તેમ હું નામદાર શાહને છુપી મસલહત આપું છું કે આપણા દીન દુસ્મનો ઉપર લડાઇ લઇ જવા કરતાં દીનદુસ્મનોની આવી પડતી લડાઇના જવાબ આપણા કીલ્લા દરમ્યાનથી આપવામાં આપણી પાયદારી છે. જવાનીને અદેખાઇ ઉપજે ને દીલેરીના સીનામાં ફાર પડે એવા ચુનંદાં ધરાની લશ્કર ને શમશેરબાજોને ચાલી ચલાવી મોતના મેદાનમાં ઉતારી બરહમ મારવામાં કશી હાંસલ નથી પણ હમેશાંની નામોશી ને નાણુદી છે. શાહે કીરમાન, શાદીથી કીરમાન ને આદરખીઝનના મુલક એક હકુમત ને સલતનત થશે અને પાદશાહી તુખમની પેદાયશ કાયમ રહેશે. માહ જેરમંદ જમાનાનો વેરભાવી વખત, આજનો હીંગામ કહે છે તે ગુપચુપમાં ગુજરી દેવો જેઇએ. યકબાલ, યજદાં તાલાની અવ્વલ નવાજેશ છે અને એ નવાજેશ થવાની તરેહવાર તકરારમાં દાનાવોના દીલ રંજીદ છે, મગર આજ તો નકી ઠરાવ અમલ ઉતર્યો છે કે યજદાંતાલાએ આદમને અકલ રોશન ખુરશેદથી તલુ થયલા મધ્યાન દીવસે ને યકબાલ, શીહા રાતના મધ્યાન વખતે બધ્યાં છે. આ બક્ષેશ ઉલટી કે સુલટી થઇ છે, તે માટે જેમ જેની લાંબી નજર પુગે તેમ બખારે છે, સબખ બેવકુફ બેમોહતાજ છે, જવાન દાનેશનો વેરી છે, ધમાન બેવકા દોસ્તનો શીકાર છે, ખુબસુરતી વગર મુલે બારેવાટ છે. આ તમામ હસ્તી અને વેહેંચણીથી તરેહવાર ખંખારમાં ગાજે

છે. રાજ ને હકુમત તરેહવાર ફેરફારમાં મુગાય છે. ચક્રાલ ઉપર ચકલ જેમ આતશ ઉપર લોખાન મેલાઇ જળી ઉડ્યા સમ કરામત બને છે. ખ્યાલ માત્ર એ ભેદ ઉપર બ્યર્થ વેરાય છે. જમાનો પોતે એ અભયબ વેહેંચણીનો મજુર છે. શાહ, કહુંછ માત્ર આ તમામ રગજગ ને જીકરનો સાર ત્રણ સુખન દરમ્યાન :—‘જંગનો ખ્યાલ ખીલકુલ દફે ઢર. દીનદુશ્મનોના વીચારથી જ્યાંલગી વખત અનકુલ નથી ત્યાં લગી મગઝ ના નબળું કર. એક પલના વીલંબ ધરયા વગર શાદીથી તારાં એકબાલને રોશન કર.’ આ કદમ નામદાર શાહના હકમાં આસ્માન લગી જાહેજલાલી પામ્યા જેટલું ઉત્તમ છે, એથી કુલે ધરાની બાકી રહેલી કોમની જળવણી થશે અને નામદારી ભરેલાં નામથી ધરાનની જેહાન તહારા હકમાં દુવા ગુજાર કરશે.”

શાહે કીરમાનને દસ્તુરાન દસ્તુરની દાનેશ પસંદ આવી નહીં. તે ક્યાં છે તે તદન ભુલી જઇ પોકાર મારી રહ્યો: “હું તે જાન રાખનાર ધરાની નથી કે જૈફાંન જૈફની મતલબી જાંદગી ટકાવવાની લાલચને સીનેનશીન કરું? હું તે ધરાનની દેલાવરીનો સીનામાં દરયાવ ઉછાળનાર શખ્સ છું કે જે કોઇ પણ મતલબ કે ખાનગી તલબથી વેગજો જે અબ્વલ બરહક કદમ તે ભરનાર છું. પેહેલાં નામદારી ને પછી એશઆરામ, પહેલાં મારી ધરાનની શાહાનશાહાતની જીત ને પછી શાદીની રામશ્ની ને રીત. હું જંગમાં મારી શમશેર ને સપેહસાલારો ને સીપાહો સાથ મુદ્દખોનાં લશકરની પાયમાલી ક્યાં પછી ને તાજ, તખ્ત ઉપર મારા ન્યાગાનોની રોશન ચેરાગ નેક બખ્તાવર શાહજાદી ગુલશીરીનાને બેસાડ્યા પછી શાદીનો હીંગામ રોશન જગાવીશ. હું ગમ સાથ ખુરરમ થાઉં ને જાંદગી ખુશાલીમાં ગુજરું તેવો ઇન્સાન બન્યો નથી.”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ આજે કંઇ વર્ષે એક ખરા ને દેલાવર ધરાનીની ઝખાન સાંભળી આક્રીન કરી રહ્યો. તેના સીનામાંથી આ પહેલવાનગીરીના તેજે એક લાખ શમશેર નીકળી પડ્યા જેવો બુસ્સો

ખીલ્યો. ‘આક્રીન, આક્રીન, આક્રીન.’ એ સખુન તે ત્રણ મરતખે બોલ્યો, પણ તે જુસ્સાનો ઝળકી નીકળેલો શોહોલો અંતે અસ્ત થયો, અને તેની અપાયલી મસલત ફરી સામેત કદમ મેલવાની ગણત્રીના તંત્ર ઉપજવતી ચાલી. તે ખ્યાલી ખુશાલી ને સાણત ગણત્રી વચ્ચે ગોચા સુડી વચ્ચે સોપારી માફક આવી ગયો, કે તેના જૈફ મોહડાં ઉપર અફસોસે શીદામ પાંથરી. લામલાજ તે ત્યાં ખેજનના ખરી પડવાની અણી ઉપર આવેલાં પાંદડાં મીસાલે ખરખર થવા લાગો. આ હાલત જામે વાર રહી નહીં. શાહે કીરમાને તરત પોતાના વીશ્વાસુ વજીરોને બોલાવ્યા અને તે ત્યાંથી ઉઠ્યો. બન્ને નામદારો એક જૈફ ને બીજો જુવાન દસ્તમાં દસ્ત મેળવી તે દીવાનખાનેથી નીકળ્યા. શાહે દસ્તુરાન દસ્તુરને લાયક તવાજોથી ખુદાહાફેજ યુગ્મરી અને નવરોજનો હીંગામ મધરાત પછીના ત્રણ કલાકને અમલે હોયાથી તે હીંગામ તમામ આદરખીજનમાં પુર દમામ ને શાહાનશાહી તેજે યુગ્મરવાની મરજી જણાવી. તેમ દસ્તુરે નવરોજ યુગ્મરવાની અને તેનાં ખાણીની મુરખીગીરી ઉપર તે નામદારને ખીરાજમન કરવા માટે પોતાના સીના ઉપર દસ્ત મેલી તે શાહની અજ્બ બહાલ રાખી.

•

બાબ ૯ મો.

જમશેદી નવરોજની મીજલસ ને ખાણાંને
જાહોજલાલ મેહમાર.

“બહાર તું હસી ગુલજરમાં મોહ્યત ખેલતી ખીલી છે,
ફસલ ગુલલાલથી ઘેરાઈ ખુશબો ખેંકતી ખીલી છે.
ગુન્યે રંગીલી રાગણી તાણી આસ્માની રંગ સોગાતમાં,
ગુલચમન હથ્યારી તાજેતર જીગર બેલતી ખીલી છે.
આદેશબા ખુબ બહાર સંગ નખરાંથી નાચે છે રંગીન,
મોહોરબંદ નવી નવાઈના મોહોરે નેજર ફેંકતી ખીલી છે.
માકુત ચાંચ બુલબુલની લેછ અલાપ પર અલાપ શરોદ તાણી,
હોળે મુખારક બહાર આલમ આસ્નાઈ છેડતી ખીલી છે.
નાજનીનોના નેજરામાં, રૂપસારામાં, રૂપ રૂવાનીમાં,
મુખારક સદેકે સદે હજાર તરહે તરેહ રેલતી ખીલી છે.
સખજ સરજમીન હરએકે જગો રંગ એશઆરામ લાવી,
જ્યાં જ્યાં વખણાવી રામશની ખુશાલી ખેંચતી ખીલી છે.
જેહાન રંગીન રામસની કરી દે કીરતાર બહાર કરામતને,
કંઈ વેરાન રસ્તમ આબાદ કરી હસ્તી બેસ્તી ખીલી છે.”

જમશેદી નવરોજની રામસ્નીતું મંડાણ મધરાત્રી મંડાણું. મરદ
માત્ર નજુમના જાણકારોના જણાવ્યા પ્રમાણે તનથી સફા થઈ લાલ
રંગના વસ્ત્ર ને નામદારીના ઝવેરાતો પહેરવા લાગા. ઓરત માત્ર નાજ-
નીનોને છાજતા રેશમી પોશાક ને શીંગારમાં સાવ પગથી તે માથા
લગી ચીકાર થવા લાગી. બચાં માત્ર આ તેહવારની તરેહવાર રચનામાં
રળીયામણાં ને રમત ગમત બરેલાં થવા લાગાં. સીપાહ બચ્ચાઓ શમ-
શેર ને દલેરીના અખ્તરમાં પેહેલવાનો બનવા લાગા. લશ્કરના ચલાવનારા
જંગી સરદારો તરેહવાર ટપછપનાં અખ્તર ને હથારોમાં ગરક બધા
લાગા. અવલ સપેહસાલારો જેહાનને હેરત કરનારા જંગબાળો બનવા

લાગા. દસ્તુરે નબુમના હોકમ માફક એ તેહવારમાં ધણી ચોકસાઈથી પોતાના શુધ્ધ સફેદ પોશાકમાં શીરેશ્તા પ્રકાશવા લાગા. નવરોજનો રંગ માત્ર તેઓની કમરે વીટાયલા કમરબંદમાં ઝલકયા શીવાય બીજી તમામ તરતીબમાં અશો જરથોસ્તના કદીમ જમાનાની નીચ્છા-નનો રોબ મારવા લાગા. એવંદોના સ્વરૂપ ને તોર આ વખત એવા સફા ને સુંદર પોશાકમાં રોશન થયા કે પાડીજગી ને પહરેજગારી તે હેરતમાં એક બીજાનું મોહ ટીકવા લાગી અને શુધ્ધ ઉજળા દુધ જેવા જમા ને કાલાહમાં મોખેદોના સ્વરૂપ શાહાનશાહેને અદેખાઈમાં નાખે તેવાં ઉમદા ચળકવા લાગાં. અરે તે રાતનું સ્વરૂપ એવું અદ્ય ને ઉમેદમાં ગુલરંગ ખીલી ગયલું કે જમાનો તે ઉપર આશ્ચર્ય પડ્યો અને વખતને ચાલવાની તાકત કમ થઈ. આ શુભ વખતે આદરખીજાનના તમામ આતશબહેરામ ને આતશ આદરાનોમાં નવરોજની મુખારકબાદીના ધંટ વાગવા શરૂ થયા. મજદાની બક્ષાયલી માજદીયસ્તીના પવિત્ર કલામના સરોદો દસ હજાર મોખેદોના મુખમાંથી નીકલવા લાગા. શાહાનશાહી વાવટા તમામ આતશખાનાના ગુમ્બજ ઉપર ચઢ્યા, અને દસ્તુરોએ ગાવ્યાની ગુરૂને ખમે ઉઠાવ્યા. ત્રણ કલાકનો ટકોરો કોટના વખત દેખાડનારા મોટા ગુમ્બજ ઉપર વાગે કે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બીન ગુસ્તાસ્પે જરી ગાવ્યાની ગુરૂને નમસ્કાર કરીને પોતાના દસ્તમાં ધર્યો કે તમામ લશકરે પોતાની શમશેર મ્યાનથી ખેંચી તે મોટા દસ્તુરને માન આપ્યું. આ વખતે જંગી સપેહસાહારો સાથ કીરમાનના શાહે તે આતશબહેરામમાં કદમ મેલ્યું. તેના કદમ મલવા સાથ પાક જંદ અવસ્તા ત્યાં ઉમેલા હજાર માહ પાક સાખ મોખેદાન મોખેદોના મુખથી પ્રગટ થઈ તે નામદારને નવરોજની મુખારકબાદી નવાજી. દસ્તુરાન દસ્તુરે અહુરામજ્દની જંદ મુનાજાત ને જમશેદી નવરોજની પહેલવી મુખારકબાદી પોતાના ખાસ મદદગાર દસ્તુરો સાથ ગાઈ અને જરીન ગુલાબનો શીશો લઈ અવલ આસ્માન ઉપરથી અશો જરથોસ્તના લાવેલા અરદીખેહેસ્ત બાદશાહની આસપાસ ઘાંટ્યો કે સનમુખ દક્ષ

નહાન ધરનુમ લઈ ઉમેલા ધણા પહરેજગર મોખેદોએ મણુ મણુ ભારના ત્રણ સુખડ ને ત્રણ અગરના કટકા તે અહુરમજ્જાના પુત્રને અર્પણુ કરયા. અર્પણુ કર્યા સાથ અરદીખેહેસ્ત ન્યાસના પદ્મું બણુતર ગળવ્યું. બા બણુતર દરમ્યાન ત્યાં તનદરેરતીના પદ શરૂ થયાં કે ગુલાબનો મારો ત્યાં યોગરદમ છાંટયો પછી આદમીજતમાં ત્યાં અંબલ પદવી ધરાવનારા શાહે કીરમાન ઉપર મુખારકબાદીના માતેમર કલામના વધાવા સાથ ગુલાબ વરસાવ્યાથી તેના નવજવાન તન મનને નવરોજ મુખારક આહો. પછી ત્યાંના ખાસ મદદગાર દસ્તુરોએ જુલંદ હીંમત ને ભારી દેલાવરીના સીપાહસાલારોને દુવાના કલામો સાથ ગુલાબનો છાંટકાવ કર્યો ને નવરોજ મુખારકબાદી દીધી. પછી ખીજ હજર મોખેદોએ એક હજર શુદ્ધ ચાંદીની ગુલાબદાનીઓ દસ્તમાં ધરી અને ત્યાં મલેલી જરથોસ્તી અનજુમનને દરજ્જા પ્રમાણે નવરોજની મુખારકબાદી દીધા સાથ ગુલાબથી ખુશખોદાર કરી. પછી બાહેર ઉમેલા દસ હજર પવિત્ર મન ને સફા તનના એર્વદો ને મોખેદોએ નાંગોજની ક્રિયાની શરૂઆત રચીને જરથોસ્તી આલમને ગુલાબના વરસાદે બાહારની ફસલની મુખારકબાદી નવાજી. અને એક ખીજ જુઝર્ગ દસ્તુરની સરદારીમાં એક હજર નવજવાન મોખેદોને હોકમ થયા મુઆફેક કીરમાનના તમામ લશકરને ગુલાબ ને દુવાથી નવરોજની ખુશાલી ઉપજાવી. પછી ખુશખોદાર ગુલાબની એક એક કલી દરેક જરથોસ્તીના દસ્તમાં મેલાઇ, ત્યાર પછી દસ્તુરાન દસ્તુરે પોતાના ખાસ મદદગાર દસ્તુરો સાથ શાહે કીરમાન ને જંગી સપેહસાલારોને પાંચ પાંચ બાહારની ફસલના તાજ ગુલાબો એનાયત કર્યા સાથ ખુશખખતી ને ઉમરદરાજી ચાડી. છેલ્લે દસ્તુરાન દસ્તુરે એક ખાકીના ખાકી મીસાલે પોતાના ખુદાઇ કેબલા આતશ સામે નમસ્કાર કરતી હાલતે પડીને ઈરાની શાહાનશાહતની પાયદારી ચાહનારા એવાં બાગે જુલંદ ધરમ પડ્યો કે ત્યાં મલેલી બે લાખ આદમીની ખલકમાં તેનાં શુદ્ધ બણુતરનાં પદોથી આફ્રીન વરસી રહી અને આરમાને પોતાના તમામ રોજીન સેતારાઓ સાથે તે ઉપર મોહબત નવાજી હોય એવો ઝલકાટ પાંકર્યો.

હવે પારસી વાંચનાર એ નવરોજનું ખાણું તું સાંભળી તારાં મગજને ફેરાવત ના કરતો પણ તારા કયાની ન્યાગાનોના નવરોજ ઉપર આક્રીન કરજે, અને તેના મહીમાને યાદ રાખી એ તેહવારને ટાંકણે તું પણ એવો નવરંગ તારા ખેશ કબીલામાં રોશન કરજે. કે આદરખીજનમાં આ નવરોજનાં ખાણાંની ચાર લાંબી હાર મંડાઇ. દરેક હાર ત્રણ ફરસંગ લગી એક સમાન ખીસતરાથી આરાસ્તા થઇ. આ ચાર હાર વચ્ચે એક મસ પાદશાહી દેરો તણાયો હતો જ્યાં શાહે કીરમાનની બેઠક કરી હતી અને ઇરાનના મોટા જહોજલાલ શમશેરખાજેને ત્યાં હાજર થવાના હોકમ પ્રમાણે તે તમામ નામદારો ત્યાં આવી ખીરાજ્યા હતા. પુર્વ તરફની હાર ઉપર અથેરનાનનો ટોળો ખીરાજ્યો હતો. ઉત્તર તરફ સીપાહીઓનો ટોળો સામેલગાર થયો હતો. દખ્ખણ તરફની હાર ઉપર તમામ જરથોસ્તી આનુઓનો ટોળો અદખથી બેઠો હતો. પશ્ચીમ તરફની હાર ઉપર તમામ વેહવારી વેપારી જરથોસ્તી સમસ્ત અંજુમને બેઠક લીધી હતી. આ ખાણામાં એક હજાર ગોરખરો રોસ્ટ થઇ મેલાયાં હતાં. એક હજાર ચાર સીંગડાંવાલાં મોટાં ગોસપદો મસ ખાનચામાં તળાઇ મેલાયા હતા. દસ હજાર દુમ્ખાના કવાખ લાલમ લાલ મસાલાદાર તળાઇ ત્યાંના તમામ ખીસતરા ઉપર પંડરાયા હતા. એક લાખ મુર્ગો તો ત્યાં રૂપાની રકાખીમાં રોગનતર થઇ પમરતા મેલાયા હતા. વીસ હજાર ચીનાઇ હાંસના તરહેવાર પકવાનો ત્યાં સ્વાદીષ્ટ રંધાઇ હાજર થયાં હતાં. તે વગેરે જે હજારો તર તરકારી તૈયાર મેલાઇ હતી તેનું જ્યાન થાય તો હાલના જમાનાને તે સમજ પડે નહીં. દહીની તો ત્યાં ટાંકીની ટાંકી અંધાઇ મેલાઇ હતી અને શરાખના ત્યાં ચાર ખાણુ ચાર મોટાં ટાકાં તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં જેમાંથી ફેરઆસીની ફેરઆસી બરાઇ તેનો તે મીજલસમાં દોર ફરતો હતો. નવરોજ ઇજ્જયાની પલકથી આ ખાણું ચાલ્યું તે ખુરશીદ તલુ થયાને ચાર કલાક ગુજ્યાં લગી જમી રહ્યું. આ વખતે બે લાખ ઉપર મરદ ને ઓરતના ખુરમી ખુશાલીના પોકારો ને મુઆરક્યાદીની સજામતીઓથી આદરખીજનમાં કોઇ

જુદી જોહાન ઉતરી પડ્યાની ધમાલ મચતી હોય એવો અન્યથા હીસાળ થઈ પડ્યો હતો. આ ખાણમાં દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના મદદગાર ખાસ દસ્તુરો સાથે જ્યાં જોવો ત્યાં હાજર દેખાતો નવરોજની મુખ્યારકબાદીની સલામતી ચાહતો હતો. તે જોહાન જૈફે અવલ સલામતી યજ્ઞતાલાની ચાહી ને તમામ જરથોસ્તી આલમે બાઈજત તેમાં પોતાની જામ ઉઘવી સામેલગીરી કરી. ખીજી જામ ધરાનની શાહાનશાહતની પાયદારી ને ફતેહની ઉઘવી અને તે નામદારે એક બંદગી ગાઇ.

“જુદી છે જગમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
 પાકીજગી છે રગમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
 બંદગી છે બદનમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
 જલેહ છે લોચનમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
 પાપી થાય કુલ દંડે તું નામે યજ્ઞદાન,
 પાકી પામે જશ ફતે તું નામે યજ્ઞદાન,
 જુદમી થાય પુર શીકસ્ત તું નામે યજ્ઞદાન,
 અવ્વલ થાય નેક શ્રેષ્ઠ તું નામે યજ્ઞદાન,
 મુરદાલ થાય મહા તેજ તું નામે યજ્ઞદાન,
 મસ્તાન થાય સેજ રેજ તું નામે યજ્ઞદાન,
 મોહતાજ થાય ભરપૂર તું નામે યજ્ઞદાન,
 બેમોહતાજ થાય ધૂલ તું નામે યજ્ઞદાન,
 પાયમાલ થાય પાયદાર તું નામે યજ્ઞદાન,
 પાયદાર થાય પાયમાલ તું નામે યજ્ઞદાન,
 ઇશ્મ કશુલ જાપાન તું નામે યજ્ઞદાન,
 બક્ષ બક્ષ રાજ ધરાન તું નામે યજ્ઞદાન.”

આ બંદગીના કલામોએ ત્યાંની નવરોજ ખુશાલીમાં ધરાનનું ઠંડું પડેલું જોર જોસદાર કયું. દરેક ચશમમાં પોતાની ધરાન શાહાનશાહતની કમબખ્તીની નવેસરથી યાદ પડી અને તમામ જરથોસ્તી આલ-

મના દીલમાં પોતાના છેલા શાહાનશાહની હેરાનગતીના પુર ખ્યાલ હોઈને તેના અકાળ મોતની ગમખારી છુટી પણુ તે જમાનાની જંગી ધરાની ખલક કાંઈ રહતી કે કપાળ કુટતી નાહીંમત હતી નહીં. તે ખલકના દીલમાંની ગમખારી, જવાંમરદી ને શાહાનશાહાતની પાયદારી લાવનારી હિલટ ને દેલાવરીમાં બદલાઈ ગઈ. દરેક ત્યાં ખાણ ઉપર ખીરાજનારે આ સલામતીને પોતાના જન કરતાં વહાલી ગણી અને શું બાનુ કે બચાં, શું ગામડયો કે શેહેરી, શું દસ્તુર કે સપેહસાહાર, શું એવંદ કે સરદાર, શું મોખેદ કે સીપાહ, શું શાહ કે ગદા વગેરે ત્યાં મળેલી સઘળી સમસ્ત અનજુમને શીતાળ હોઈ કમરથી વાંકી વળી આ સલામતીની જામ પાક યથા અશેમના મોતેઅર અંદ કલામો સાથ નોશ કરી અને દુવાના દસ્ત ચશમ સાથ આસ્માન ઉપર ઉંચા કરી પોતાની પાદશાહાત ફરી તાજ કરવાની મદદનો પોકાર મારતા બેઠા.

• અને ખાણને ધન્સાફ આપવા લાગા. ત્રીજી સલામતી દસ્તુરાન દસ્તુરે પોતાની શાહબદી ગુલશીરીનાની લેવાડી :—

“આ ખુદા ! તેં બધી સુરત એક જોહાનના તખ્તા ઉપર ધરા-નની શાહાનશાહાતને તેના કરતાં પણ અન્મોલ, તો તેનું આખ જળવ, તેની નેધેબાનીનો બાહાર ખીલવ અને ખીજો જમશેદી નવરોજ પોતાનો રોશન રોજ ધરાનની આલમમાં ઝળકાવે તે આગળ એ નામદાર યાદગાર ધરાનની શાહાનશાહી ચેરાગને ધરાનનું તખ્તોતાજ નવાજ ને શીકા પડેલા જંગી ધરાનીઓના ચેહેરા ઉપર ગુલાબ ખીલવ.”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ખીન ગુસ્તારપે આ સલામતી લેવાડતાં પોતાનું જૈફ તન ને પેશાની ખાકમાં મસળી નાખ્યાં. તે નામદારે પાક અંદ લણતરની દુવા ગુજરી એક એવો ગુલાંદ પોકાર મારી જોહાનના બરપા કરનાર મઝદાની મદદ ચાહી કે ત્યાંની તમામ જર-થોસ્તી ફલકના જીગરમાં આતશ રોશન થયો. આ સલામતી ઉપર ત્યાં મળેલી ખલકમાં જે પહેલો હોઈ નમ્યો તે શાહે કીરમાન હતો. પછી જે નમ્યા તે ધરાનના લશકરના જૈફ ને જવાન લશકરકક્સ સપેહસા-

હારો હતા. પછી જે નમ્યા તે શહેરના આસેપાસેનાં વસનારા ધરા-
નીઓ હતાં. પછી જે નમ્યાં તે બચ્ચાં ને બાનુઓ હતાં. છેલ્લે અથો-
રનાનનો ટોળો તમામ ગોશ યસ્ત કરતો ઉઠ્યો. પા કલાક યઝદી
ઝળકાટના ફતેહમંદ ગોશ શીરેસ્તાની સીકત ગાઘ તેને રીજવી અહુર-
મજ્દ પાસ આ વખતે ધરાનીઓની દાદ પોહોચિવા આબુજના હાથ
સર ઉપર ઉઠાવી આસમાન ઉપર ખુલ્લા ધર્યા અને બંદગીનો ફરી
હદીયો હાજર કર્યો:—

“અહો ગોશ યઝદ ! તું જે મોટા કેખશરોની કુમકે યઝદાન પાસ
હાજર થઈ મદદ લાવ્યો તેમ આ વખતે આખ કરતાં ખાલેસ અમારી
શાહબદી ગુલશીરીના માટે ખાસ મદદ લાવ. અહો ગોશ યઝદ ! તું જેમ
મોટા ફરેફુન માટે શીઝળના લેખ યઝદાન પાસ હાજર થઈ લાવ્યો તેમ
તું અમારી વીજળી કરતાં તેજ ગુલશીરીના માટે ખાસ મદદ લાવ ! અહો
ગોશ યઝદ ! તું જેમ મોટા શામ માટે બલેજરના ઉઠેલા વહેમ વખતે
યઝદાન પાસ હાજર થઈ તેની ખાસ રેહેતુમાઈની મદદ લાવ્યો તેમ તું
અમારી આતશ મીસાલની પવિત્ર ગુલશીરીના માટે ખાસ રેહતુમાઈની
મદદ લાવ ? અહો ગોશ યઝદ ! તું જેમ મોટા કેકોખાદને કોહેકાફ ઉપર
યઝદાનની મદદ લઈ કુમકે જઈ પોહોચીને ધરાનની શાહાનશાહાત બક્ષેશ
કરાવવામાં ફતેહમંદ ઉતર્યો તેમ તું અમારી ખુરશેદ મીસાલની રોશન
સુરત ગુલશીરીના માટે ખાસ મદદની કુમક લાવ ને ધરાનની શાહાન-
શાહતનું તખ્ત તાજ નવાજેશ કરાવ.”

અથોરનાનનો ટોલો આ બંદગી વધારે પડ્યો હતો પણ દસ્તુરાન
દસ્તુરે આ વખતે ખાકમાંથી ઉઠી તમામ અનબુમનને તે સલામતીની
જામ નોશ કરવાની ઇસારત કરવાથી સઘલી દિશાનાં ખાણાં ઉપરના
થીરાજનારાઓએ અશેમના એજમતી ઇરમ પહુડી નોશ કીધી,
ખાણા ઉપર ફરી ધમાલ ચાલી અને ધરાનીઓના દરેક લોકમા ને સાસ
સાથના શોકર ને નવરોજ મુખારકના મીઠા સુખનોના ચાલેલા શોર-
બકોરથી ઓર રવેસની મળહ પડતી હતી.

છેલ્લી સલામતી શાહે કીરમાનની લેવાઈ અને એ સલામતીમાં જે બેદ ને અગમ નીગમના ઇસારા કહી દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના મનની દેહરત પઢ્યો, તે જ્યાનકસી હાલના વખતની નયળી જ્યાનમાં બ્યાન થઈ શકતી નથી. આ સલામતી તમામ ઇરાનની આલમે જેવી ગુલ-શીરીનાની દીલબરીથી ચાહી હતી તેવીજ ચાહી ઉઠાવી હતી.

એ પ્રમાણે આ નવરોજનાં ખાણુનો મેહમાર ને નવખહાર સવા-રના નવનો અમલ ગુજરી ગયા લગી જરૂરી રહ્યો હતો. ખાણુથી ફારમ થયા કે સુકા મેવાના ખીસતરા ઉપર શરખતના શીશા ને ફલફલાદીની મોજમાં પડ્યા. એક લાખ ઉપર શરખતના સોનેરી શીસાનો ફરસંગો લગી લંબાયલો ખીસતરો તમામ અદના આલા ઇરાની આલમથી એક સમાન રવેસ ચીકાર થયલો જેવો એ ઇકબાલ પામવાની વાતજ વીરણી. એક લાખ તરખુચ, એક લાખ ખરખુચ, જીવને આસુદગી નવાજનાર એક લાખ લાલ અનાર, એક લાખ અનાર મીસાલના તાજ ખજુર ને એ પ્રમાણે દરેક ફલની જાતના લાખ લાખ નંગો ત્યાં મેલાયલા સેજ વારમાં પસાર થયાં. શરખતની જામને તો કોષ્ટએ એક કલાક લગી વીહલી મેલી નહીં અને સુકા મેવાના ડુંગરોના ડુંગરો લાગીને જેને જેટલી મરજી તેટલો તે સુકો મેવો ખાવાને કોષ્ટની મના નહીં. આ સધલી પાદશાહી મદારત માત્ર દસ દસ્તુરોને લઈ ઇરાનનો મોટો દસ્તુર દાદ પોતે જાતે બજાવતો હતો. હજારો શાહી ને સેવકો ત્યાં જેને પણ જે તલબ તે શીતાબ પુરવાને હાજર રાખેલા છતાં આ દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના દસ ખાસ દસ્તુરો સાથે જે મોહબત ને મદારતથી ઇરાની અનજુમનની મેહેમાનગીરી બજાવતો, તે ગોયા તેનાં કામનો એક મોજેજો કેહવાતો હતો, છતાં આ મોટા દસ્તુરે આ નવરોજના કરોડો દીનારનાં ખરચાયાલાં ખાણુમાંથી ફક્ત એક ઘુંદ શરાબ ને એક ઘુંદ શરખત સાથે એક દાનો અનારનો, એક ખીજ બદામની, એક મગજ પીસ્તાનો ને એક ચક્કમ મીસાલની દ્રાક્ષથી પોતાને સંતોખ્યો હતો. અને તેના દસ ખાસ મદદગાર દસ્તુરોએ એક જામ શરખત ને સેજ-

સાજ સુકા મેવા સીવાય ખીજી ચીજ હલાલ જાણી નહીં. આ રીતે આ નવરોજની રામશ્ની આદરખીજનમાં યાદગાર થઈ. આ રામશ્ની હયાં સાત દીન ને સાત રાત લગી જરી રાખ્યામાં આવી હતી અને જરથોસ્તી આલમને મરજી મુવાફિક જ્યારે પણ ખાયશ થાય ત્યારે ત્યાં જઈ મોજ મારવાને છુટ મેલાઈ હતી.

ખાખ ૧૦ મો.

કોહેસ્તુમના મેહેલમાં આદરખીજનની નવરોજ રામશ્નીની ખલક શાહે કીરમાન સાથ પોતાની શાહજાદી ગુલશીરીનાને નવરોજ મુખારકબાદી દેવા ગઈ અને ત્યાં દરેક જને પોતાની ગુન્જસ માફક નવરોજની સોગાત મેલી.

“આવ આજે ગુલગુલ તું જરીન થા,
આજ ખુશીની રાગણી રંગીન ગા.
મોજ માન મેલાપ આજ થયો હયાં,
કોણ જણે જન કાલ ગયો કયાં?
એ તો હસ્તી છે ગોયા ખાકનો ખાખ,
આજની મજનો ના હોય કાલ હીસાખ.”

જ્યારે જમશેદી નવરોજ મીજલસ આદરખીજનમાં ખરખાસ્ત થઈ ત્યારે તે તમામ મીજલસ શાહે કીરમાન સાથ કોહેસ્તુમના કીલ્લા તરફ પોતાની નામદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને નવરોજ મુખારકબાદી નવાજવા ચાલી. આ ખખર તે શાહજાદીને થતાં કીલ્લાવાલા શાહાન-શાહી મેહેલમાં એક બેઠક આરાસ્તા થઈ. અને કીલ્લા દરમ્યાન લખોની ખલક ને નવરોજની મજે મારવાની બેઠકો રચાઈ. શાહે કીરમાન જેવો કીલ્લામાં દાખલ થયો તેવીજ શાહજાદીની રીસાવદાર

બાનુઓએ તેના ત્યાં કદમ મેલ્યાની મુખારકબાદી ગાઇ અને શાહજાદીએ પોતાનાં તખ્ત ઉપરથી નામદાર શાહને હસ્તા લખોથી તખ્તની બેઠક લેવાનો આવકાર દીધો. હયાં મેહેલમાં બાગ્યશાલીઓની મીઠાસ સમરાઇ અને યોગાનમાં ધરાની ખલકની રચના રચાઇ. ગુલાબનો સુગંધી છટકાવ ને ગુલાબ શરબતની જામ ને સુકા મેવાની ખાનીમાં નવરોજ મહીમાં ગાળ્યો. શાહે કીરમાને નામદાર શાહજાદીને એક શુદ્ધ મોતીનું તાજ નવરોજ મુખારકબાદીમાં શોગાત કર્યું. સપેહ-સાલારોએ તરેહવાર બેકીમતી સોગાતો મેલી પોતાનાં મનની મરચાદા ને અદબ બળવી. શોદાગરો ને શાહજાદાઓએ પોતાની શાહાનશાહ-જાદી માટે નજરાના મેળવાની અવધી કરી અને ખલક એટલી વફાદારી ને મોહ્યતમાં આવી હતી કે દરેક જને પોત પોતાની ગુન્જસથી પણ મુખારકબાદીની કીમતી નજર જનાય ધરી તે નામદાર શહજાદીને તવંગર બનાવી દીધી. લખો દુવા, લખ્ખો મુખારકબાદીના રાગ, લખ્ખો સલામતીની ચાહેલી તનદરોસ્તી, લખ્ખો ધરાનની શાહાનશાહતનાં તખ્ત ઉપર શાહજાદીના ખીરાજવાની હોંસીલી ઉલટ ને લખ્ખો મદદ-ગાર શમશેરના ખખરાટથી કોહેસ્તુમ ગોયા પચરંગી પેહેલવાનગીરીનું મેક્કન બની ગયું.

શાહજાદી ગુલશીરીનાએ આ નવરોજની મુખારકબાદીમાં શાહે કીરમાનને પોતાના મોટા ન્યાગાન મોટા શાપુરની શમશેર શોગાત પેહરાની. દરેક તે નામદાર સાથના સપેહસાલારોને પુરાણા નામદાર પહેલવાનોનાં બખતર ને હથ્થારની બેટ નવાજી. દરેક દસ્તુર એવંદ ને મોખેદને જેવી જેની યોગ્યતા તેવા પોશ્ચાગ ને સ્યાલ દોશ્ચાલાની નવાજેશ થઇ. ખલકને ખાસ સલામ ને મેહેરબાની દેખાડનારા હસ્તા લખ્ખો ચેહેરો નમાવ્યો અને ધરાનને ફતેહ કરવામાં મદદે બોલાવી. ધરાની બાનુઓને ખાસ એક પછી એક પોતા પાસે આવી જવાને હોકમ થયો અને તમામ બાનુઓને પોતાને હાથે મીઠાઇ ને મેવો નવાજ્યામાં કશી બેચેની જાણી નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, આ મેલા-

વડામાં શાહજાદી સામે કુરનસ બળવી તેના પગ આગળ જમીન ઉપર બેઠો હતો અને તેના ખાસ દસ મદદગાર ભુજર્ગ દસ્તુર તે પાછળ દુરથી જમીન તરફ નજર રાખી પાક દુવાના લાગુતરમાં મશગુલ થયા હતા.

જ્યારે સ્વધણી ખલક ને લશકરની ખટપટ ખલાસ થઇ ત્યારે તે નામદાર શાહજાદીએ દસ્તુર દાદ તરફ નેધાહ કરી અને બોલી :—
“ધરાની જેહાનના સર્વેથી જૈફ! આ ધરાનની ખલાસીની જંગની લશકરી હરોલમાં તમે દસ્તુર પોતાના પાક પહરેજગાર દસ્તુરો, એવંદો ને મોબેદો સાથ હાજર થઇ એક છેલ્લી સેવા ધરાન વતનને નવાજો, અને શાહે કીરમાનની બાબુએ જવાંમરદીના જેટલા પેજ ને હુતર, તે સ્વધણા નવેસરથી તાગ કરી મઝહબ મુદ્દખ્યોની બાજુ ધુલ મેલવો. ઓ નામદાર દસ્તુર! અહુરમજ્દા તમને મદદ આપે તેટલા ખાતર આ મારા ન્યાગાન કેશરા નોશીરવાનની તકવાર તમે કમરે બાંધો.”

શાહજાદી એ સુખનો બોલી તો ખરી પણ તે મદદ માગવાની ઉઘટે તેના ચેહરામાં મોટો ફેરફાર કરી નાખ્યો. તે નામદારને પોતાના જેહાન જીતનારા ન્યાગાનોની જાહોજલાલી અને આજની તેની પોતાની પરાધીન હાલત બંનેનો મુકાબલો થઇ જઇ તેની શોહીલ શીતારા મીસાલની ચસ્મોથી ઝલકતાં મોતીને ટક્કર મારનારાં અન્મોલ આંસુ ગરયાં, પણ ધરાની યોંહી પોતાની નબળાઇ દેખાડવામાં ઘણી હલકાઇ સમજે તે પ્રમાણે આ નબળાઇનો ઘેરો રહ્યો નહીં, પણ નબળાઇ ઉપજી તેથી લાલ રંગનો ચેહેરો હરતાલ રંગ જેવો ઝાંખો થઇ ગયો. તે ચસ્મો સુપ, ગેયા ગમના ખ્યાલમાં ઉધધ જતી હોય તેવી બેદરકાર દીસ્તી ચાલી અને તેના રીસાલામાં ધરાનની સ્થાંતીનો ઘણેજ ગંભીર નકશો ખેંચાયો હોય એવો તે પાદશાહી નવરોજનો મેલાવડો બની ગયો.

આખ ૧૧ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુર શાહનશાહ નોશીરવાનની તલવાર લેતાં
પોતાના જુસ્સા જાહેર કરે છે.

હું ખાકથી પણ ખાક, એર વતનથી હું ખાક,

હું ખાકીના ખાકીને એ હોકમ છે આંખ.

દસ્તુરાન દસ્તુરે મોટા નોશીરવાનની શમશેરને દસ્ત લગાડતાં જીગર ફાટે એવો એક પુકાર ગળવ્યો. “ઓ હકત અકલીમના અદલ શાહાન-શાહાત ચલાવનારા નેકનામ શાહાનશાહ ! તેં આ ફતેહમંદ શમશેરના જોરે રૂમીઓના દીલમાં ધરાનની દેહસ્ત એસાડી હતી, અને તાતાર ને ચીનનો શાહાનશાહ તારી તાબેદારીનો છાપ સર ઉપરના તાજને લગાવી ધરાનની ખંડણી આપનારા થયા હતા. આરમીન્યા ને એરમના મુલકમાં તું અદલ કેશરાની આ શમશેરે જે ત્રાસ ઉપજવ્યો ને જીત મેલવી તે ખ્યાનોની રોશનીથી ધરાનતું તાજ આસ્માન સાથ સરસાઇ ધરાવનારું થયું હતું. ઓ અજમતી શમશેર, તું નામદારીના આખ ઝલકાવનાર મદદગાર મીસાલે મારી કમરે બંધાઇ, મારા હમવતનીઓના મુદ્દખોની પાયા-માલી કરી નાખ અને અહુરા મજદાના આતશ ને દીનની જાળ-વણીમાં મારા જીનની છેલી ધડી દસ્તી પસાર કરાવ. આ નામદાર શાહજીની દીલની સુરાદ રોશન થાય તેવી તે નામદારીથી અક્સ થયલી તું ઓ ન્યાગાનની સમશેર મને ફલી જા, મને જંગના મેદાનમાં જે ન્યાગાનની કમરમાં તેં જે નામદારી ને જવાંમરદી બજાવી જાહેજલાલી ભોગવી છે, તેવી ભોગવવાનો ફરીથી રંગ ખીલવ. મને ફરીથી તે તારી ફતેહમંદી ને શીરજગરીની નવાજેશમાં ભરપુર કર. ઓ બખ્તાવર શમશેર, તું જે રવેશ મહાત્મા ખુશરો પરવીજની કમરે લટકીને તેના જમાનાના જંગી રૂમીઓનાં પાયતખ્ત ઇસ્ટમખોલ લગી ફતેહનો ધુજરો ને ઝુન્દાનો ધસારો પંકાવી રહી હતી, તેવોજ ધસારો લઇ જઇ આ જમાનાના દીન દુશ્મનોના દીલને ચાક ચાક ને શેહેરોને ખાક ખાક કરવાની નામદારી અપાવ.”

આ રીતે મોટા નોશીરવાનની શમશેરને અર્જ કરીને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાની શાહુબદીની શોગાત પોતાની કમરે લટકાવી.

બાબ ૧૨ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાના મદદગાર દસ્તુરો સાથ શાહુબદીના હુકમાં બંદગી ગુજરે છે.

લે નીલાવી દરગુજર કર હાલની તકસીર,
હું ઉમેદવાર થયા તાબેદાર ઓ આલમગીર.
ધણો રીશુંછ આ હલાકીથી નીરાશ ને નાચાર,
એકરારીએ તો ક્યો છે મને જીરોજબરથી જીર.
ગુન્યેનો ખેલાડી થયો છે જંગલ લટકનાર,
નથી તેજ ચેહેરાપે યા નથી સરપે કલગીર.
રગે રગ પટે છે દીલ આતશ અફસોસનો હા,
રામે રામ ઉઠી છે પાયમાલી વખત છે સેતમગીર.
ત્હારી ખુદરત અપાર તાબુખી છે ઠંડીગાર,
મોજેજો બનાવ ધરાન બક્ષેશનો ઓ દસ્તગીર.

“ઓ પાક પરવરદેગાર! તેં મોટા જમશેદનાં વતન ધરાનને આસમાન લગી ચઢાવ્યું ને પાતાળ લગી તોડી પાડ્યું. તારી કુદરતમાં કશી કમી નથી. નથી કમી કમીનાને કેશરની હાલતનો કરવામાં કે નથી કમી કેશરને કમીનાની હાલતમાં ઉતારવામાં. બસ તારી કુદરતમાં કશી કમી નથી. મોતીના દરયાવે તારી બેનમુન કુદરતના તાઆમાં ઉછળે છે. જોદરોના પહાડો તારી કુદરતનો ખુરદો કહેવાય છે. યાકુતના કુંગરોનો પાર નથી. અકોકો દર્યાન કીનારાની રેતી મીસાલ ઢગના ઢગ થડ્યા છે. પરવાણાંના ખડકોના ખડકો લાગા છે. લીલમના સપાટ

મેદાનોના મેદાનોનો શુભાર નથી. પોખરાજના તલેસમોના તલેસમ લાગ્યા છે. તારી કુદરત અમુત્ય ચીજોથી એટલી ચીકાર પડી છે કે ખલ-કના તમામ રેહાણો ને મેહેલો હીરાની લાદીથી બંધાય, મોતીનાં છાપડાં ચણાય, પરવાળાંની દેવાલ ઉઠે ને માણુકના થામે મેલાય તો તારા અખુટ ખળનામાંથી એક રજ જેટલું પણ કમી થાય નહીં. નગ-દીના કંઈ સંકુ પાતાલ તારી કુદરતમાં બંધાયેલ છે. ચાંદીના મહા ખંડોથી તારી કુદરતનો રોજનો ખર્ચ ચાલ્યો છે. તારી કુદરતની સરોદ ગુલામગીરી કરે છે. શાયરી તાબેદારીમાં ઉભી છે. દીનઆધન સેવામાં જરી છે. ખુબસુરતી તારી કુદરતના દરવાજા ઉપર બે બદામની નીજીવ ખપી છે. મહાન મનશક્તિઓ તારી કુદરતની સેજસાજ મળક છે. ગુમાન તારી કુદરતની ખાલેસીની મજુરીમાં સળડે છે. ઓ બારે-હકતાલા ! તારી કુદરતમાં કશી કમી નથી. આસમાન જેવું ખાલેસ છત્ર લઈ તારી કુદરત જમાનાના જમાના થયાં ચમન મારે છે. એવું છત્ર પણ અજમતી કે તે દરમ્યાન પુરશેદ ને માહ ને તીર ને બેહરામ સીતા-રાઓનું મકાન થઈ તારી જોરમંદ કુદરતની નોકરી બજાવે છે. એવી મહાન કુદરત ધરાવનારા ઓ જેહાનના પાક પરવરદેગાર ! તારી અજમ કુદરત સરજમીને ધરાવ ઉપર નવાજેશ કર. હું ખાડી બંદાની કોમ ઉપર મહેરબાની બક્ષ ને મારા ન્યાગાનોના રોશન ચેરાગ શીરેસ્તા મીસાલની પાકજાદ ગુલશીરીનાનાં એકબાલને ધરાવ બક્ષ ! તારી કુદરતની કમા-લ્યતનો મોજેજો દેખાડ અને પાયમાલ થયલા, પાયમાલ થઈ નીરાશ બનેલા, એક વારના તારા ચાહેલાં ધરાવને દુશ્મનોના પગ નીચે તારાજ થઈ જવું બચાવ. હાલ લગી જેટલું તારાજ થયું ને જેટલી તારાજની નામોશી સર ઉપર ચોંટી તેટલાથી હવે અમારી ઉપર ઉઠેલા તારા કેહે-રને સંતોષ. અમારી પુરાતન જહોજલાલ કોમને છેક સરગરદાન થયા પછી ફરી આજથી નવેસર રોશન રોજ બક્ષ. તારા મોકલેલા પાક પયગમ્બર જરથોસ્તે શીખવેલા એજમતી ઝંદ પદ ને શબ્દનો મહીમા જળવ. અમારા પાક મકાન જમીનદોસ્ત થતાં બચાવ. અમારે ખાતર

નહીં તો અમારા ન્યાગાનોનાં પાક રૂહના પ્રતાપ ખાતર અમારી છેલ્લી શરમ જળવ.

શરમ જળવ જેમ જેહાકના જમાનામાં ફતેહમંદ શીરેદુનને પેદા કરીને જળવી તેમ. શરમ જળવ જેમ અર્દવાનના જમાનામાં ફતેહમંદ અરદેશરને પેદા કરીને જળવી તેમ. શરમ જળવ જેમ ખોટા પેગમ્બર મજદકના જમાનામાં આદેલ નોશીરવાનને પેદા કરીને જળવી તેમ. ઓ મોજેનઝાના મુરંખી ! ખાકી ધરાન ને ખાકી ધરાનીઓની આજુબુજે સાંભળ ! ને મુલક પાયમાલ કરનારા દીન દુશ્મનોના દર્યાવના તોફાની મોજા મીસાલે ઉભાઇ ગયલાં જંગલી લશ્કરને નાબુદ કરવાનો જોર ને નસીબો બક્ષ !”

ખાખ ૧૩ મો.

પરવરદેગારની બંદગીથી ધરાની અનજુમનમાં ઉડેલો જોશ.

બલકનો પોકાર પોકારેછ તું ખુદાવીંદ પાસ પુર ઉમેદની અર્જ,
નવાજુશ કર તકસીર, નવાજુશ કર ખુદાવીંદ માહ બેદની અર્જ. •
કમનસીથી ના લંબાવ, આ વતન છે પુરાની થયલી બક્ષેશ,
ક્યાં જમશું જો ના રહીશું હઇં તો સુન કરોડ કુટુંબ બેદની અર્જ,
અમારા ન્યાગાનોના બેહસ્ત્યાન રૂહ પર કર કરમ બક્ષેશ
તારાજ તારા આગલા જહોજલાલ સાંભળ પડેલા ધરાની કેદની અર્જ.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના મોટા ને યુઝર્ગ દસ મદદગાર દસ્તુરો સાથ જેહાનના પેદા કરનારા બારેતાજા જનાખ બંદગી ગુન્ગરી; તે સાંભળતાં કેહેસ્તુમની તમામ મજેલી મોબેદ ને બેહદીન અનજુમનના લખખો હલકમાંથી એક એવો પોકાર પાક પરવરદેગારની એલતેમાસ કરતો ગાજ્યો કે ગોયા કેયામતજ ઉડી. તે લખોલખ હલકનો બનેલો એક અવાજ પાતાલના છેક તલીયાંથી તે આસ્માનના છેક સર લગી ઉડેલાં

તોફાન મીસાલે મચી ગયો. દરેક ગળું ને ગરદન પોતાના વતનની જળ-
વણીમાં પોતાના જન ને ઇમાનથી કુદાવી પડવાને તૈયાર થયું. શાહે કીર-
માનના દરેક સીપાહના જીગરમાં ધરાનની નાવારેસ હાલતના ગમની એહ
સળગી. તે વખતે તે તમામ કીરમાની લશ્કર ધરાનની કુમકમાં એવું
એક જંગ લડવાને ઉશ્કેરાયું કે જમાનો તે જંગી રંગ ઉપર ત્રાહે ત્રાહે
થતો હોય એવો એક પવન પુકયો. શાહે કીરમાને કોહેસ્તુમથીજ
દીન દુશ્મનોની કુફાની છાવણી ઉપર તુટી પડીને તે જુદદીન લશ્કરનો
સમુળગો ધાણ કાઢી નાખવાનો મનસુઓ કર્યો. કીરમાનના મોટા સપેહ-
સાલારો ને જંગના મારનારા પેહેલવાનોએ ત્યાં એક એક જામ કીનાના
મેદાનમાં જીત મેળવવી, નહીં તો જન આપવો એ સલામતીમાં ઉઠાવી.
ત્યાંજ એક જંગ નવરંગ ખીલી રહ્યો. જ્યારે શાહજહાદી ગુલશીરીનાએ
પોતાની તમામ વફાદાર ખલકને પોતાની ઉપર જાનફેશાની કરવાની મેહેર-
ખાનીમાં પાદશાહી તરીકાએ નવાજી. નવાજ્યા સાથ જે એ સખુનોની
શીરીની પોતાની ખલકના કાનમાં નામી દીધી, તેથી ધરાની જંગનો સને
ચાલુ થયોજ.

આબ ૧૪ મો.

શાહજહાદી ગુલશીરીના વફાદાર ધરાની આલમને અરજ કરે છે.

જન છે જુઆનનો ઇમાની હીમાયતી,
જાનફેશાન થા હોય તું વફા વીલાયતી.

શાહજહાદી બોલી “મારી વફાદાર રૈયત ! આરમાનના અમર સીતા-
રાએ મારા યકબાલની શીદા કે સફેદ પડનાર રાત કે દીનથી વાકેફ છે.
આપણે ખાકી આપણી ચશ્મ પાસના દેખાતા ચમત્કારોથી ખુશી કે ગમની
ગણતરી કર્યે છીયે. છુપા નસીબાના બેદનો તખ્તો આરેહકતાલાએ ઉકેલ-
વાને આપણને શકતી બક્ષી નથી. અગર બક્ષી છે તો બનનાર રજ કમી

કે જ્યાં કરવાનો અખત્યાર તો આ જેહાનના કોઇપણ જનદારને બક્ષ્યો નથી. અને શીરેસ્તાઓ આપણુ ખાકી કરતાં ખુદાનો વધારે પ્યાર ને અખત્યાર આપે છે, તે હોનારતના પાસથાન શીરેસ્તાઓને પણ તકદીર જ્યાં કમી ફેરવવાની સત્તા કે શકતી નવાજી નથી. આપણે આપણી તદખીરનો જુમ્મો છેક હદલગી ખેંચવો પછી જે અને તે ખરી. વતન વગર જીવવું યા મુદ્દને તામે થવું એ બન્નેનો એક એવો ગુચવણુભર્યો સવાલ ઉઠ્યો છે કે મગજ હયાં તદન શીકસ્ત ખાય છે. મારી વફાદાર ને જનફેશાન આલમ મારે ખાતર એક જંગ તે અજમતી અફુરાનું નામ લઇ દીનદુસ્મનો સાથ લેડો. શીરજગર થાઓ તો મારું ને વતનનું ચમન પામે. નાશીરજગર થાઓ તો આ વતન છોડી પરવતન મહજબને લઇ નીકળી જવો. હું મારા ન્યાગાનોના આરામગાહમાં મોતનો નસીબો લઇ જઇ પડશ. મારી વફાદાર ખલક ! આપણા મોટા મદદગાર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને મલો ને તેની ઉમેદના હું જેવા વાએજેહાન સુકાં ખખ થયલાં દરખતને ફરી નવરોજ બક્ષો. ફરી નવચમન ધરાન બક્ષો. ફરી નવજંગ બહાર વફાદાર ધરાની આલમ બક્ષો. ફરી પાક જરથોસ્તી દીન ખાલેશ બક્ષો. ફરી આતશબહેરામ ને આતશઆદરાનનો મહીમા બક્ષો. બક્ષો તમારી દરવીશ થયલી ખાકસાર શાહજાદીને તખ્તો તાજ, વતન ને નામદારી. મારા જંગી ધરાનીઓ ધરાન ખાતર જન બક્ષો ને પામે અમર નામદારી ને કીર્તી ને જાહોજલાલી. ખુદા તમારો નેધેયાન થજો. જવો દુસ્મનો ઉપર ને કાઢો તે ખુનખાર ટોલાંની ખુનખેખ.”

છેલ્લો હરફ બંધ થયો કે ત્યાં મલેલી તમામ ધરાની નાની મોટી અંજુમને ‘ઇનશાલ્લા’નો આશ્માનતાઇ અવાજ લંબાવ્યો. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાના જુઝર્ગ મદદગારો સાથ ખાકમાં સર મેલીને કાંઇ કંદ ધસ્મ બખડ્યો, કે કાહેસ્તુમનો નવરોજ ખલાસ થયો. નીલના દર્યાવની મીસાલે કાહેસ્તુમના કીલ્લા તરફથી ધરાની ખલક મોજા મારતી નીકળતી ચાલી.

બાબ ૧૫ મો.

શાહુ કીરમાન ને શાહુબદી ગુલશીરીના.

જંગમાં હું તો જાઉં છું પ્યારી આવશ કે નહીં,
તારો માહતાબ ચેહરો જોવશ કે નહીં.
તું શીતારાની ચક્ષમ દેખાડશે જે રાહ,
મસલત દેશે તારી મોખત જે સદા—
મીસાલે હું ને જંગ ને શમશેર ને રજમ,
જીતશ તો જીવશ નહીં તો મરશ કસમ.

તમામ ધરાની ખલક વીખરાઈ ગઈ. બુજેગો પોતાના મકાનમાં રહ્યા. જવાન નવજવાનો ને ઉમરે વધેલા તમામ ધરાનીઓ પોતાના વતન ખાતર લશકર બનીને જુના ને કસાયલા સરદારોની ટુકડીઓમાં વેહેંચાઈ ગયા. તે તમામ ધરાનીઓનું એક મોટું લશકર શાહુબદી ગુલશીરીનાની શીરજગરી પોકારતું મુદ્દના મેદાન તરફ કુચ કરવાની તૈયારી કરવા લાગું. કીરમાની લશકર પણ પોતાની તૈયારીમાં મંડ્યું અને આપણો મોટો દસ્તુર લગભગ પંદર હજાર નવજવાન જંગી મોખેદોનું એક લશકર બનાવી શક્યો. ખીજા ઉમરે પુગેલા દસ હજાર મોખેદોનું લશકર શહેર ને કીલ્લાની રખવાલી ખાતર રચીને ત્યાંની ગોઠવણ નકી કરવા લાગો. આ તમામ લડાયક મામલો કોહેસ્તુમના કીલ્લાને લગતા મેદાન આસપાસ ધમધોકાર ચાલતો હતો. જ્યાં ત્યાં જંગ ને જવાંમરદીની બોલબાલાના સરોદ ખેંચાવા લાગા. ધરાની બાનુઓ પણ પોતાની કોમના જીવતાં થયલાં જોર ને જોશ ઉપર શીદા બનીને બનતી સખળી મદદો આપવામાં કશી તન, મન ધનની ખામી રાખતી નહીં. દુશ્મનોના મેદાનમાં ખોરાકની તંગી કે પાણીની આપદા ખેંચવી પડે નહીં તે માટે ખાસ એક અનુભવી બુદ્ધિઓનું ખાતું નેમાયું. તે ખાતાંને હજારો મુલકના ફરમે જાનવરો જંગ દરમ્યાન કામે લગાડવાને હુમવતનીઓએ બેટ મોકલ્યાં. ચોતરફ ધરાની લશકર અજમાયશી સર-

દારોના હોકમ મુવાકેફ કુચ કરતું થયું. જે વેરાન જમીન ઉપર જંગલી પશુનું કદમ પણ પડેલું નહીં તેવી ઉગતરાહે કીરમાની લશ્કર પણ મુદ્દખોની કુદા ને મોશલ ને અદખની મોટી ઊવણીઓ તરફ વધવા લાગું.

આ વખત શાહે કીરમાન ધરાનની ઉમેદવાર તખ્તનશીન શાહન-દીને પાદશાહી દીવાનખાને મુંલાકાતે આવ્યો. શાહનદી સાથે માત્ર બે પુરાણી બુઝર્ગ વીધવા રાણીઓ હતી. શાહ સાથે પણ તેના બે પુરાણા ને બુઝર્ગ વજરો હતા. બંનેનો અરસપરસ યોગ્ય આદરસત્કાર થયો. બંને સાથે એક તખ્ત ઉપર બેઠાં. બંને ઉમેદમાં ગીફતાર નવજવાન ને પરીબદ ખુબસુરતી ધરાવનારાં, બંનેના જીવમાં વતનનો પ્યાર ને ધરાનનો આહ. બંને ઉમેદ ને પ્યારે ધણું બોલવાને મથે પણ ના હોઠ ખુલે કે જીભ ઉપડે. બંને ફરી જલદી મળવાની ઇતેજારી કેહવાને એવાં તો આતુર કે આતુરતા અન્યથીમાં પડી, પણ ખુદા માલુમ શું થયું કે બંનેમાંથી કોઈપણ પોતાનું દીલ કે હૈશ કે હરખનો ઉભરો કાઢવાને ગાફેલ થઈ ગયાં. અંતે એક અચ્છો વખત તેઓનાં હસતાં બેઠાં દરમ્યાન ગુજરી ગયો. લશ્કરની છેલ્લી ટુકડીનો કુચ કરનાયાનો અવાજ થયો. શાહ પોતે તે અવાજ સાંભળતો ઉઠ્યો, પણ કેવો પન્મોદે કે જાણે તેનામાં જીવ સુસ્ત મારી ગયો હોય તેવો બેદરકાર. અંતે છેલ્લાં છુટાં પડતાં શાહે પોતાની બગલ બાજુથી એક પાદશાહી ગોહરોનો હાર કાઢીને શાહન-દીના ગળામાં પેહરાવ્યો, ત્યારેજ ગુલશીરીનાએ બગલગીરી કરતાં કહ્યું ‘મારા નામદાર પાદશાહ ખાવીદ! તમે જલદી દીન દુશ્મનોને ફતેહ કરી આવજો.’ એ કહેતાંમાં વળી અંતે તેના હોઠ ધ્રુજ રહ્યા. શાહનદી ને શાહને જ્યાંલગી બંને બાજુનાં પેલાં બુઝર્ગોએ જણાવ્યું ત્યારેજ છુટાં થવાને અંતે બગલગીરી મેલી ને બગલગીરીમાંથી નીકળ્યાં. શાહે કીર-માન જ્યારે પોતાની થનાર મોહોરદાર શાહનદી ગુલશીરીનાથી છુટો પડીને પેહેલું કદમ આગળ ભરી ચાલે છે તેટલાં શાહનદીએ તે નામ-દારને પોતાના ન્યાગાન શાહાનશાહ ખુશરોપરવેજનું રોમની જીતમાં મેળવેલું શાહાનશાહી તાજ સર ઉપર મેલી ફતેહની દુવા ચાહતો ચેહરો

નમાવ્યો. તે એહેરો એટલો શીકા ને ઉમેદવાર હતો કે શાહે કીરમાનમાં સુસ્ત પડેલી જવાંમરદીનો બેશ ઉછળ્યો. તે બોલ્યો, ‘ધરાનની રાણીનો તાબેદાર શાહે કીરમાન દીન દુશ્મનોનો નાશ કરીને શીતાબ દસ્તબાંધી કરવા શીરજગર થઇને આવે છે એ બેશક નકી જાણુ!’

આખ ૧૬ મો.

કુકાના જસુસોથી દીન દુશ્મનોને ધરાનીઓનો ઇસારો જણાય છે.

શીલસુફે કહે છે કે જીંદગી છે ભાર.

અવતર્યો જે અવતાર તે થયો હારમાર.

હોય પછી ખુબ સ્થાણો કે ખુબ ગમાર,

શમશેરબાજ શરો કે હીયકારો અપાર.

હોય ખુબસુરતો ચંદા કે કાળો અંધકાર,

ફકીર ગલી ગલીનો કે રાજનો સરદાર.

છે શું આ જીંદગીમાં મીઠાશ ને સાર ?

કે રસ્તમ લોભાય બેઠ હયાં સંવાર.

ઉગત રાહે ચાલ્યાં ધરાની લશકરો ધરાની અજમાયશી સપેહ-સાલારો ને સરદારોની કુનેહ ને કળાના થતા હોકમસર, મગર ધરાનની સરજમીનની સરજતની કુચી યજ્ઞદાનના હવાલામાં હતી, તેથી જે ફતેહમંદ બાજની ઉમેદમાં ધરાની આલમના લશકરની કુચ રાતના ઉત્તર ને દખણ, પુર્વ ને પશ્ચિમ ચાર બાજુથી થતી ને દીનના છુપી રીતે ઓવણી નખાતી ચાલી, તેની ખચર એક શીકારે નીકળેલી ચારખ ટુકડીને પડી. તેના સરદારે પોતાના વીશ્વાસુ બે સરદારોને જસુસ મોકલ્યા, જેઓ ધરાની પોશાક ને ઝખાનના કૌવતે તે લશકર ક્યું, શા સખખ ને કેવા અંધનનું તેનો સધળો બેદ ભરમ પામીને પોતાના સરદારને જમ મળી વાકેફ કરી શક્યા; તે સરદારે તે ખચર પવન મીસાલે જખજખ પડેલી ઇસ્લામી ઓવણીમાં ફેલાવી અને વધી આવતાં

ધરાની લશ્કરની એક બાબુ સામે થવાને પોતાનાં સધળાં લશ્કર સાથે કુચ કરવામાં પડ્યો. નવા ઇસ્લામી મહજબનો ફેલાવો ગયાં પંદર વર્ષમાં ધરાનમાં અર્ધો અર્ધ ઉપર જગ્યોએ થવાને સખખ ઠેઠ મોટી ઇસ્લામી ઊવણીઓ ઉપર ફતેહમંદ હુમલો લઇ જવાને કાંઇ આસાન કામ હતું નહીં પણ કારઅજમોદા સપેહસાવારો ઉપર પુર ઉમેદે રખાય તેમાં કશી નવાઇ નથી. ખરો જુસ્સો ને ખરું જોર અને મરદાનગી ને મોહબતનો ખાલેશ એખલાસ, ત્યાં જંગના ખુનખાર રંગ પ્રકાશ્યાની ક્યાં હદ રહે? મુરબાદના મેદાનમાં આરખોનો એક સરદાર મેહરવાન કુચ કરી આવ્યો અને આફતાબ તલુ થતાં જંગની કમાન ખેંચાઇ તે ગોરખ થતાંમાં તો તમામ ઇસ્લામી લશ્કરની પાયમાલી કરીને ધરાની પેહલવાનની પીડ ઉપર નખાઇ. આ લશ્કર ફક્ત ચાર હજાર જખરા આરખોનું હતું પણ તે સામે સાત હજાર જખરા કીરમાની સીપાહોનું લશ્કર હોવાથી દુશ્મનની જીનખેખ નીકળી ગઇ. કીરમાની લશ્કરે કીદલો બનીને જંગ કીધાથી તેઓમાં ધાન નીજીવ નીકળ્યો હતો, પણ આ વાત સધળાં ઇસ્લામી લડાઇનાં મથકે ફેલાયાથી ધરાની ઉમેદને મોટો જોખમ આવવાની શરૂઆત થઇજ. આ જંગની ફતેહની ખખર શાહે કીરમાનને જસુસોએ કરી ત્યારે તે હોશમંદ શાહે એ જંગને ખાસ અપશુકન જણ્યા. કુદાનાં મોટાં લશ્કરી મથકે ખલીફ ઓમરનું જખરું લશ્કર પડ્યું હતું અને તેનો વડો સરદાર છેલી નાહવંદની જંગની જીતના એલકામો મેળવેલો હૈવાત હતો. તેવા જુદા ને લડાઇના ખાસ જંગ અજમાયશી લશ્કરકસ સરદારને મેદાનમાં જખરી હાર આપવી કાંઇ ખાકખાજનો મહેલ ઉઠાવ્યા જેવી રમત હતી નહીં; તેથી હવે જ્યાં પણ જંગ મચે ત્યાં ધરાનીઓ પોતાના મહજબ મુદ્દખો સાથે ધજી મુશકેલ કામ માથે આવી પડ્યું અને થયું પણ તેમજ કે મોસલનું લશ્કર વીજળી મીસાલે કુચ કરતું આવીને પશ્ચીમ તરફના કુચ કરતાં ધરાની લશ્કરની રાહ ધેરી ઉભું. રાત હોવાથી બન્ને તરફ ભારી જુસ્તેજુથી ઊવણી નખાઇ.

બાબ ૧૭ મો.

કેહોસ્તુમનો ધરાની સપેહસાલાર શીરૂબન દસ્તુરાન દસ્તુરના
મળેલા હુકમ પ્રમાણે દુશ્મનને હાથ બતાવે છે.

કમનસીબી જો એવી હોય તો હું નાચાર છું તારી પાસ,
નાચાર છું યા ખુદાવંદ બેશક લાખલાજ પોકાઈં છું શીપાસ.
જંગલમાં ત્હારી મોખત સાધેછ જંગલી સંજોગથી કીમ્બુ,
આરમાનમાં સીતારાના રોશન ગોળા ફરતા દીસેછ આસપાસ.
દર્યાવો ત્હારાં સર ખેંચે છે દરેક મસ મોજાએ પૂંક હાલીને,
પાન પાન પાંખી ખુદાવંદ પટે છે ત્હારાજ પૂર્ણ હોં વિસ્વાસ.
અનદીઠ દરની અનદીઠ કીર ને ચીલ હવામાં દરેક કીરણેજ,
ત્હારાં નામપર રચેછ સંસાર ખાવીંદ ને મચાવેછ મીઠો સાસ.
ત્હારી યાદ સીવાય હું ના જાણું જન અવતારે ઉતરી કશું,
તું પરાધ પૃથ્વી જળવનાર જળવ એક ધરાન ઓ શેહેયાર !

• આરબ મહેરવાન ઉપર મેળલેલી ફતેહની ખબર દસ્તુરાન દસ્તુર
દાદને પોહોંચી કે શીતાબ એક રૂકો સપેહસાલાર શીરૂબન ઉપર રવાના
થયો કે જો સપેહસાલાર, મોસલનું લશ્કર આવી લાગાથી આગળ કુચ
કરતો અટકી પડ્યો હતો. રૂકામાં મહા કળા વપરાઈ હતી. થોડું લશ્કર
ધણું દેખાય તેમ છાવણી નાખી પડી રહે ને બાકી મોટાં લશ્કર
સાથ પુર્વના લશ્કરને મલી જવાની શીતાબ કુચ કરે, એ હુકમનો
મધ્ય રાતના રૂકો મલ્યો ને અમલ પણ શીતાબ કલાક પછી થયો.
સેજ લશ્કર રહી સધળું ધરાની લશ્કર પુર્વ તરફના કુચ કરી જતાં
કીરમાની લશ્કરની પુઠે કુચ કરી ચાલ્યું, એથા પશ્ચિમની રાહ ઘેરી
પડેલાં દુશ્મનનાં લશ્કરને ધરાની લશ્કરની ખબર મળી નહીં. જો કે
તલાસમાં કાંઈ કમ હેસ્ચારી રખાઈ હતી નહીં. જ્યારે બામદાદ થઈ
ત્યારે દુશ્મનનાં જંગની શીતાબ તૈયારી કરી હુમલો લાવવાને છેડતી
શોધી, પણ ધરાની લશ્કર જંગતું પુર્ણ અજમાયશી હોવાથી પોતાનો

સરસરનળમ, જે પણુ નામનોજ હતો, તે લઈ તૈયાર થઈ પોતાના બાહોશ શુભેર્ગ સરદાર જે પણુ નાહવંદની જંગનો નતીજો પામીને આવેલો, તેણે જંગીઓને અન્નયળીમાં નાંખે એ મુવાફેક તીરનદાજી ને આતશી મારો ચલાવ્યાની જંગ મચાવી; તે એટલી ઝડપ ને તુફાની લઢણે કે દુશ્મનોતું મોટું લશકર ડરી ગયું અને ગભરાટમાં પડી નાહા-સલાગ કરવાની હાલતમાં આવ્યું. એનો લાભ લઈ પેલી જવાંમદ્દી ધરાની લશકરની ટુકડી તેનો દુખ્યાલો પકડ્યા ઠેકાણે પોતાની પશ્ચિમની કુચનો માર્ગ ફેરવી પુર્વે ફરી ગઈ અને કીરમાની લશકર જે અર્ધ ઉપર તેના મોટા સપેહસાલાર હસ્તક કુફા તરફ કુચ કરી જતું હતું તે પાછળ ચાલ્યું. આ પણુ એક જીત થયા સમાન ખુશ ખબર કોહે-સ્તુમના કીલ્લામાં પંચરાઈ. શાહે કીરમાને આ ધરાની લશકરની હાથ તાલી આપ્યાની વાત જ્યારે જાણી ત્યારે પોતાની બેશુમાર ખુશાલી જાહેર કરી અને દસ્તુરાન દસ્તુરના હુકમને વખાણ્યો. પછી ચોતરફ ધરાની લશકરમાં કીરમાની જાસુસો ફરી વળ્યા. અને શાહ કીરમાનને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હુકમ જાહેર કર્યો કે ધરાની કાષ્ઠપણુ લશકર કે લશકરની ટુકડીએ દીનદુશ્મનો સાથ છુટી છવાઈ લડાઈ કરવી નહીં અને સામટાં જોરને જોખમ પોહોંચાડવો નહીં, કેમકે તમામ લશકરે કુફા ઉપર પહેલો હુમલો કરીને ધરાનના નસીયાની ફાલ જોવી છે ને ફતેહનો સાર ખેંચવો છે.

આખ ૧૮ મો.

ધસ્લામી ને ધરાનીઓની કુફાના મેદાનમાં પહેલી જંગ—
ધસ્લામીઓની હાલહવાલી ને શીકસ્ત.

ઉઠાવી મેં કમાન અને ખેંચ્યો તીર,
દુશ્મનનો સીનો વીંધાયો જેમ ચીલ.
ઉછાળી મેં આળુ ધુમાડ્યો નેજે,
દુશ્મનો થયા જંગમાં ગીદપિંજે.
આનથી મેં ખેંચી જ્યારે ઝેરી શ્વમશેર,
પનાહ માંગતા પડ્યા જીરજીર દલેર.

એક તરફથી શાહે કીરમાન પોતાના કીરમાની અજીત લશ્કર સાથે કુફાના મેદાનમાં ઉતર્યો કે બીજી તરફથી દસ્તુરાન દસ્તુરની કળા-કુનેહથી તાજી ધરાની લશ્કર આહોશ ભુઝર્ગ જંગઆજ સરદારોની સરદારી હેઠળ કુફાની ધસ્લામી છાવણી આસપાસ આવી પડ્યું. રાત અમાંસની મહાકાળી ને ખુનખાર દીસતી હતી. આ નવાં ધરાની લશ્કર ને શાહે કીરમાન જેવા જંગી હરીફથી કુશનું ધસ્લામી આરબ લશ્કર ધુજી રહ્યું. ધરાની લશ્કર ફક્ત લડવાનાં હથિયાર શીવાય બીજી કોઈ પણ સરસામાનની વેઠથી નીરાળું હતું પણ ધસ્લામી લશ્કર જીતથી પુલાયલું ને વર્ષો થયાં નીડર ને આળસુ બનેલું હતું. છેલ્લી લુટનો ખમ્મનો મળ્યાથી કુફાનું લશ્કર આગળ જંગ શીવાય બીજું કશું બાક્યું નહીં તેને હાલ જરનો લોલ ને જંગનો અભાવ ઊપજ્યો હતો. પણ ધરાનીના જીગરમાં વતન મેળવવાની ને ધરાનીના શાહાનશાહાત નવેસરથી રચવા ને ભુલંદ બનાવવાની ઉલટ હતી. વળી ધસ્લામીઓને હાલ યોગરદમ જંગમાં મશગુલ થઈ જઈ તલવારે ધર્મ ફેલાવવાની ધમાલમાંથી પરવારવું હતું. ધરાનીને તો જે પોતાનું તે માત્ર મેળવવું ને પોતાનો મહજબ માત્ર પોતાની કેમમાં કાયમ રાખવાનું કામ હતું, એથી ધસ્લામી છાવણીમાં જનની ને જર ઝવેરની સલામતીની શીકર જગી. ધરાની

છાવણીમાં મોત નહીં તો વતન મેળવવાની ફકત એકજ ઉમેદ. અંતે સ્પીહા શબ્દો દોર રોશન દીને તોડ્યો ને ખુરશીદે શાહે કીરમાનનાં સર ઉપર ગુલશીરીનાએ પેહરાવેલા ન્યાગાનના તાજને પોતાના જલકાટમંદ કીરણોથી મુખારકબાદી દીધી કે જંગનો પોકાર પડ્યો. દીલને ચાલાક કરનાર કરનાયના લડાયક અવાજ થયા કે જોષ લેવી જંગની ઝુમ્મેસ. સાત કલાકના અરસામાં કુદની છાવણી પાયમાલ થઇ ગઇ, લશકરોનાં લશકરો કપાઇ ગયાં. સપેહસાલારો ને સરદારો જંગના મેદાનમાં જનને કુચ્છ ખીસાત નહીં ગણુતાં ખરી જર્વામરદી બગાવી બેઝન થઇ પડ્યા. લમલગ ચાલીસ હજાર ઇસ્ત્રામી શમશેરબાજોનું લશકર કીરમાનના શાહના લશકરે કાપી નાખ્યું. લખોનો ખજનો લુટી લીધો. શહેરને એક નાકેથી તે ખીજાં નાકાં તલક તારાજ કરી નાખ્યું. કુદ ત્રણ દીવસમાં વેરાન ખીયાબાન બની ગયું. કોઇ વખતે પણ ત્યાં આદમીનું કદમ પડ્યુંજ ના હોય, એવો તેનો સમુલો નાશ કરીને કીરમાનનો શાહ બદખ ઉપર ચઢ્યો. આ ફતેહ મોટી થઇ તોપણ જ્યાં લગી સારાં ઇરાનને તાબે કરે નહીં ને મહજબ મુદ્દખઓનો તદ્દન નાશ કરે નહીં ત્યાં તલગ શાહે કીરમાને તેવી ફતેહનું જશન કે ખુશાલી કે ખાની પીની કરવાની સાવ દુહાઇ લીધી હતી. આ ફતેહથી ઇરાનના ઇરાની-નીઓને મોટી અસર થઇ. જગો જગોથી ખીજા હજારો ઇરાની લગા-ઇના હથ્યાર ખીડીને લશકર બની જઇ શાહે કીરમાનનાં લશકરમાં મળવા ને બદખ તરફ કુચ કરવા લાગ્યા. આ મોટી ફતેહના તાબુખ સમાચાર ચીન માહચીનનાં શાહાનશાહને થયાથી ત્યાંની દરબારમાં જઈ વસેલા ઇરાની ઉમરાવો ને પેહેલવાનો લાંના તાતારી વંશના સરદારો ને લશકર સાથે ઇરાન સરખમીન આવવાને તૈયારી કરવામાં પડ્યા. આ જીતની ખબર શાહજાદી ગુલશીરીનાને થયાથી ત્યાં કીલ્લા ને શહેરમાં તે ફતેહનું એક મોટું જશન થયું.

બાબ ૧૯ મો.

શાહજાદી ગુલશીરીનાએ કુફાની ફતેહનું જશન મોટા
આતશબેહરામમાં કરાવ્યું.

જશન છે ઉત્તમ ક્યાની ક્રીયા પસંદ,
જમશેદી જમાનાથી ચાતુ એ જશન.
મોટા બનાવ મુઆરકબાદી પ્રસન્ન,
પ્રખ્યાત કરે છે ક્યાની ક્રીયા જશન.
મોતેઅર છે એ રીવાજ રસમ અખંડ,
ચઝદી ઝળકાટ એમાં ગાજે છે જંદ.

કુફાની ફતેહનું એક જશન એવું યાદગાર થયું કે તમામ તે
કસબો ને કાલ્લો, સીતારા મીસાઝના રોશન ચેરાગોથી ગોયા રોશનીનો
મોજેજો પ્રકાશ્યો. સમીસાંજથી ફતેહનું જશન ધરાની નાની મોટી
અનજુમનથી મોટા આતશબેહરામમાં ભરાવા લાગું. હયાં સઘળી
ધરાની બાતુ ને સઘળા મદો જેટલા પણ હાલે શહેર ને કીલ્લામાં
હાજર તે તમામ આલમ ત્યાં જમાવ થઇ, પાક જંદના કલામ ને
પદ ને દુવાના ઇશ્મો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના નેમેલા દસ્તુરે પોતાની
સઘળી અથોરનાન અનજુમન સાથ ગમવ્યાં. ઉમદા ફળ ને શરબત
ને શરાબની ચાસ્નીઓ ઉપક ચાસ્નીઓ ફરી. ધરાની ફતેહનાં ગાયન
જોડાઇ ગવાયાં. આતશબેહરામની એક બાજુથી તે બીજી બાજુ લગી
ધરાની અનજુમન જશનની ચાસ્નીમાં બેઠું અને હજરો હજર
નેક દુવા શાહજાદી ગુલશીરીના ઉપર કરવા લાગું. શાહજાદીએ આ
ફતેહની ખુશાલીમાં સઘળા નાનાં મોટાં-શું મરદ કે ઓરત સર્વેને
તેઓની લાયકાત મુવાફેક નરનજરાના ને બેટ સોગાદો કરી. તે એક રાતના
એક હજર પાક મોબેદાન મોબેદાને ચઝદાંઝલાની યાદમાં એકવીસે નુસ્ક
પઢતાં જારી કર્યાં. જગોએ જગો, મકાને મકાન હવેલીએ હવેલી બ્યાં
ત્યાં ગાથાના પવિત્ર પદના સરોદ ઉડ્યા ને ખુદાતાલાની રહેમ ને શીરજ-

ગીરી ચાહવામાં આવી. ખુદ શાહજીદીના મહેલમાં તે રાત તેના સધળા સુંદર મંડળે નાહાણુ નાહી પાકસાક થઈ બારેહકતાલાની જનાળ બંદ-ગીમાં ગુજરીને ફક્ત આ મુરાદ માંગી કે ‘અમારી નેકનામ શાહજીદીની નેક ઉમેદ બર આવે ને ધરાનની શાહાનશાહાત ફરીને કાયમ થઈ દીનદુશ્મનનાં દીલ આતશની લટ્ટી ખીસાલે જળે.’ આ જશન ને તેના મહીમા ત્રણ દીવસ ને રાત્ર જરી રહ્યો અને તમામ મકાને જંગ, શમશેર ને ધરાનીના નામની દેલાવરીના સરોદ લંબાયાજ.

બાબ ૨૦ મો.

ખલીફાને પડલી ખબર ને લશકરની કરેલી તૈયારી.

જંગલી સાથ કામ જ્યાં આવ્યું એક વાર,
તારાજી શીવાય ના છેડા જાણુ યાર.
દીન જંગમાં દટાયા કંઈક શેહેરયાર,
ધરાની ને ઇસ્લામી હાડવેરી વીચાર.

ખલીફા એમર પોતાના અમીરો સાથ બેઠો છે. ચોતરફના જસુસો ને બેદયા તરેહવાર રંગદંગ જંગના સમાચાર કે અખબારોની ઝુક માર્યા જાય છે, તેટલાં એક લોહી લુહાન થયેલો આરબ જેનાં નાક કાન કપાઇ ગયાં છે, જેના કપાળે ખંજરનો એક જખરો ધા લાગેલો તેને મલમપટો થયો છે, જેના આંગ ઉપરના હથ્યારો ખીલકુલ ગુમાઇ ગયાં છે પણ એક જાંઘેયો ડાખી બાજુમાં ખોસેલો છે; તે ઉઘાડે પગે ને બરહને સર એવો તો થાક ને લુખથી લોટપોટ થયો છે કે તેને જોતાં ખલીફા ને તેના અમીરોનાં મોહ ઉતરી ગયાં. સધળા ચુપ થઈ રહ્યા છે, તેટલાંજ પેલા ધાયલે એક ફકો જે જાંઘેયાની મ્યાનમાં ખોસી રાખેલો તે જાંઘેયો ખેંચીને મ્યાનમાંથી કાઢ્યો. તેણે તે રાખેતાની અદબ બજાવી ખલીફા હજુર મેલ્યો, અને પછી અલ્લાહ એવો પોકાર

મારી જમીન ઉપર પડ્યો, કે તેનો દમ આખર થયો. જો કે હોશ્ચારી લાવવા સાડ ત્યાં અનેક કળા વપરાઈ તે ખીન હાંસલ. આ બનાવથી ત્યાંના હાજર નામદારોમાં મોટી અસર થઈ. જ્યારે રૂકાનો ભરમ સમજાયો ત્યારે ખલીફના મોહનો રંગ તદ્દન ઉડી ગયો. તે વીચારમાં એવો ગાફેલ ગઈ બની ગયો કે તે ક્યાં છે તેની પણ તે વખત તેને કશી ખબર રહી નહીં. જે ખલીફએ પોતાની કારકીરદી ધરાનની શાહાનશાહાતને પાયમાલ કરવામાં પંકાવેલી અને તેના પુરાતન ઇતિહાસો ને જંગ કીતાબોનો ખીલકુલ નાશ કરવામાં નોંધાયેલી, તેની અકલે તાજુખી પકડી. તે પોતાના મસલહત્યાઓ સાથે એક કલાક લગી ખાનગીમાં રહ્યો અને હાલનો જાગેલો ધરાનીઓનો વતન બાબોનો જુસ્સો ને જંગનો કેમ નીકાલ લાવવો, તે આખાદ ઇલાજ ખોળવા પડ્યો. ખલીફ પોતાના મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યો જ્યાં લગી જંગ શરૂઆતમાં છે ને જુસ્સો હદમાં છે ત્યાં લગી એક જખરો ફટકો લગાવી એ આતશને જુલવ્યો હોય તો ફરીને ધરાની પોતાના ધરાનનો એક દરફ કાઢવા નીકળે નહીં તેવી હાલતમાં તેઓને લાવી નાખવા જોઈએ. રમશામ ને મીસર ઉપરના ધસારા થોડો વખત મોકુફ કરીને આ ઉઠી ઉભી થતી ધરાની આલમને સદંતર દાખી દીધી હોય તોજ ઇસ્લામી જીતનો ફાટો છેક ખ્રીસ્તીના ખંડમાં લઇ જવાઈ પાદશાહાતોની પાદશાહાતો જીતી લેવાશે ને જેહાન દરમ્યાન ઇસ્લામી મહુજબનો ઝળકાટ ફેલાવી શકાશે. અવલ ધરાનને તદ્દન જમીનદોસ્ત કરવામાંજ ઇસ્લામી તમામ શીરજગરીને આસ્માનતાઈ લઇ જવાશે. જ્યાં લગી ધરાની આલમની ઉમેદને ઇસ્લામી શમશેરના ખુનખાર આતશથી બાળી ખાક કરી નાખવામાં આવશે નહીં ત્યાં લગી ઇસ્લામી મહુજબની ખુખી ને મોટાઇનો રોખ પુણું મારી શકનાર નથી. ધરાનની જહોજલાલી તો રહી નથી પણ એ આગળા જમાનાની એક અવ્વલ ને જંગી કામ ખીલકુલ તો શું પણ અર્ધ હીસે પણ પાયમાલ થઈ નથી તેના ધણખરા અજમાયશી ને જંગી શમશેરના ખેલનારા ને લશ્કર ચલાવનારા સારા

વખતની રાહ જોતા કોઠ ને પાહાડ આશરે ભરાઇ બેસા છે. તેઓ આ ઉઠેલી દીનની જંગનો પોકાર સાંભળશે, તો ધરાનને ફરીથી તાબે કરવાની મોટી જંગ લડવી પડશે. વખતે એ વખતમાં ઇસ્લામી જંગી લથડ્યો તો ધરાની જંગી તેને તેની સઘળી જાહોજલાલી ને અહતુન ને જંગ નામદારીથી નાગો કરીને અસલ જગ્યાએ હાંકી કાઢશે. જખરી આજી ઉલટાઇ છે. બે ને ત્રણ જંગમાં ધરાની જીતનો પાસો ચઢતો ને ચઢતોજ ફાળ્યો છે, તેવોજ જો થોડી મુદત ફાળ્યો તો વાન એવી આફત લાવે કે ઇસ્લામી મહજબને મોટો ઝોકો ખાવો પડે. મારે મોટું કવાયદ વાલું જોરાવર ને જવાન લશકર તૈયાર કરવું જોઇએ.

ખાખ ૨૧ મો.

ખલીફ ઓમરનો શાહે કીરમાનને પેગામ.

જીદગીમાં સુખ એક ને પંચાતી હજાર,
લાઠી આવેછ જન્મથીજ જન્મતો અવતાર.
હદ નથી તેની ચીંતા ચીત દરબાર,
ગુલામીમાં ગરદન ને શરીર એકરાર.
નીરાશી ને શીકર દરમ્યાન જીવ ઉદ્ધાર,
એક પલ નીદ્રા ને સારો દી અસ્વાર.

પછી ખલીફ ઓમરે પોતાના યુનંદ સરદારોની એક દરબાર ભરી અને ત્યાં શીતાબ અલ્લાહના નામે આ હોકમ અમલ લાવવાનો નકી કરાવ થયો. અવ્વલ શાહે કીરમાન તરફ પાંચ યુઝર્ગ આરબ સરદારોનું એલચી ખાતું મોકલી આપવું અને તે મારફતે ઇસ્લામી દીન કબુલ કરવાનો પડકો મમત ચલાવવો. ઇસ્લામી દીન કબુલ કર્યા પછી તેને ધરાન સરજમીનની પાદશાહાત નવાજવી. ઇસ્લામી મહજબમાં તેઆવ્યો કે પછી આપણો મોટો દોસ્ત થયો જાણુવો. તે વખતથી ઇસ્લામની

ચાલતી તમામ જગો દરમ્યાન ધરાનના પાદશાહ તરીકે એક લાખ સીપા-
હોનું લશ્કર મદદમાં રવાના કરવું. જ્યાંલગી ઇસ્લામ મહજબ જેહાન દરમ્યાન
અમરેબથી મગરેબ લગી આશકારા થઇ બીજા તમામ મહજબો દ્વે થાય
ત્યાંલગી એ કરારમાં તલ ખામી કે ગફલતી કરવા માટે જે આપણા ધારા
પ્રમાણે જજીયાના મોટા કરનો દંડનખાય છે તેનાખવો. એવું એ કરારનામું
નકી થાય, નહીં તો પછી આપણી શમશેર ને સીપાહ સામે કોણની મગદુર
છે કે પોતાનો તકાવ કરી શકશે ? રસુલલાના નામના હોકમથી કોણ એવો
ઇસ્લામી છે કે પોતાનું સર ફેરવશે ? આખર આ મસહલત માફક સધળો
સરનખમ તૈયાર થયો. એક લાખ સીપાહ આરખોનું નવું લશ્કર ઉડી
ઉભું કરીને તે કારઆબોદાહ આરબ સરદારોની સરદારી હેઠલ સોપાયું.
એલચીખાતું પણ ભારી દબદબાથી કુચ કરી આલ્યું ને લશ્કર પણ
આરમાનના આફતાખને ગોરબ કરતું ગોયા શીહાઇતો એક કોલજીમ
બન્યો હોય તેવો રોબ મારતું કુફા તર્ફ દોડ્યું. જમાનો આરખો
ઉપર કુરઆન હોય તેમ તે જેટલી મુદતે શાહે ફીરમાનની જાવણી નજ-
દીક જઇ લાગવું જોઇએ તે કરતાં ઘણીજ ટુંક મુદતે અરબ એલચી-
ખાતું જઇ પુગું ને તે પાછળ લશ્કર. આ લશ્કરના ભારે કરી ફર-
સંગોના ફરસંગો જમીનની સપાતી રોકાઇ, તેના રોબ ને ધસારાથી
જીતથી ખુશાલ થયલાં ધરાની લશ્કરનાં મોહ કુમલાયાં. આદરખીજનના
આદરગોશરૂપ જેવા પેહેલવાન બદનના ધરાનીઓ આ નવાં લશ્કરથી
પ્રીકરમંદ થયા. શાહે ફીરમાને પણ હવેજ પોતાની મુરાદબક્ષ જંગની
પુરી શરૂઆત થતી જોઇ. જીત ને જેહાન યા મોત ને મેદાનનો આ
વખતેજ શાહે ફીરમાનને ગંભીર ખ્યાલ આવ્યો; ફીરમાની અજીત
લશ્કરે પોતાને માથે જંગનું વાદલ જખર ધીકેલું જોયું; જેમાંથી
અંજમ કયો આવશે તે માટે ધચુપચુ થયું.

બાબ ૨૨ મો.

એક નવી બાબ રચાઇને ધરાનીઓની હાલત ઉલટાય છે.

બરખતમાં આજ છે આફત, અબમતમાં છે આજ ઉલ્લાપ,
ધારી ઉલટૈ ઉલટૈને હેરાન થયામાં ઉતરયો છે કેણુ શ્રાપ ?
મન ધારણા, ચાર ચમનમાં પોહોંચી ચાંદનીજ તે ધુરં,
વતનની વેલાયતમાં વીર ખપી વડીલનું અવલ તાજ પેદું.
તાજ પેદું તખ્તપે બેસું હોકમ ને અમલનો રોજ મારં,
મગર તકદીર જુદી ઉતારે છે તનમનપરથી પુરાતન અજવાળું.

તેટલાં વળી બીજી આફત જગી હોય તેમ પેલું મોસલનું આરખ
લશકર કુફા તરફ કુચ કરનાર સપહેસાલારની મદદે શીતાબ કુચ કરતું
નીકલી આવ્યું. આ લશકર લગલગ ચાલીસ હજાર સીધા સર્વજન
શમશેરબાજ આરખોનું બનેલું હતું. આગલા કમનસીબ ધરાનના શાહા-
નશાહ બજદેબદને તેના છેલા નાહાસલાગના દીવસોમાં એક પળેનો
કરાર જે લશકરે પામવા દીધો હતો નહીં તે એજ લશકર, અને એજ
લશકરે તે કમનસીબ શાહાનશાહનાં બખ્તનો શીતારો શીદા કર્યો હતો,
સખ્ય તે શાહાનશાહ એ લશકરથી ઘેરાઇ ગયાથી એક આટાની
ધંટીવાલા ધરાનીને આશ્રે ગયો, જેણે તે શીદા નસીબના પાદશાહને
તેના તનના કીંમતી પોશાક માટે બેજન કર્યો હતો. આ લશકર
એવું કીનાબોર હતું કે તે સામે થવાને ફાડીખાનારાં શેરના લશકરની
પણુ હીંમત કમ ચાલે. આ લશકર આવી લાગાથી શાહે કીરમાન
તે વચ્ચે ઘેરાયા જેવી હાલતમાં આવ્યો; પણુ કળાબાજ આદરખી-
જનના લશકરી અમલદારોએ પોતાનું લશકર દસ્તુરાન દસ્તુરના
તર્તના મલેલા હોકમ મુવાફક તદન જુદું કરી નાખી બદખના છેક
મુખડા લગી કુચ કરી સફ બાંધી દીધી. વળી શાહે કીરમાને પોતાના
આસ લશકરની સપેહસાલારી પોતાને હસ્તક રાખીને તે દસ હજાર

ઘોડેસ્વાર કીરમાની લશકર નોખું ગોઠવીને તેની છાવણી મુકરર કરી. આ સઘલી તદ્દખીર જેમ લગાઈનો રંગ નજર આવ્યો તેમ રચી.

આ તરફ આરબસ્તાની નવું લશકર નાહાવંદની જીત મેળવનાર મોટા સપેહસાહાર નુમાનના જંગી બેટા નવજવાન હસનની સપેહસાહારી હેઠળ કુચ કરતું વેરાન કુદામાં આવી લાગું. હસને કુદાનો સમુળો નાશ થયેલો. જેમ જંગ કેવી ને કોણ સાથ લેવી પડશે તેથી શીતાબ ચેતી ગયો. તે અરબ પેહલવાને પોતાની લશકરના તમામ સરદારોને કોષપણુ ધરાનીને હાલતરત છેડવાને કે કશે પણુ રખણો પેદા કરવાને સાવ મનાઈ કરી. લશકરને ફક્ત એક નેમ, તે મોટા ધરાની લશકર સામેજ થવા માટેની, તે માત્ર પોતાનો હોકમ મળતાંવાર બજાવવાનું ફરમાન તમામ લશકરમાં ફેલાવ્યું. હસન જ્યારે કુદા છોડી બદખની રાહનું મેદાન ઘેરી રહેલાં ધરાની લશકરને મળ્યો, ત્યારે તે પણુ પોતે પોતાના દીન દુશ્મન હરીફની કુનેહ માફક લગાઈને બંગની અઘી જગો ઘેરી છાવણી નાખી પડ્યોજ. જ્યારે મોસલનાં લશકરનો વડો સરદાર તેના લશકરને મળી ગયો ત્યારે તે લશકરને પણુ પોતાના હોકમનો ફરમાન જણાવ્યો અને જ્યાંલગી જંગનો પેગામ મળે નહીં ત્યાંલગી તે લશકર ચુનંદા સરદારને એક કદમ આગલ કે પાછલ બરવાને સાવ મનાઈ થઈ. આ તો બન્ને હરીફોનાં લશકર ને સરદારોની ગોઠવણુ થઈ અને ધરલામી લશકરને જ્યાં લગી કીરમાનના શાહને ખલીફ ઓમરનું એલચી ખાતું મળી સફળ કે અફળ હાંસલ ઉપર ઉતરે નહીં, ત્યાંલગી એક હર્ફ આડો તેડો કાઢવાને એવી મજબુત બંધી થઈ હતી કે તે હોકમથી જે કોષ ઉલટો જાય તેનું સર એક પળ સલામત રેહનાર નહીં એવો તે લશકરી અરબ ધારો અમલમાં મેલાયો હતો.

બાબ ૨૩ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો રૂકો શાહે કીરમાનની છાવણીમાં.

બેદ શીવા કાઠ પથ્થરથી રતન નથી,
 બેદ શીવાય રતનથી નથી કશું તેજ;
 બેદ શીવા ખુશબો ગુલબદન નથી,
 બેદ શીવા નથી કાઠ ગાલેબ, આજેજ.
 બેદે કપાયા શેલમ, તુર શાહબદ,
 બેદે રચ્યો કીનો સરજમીન ધરાન;
 બેદે થયો જબેહ શ્યાવક્ષ અશોબદ,
 બેદે લડી પડ્યાં ધરાન, તુરાન.

શાહે કીરમાને કુફા ફતેહ કરવામાં જે પોતાના ન્યાગાનેનો કેટલોક ગંજ મેળવ્યો હતો તેમાં મરહુમ શાહાનશાહ ખુશરો પરવેજનો એક ઉમદા તંબુ હતો. આ તંબુના ચામલા સઘળા અગરના ને મેખ સઘલી ચીનાઇ ચાંદીની ને દોર સઘળી શુદ્ધ સોનાના કસખી ગુંઠલી. છત્ર સાવ અન્મોલ કસખી ભરતકામનું. છત્ર ઉપરનો વડો કંચુરો જવાહેરોનો મઢી લીધેલો ને ખીજ નાહના કંચુરા જે સઘળા ન્હાના થામે ઉપર ગોઠવાયલા તે સોનાના બેકીંમતી યાકુતો જડાઇ બનેલા. તે રાવટીમાં જે ગલીચો પંદરાયો હતો તે પણ તે દરમ્યાન અસલ વપરાતો બેમુલા છુટા ને ફતેહના નક્ષનો ગુંઠાયેલો હતો. ત્યાં એક સાદું તખત મેળાયું હતું, જે ઉપર શાહે કીરમાન માહ શીકરમંદ બેઠો હતો. તેની જમની બાજુ પાદશાહાતના વફાદાર દુરઅદેશ વજીરો ને દાનાવો હતા. ડાબી બાજુ પેહેલવાન સાનીના પોલાદ બખતર પેહેરેલાં ને દુશ્મનોના સર ઉડારનારી શમશેર ધરેલા સપેહસલારો હતા. શાહનાં સર ઉપર શાહાનશાહ ખુશરોનું તાજ ને તનમાં ચીનાઇ ચામડાનું બખતર હતું; તે ઉપર હથ્થાર માત્ર પેહેલુમાં એક ઝેરી ખંજર હતું તે ઉપર તે નામદાર બેદરકારીથી વખતે વખત પોતાનો મજબુત દસ્ત ફેરવતો

હતો. હાં તે શાહ જનાબ કીરમાનનો વજર, દીનદુશ્મનોના લશકરનો ધરાની જસુસોથી મળેલો હેવાલ કહેતો હતો. તે શાહે કીરમાન સાંભળતો હતો. આ વખત એવો દેહશત પમાડતો પસાર થતો હતો કે શેરની સાનીના સપેહસાલારોનાં દીલ લરજતાં હતાં જે હેવાલ ત્યાં જાહેર થતો તે સાંભળીને તમામ ત્યાંના હાજર જોરેમદોને દાનેશમદોના દીલ ને ચીત ગમખાર ને બેધ્યાન થતાં હતાં. શાહે કીરમાન આ વખતે બોલ્યો ‘મુદ્દખ્ખોનું’ મેદાન અગર આદરખીજાન રહ્યું હતે તો ધરાન પ્રીરજગરીથી નસીબવાન બનતે, મગર આ મેદાન, જ્યાંના તમામ ઉગતરાહ ને પાહાડ ને કોહથી દીનદુશ્મનો જાણીતા છે, તેમજ હાંની આગળી ધરાની આલમ તલવારની દેહશતે પોતાની દીન મેળીને બેદીન થઇ છે, જેને મુદ્દત પણ લગલગ જુગની ગુજરી છે ત્યાં આપણી જંગ કોઇ મોતેબર હાંસલ મેળવે, એ બનનાર નથી. પણ હાલની આપણી હાલતે તો યજ્ઞતાનના હોકમથી ઉલટમંદ ને દુશ્મનો ઉપર મળેલી મોટી જીતે બેશક ગુજરી કરતાં હજાર દરજ્જે જાહેજલાલી ભરેલી થઇ છે, તેથી આપણી શમશેર દીનદુશ્મનોના લશકરને બેશક પોતાની ઉમેદમાં નામુરાદ કરશેજ.’ આ વીચાર લંબાણથી શાહે કીરમાન પોતાના નામદારો દરમ્યાન જણાવતે પણ તેટલાં એક જસુસે આવીને વડ વજરના કાનમાં મોહકું ખોર્યું ને હાથમાં એક રૂકા આપ્યો. આ ફેરફારથી શાહ ખ.મોશ થયો. જસુસ શાહને નમી ઉભો, ત્યારે વડ વજરે શાહે કીરમાન જનાબ રૂકાને ખોલ્યો. તે વાંચ્યો ત્યારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો એક છુપો ખુલાસો જાહેર થયો.

બાબ ૨૪ મો.

શાહે કીરમાનને હસ્તુરાન હસ્તુર દાદથી આપન વખતે
મળેલી આખાદ સલાહ.

“મોહોબત છે એક જામ, તે નોશ કીધી તો શું, ના તે નોશ કીધી તો શું ?
જોઈ જોહાન તમામ, અફસોસ કીધી તો શું ના અફસોસ કીધી તો શું ?”

“ શાહે કીરમાન ! કુદાનાં ધરલામ લશ્કરને તારાજ કરીને જે જોહાન
આરકારા નામદારી મેલવી છે, તે નામદારીજ હવે આપણા તમામ જર-
થોસ્તી ધરાનીઓની પાયમાલીનો પાયોરચશે. હવેજ ખલીફ ઓમર પોતાના
ખુનખાર નવાં લશ્કરને જોરે જીગરે ધરાનના ખુણે ખુણાં ઉપર પોતાની તલ-
વાર ચલાવશે. હવેજ ગાફેલ રહેલા ધરલામ સમશેરના મારનારા જંગીઓ
પોતાની નામોશીને ધોષ નાખવા ખાતર બનતી એવી અવ્વલ પ્રકારની
લશ્કરકશી ચલાવશે કે આપણા ગમે એવાં જંગી ને દીલાવર, એ તીર
મીસાલના ખરાબી પાંડરનારા ટોલાં મુવાફેક ઉલામ જતા દુશ્મનોના પંખમાં
સપડાઇ પાયામાલ થઇ જશે. જીત તો આપણી તરફજ થશે પણ કોઇ
જીવવા પામશે ત્યારે તેનો નતીજો ભોગવશે કે ? આ શાહ ! મ્હારી સલાહ આ
વખતે આ છે કે તમે નામદાર શાહે દુશ્મનોના કોઇ પણ એલચીઓ કે
પેગામોને વીચાર ઉપર રાખીને વખતને લંબાવવો. સખખ મને છુપી ખખર
મલી છે, કે આપણને ચીન માહચીન ને તારતારીઓની મોટી મદદ મળનાર
છે. તે મદદ ન્યાંલગી મળે નહીં લાંલગી ઝહનુન ને જુસ્સામાં આવી જઇ
નાહક કાચે પાયે જંગના મેદાનમાં સર ઝોંકાવ્યાથી હાલ લગી ચાલેલી
આપણી સધળી બાજી ખોરવાઇ જશે. આપણને જંગ ક્યાં ક્યાં, કેમ
કેમ ને કોણ કોણ સાથ લડવી પડશે, તેનો ન્યાંલગી નકી ને ચોકસ
હીસાખ મળે નહીં ત્યાંલગી આપણો ધરાની પોતાની મ્યાનથી શમશેર
ખેંચે તો આપણો ટોળો, આપણી દીન ને આપણો જમાનો તારાજ
થયોજ. તે પણ એવો તારાજ થાય કે ફરી કોઇ જમાને આપણને ના
આપણું ધરાન વસવાને રહેશે કે આપણી પાદશાહાતો અમલ ચલાવ-
વાનું નસીખ મળશે.

“બીજું” નામદારીના મેળવનારા શાહે કીરમાન ! છેલ્લી લડાઇ હાર્યા પછી આપણા સાસાન્યન શાહાનશાહના વંશના મોટા લડાયકો ને જંગીઓ દીન દુશ્મનોથી બચી જઇને ચીન માહ્યચીન ને તારતારીમાં જઇ છુપાયા છે. તેઓ ત્યાંના હાકમોની દરબારમાં લશ્કરની સરદારીના ઓહા ઉપર રહીને હાલના આફતકારક વખતમાં પોતાનો યુગ્મરો તે મોટાં રાજથી મળતા દરમાયા ઉપર યુગ્મરે છે. જેઓ એક વાર મોટા જહોજલાલ કખીલા ને ખેશાવદોમાં ચીકાર, તેઓ આજ વતનથી પરવતન ગોયા દેશનીકાલ જેવી હાલતમાં ગીર્જીતાર થઇ હકતાલાની જનાય ઉમેદવાર ઉભા હતા, તેઓ હાલની ધરાની જીતનો સીતારો રોશન થયલો જોઇને પોતાને આશરો આપનારા હાકમોથી લશ્કર ને ખમ્મનાની મદદ મેળવી આપણી કુમકે આવવા ખાતર કુચ કરી ચુકા છે. મગર આ છેલ્લી સલાહ ઉપર ખુબ દુરઅંદેશો વાપરવો, કે ગમે એ થતાં કદાચ ધરાની લશ્કરનો એક ભાગ પણ ખોહતાં ખુલ્લાં મેદાનમાં આરખ્ય જેવા દીન દુશ્મનો સાથ નસીખો અજમાવવો, કેવળ આતશની ચેહમાં કુદી પડીને સલામત રહ્યાની ઉમેદ રાખવા જેવું છે. બનતી ઝડક ને ઉલથાપનો દાવ માંડીને બદખ તરફ કુચ કરવી, ને બદખ હાથ કરવું. બદખ પણ આપણને હાથ આવે તેવો સવળો સરવાળો ઉતરે છે. આપણાં મોટાં લશ્કરને ચોતરફથી ઘેરવા ધરલામીઓ પોતાના નજીમ ને હીસાખી એલમથી જેમ મોસલનું મુદ્દા લશ્કર હાલનાં નવાં લશ્કરને મળી ગયું તેમ બદખના પણ કીલ્લામાં જીજ લશ્કર રાખી નહરવસીથી કુફાના મેદાનમાં ઉતરી પડશે. તે પણ આપણી પશ્ચીમે ઉતરી આવીને પોતાનો પડાવ નાખશે. પણ આપણાં લશ્કરને બદખ ઉપર કુચ કરવાને જે સીધો ને ઉગત રાહ તે તો કેવળ એ આરખ્ય લશ્કરની છાવણીની બાજુથી ઉલટી પુર્વની બાજુ છે. હયાં કેઇ લશ્કર આપણો માર્ગ કે હીલચાલ તપાસનાર નથી અને હયાં કેઇ સરદાર આપણું લશ્કર તેમ સર્વે સમાચાર ને ભેદ જાણવા ખાતર આવે તો તેની સલામતી તો હોયજ નહીં. એવી વગર સલામતીની

એપમાં કોઇ પણ શ્યાણે ને શુરો સરદાર ગાફેલીથી જીવ ઉપર બાજી ઉઠાવવાની એવકુક્ષાઇ કરે નહીં, માટે આપણાં મોટાં લશ્કરને બદખ જીતવાની એવી તો અચ્છી તક હાથ લાગી છે કે તેવી આશાન જીતનો દાખલો એક જમાના લગી ગુજરેલી તવારીખમાં જણાયો નથી. એ બાજી પહેલીજ તકે હાથ કરવાની સધળી છુપી તૈયારી કરી રાખવી. આ બેદ આપણા વડા સપેહસાલારો વગર બીજા કોઇ ગમે એવા બીજા વર્ગના સરદારોને બીલકુલ ખબર પડવા દેવો નહીં. હું હાલ આપણા વીખરાયલા જંગી ધરાની પહેલવાનો ને વતનના પ્યાર ખાતર તન જનથી લડનારા સરદારોને પેગામો લખી તેઓને આપણી જંગમાં મદદે બોલાવવામાં રોકાયો છું. હું આદરબીજનના તે મેદાને, કે જ્યાં દીન દુશ્મનોને આવવા કે લશ્કર લાવવા સાફ જીનહાર કુચ કરવાને બને નહીં, તેવાં મેદાનના બચાવમાં રહીને છેક અરબસ્તાનથી તે તુર્કસ્તાનના છેડા લગીની આપણા દુશ્મનોની હીલચાલ ઉપર પુરતી તપાસ રાખું છું ને વફાદાર ધરાની જાસુસોથી તલાસ કરાવું છું.

“શાહે કીરમાન! મારી સલાહ પ્રમાણે ચાલી બદખ હાથ ‘કર્યો પછી જે અબ્બલ કામ છે, તે શહેર તથા કીલ્લાને અજીત કરવા સાફ ધણી ચાલાકીથી તેને જબરદસ્ત કરવાનું છે, કે દુશ્મનોને પક્ષી મીસાલ શીકાર કરવાને તથા તે હાડ વેરીઓ ઉપર આપણું વેર લેવાને આપણને અડચણ કશી પડે નહીં.”

આ છુપો રૂકો જ્યારે વંચાઇ રહ્યો ત્યારે ત્યાંજ એક આફઘાન્યું આવ્યું. હાજર રહેલા સધળા વજીરો ને સપેહસાલારોએ આ બેદને કદી ગમે તે આફત આવતાં પણ તલ માત્ર ફેડવો નહીં, તે માટે અહુરમઝ-દનું નામ દીધા સાથ અકેકો અગરનો કકડો તે આફઘાન્યામાંના રોશન આતશ ઉપર મેલીને પોતાનો ઇમાનદાર કોલ આપ્યો. આ ક્રીયા પુરી થયા પછી ને આફઘાન્યું ત્યાંથી ઉંચકાઇ ગયા પછી, શાહે કીરમાન બોલ્યો ‘મહારા નામદાર ને વફાદાર વજીરો! ધરાનનો મોટો દસ્તુર દાદ બદખમાં મને કબજ કરવા માંગે છે. હું બદખમાં આ મેદાનના મુદ્દ

લશ્મકરોને હાથ આપી મ્હારો દાવ ખેલું ને તેમાં ફાવું, જેમ દસ્તુર પોતે વરતારો કરે છે તેમ પણ બદખના શેહેર ને કીલ્લામાં દુશ્મનોને જીરજીર કરવાનું બળ સમાયું નથી અને દુશ્મનોને જેમ દસ્તુરાન દસ્તુર કાચા સમજે છે તેવા તેઓ નથી. તે આપણા ધરાની લોહીના તરસ્યા મજબૂત મુદ્દખઓ પણ દીલગ્નનથી ચાહે કે હું મ્હારા મોટા ધરાની લશ્મકર સાથે બદખમાં ધુસું તો મને ચોતર્ફથી પુરતો ઘેરીને એવો હારની અપ્સોસમાં ઉતારી દે, કે ફરી જમાના લગી ધરાને ધરાનીનો મેલો અને નહીં. કેમ વજર બેહેરામ તારો શો અબીગ્રાય ?'

બાળ ૨૫ મો.

શાહે કીરમાનના વડા વજર બેહેરામનો ખુલાસો.

વખ શેરને સસાનો અવતાર દેછ,
વખ વજને વાંસ સાથે બંધાવેછ.
વખ સ્વારને ટવલતો પ્યાદો કરેછ,
વખ પાહાડને ખાહી ને ખાડો કરેછ.
વખ મીત્રેના મંત્ર ને લગન તોડેછ,
વખ પૃથ્વીના ભીતર ને ભેદ ફેડેછ.
વખ માહ કરામતનો જુન્દો ઉડેછ,
વખથી વતની એવતન કુદેછ.

વજર બેહેરામ બોલ્યો 'દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની સલાહ એવી અબ્વલ પ્રકારની જુગતી છે કે આપણું અજીત લશ્મકર જે બદખ દરમ્યાન દાખલ થઈ તેનો કબજો લે તો કયામત લગી ધસ્લામની તમામ આલમ ત્યાં જંગમાં જનાં થાય પણ ફરી બદખનો એક કાંકડો પણ મેળવી શકે નહીં, મગર મુખ્ય સવાલ એ રહે છે કે ત્યાં ખોરાકી ખુટી તો ત્યાં આપણેથી ટકાય કેમ ? એ અબ્વલ નકી કરવું જોઈએ છે. મને

મુદત થઇ બદખના છુપા પાતાલ માર્ગની ખબર પડી છે. આપણી આગળી જાહેજલાલ ને જેહાન જીતનાર શાહાનશાહાતના અમલમાં અચન વખતે પાદશાહો ને પાદશાહી કબીલાને સહી સલામત ત્યાંથી ખસેડવા ખાતર મોટા શીદપશાસ્ત્રીઓથી તેવા છુપા માર્ગ છેક બદખના કીલ્લાના દરેક પાદશાહી મહેલમાંથી વેરાન બીયાબાન ને પાહાડ ને કોહમાં કોતરાઇ કઢાયલા બંધાયા છે. આ માર્ગ માટે દસ્તુરાન દસ્તુરને પુરતી માહિતી હશે, તેથીજ તે મોટો દસ્તુર પોતાની સલાહ આપવામાં ઓસ્તવાર જણાય છે. એ માર્ગથી અગર તેવા ખોરાકના તંગ વખતમાં ખોરાકી પુરી પાડવાના તે સાધણુ ધરાવતો હોય. યા તો તેવા માર્ગે લાં ઘેરાઇ જવું આપણું લશકર તે ગુપચુપ બાહેર કાઢી લઇ જઇ શકતો હોય. આ માર્ગેજ એક વખત મોટો શાહ ખુશરો પરવેજ પેલા તેના મોટા દરીફ બેહેરામ ચોબીનના સપાટામાંથી બચીને છેક રૂમના કચસરને મળવા જવા સાડ આશાન માર્ગે મેળાયો હતો. બદખઆમીના છુપા માર્ગ કંઈક મોટ મોટાં ધરાનના શેહેરોના મેહલોને જોડાયા છે. જે કોઇ રાજદરબારી શખ્સ તેવા માર્ગથી માહીતગાર હોય તો જ્યારે પણ ચાહે ત્યારે એક શેહેરથી બીજે શેહેર આવી પોતાના રાજદારી કામ નકી કરી પોતાને અસલ મકાને ચાલ્યો જાય અને તેની કશી પણ ખબર બીજાં મથકે કે કોઇ આદમીને પડે નહીં. એવા છુપા માર્ગથી હાલના આપણા જમાનામાં જે કોઇ જાણીતો હોય તો તે એક કુલે ધરાનનો વડો દસ્તુર દાદજ હોય. તે છુપા પાદશાહી તરતીબવાલા જમીન બીતરના માર્ગથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બેશક જાણીતો હોવોજ જોઈયે, કેમકે છેલા ધરાનના શાહ યજ્ઞજર્દની કમનસીબીમાં દસ્તુર દાદ ધણાક પુરાતન ધરાનના શેહેરોના હાકમોને એવી કરામતી ઢપે મલ્યો, ને લશકર લાવી શક્યો કે તે માટેની તેની તૈયારી જાહેરમાં કોઇ મથકે, મકાને કીલ્લે કે શેહેરે થઇ હતી નહીં. એ સાહદત આજપણુ ધરાનના બાબમાં વફાદાર રહેલા તમામ દીલાવરોથી મળે છે. અને આ પણ બનવાજોગ છે, કે જ્યારે તે નામદાર બદખનો કબજે લેવા

કહે છે ત્યારે તે કબજાથી ધરાન માટે કોઇ સંગીન લાલ ઉપજાવવામાં તે પુર દ્રઢ હોવો જોઇએ. વખતે તે પોતે બદખના કબજા પછી આપણી ખાનગી દરબાર દરમ્યાન કોઇ અજમતી કરામત મીસાલે દેખાવ દે તો શું તેમાં કાંઈ મુશ્કેલ છે ? મહારા જેહાનશીન શાહ, બદખના કબજામાં આપણા નસીખા માટે એક એવી સવલ પડતી આગાહી મને થાય છે કે જે ધરાનના આપણે આગલા આપણા નામદાર ન્યાગાનો મીસાલે માલેક ને શાહ થવાના હોઇએ તો તે નસીખો નવાજવાને બદખખામી જેવાં પુરાણાં ધરાની પાયતખ્ત શેહેરની સરજમીનજ ભાગ્યશાલી નીવડે. ખીજે મને એ અજમાયશનો ખ્યાલ આવે છે કે બદખખામીનો કીલ્લો જેવો સઘળા ધરાની ને ઇસ્લામી આલમ ઉપર ટપકેથી ઓસ્તવાર સમજતી નથી તેવો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પુરતો તકાવર સમજતો જણાય છે, અને ત્યાંના મોટાં લશ્કરની ખાધ ખોરાકનો વીચાર એક જેહાન જેઠ વળેલો બાહોશ ધરાની બુઝર્મ કે જેની દરેક પળ ધરાનને દીનદુશ્મન ઇસ્લામીની તાબેદારી ને તન્નવારમાંથી કેમ છોડવવું તેજ ખ્યાલમાં ગુજરે છે, તેના નામદારના મનથી ખસી જાય ? એવો સેહેજ પણ વેહેમ લાવવો તે તેની મોટી ને પાકટ ગણત્રી ને આપઅખત્યારી ને વફાદારીને બેહોરમત કરવા બરાબર છે. બદખનો કબજો લેવો તેમાંજ મહારા શાહે કીરમાને ધરાન જીતવાનો પાયો નાખેલો જણવો.'

આખ ૨૬ મો.

સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન ફીરજાન શાહે કીરમાનને બદખ
માટેની સલાહ ઉપર અમલ કરવા કહેછ, તે શાહે કીરમાનને
પસંદ નથી. બલીફ ઓમરનું એલચી ખાતું.

હક છે મ્હારો તમામ પણ ઇન્સાફ નથી,
તકદીર આગળ તદખીરની તુટીજ ગતી.
જ્યાં પ્યાર ત્યાં આશકનીજ હોય જંગ,
આશકને આશકીજ ઉસ્તાદીનો રંગ.
તે હોય સાશુત ત્યાં ના ઝગડો, છે સલામ,
સાશુત હોય તો સૂરૈ, સ્થાણુ ને ઇનામ.
બાકી ઝતુન, જફા, જંગ, જોસ એકેદમ,
તાબેદારી મોહોબતની છે ન્યારો એલમ.

સપેહસાલાર રસ્તમ બોલ્યો 'મ્હારા નામદાર શાહે કીરમાન !
આપણા યુઝર્ગ વજીર બેહેરામની દુરઅંદેશી ઉપર પુરતું વંજન
આપવું જોઈએ, એવી રવેસ તે નામદારે બદખના કબજાની ખાતેન
બોલી છે. અબ્બલ મને પણ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની તકરાર ને
તક ઉપર ખીલકુલ ઇતખાર પડ્યો નહીં, પણ ન્યારે પાદશાહા-
તના સંભાળનારા વજીર બેહરામ જેવા દાનેશમંદની ખાનગી ખાતમી
દરમ્યાન મેં મ્હારા મગજને દાખલ કર્યું ત્યારે મને મ્હારા મરહુમ
પેદર સપેહસાલારોના સપેસાલાર નામદાર શીરજાનનો ઘણી વખતે
એકાંતમાં બોલાઈ ગયલો ઇશારો સમજ પડે છે. ન્યારે છેલ્લી પાયા-
માલી લાવનારી જંગમાં ઇસ્લામના ઘણાજ જોરાવર લશ્કરને લડા-
ઈના મેદાનમાં આબાદ બાજી માફક સફ સમારી ઉલું કરીને જંગ
ચલાવનાર મોટા આરબ સરદાર નુમાનને મ્હારા જંગી પેદરના એક
બદંગી તીરે તદન મરણુતોલ કરી તે ખુનખાર મેદાનમાં નાખ્યો,
ત્યારે જે ઝહનુન ને જોરસાથી આરબ લશ્કરે આપણાં ઇરાની લશ્ક-

ઉપર હોમલો કર્યો, તે એક લડાઈના મેદાનમાં એવો આકૃતનાક હોમલો થયો કે તે જંગ દરમ્યાન કોઈપણ ધરાની સીપાહની ઉભું રહેવાની હીંમત તુટી ગઈ. આપણા ધણા જળારા ને લડાઈને રંગરા-મશની મીસાલે જાણનારા દલેર સરદારોએ પોતાનાં લશ્કરને બની તેટલી હીંમત ને ઉલટ આપી, તે હીંમત ને ઉલટ આપવામાં જાતે સરદારો એક અદના પ્યાદા મીસાલે દુશ્મનોના મેદાનમાં નીકળ્યા અને હજારનો ધાન કાઢીને એક એક ખપવા લાગો પણ જે હીંમતે એકવાર શીકસ્ત ખાધી તે હીંમત ફરી ધરાની લશ્કરના સીનામાં આવી નહીં, અને હકનાહક હજારો શમશેરખાજે દુશ્મનના દસ્તથી કલમ મીસાલે કતલ થઈ ગયા. તે જંગમાં મહારા જંગી પેદર સાથે હું પોતે દુશ્મનો ઉપર મોતનો મારો ચલાવ્યામાં હાજર હતો. જ્યારે તે જંગમાં કંઈ કરતાં ધરાની સીપાહ ફરીને હીંમત પકડીને પોતાના કમનસીબ શાહનો મદદગાર રહ્યો નહીં, ત્યારે મહારો પેદર પાંચ હજાર માહ સુનંદા ધરાની પેહેલવાનોના લશ્કર સાથે જીતની ખુમારમાં ગરક ગયેલાં બહુની દીન દુશ્મનોથી હટી જઈ ખુશરો આપાદના મેદાનમાં ચારે બાજુ ચર ખોડાવી છાવણી નાખી પડ્યો. મતલબ માત્ર એટલીજ કે બીજી વખત પોતાના પેહેલવાની લશ્કર સાથે દીન દુશ્મનો સાથે જંગનું મેદાન ગળવતાં બહુ મોઢી કીંમતે પોતાના જાનનો સદેકો પોતાના વતન ધરાને કરવો. આ વખતે તે છાવણીમાં મહારો જોરેમંદ પણ બીલકુલ નીરાશ થયેલો પેદર સપેસાલાર શીરજન જંગ હારયાની નામોશીથી તદ્દન તન બદન ને શીકલે ફેરવઈ જઈ એક દીવાના જેવો ત્યાં ખુલ્લી જમીન ઉપર ગગરી પડ્યો. આ વખતે હું તે વતન હારીને મોત કાઠે બબડતા પેદર પાસે આજેજ ને અજર્ કરતો પડ્યો હતો. ત્યાં હું જે બોલતો તે તે નામદાર બીલકુલ સાંભલતોજ નહીં. તે વખતે મેં તે મોટા સપેહસાલારને આ સખુનો બબડતાં સાંભળ્યો ‘અરે આજ હું બદખના છુપા પાતાળ માર્ગે જાણતો હતો તો જંગી દાદ મીસાલે આવતા વખતે માટે હું પોતાને દીનદુશ્મનોના જંગ દરમ્યાન બીનફોક

ટમાં કપાઈ ગયા કરતાં બચાવી કાઢી શકતા વખતે ફાવતે દાવે મ્હારી ખોહેલી નામદારી મેલવતે ને ગુમાવેલી રોશનીને ફરી હાંસલ કરતે.’ આ સખુનોના બેદનો ખુલાસો મને આજે મોટા દાનાવ વજર બેહરામથી થાય છે. નામદાર શાહ આપણે ગમે એવા જોખમે આપણા પાયતખ્ત બદખનો કબજે લેવો જોઈએ. હું પોતે આ મેદાનમાં દીન-દુસ્મનોની જંગનો જવાબ આપવા ફક્ત દસ હજાર શેર મીસાલના જખરદસ્ત લશકર સાથે છાવણી નાખી પડ્યો રેહું છું. શાહ, બદખ ઉપર જે રાહ ને તદખીરે દસ્તુરાન દાદે દુરઅદેશીથી ધસી જવા કહ્યું છે, તેમ કરવું. બદખમાં દાખલ થયાની ખખર મને છુપી મળશે ત્યારે હું તમો જેદાનશીન શાહની તદખીરે બદખની રાહ એખત્યાર કરીશ.’

સપેહસાલાર રસ્તમને સાંભળી શાહે કીરમાને પોતાનો મર્મ જણાવ્યો ‘મ્હારા નામદાર શાહબદાઓ, વજરો ને સપેહસાલારો, એક શહેરને ને કીલ્લામાં કબજા થઈને દુસ્મનો સામે લડાઈ ક્યારે ચલાવયામાં દાનાઈ હોય કે જ્યારે આપણે જંગને નકામી લાંબાવી હરીફાને કંટાળમાં નાખવા ચાહતા હોઈએ ત્યારે, પણ તેવો વીચાર મ્હારો નહીં. તેવી ઢપે મેં એ જંગની સરદારી પણ લીધી નથી. દીન દુસ્મનો ઉપર મ્હારો હોમલો લઈ જવાની મુખ્ય મતલબ એક જખરા ફટકાથી મજબૂત મુદ્દઓનો સમુલો ઘાણ કાઢી નાખી તેની તારાજી કરવી. જ્યાંલગી વતનનો જોશ, વતનનું તેજ ને વતનની મોહબત ને વતનીઓની વફાદારી જીવતી છે, ત્યાંલગી એ રોશન થયેલી ઉમેદ ને મસ્ત થયેલી મરદાનગીમાં મુદ્દઓનાં સર ઉપર એક જખરો જંગી ધુળરો વરસાવનારી જંગ લઈ જવી ને તેની જીતનું અમર ફળ આપવું.’

શાહે કીરમાન આ મત જાહેર કરી રહ્યો કે તેની નેધાહ મસલહતધાના ચોકી કરનારા પેહેલવાન ઉપર ઉપડી કે તે બેશુમાર શીતાબીથી જનાબ હાજર થવાને દોડતો આવે છે ને ઝડપમાં કદમ બોશી કરવા બળ છે, તેને તેમ કરવાનો તેવો કશો આવકાશ આપ્યા વિના શાહે પુછ્યું ‘કેમ મ્હારા નામદાર પેહેલવાન ! એટલી ઝડપનો શો સબબ ?’

પેહેલવાન પોતાના શાહને સાંભળી હજાર તનથી શીદ થઈને બોલ્યો ‘જેહાનનશીન, ખલીફ ઓમર તરફથી દસ શુઝર્ગોનું એલચી ખાતું આવ્યું છે, તે મુલાકાત ચાહે છે. તેઓ કહે છે કે અમારા ખલીફ શાહે કીરમાનને મોહબત ને એખલાસનો પેગામ રવાના કર્યો છે. હોકમ ચાહે છે તાબેદાર.’

શાહે કીરમાને ચોકીદાર પહેલવાનથી ખલીફ ઓમર તરફનું એલચી ખાતું આવેલું જાણી પોતાના વડા વજીર બેહરામને એસ્તક-ખાલ લેવા મોકલ્યો. જ્યારે તે એલચી ખાતાંના પીરાનપીર આરબ વજીરો શાહે કીરમાન હજુર આવ્યા, ત્યારે શાહે તે એલચીખાતાંને ઘટતા આવકાર ને મદારતથી પોતાની દરબારમાં ઉંચી પદવી આપી. શાહે કીરમાનની પાદશાહી મદારતથી આરબ એલચી ખાતું ધણું ખુશ થયું. પછી પોતાના મોટા ખલીફ ઓમરનો પેગામ પાદશાહી રાહો રસમ સ્વાફેક તાજીમ તવાજેથી તે પીરાનપીર આરબોએ શાહે કીરમાન સામે ધર્યો.

બાળ ૨૭ મો.

ખલીફ ઓમરનું મોકલેલું એલચીખાતું શાહે કીરમાનની તારીફ કરે છે ને મજહૂબ ખાતર પોતાના મુલક ને વતનની પાયામાલી નહીં કરવા સાફ સલાહ આપે છે.

અમને નથી તરસ તમારાં લોહીની,
યા નથી ચાહ નામદારી લુટવી કોઇની.
અમને ઉમેદ, કર્યે ધસ્લામનો ફેલાવ,
મદજબ ફેલાવા માટે દેશો દરયાવ.
ઝેમત ખેંચવાને નહીં ડરનાર લગાર,
ધસ્લામ થા નહીં તો સર ત્હારું સંભાલ !

આરબ શુઝર્ગો શાહે કીરમાનની મદારત ને મફતથી છક થઇ ગયા. તેની ઇજત ને પાદશાહી તાજીમ તવાજેની ૬૫ છપ જોઇને તો

તેઓ તે ઉપર ગોયા શીદાજ બન્યા. એલચીખાતાનો વડો પીરાનપીર જે આરખોની શાહાનશાહતમાં ફક્ત ખલીફ આમરથી ઉતરતી ઇજત ને મરતખો ધરાવતો, તે જેહાનનો પુરાણો શખ્સ પાદશાહી દબદબાથી શાહે કીરમાનની દરબારમાં સખુનોનો વરસાદ વરસાવતો હોય એવો વીજળી મીસાલ ઝખ્યાન ચલાવી રહ્યો. તે તવાજેથી સર નમાવી બોલ્યો ‘જેહાનના નવા નવજવાન શાહ, તમે નામદારની જંગ ને જવાંમરદીને હું મુબારકબાદી આપું’ અગરજે તે જવાંમરદી અમારા જેહાનને જીતનારા ખલીફ આમરના પેગામને ખુબ બારીકથી તપાસીને એકમત થાય. આજે જુના જમાનાની જુની રાહ રસમો ને મજહબો ઉપર નવા જમાનાની નવી રાહ રસમો ને મજહબ ગાલેબ છે તે મીસાલ, આ ઉપરથી સાબેત છે જેમ પીર થયલા પેદર પાછલ પેસર તેનો વારસ ઠરે છે. મજહબ ખાતર મુલકને તારાજ કરવો એ બેશક દુરઅંદેશનું કામ નથી. પોતાની ખાસ મતલબ ખાતર ખલકનો ધાન વાલવો ને સેંકડો સાલનો ચાલતો આવેલો પાદશાહી અખત્યાર મેલી દેવાની દેવાનગી ધરવી, એ ચાલ પોતાની પાદશાહત તથા ખલકને અદલ ઇન્સાફથી આપાદ કરનારા હાકમની હોય નહીં. તમે નામદાર શાહ, ગોયા આશ્તાખી નુરના તમારા મોટા ન્યાગાન શાહાનશાહ ખુશરો પરવેઝની પેશાનીનો ઝલકાટ ધરાવતા જણાવો છો. તમારી પારકી પાદશાહાતના એલચીઓને ઇજત ને આબરૂ ભરેલો આવકાર દેવાની ચાલથી અમો તમામ એલચીખાતાંના આવનારાઓનાં દીલ ખુશાલ થયાં છે. શાહ ! અગર તમે પાદશાહી તખ્તનો નસીબો ધરાવનાર અમારા ખલીફાની દોસ્તીનો પેગામ કબુલ રાખશો તો તમે નામદાર તમારા સાસાન્યાન શાહાનશાહના તખ્ત ઉપર કાયમ થશો. તમારો હોકમ સારી ધરાન સરખમીન ઉપર તમારું નામ આશકાર કરતો ધીકી રહેશે, એક સેજ હરખત થનારી ખીના ઉપર તમે ધરાન તખ્તના ઉમેદવાર દુરઅંદેશીથી ગોર કરીને અમારી સલાહ મુવાફક કદમ ભરશો તો ધરાનની તમામ ખલકમાં આબાદી ને તનદરોસ્તી ફેલાવશે. દીન દુશ્મનાઇનું નામ નાખુદ થશે જે તમે નામ

દાર તમારી તકલીફી જીકરનો પાથો તદન પાયામાલ થયલો જોશો તો. પછી આપણી બન્ને આરબ ને ધરાની ખલકત વચ્ચે કીનો હોય ક્યાનો ને મમત ને જીદાઈનું નામ રહે કેમ? અમારો ખલીફ તો તમે નામદાર શાહની મોહબત ને એખલાસનો ઉમેદવાર છે. તેનો ઇનકાર કરવો કે તેની મંજુરયાત આપવી એ કાબુ તમે નામદાર શાહના હાથમાં છે. અમારા પેગામની જીજ સતરો છે, તે ઉપર કબુલ મંજુરનો શેરો ખેંચો ને સધળો રખણો નાખુદ કરો. તમે નામદાર અમારા ખલીફને પેગામ ને કરાર કબુલ રાખો તો તે નામદારોના નામદાર ખલીફ ઓમરનું એલચીખાતું, જેમાં અમે તમામ તેના ફરમાનખરદારો હાજર છીએ તે એખલાસની ઇલાહી તરીકે તમે નામદારને શાહે ધરાનનો એલકાબ નવાજી કરીને કદમખોશી કરવા ને નમવા સાફ તૈયાર ઉભા છીએ.”

શાહે કીરમાને તે આરબ પીરાનપીરોનું એલચીખાતું જોયું ને તેના સરનશીનને સાંભળી શીતાબ ખલીફનું બાતેન સમજી ગયો. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદથી મસલહત મળી હતી તેમ તે શાહે એલચીખાતાંને ઊડાવામાં જ હાલતરત તો ધરાન ને ધરાનીઓના હકમાં બેહદ ફાયદો જોયો. વળી દસ્તુરાન દતુર દાદની મળેલી સલાહ ઉપર કાંઈ નકકી અમલ થયો હતો નહીં કે શાહે કીરમાન આ કે તે પારનું જે તે રમખાણ મચાવી લેવા વાલો જવાબ દે? શાહે કીરમાને એલચીખાતાંના પીરાન-પીરોના છેક સીનામાં પેસી જઈ તેઓની હદથી જદા ચાપલુસીનો તમામ બેદ મેળવી દીધો. શાહે કીરમાન એવો તો બાહોશ હતો કે સામા શખ્સના સીનામાં ઉતરીને તેઓના મનની બાતમી કયા ધરાદા ઉપર રચાઈ છે, તે ફક્ત તેઓના બે ચાર સખુનોની હાર સાંભળતાં જ તે સમજવામાં ફાવી જતો હતો. વળી જે જંગી ને જીવાન છતાં છુઝગેનિ તાબુખીમાં નાખે તેવો દુરઅંદેશ ને દાનાવ ને સખુનનો રાસ્ત, તે પાસ પુર મતલબ ને કાવાદાવાના ભરેલા ખલીફ ઓમરના મીંઢા ને કલેજ-ફરશ આરબ રાજદરબારીઓ ને અમલદારો ઘડીભર ટકાવ તો શું કરી શકે પણ એક દમ પણ ખેંચી શકે નહીં, મગર જમાનોજ

ઉલટાયો હતો અને સરજમીનોના નસીબામાં મોટા ફેરફારનો સંજોગ ઉઠ્યો હતો, ત્યાં એવા ખુણે વસીને ખુણે ચસી રેહનારા જંગલીઓ જંગ ને જર ને જોરના માલેક થઇ નીકળ્યા હતા. શાહે કીરમાને પણ ખલીફ ઓમરના એલચીખાતાંને અચ્છી રીતે ઉગ્રવ્યું. તે નામદાર શાહ બોલ્યો. “જેહાનને ઉઠલ પાઠલ કરનાર ખલીફ ઓમરે જે મહારી ઉપર પોતાનું એલચીખાતું રવાના કરીને મહારી મોહબત ચાહી છે અને મને ઇજત આપર બક્ષી છે, તે માટેની મહારી ખુશાલી તે નામદારને જણાવવી. હું ઘણોજ ખુશ છું કે ખલીફ તર્કના એલચીખાતામાં તમે જેવા જેહાનની શર્હ ગર્મ જોઇ વળેલા પીરાનપીરોને પસંદ કર્યામાં આવ્યા છે. નામદાર એલચીઓ, મેં તમારા દીવનો ઇન્તેખાબ જાણ્યો છે અને આ તમારા ખલીફનો પેગામ રાખ્યો છે. એ હું મહારા પાદ-શાહાત ચલાવનારા દાનાવ વજીરો ને સપેદસાદારો સાથે વાંચી ખુબ ગોર કરીશ. તમે નામદારના જણાવ્યા મુજાફેક તો એ દરમ્યાન કોઇ એવી કલમ હશે નહીં કે જેથી મારા જીગરનો જોસ ઉઠે ને મન-જને બોળે થાય, તો હું ખાતરજમાં છું કે મારા દુરઅંદેશ દાનાવો તમારા ખલીફના પેગામનો લાયક એખલાસ ભરેલો જવાબ, તમે નામદાર એલચીખાતાંને મહારી સનમુખ બોલાવી દસ્ત બાદસ્ત સપોર્દ કરશે. મને ઉમેદ છે કે તમારા નામવર ખલીફના પેગામ ઉપર મને સખર ને દાનેશથી વીચાર કરવાને પંદર દીવસની મુદત આપવાને રાજી થશો.”

શાહે કીરમાનની આ શીરીન જખાન ને એખલાસની માગણીથી ખલીફ ઓમરનું એલચીખાતું પોતાનું શું એક કામ આપાદ ઉતર્યું હોય તેવી મુબારકબાદી માનતું ઉઠ્યું. એલચીખાતાંએ શાહે કીરમાનની માંગેલી મુદત લગી પોતાના લશકરની છાવણીમાં થોભવાની કબુલાત આપી પછી પણ જ્યારે શાહે કીરમાન તે એલચીખાતાંને બોલાવી જવાબ આપે ત્યાંલગી એલચીખાતાંએ સખર પકડવાને કશી આનાકાની કરી નહીં. એલચીખાતાંએ વીદાય થયા તવાળે બજાવ્યો, ત્યારે શાહે કીરમાને પણ તખ્ત ઉપરથી સોજ ઉઠીને જાહેરમાં દીલ લોભાવનારો આવ-

કાર દીધો. પણ તે એલચીખાતાં છાવણીના નાંકા લગી મેલવાને તે નામદારે પોતાના સઘળા વજરો ને સપેહસાલારોને હોકમ કરમાવ્યો. માત્ર તે મેળાવડામાં એક મોટો ધરાની સપેહસાલાર રૂસ્તમ ખીન રીફ-જન સામેલ થયો હતો નહીં; જે સાથે શાહે કીરમાન ધણીજ મોહબ-તથી ખલીફના બંધ પેગામ ઉપર તરેહવાર અટકળો કરતો હતો.

આખ ૨૮ મો.

વજર બેહરામે ખલીફનો પેગામ ખોલી વાંચ્યો તે સાંભળી શાહે કીરમાન દમ બાંધીને હસ્યો પણ તેની દરબારના દીલ ગોયા આતશના દરયાવ મીસાલ તપી ગયાં.

ઉમેદમાં ખીલી ખીલી ઉમેદમાંજ કરમાઉં,
મનમાં મોજ મીશ્વ મસ માહેતમ ઉઠે;
ના ઠરું યા ઠરું, ના જાણું યા જાણું,
અમ્મર કેમ યાર, હીન એરન્ડો નીવડે ?
લાલમાં ના લાલ, ના લાલમાં છે લાલ !
જંગમાં જય જન, ખીન જંગ જીવ રખડે.
પલનો ભરોશો ક્યાં, છે જીવન પવનનું;
ઉઠાવશે ક્યાં સપાટો સેજ સરજત વડે.

જ્યારે ખલીફનું એલચીખાતું છાવણીથી બહુ દુર ગયું અને ચોકીદાર પેહલવાનથી પુર ખાતરી મળી કે છાવણી આસપાસ કોઈ દીન દુસ્મન કે જસુસ કે બેદુ નથી. તંજુ આસપાસ સો વાર લગી કોઈ ધરાની સીપાહનો એજો પણ પડતો નથી તો પછી મુદ્દતો ક્યાંથી હોય ? વળી શાહે કીરમાનની આસપાસ જેઓ દરબાર ભરી બેઠા છે, તેમાંનો દરેક શખ્સ ગોયા આ જંગનો પાયોજ હોય તેવા વક્ષદાર, રાસ્ત ને પોતાના વતનનાજ નામ ઉપર જન ફેશન થનારો.

તેવાં મોટા ને ખરા ધરાની નામદારો વચ્ચે વજીર બેહેરામે શાહે કીરમાનના હોકમથી ખલીફ ઓમરનું પેગામનામું ઉખેડ્યું.

આ નામાર્માં ખુદા ને પયમબરની સીકતમાં દમ બાંધીને લખ્યા-માં આવ્યું હતું, જે તમામ સીકત ફકત આરબસ્તાનનો અલ્લાહને રસુલ ધરાવતો હોય અને ખીજી તમામ આલમનો કાંઈ ખુદા કે પયમબર હોય નહીં એવી મગરૂરી ને મસ્ત શોખાઈ વાપરવાને ખલીફ ભુલ્યો હતો નહીં. પછી વળી ઇસ્લામનો વડો તેથી પણ બ્યાદ મગરૂરીથી પોતાની સલાહ આપી સુલેહની કલમો જણાવવા લાગો. આ કલમોમાં અગર આ કલમ હોતે નહીં તો તે તમામ કલમ ને કરારો શાહે કીરમાનને કબુલ રાખવામાં હાલનો વખત બજી થતે, પણ આ એક શેરો ‘ઇસ્લામ મજહૂબ કબુલ રાખીને ઇરાનના તખ્તપર ખીરાજવું ને તમામ ઇસ્લામી જંગ દરમ્યાન લશ્કરની મદદ મોકલવી,’ આ કલમ ને કરાર એવો હતો કે બ્યાલગી એક પણ રાસ્ત ને ઇમાનદાર ઇરાનીના દીલમાં જન હોય ત્યાંલગી તો તે સાંભળવાને પણ મોટું અપમાન થયલું સમજે એજ કલમ ને કરારે ઇરાનના છેલા જરથોસ્તી શાહાનશાહ યજ્દેજ્-દની કારકીરદી ખતમ કરી હતી.

એક ખીજી કલમ પણ ઇરાન જેવી મોટી શાહાનશાહતને કમ હલકું પાડનાર હતી નહીં, કે ઇસ્લામ મજહૂબ કબુલ રાખ્યા પછી ઇરાનની પાદશાહાત ખલીફને જજીયાની રકમ જેમ ખીજાં તાબે થયલાં મુલકોના હાકમો ભરે છે તેમ દર સાલ ભરી જાય. તેમાં કશી ખામી થાય તો આરબ લશ્કરની ચઢાઈ આવવાને વીલંબ લાગનાર નહીં ! આ કલમ સાંભળીને શાહે કીરમાન, ખલીફ ઓમરની અકલ ઉપર હસવા લાગો. તે નામદાર પોતાના અમીરો ને સપેહસાલારો દરમ્યાન બોલ્યો, “બ્યાં છે ત્યાં એ જન્મલી આરબની હેમકાઈની હદ હશે નહીં. તેને એટલી પણ ખબર હશે નહીં કે એવી કલમ એક ખરા ને જંગી ઇરાનીને લખી સલાહની ઉમેદ બાંધવામાં તે પોતાની કામની ને તમામ ઇસ્લામી ખલકની મજાક મશકરી કરે છે ? શું તે ખલીફ પોતાનેજ

પુરો બાહોશ ને દાવપેળ્યો સમજતો હશે ને ખીજ સધળા જોહાનના પાદશાહોને બેહોશ ને બોલાજ સમજતો હશે ? અથવા શું તેનાજ લશ્કરમાં લડાયકો છે ને ખીજ લશ્કરમાં લોકડીઓ છે ? મને સમજ નથી પડતી કે એવું નાસજવર લખીને એ ખલીફ હાલના આપણા જંગના હીંગામમાં પોતાની બાજુ સંભાળી લેવામાં કેમ હોશ્યારી ને અદેશો ચલાવતો હશે ? બેશક તે છેક પીરાનપીર થયામાં આપણી કદીમ જોહાજલાલી ને જોર ઉપરથી તેની યાદદાસ્ત ખીલકુલ ખીસી ગઈ છે, તેથી તે એવી બેહુદી કલમ ને કરારો લખીને પોતાના મનની ગણતરી મુવાફેક સુલેહના શીતારાને રોશન થયેલો જોવાના બાબમાં બેઠો છે. આપણને તો તેની એવી કલમ ને કરારનો બાબ જોવા દેવાની પુરતી સખર ભરેલો વખત આપવો જોઈએ અને જે મસલહત આપણા હકમાં બેહતર તે અમલમાં મેલવાને ખાતરી ભરેલાં કદમ ભરવાં જોઈએ.” આ બોલતાં બોલતાં તે નામદાર ખલીફની લેબી અકકલ ઉપર એટલો હસવા લાગો કે વજીર બેહરામ ને સપહેસાલાર રસ્તમ જોવા પછુ તાબુબ થઈ ગયા. શાહની ચાલ તેના વફાદાર શરીફાને નાપસંદ પડી તેઓમાંથી એક શાહજાદો રામચોખીન બોલ્યો “આપણે આ પેગામને વાંચ્યાં વગરજ બંધનો બંધ બાળી નાખવો સજવર હતો. તે મોટો દીનદુશ્મન આપણને આપણી જીતના મુબારક હીંગામમાં આપણા મોહડાં લગી ખાસ પોતાના કાવાબાજ પીરાનપીરોને રવાના કરીને બેહારમતી આપવાને હીંમત ચલાવી શક્યો છે. ખલીફ ઓમર બેહોશ નથી પણ પુર ને પકડો હોશ્યાર છે, કે તે મુદ્દા આરબે આપણને પોતાના એવા અપમાન કરનારા પેગામનામાંથી એવા ઉશ્કેરવા ચાલા છે કે યાહોમ આંખ વીચીને આપણે હાલ જે હાલતમાં છીએ તે હાલતેજ જંગના મેદાનમાં ઝોંકાવ્યે પછી તે દુરઅદેશ ખલીફ મોકલેલું નવું લશ્કર એક બાબુ, ખીજ બાબુ મોસલનું કુચ કરી આવેલું લશ્કર, ત્રીજ બાબુથી બદખ દરમ્યાનનું લશ્કર નીકલી આવતુંજ હશે તે અને ચોથી બાબુ વળી ખીજું કોઈ કમી-

માહ કરી બેસાડેલું લશ્કર નહીં હોય એમ બનેજ કેમ? એટલે આપણે આપણા આંધળા ઝહનુનમાં આવી તનમાં જન લગી લડી મર્યે અને પછી કયો તેજ ધરાની રહે કે ધરાનની જરથોસ્તી દીન જળવાય? એ રીતે ધરાની આલમનો અંત આવે એવો દુરઅંદેશ તર્ક ચલાવ્યો છે.”

શાહજાદા રામચોખીનને સાંભળી સપેહસાલાર રસ્તમ ધણાજ મંભીર ચેહેરે ને મજબુત જીગરે પોકાર્યો

“ઓ શાહે કીરમાન આપણી તમામ ધરાની આલમને ખલીફ ઓમરે પેગામનામું લખીને બેશક એવી કંગાળ બેહોરમતી ને નામોશી દરમ્યાન ફસાવવાની તરતીબ રચી છે, કે અગર એ ધુરી લાલચ ઉપર કોઇ ખીન્ને શાહાનશાહી તોખમનો બેફામ શાહજાદો પોતાનો મહજબ તજ દઇ ઇસ્લામી મહજબ અખત્યાર કરવા માહે સર ઝોકાવે તો આપણી કદીમથી ચાલતી આવેલી આપઅખત્યારીનો શીદા નસીબો બની જાય અને તેવા લાલચને તાબે થનારા કોઇ શાહાનશાહી તુખમીને ધરાની આલમમાંથી પંચરંગી તોખમનાઓનું લશ્કર પશુ-મળી આવે તો આ પેગામનામું ફાવી જઇ આકી રહેલી ધરાની આલમની એવી તો પાયામાલી કરે કે તદ્દન આપણી કદીમ કોમનો અંત આવ્યોજ જાણવો. મારો તો નકી આ વીચાર ચોકસ સમજ ઉપર ગોઠવાય છે કે આપણે એ પેગામનામાનુંજ આહાનું લઇ શીતાખીથી આપણી સમશેરો મ્યાન બાહેર ખેંચીને આ મેદાનમાં મહજબ મુદ્દખ-ઓના મસ્તાન મગજને મજબુત દસ્ત દેખાડવો જોઇએ કે ફરી કોઇ પશુ ઇસ્લામ દીનદાર ધરાની સામે એવી બેઅદખી કરવાને દલેર દીલથી બાહેર પડવાની હીંમત વટીક કરે નહીં.”

સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન રીઝનન આદરખીજનના તમામ ધરાની લશ્કરનો વડો હતો, જે ઉપર ધરાનની શાહજાદી ગુલશીરીનાનો નસીબો રોશન થવાની મોટી ઉમેદ રખાઇ હતી, તેના આ બેસાદાર સખુનોથી ત્યાં ખીરાજેલા જોહાનના અજમાયશીઓના દીલમાં દેહશત

પેઠી કે અગર એ મોટો સપેહસાલાર હાલના જુરસાથી પોતાના લશકર સાથે મળી જઈ દુશ્મનો સામે કામ લેશે તો ધરાની રોશન રોજ તદ્દન શીદા રોજમાં ફેરવી નાખશે. વજીર બેહરામ તો સપેહસાલાર રૂસ્તમ પોતાની જાનને કાણુમાં રાખે તે ચેતાવવા માટે ત્રણ વખત વચે ઉઠી ઉભો થયો પણ તે આગળા નામદાર ધરાનીઓનું લોહી ધરાવનારો શમશેરખાજ જંગી પોતાની જાનને ખામોશ રાખી શક્યો નહીં, પણ ઉલટી જ્યાદા ને જ્યાદા હદ ઓળંગીને કીનાના આતશના શોહોલા પુકવા લાગે, એથી જેવો તે પોતાના વીચાર જણાવતો અટક્યો કે તે દાનાવ વજીરે તે સપેહસાલારની જોરસાદાર જાન ઉપર અફસોસ કર્યો. તે બોલ્યો :

“ઓ આપદાદેથી નામદારી પામેલા વજીરે ને નેક જંગી સપેહસાલારો! આ વખત પણ નથી ને જગો પણ નથી કે આપણે આપણા જુરસાની જાનની ને જુમખેસથી જાન ચલાવ્યે. આ વખત ને જગો ફક્ત આપણી આજ ને બાદશાહાતનો શીદા થયેલો રોજ રોશન ને તાબેદાર થતી જતી કામને આપઅખત્યાર કરવાને જેટલી પણ દાનેશ ને દુરઅંદેશી તેનો દસ્ત પકડીને ફતેહમંદ રાહે ઉતરી ચાલવા સારું છે. આ વખત ને જગો ફક્ત આપણો કદીમ મહજબ જે ધરકામની તલવાર ને જુલમથી પાયામાલ થાય છે તે કેમ ફરી તાજ થઈ કાયમ રહે એ મસલહત કરવાનો છે. મહારા નામદાર પેહેલવાનો, જંગમાં ઉતરીને દીન દુશ્મનોનો ધાણુ કાઢતાં બેગન થવામાં ક્યો સાર સમાયો છે ? અગર અંદેશો દોડાવશે તો આ સાદો ખુલાસો જણાશે, કે આપણે આ મોટી જેહમત ખેંચીને જે કુદ્દા જેવાં દીન દુશ્મનોનાં મજબુત લશકરી મથકને તારાજ કરી નાખ્યું તે લડાઈના મેદાનમાં જન લઈ જન આપવા ખાતર નહીં પણ આપણા ન્યાગાનોના કદીમ ધરાનની પાદશાહાતને દીન દુશ્મનો પાસેથી છોડવી લઈ આપણી કદીમ યાદગાર શાહાનશાહજાદી ગુલશીરીનાને હવાલે કરવી અને નવેસરથી ધરાની શાહાનશાહાતનો પાયો નાખીને તે પાદશાહી યાદગાર ચેરાગને મોટા અદલ

શાહાનશાહ નોશેરવાનના પાયતખ્ત દરમ્યાન તખ્તનશીન કરવી અને તે પછી શાહે કીરમાનની શાદી કયસરે ઈરાન ગુલશીરીના સાથ કરીને ઈરાનને નવેસરથી જોહાન દરમ્યાન સરસાષ બક્ષવાની શુદ્ધિ ને અમર નામદારી મેલવવી.”

દરબારમાં ખત્રીફના પેગામનામા ઉપર એક ગમથી આદરબીજનનો મોટો સપેહસાલાર ને બીજી ગમથી કીરમાનનો વડો વજીર ધણી જખરી હરીફાઈ કરનારી જીકર ઉપર વધી ગયા હોતે પણ તેટલાં શાહે કીરમાનનો મોટો ચોકીદાર પેહેલવાન દોડતો આવ્યો તે ઉપર સખલા નામદારોનું ધ્યાન ખેંચાયું, તો તે પેહેલવાન આગલ ને તેની પાછલ કોઈ ચીનાઈ પોશાક પહરેલો અધોર શખ્સ, જેની કમર ઉપર જડાવની મુઠવાલી તલવાર આતશ્યા રંગની મ્યાનમાં ખણુખણી રહી છે, તે ધીમા કદમથી ચાલ્યો આવતો નજરે પડ્યો.

બાબ ૨૮ મો.

ચીનાઈ દરબારમાં રહેલો શાહુજીદો શાપુર શાહે કીરમાનને પોતાની મદદ આપવાની અર્જ ગુજરે છે.

ગીદાપેજથી ગીદાપેજ જાદા થઈ ગયો છું ઓરનો ઓર, ક્યાં ગાદીનશીની ને ગીદાપેજ, ક્યાં ઇનસાનગદો ને દેર ? કંઈ સાલ ગુજર્યાં ચમનદાર વતનથી ગયો છું ગુજરી યાર, આજ એક લગાવા દે સપાટો, ઉમેદના દીક્રનો ચલાવી દોર. દસ્ત તો પેલોજ છે જે જંગમાં શમશેરથી ચલાવતો કતલ, પણ અમલ ને ઉલટ ફેરફારમાં અટકે ગયો છે જન અન્મોલ.

પેલા પેહેલવાને જેવી પોતાના શાદની નેવાહ નવા દાખલ થનારા ઉપર પડી કે કુરનસ બળવી તે પોતાની આગલી જગોએ ચાલ્યો. શાહે કીરમાન તો પોતાની દરબારમાં એક ચીનાને જોઈ તે

શું' મતલબ ધરાવતો હશે તેના ખ્યાલમાં પડ્યો, પણ તેટલાં વજર એકરમે પુછ્યું, “ઓ ચીન માહચીનના રેહનારા આદમી, તું અમારા શાહ પાસ કંઈ મક્કસદ માટે હાજર થયો છે? તારો બેદ અગર અમારા કાનને સપુર્દ કરવાને કશી હરકત હોય નહીં તો જણાવવાને ધીલ કરતો ના.”

આ રવેશની તપાસ ને જુસ્તેજુ સાંભળી તે ચીનાઇ પોશાક પેહરનારો લગાર મુછમાં હસ્યો પછી પાદશાહી રસમ મુવાફક સર ઝોંકાવી તેણે ધણાજ તવાજની ખુલાસો કર્યો “શાહે કીરમાન ને તેની દર-બારના ખીરાજનારાઓ શાહજાદા શાપુરનું નામ સાંભળનાં તેની ઓજખ પામ્યા વગર રેહનાર નથી. જે શાહજાદો દીનદુસ્મનોની છેલ્લી લડાઇમાં છેક અંત લગી લડ્યા પછી પામી ગયો કે હવે આ જંગમાં જ્યાદા જવાંમરદી તે નાહક જન ગુમાવ્યાનો સોદો ખરીદ કરવાનું કામ છે, તેથી તેમજ જ્યારે શીરજનની છાવણી ઉપર મોતનો વરસાદ વરસ્યો, ત્યારે તે કોઇ ખીજ આપ્યાદ વખતે જંગમાં પોતાનાં તન ને જન મોઢાં વેચવાની ઉમેદે ચીનના મુલકમાં ઉતરી પડ્યો. ત્યાંની પાદશાહી દરબારમાં હાજર થઈ ચીનના શાહાનશાહને પોતાની પાદશાહાતની પાયા-માલીના સમાચાર કહીને રહેમ ચાહી, તેથી તે નેકનામ શાહાનશાહે ખાસ ધરાનીઓ તરફની પોતાની મોહબત દેખાડવા સાર શાહજાદા શાપુરને પોતાના ચીનાઇ લશકરમાં એક સરદારની જગો આપી જે સરદારીમાં શાહજાદા શાપુરે આજ લગી સર્વે મળી પંદર વર્ષ ગુજરયાં છે, મગર તે પંદર વર્ષમાં તે શાહજાદો પોતાના વતન ધરાને પંદર પણ પણ ભુલ્યો નથી. તેનાં મનની મુશદ એજ માત્ર કે મજહૂબ મુદ્દખોના માથાં ઉડારવાનો એક વખત દાવ મળે તે દાવ અંતે અદુરમજદે બક્ષયો, તેથી શાહજાદો શાપુર પોતાના શાહાનશાહની રજા માંગી તથા લશકરની મદદ લઇ તમો નામદાર શાહે ઉઠાવેલી વતનની જંગમાં સામેલ થયા આવ્યો છે.”

આ ખુલાસો સાંભળતાં શાહે કીરમાનના જીગરમાં પોતાના હમ-વતનીઓ ધરલામોના જલમ દોરમાં કેવા ને કેટલા અટવાઇ ગયા છે તેનો

કાંઈ ચોકસ ખ્યાલ આવ્યો. તે નામદારે શીતાબ તખ્ત ઉપરથી ઉતરી પડી શાહજહાં શાપુરને બગલગીરી કરી પછી તેને પોતાના જમણા દસ્ત ઉપર તખ્ત પાસ બેસાડીને તેનું મોઢું હેશાન માન્યું. શાહે કીરમાન તે વખત પોતાના ન્યાયાનના દીલમાં ચીનાઇ પોશાક જોઇ કહેવા લાગે કે “નામદાર ખીરાદર આ ચીનાઇ પોશાકથી મ્હારી દરબારમાં આવ્યાથી ધરાનમાં તમારી યાદ પડી નથી મગર શાહજહાં શાપુરની જવાંમરદીની તારીફમાં આજ પણ સારાં આદરમીજનમાં તો શું પણ છેક કીરમાનના ગામડાં વટીકામાં જરથોસ્તી ધરાનીઓ એત ગાય છે. નામદાર શાહજહાં, આજથી હું તમને મ્હારા પાસ સપહે-સાલારોમાં નોંધું છું. મને ઉમેદ છે કે મુદ્દઓની હરીફાઈમાં જે જોરે-મંદ ધરાની પેહેલવાનો પોતાને અજીત ખપાવનાર છે તે સંક્રમાં તમે કાયમ થઇને અમર નામદારી મેળવશો. પણ આ ચીનાઇ પોશાક છેક ધરાનના જુના પાયતખ્ત શેહેર લગી આવી લાગ્યા તોયે તે ઉતારી નાખ્યો નહીં ને પોતાના વતન ને વંશનો ધરાની પોશાક પેહરયો નહીં યા કોઇ પણ ધરાનીને ઓળખ પડે તેવું ધરાની પેહેલવાનગીરીનું ખખ્તર પેહરયું નહીં, તે શું દીન દુસ્મનોથી દેહશત રાખ્યાને સખખ હશે?”

શાહજહાં શાપુરે આ સવાલ થતાંજ શીતાબ ઉઠી ઉભો થઇ કદીમ અદબ મુવાફકે તે શાહે કીરમાનને ખુલાસો કર્યો “મારા નામદાર શાહે કીરમાન, પંદર વર્ષ થયાં ધરાનની ખખરથી જે તેનો વતની ખીલકુલ અગ્નિલો રહ્યો હોય, તે અગર, જે પોશાક ને પાદશાહતમાં તે પંદર વર્ષ લગી હૈયાત રહીને પોતાનો કદીમ પોશાક પેહડે તો તેની સલામતી ઉપર કોણને ઇત્યાર આવે? આજ જે હું ચીનાઇ પોશાકમાં તનહા નિકળી આવ્યો નહોં હતે તો બદખ્યામીના કીલ્લા ઉપરના છુટી આવતા એકાદ બે ઝેરી તીરે મને પોતાની બાર ઉમેદમાંજ લાંબા મેદાન માહે મુડકું કરી પાડ્યો હતે અને જંગલી પશુઓના ખોરાકમાં ખપાવ્યો હને. આ ચીનાઇ પોશાક ને એમજ પંદર વર્ષ થયાં ચીનાઇ દરબારમાં

પણ બચાવ પામ્યો છું. ત્યાં પણ ઇસ્લામ જાસુસો ને કસરવેજો ઉઝાઝ બન્ય છે તે માત્ર તે મોટા મુલકમાં કેાઈ પણ ઇરાનીએ આશરો લીધો હોય તેનો ભેદ જાણવો; પણ તે ઇરાની જનના પ્યાસા જાસુસો ત્યાં વસી ગયલા ઇરાનીઓનો ચીનાઈ પોશાક હોવાથી ખીલકુલ પત્તો પામ્યા નથી. ચીનના શાહાનશાહે પણ ઇસ્લામ તુફાન તેની સરજમીન ઉપર ના ઉલટી પડે, તે માટે સખ્ત હોકમ કર્યો હતો કે કોઈ પણ ઇરાનીએ મારી સર-જમીન ઉપર કદમ મેલ્યા પછી પોતાનાં તન ઉપર ઇરાની પોશાક રાખવો નહીં.

“શાહે કીરમાનને ખીજી આ ખબર તો હશેજ, કે હાલના ઇસ્લામ લશકરનો વડો સરદાર પેલો હસન, જેણે આપણા છેલા શાહાનશાહ ચજ્જેજ્જને ચીનના શાહાનશાહ ટયટસોગે આપેલા જખરાં લશકર સાથ ફરી ઇરાન લેવા આવતાં સરહદના મેદાનમાં શીકસ્ત આપીને તે કમનસીબ શાહાનશાહની તમામ ઉમેદ તોડી નાખી, તે છે; જે આરબસ્તાનીઓના લશકરમાં ગોથા એક પીઠતન જેવો મનાય છે અને જેની શમશેર સામે શેર ટંકી શકતો નથી. એ આરબ જંગી એટલો જુલમી ને જંગલી ખવાસનો છે કે જ્યારે તે પોતાના જંગલી ખવાસનાં લશકર સાથ દુશ્મનના મેદાનમાં ઉતરે છે ત્યારે તે એક બચાને પણ મેહરબાની બક્ષવામાં બખીલ છે. તે લડાઈની જીમમાં ગમે એવા બેચુનાહની પણ ગરદન ઉપર શમશેર ચલાવે છે. અહેરેમનમાં મેહર હશે પણ એ આરબના દીલમાં તેનું એક દીપું નથી. એવો ખુનખાર ને નાતરસ સરદાર હસન છે. છેલી લડાઈમાં મારે નસીબે તેનો હમનખદ થવાની વારી આવી હતી. મારો સારાં ઇરાનમાં તે વખતે હરીફ હતો નહીં, પણ એ હસન મારા પંજથી જીવતો છટકી જવા પામ્યો.”

શાહજહા શાપુરનો આ તમામ હેવાલ સાંભળીને શાહે કીરમાને તેને પોતાના એક જીઝર્ગ ખીરાદર જેવો ગણવાને કાલ આપ્યો અને દરેક લડાઈમાં તેની સલાહ પુછવાનું માંગી લીધું. શાહે કીરમાનની તમામ આનગી દરબારે તે નામદાર જીઝર્ગ શાહજહા સાથ દોસ્તી ને એખલાશ

બાંધ્યો. મામલો જાતો હાલ આરામ ભરેલો હતો, તેટલાં ત્યાં એક પેહેલવાને પાદશાહી ફરનસ બળવી ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનનો પેગામ લાવનારને દાખલ કરવાનો હોકમ માંગ્યો.

બાબ ૩૦ મો.

શાહે કીરમાનની દરબારમાં પાદશાહ તારખાનનો પેગામ.

શીહા સખ સુરત સીનામાં, ભમે છે ભેદ, મોખત, અબલ,
આરમાનની ધાલ વીંધી, વખત રમે છે દાવ, ટક્કર, અસલ,
ખાલેસ માહતાય ગોલો પલમાં બદલાય છે રંગ, રગલ, અવલ,
ખાલેસ તન જંગ બખ્તરખંદ, ગુમ છે જોતાં ખોહી અમલ.
નરેશર નક્ષ આજ નવજવાન, કરે છે ઉમેદભર ટલવલ,
ખીલેલું ગુલ વખત નૈ ને યુની જય ચીલ ચમન નીર્મલ.

શાહે કીરમાને ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનના સરદારને અંચ્છો આવકાર દીધો ને સવાલ કર્યો 'ઓ સરદાર, તમારી શી મક્સદ છે ? અને કયા સબખથી તમારા પાદશાહનાં પેગામ સાથે હયાં હાજર થયા છો ?' ફરગાનાના પાદશાહનો પેગામ ધરાવનાર સરદારે શીતાબ સર નમાવી કદીમ પાદશાહી રસમ માફક શાહે કીરમાનને ખુલાસો કર્યો:

“ઓ નામદારોના નામદાર શાહ, જેહુનથી સીહુન નદીના કીનારેના તરોતાજે મુલક ફરગાનાના જંગી પાદશાહ તારખાનનો હું એક વીશ્વાસુ સરદાર છું. મને મારા જોરેમંદોમાં જોરેમંદ ને પાદશાહોમાં મોટા પાદશાહથી એક પેગામ ધરાવના મોટા દસ્તુર દાદ ઉપર લખ જવાને રવાના કરવામાં આવ્યો છે, પણ હું ત્યાં જઈ શકું, તેવા જોરેમંદ જંગીઓ સાથે નીકળ્યો નથી. મને હયાં પહેલાં મોટા આરખ લશ્કરની ખીલકુલ ખબર નહીં. મારા પાદશાહને પણ એ જંગી લશ્કરની ખબર હોય તેમ જણાતું નથી. અગર એ અખબારની સહેજ પણ

કુંક તે નામદાર પાદશાહના કાનને લાગી હતે, તો તે જંગના હીંગામને સારી રવેસે પીછાણનારો પાદશાહ પોતાના સરદારને એક બેશુમાર જોખમ બરેલા કામમાં છડી સ્વારીથી જીનહાર કુચ કરવા દેતે નહીં. હવે ઓ તખ્તોતાબને જેબ દેનારા નામદાર શાહ ! ક્યાં જેહુન ને સીહુન દર-મ્યાનનો મુલક ને ક્યાં ધરાનનું અસલી પાયતખ્ત બદખ્યામી ? સેંકડો ફરસંગ રાહ કાપીને હું હયાં લગી આવેલો મારું કામ બગવ્યા વના મારા પાદશાહ હજુર પાછો ફરે છું તો મારું સર સલામત નથી રેહતું; યા જો આદખીજન દરમ્યાનના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની દર-બારમાં પોહોંચવાની દલેરી કરે છું તો ધરાનના હરીફના હાથમાં સપ-ડાઇ જઇ મારો જીન બરબાદ કરે છું ને બીજી મોત કરતાં વધારે નામોશી જે મેળવુ છું તે એ કે મારા જોરેમંદ પાદશાહના બેદને દુશ્મનોના દીલમાં દાખલ કરે છું. આ અજબબ હાલતમાં હું ફરી પડ્યો છું. હું ડગળ સીપાહે સાથ આવેલો બદખ્યામીના મેદાનથી તે લગભગ આદરખીજનની નબદીક લગી દુશ્મનનાં પડેલાં લશ્કર સાથ કીસખીસાત કે ખાસ જે નામદાર માટે મારા પાદશાહનો બેદી પેગામ ઠેરવ્યો છે, ત્યાં સલામત પોહોંચી વળી આબાદ તે નામદારના દસ્તમાં મેલી શકું ? એ ખ્યાલમાં હું બદખ્યામી મેલી આગળ આવતાં ધરાનાં લશ્કરને જોતાં તેઓ દરમ્યાનથી મેં એક નામદારને પોતાનો દોસ્ત કરી લીધો, પણ તે દોસ્ત થાય, તે પહેલાં તેણે મારા કામની માહિતી મેળવી. પછી તે નેક સીપાહ મદદ મને તમે નામદારોના નામદાર શાહે કીરમાન હજુર પહોંચીને મારો હેવાલ કહેવાની સલાહ આપી. આ સલાહ ઉપર મને ઇતબાર આવ્યો. મેં મારા પાદશાહની પાદશાહી દરબારમાં ધણાં સાલ એકામતી પાદશાહી કુનેહ કળાની તદખીરની તાલીમ લીધી છે; તેથી કઇ સલાહ ખાલેશ, આબાદ ને વખતને બેસ્તી તે બાબે અચ્છું મગજ ધરાવું છું. મેં તે મારા ધરાની દોસ્તથી તેનેથી મળેલી સલાહ ઉપર જીકર રાખાવી. જ્યારે મારી પુરી ખાત્રી થઇ કે ધરાનના મોટા દસ્તુર દાદ ને તમે નામદારોના નામદાર શાહનાં દીલ એક છે, એટલુંજ નહીં પણ

આ જંગ એક છે, ને આ જંગ એક સાથે એ દરમ્યાન સમાયલી મકસદ પણ એક છે, ત્યારે મને મારા પાદશાહના પેગામ માટે સલાહ લેવાને નામદાર શાહે કીરમાનની દરબારની જમીન ઉપર સર મેલવાને યકીન આવ્યું, તેથી હું હયાં હાજર થયો છું ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપરના પેગામ માટે સલાહ આહું છું.”

ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનનો પેગામ ધરાવનાર સરદારની જખાનથી આ હેવાલ સાંભળી શાહે કીરમાન ને તેની તમામ ખાનગી દરબાર તાબુખ થઇ રહી. દુશ્મનનું જખઈ લશકર છેક હયાંથી તે ત્યાં આદર-ખીજનની નજદીકી લગી લંબાયુ છે અને તે દરમ્યાનથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને કેાઇ પણ દોરના પાદશાહાતવાલાની હીલચાલ કે મદદની ખબર પડે નહીં ! એ નવો હેવાલ જાણ્યાથી ત્યાંના હાજર દરેક જંગી ને નામદાર સપેહસાલારોના એહરા ઉપર અદેશાનું વાદળ ફરી વળ્યું. વજીર બેહરામ ખુબ દુરઅદેશીથી ફરગાનાના પાદશાહનો પેગામ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને મળે તે માટે ખ્યાલમાં પડ્યો. સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજન દુશ્મનના લશકરનો હેવાલ સાંભળી એટલો તેના વીચારમાં ગીરફતાર થયો કે તેનેથી બેશામીમાં બોલાઇ ગયું કે “દુશ્મનનું એલચીખાતું આપણને સખરનો વખત આપીને પોતાની બાબુ મકમ કરતું હોય એવો રાહઘાટ જણાય છે;” તેટલામાં એક જખઈ તોફાન આવણીના દખણ છેડેથી સંભળાયું. “માર માર એકદમ દુશ્મનને દાર કર” એવી જખરી ખુમ પડી. ત્યાં સપેહસાલાર રસ્તમ નાગી શમશેર લઇ દોડ્યો. ફરગાનાનો એલચી આ ઉઠેલાં તોફાનથી દેહેશતમંદ થયો. શાહે કીરમાન ને વજીર બેહરામ શીત્રાય તમામ દરબાર તે તોફાન તરફ ઉલટી પડી.

બાળ ૩૧ મો.

સપડાયલો જસુસ શાહે કીરમાન જનાળ.

ઝોળખ ત્હારી જાણી એવી કે ના ઝોળખે તું પોતાને,
અનુભવી તુંજ મોહ્યતનો ગુપ્ત ગમ્મઉં બેદ દાનેદાને.
શું છે ચીજ તું, શું કીંમત, શું જાન, પોલાદ, સંગ કે મોમ?
માનવી કે મુલક, તુર કે અંધકાર, સાચુત આ મન જાણે.
તોલ જોધયે પર પખ્, બોલ જોધયે પવન ભરી મગજ,
ચાહે તેમ ચતુર બન બખારી હરએક સખુન બહાને બહાને.
ચમનમાં જા પલ્લુ ડર રાખ, ચમન કોઇ વાર છે ચકુમન,
પમરેછ જે ખુશબો આસમાન લગી, પતંગ મારેછ પાનેપાને.

પહેલવાને પોતાના શાહની છાવણી પાસ એક આરબને જોતાંજ
• શેર મીસાલે કુદીને તેને તોટામાંથી પકડ્યો, તે દેખાવ ત્યાં પાસે પડેલી
ધરાની ચોકાબાનોની ટુકડીએ જોતાંજ તે તમામ સીપાહો પેલા દીન
દુસ્મને જસુસ ઉપર શોહોર કરતા તુટી પડ્યા. પછી પુછવું શું? ક્યાં
શેકાર ને શેકારીઓ, પેલો જસુસ કોઇ જગરો જંગી, જેણે ધણી
કળાથી પેલા ધરાની સીપાહોના હલ્લા ઉગ્રવ્યા. જસુસની પોતાના બચા-
વમાં વપરાતી સીફત જોતાં ત્યાં દોડી આવેલા ધરાની સપેહસાલારો ને
દાનાવોની અજાયબીનો પાર રહ્યો નહીં, અને જ્યાં ફક્ત એક આદમી
ત્યાં જંગી ધરાનીઓ કોઇ કાલ દસ પંદર મળી તેનું મુઝદું પાડવામાં
જંગલીપણું વાપરે નહીં. સપેહસાલાર રસ્તમ તો સમજ્યો કે દીન
દુસ્મનો એકાએક હુમલો લાવ્યાથી આ તોફાન ને માર મારનો શોહોર
થયો, પણુ તે જંગીએ જ્યારે એક આરબ જસુસને જોયો ત્યારે
પહેલવાનને ધસારત કરી ખસેડ્યો અને તેને પોતાને સ્વાધીન લઇ
શાહે કીરમાન હજુર હાજર કર્યો. સપેહસાલારે તદખીર વાપરયાથી
બીજા તમામ ધરાની નામદારો ચુપ થઇ ગયા અને એક આરબ
જસુસ ધોળે દીવસે ધરાની શાહની છાવણી લગી બેદરકારીથી ચાલ્યો.

આવવામાં દેહશત સ્વમજે નહીં, એ ઉપર જેવું જેવું મગજ તેવો તેનો અદેશો ચાલ્યો. શાહે કીરમાને આ જખરા ને દીલાવર જસુસને જોતાંજ એટલો જુરસાથી પોકાર માર્યો કે તે અવાજે તેની તમામ છાવણી ગોચા ગગરાટ મીસાલે ગાજી રહી.

“ઓ આરખ, તને મારી છાવણી લગી આવ્યાનો શો શોખ થઇ આવ્યો કે જ્યાં શેરની તાકત નહીં ત્યાં તેં તારું કદમ મેલીને મોત માંગ્યું? સપેહસાલાર રસ્તમ આ મુદ્દખને તેની મરદાનગીના લતીજમાં તેજ શમશેરનો એકાદ જરખ બક્ષ અને એની જાંદગીનો છોડો લાવી ધરાની ગુરસાની શીકલને રોશન કર. એ મહજબ મુદ્દખનું મોહકું જોતાંજ મારી તમામ સખર ઉડી ગઇ છે.”

જસુસ જમીન ઉપર સર મેળીને દુવા વ સલામનો વરસાદ વરસાવા લાગ્યો. આફ્રીન ખોલ્યો તેની ગણત્રીજ થાય નહીં અને જીવતદાન બક્ષેશ ચાહવામાં મીનત આજેજી તો એટલી કરવા લાગ્યો કે તમામ ધરાની દરખારીઓના દીલમાં મેહરખાનીનો મોજો આવ્યો. સપેહસાલાર રસ્તમ તો તેને એક પણ જીવતો રાખવામાં ઘણીજ ખરાખી સમજવા લાગ્યો. તે નામદારે તો તાજીખ થઇ આ અદેશોજ અવલ દોડાવ્યો કે જે આરખ જસુસ લગલગ પચાસ જંગી ધરાનીઓના હોમલામાં પોતાની મરદાનગીના દાવ પેચે પોતાનો બચાવ કરી શકયો, તે હાલ હયાં એટલી ફજુલી ને મીનત ગુમરી ફકત પોતાનો જન ઉગારવા સાફ કેમ કરવા પડ્યો છે? મને એ ભેદ સમજતો નથી. એવા જંગી જસુસને જીવતો રાખવામાં આયન્દે ખેહદ ખરાખીજ છે, તેથી શીતાખ તે નામદારે પોતાની તેજ સમશેર આનથા ખેંચી તેનો સપાટો લગાવા, ને તે એકજ સપાટે તે જસુસને જેહાનમમાં મોકલી દેવા જાય છે, તેની તે જસુસ તો કશી પણ પરવા કે દેહશત કરવા વગર, તે શાહે કીરમાને હજારો નેક દુવાથી જનફેશાની કરવામાંજ મશગુલ રહ્યો. વજીર ખેહરામનું તો તે જસુસની આ નવાઈ જેવી હોમત ને ચાલ ઉપર ગંબીર મગજ ખેંચાયું તેટલાં તો ‘વારે દેલાવરી ને કુવત’ એ પોકાર ત્યાં થઇ

રહ્યા, સખ્ય જેવી સપેહસાલારની શમશેર પેલા જસુસના સરની તોપ ઉપર પડી કે શમશેર ચીની કામની હોય તેમ તેના પુરજ થઇ તે પેલા જસુસના તન ઉપરથી વધાઇ પડી ! હવે શાહે કીરમાનના જુરસાની તેમ સપેહસાલાર રસ્તમની નામોશીની હદ તે કયાં હોય ? ધરાની દર-બાર આ એક મુઠ્ઠા જસુસ જેવા આરબથી એવી નીચી પડી કે એક ઉપર દસે હુમલો કરવાના જ્યાદા નામોશીવાલાં કદમ ભરવાથી દુર રહી. વજર બેહરામે તે જસુસને પોતાના કબજામાં રાખવાની માંગણી કરી અને શાહે કીરમાને તે માંગણી કબુલ રાખવા સાથ તેની તકેદારી ખાતર પચીસ જગી શમશેરબાજને હવાલે કર્યા. આ રવેશનો મામલો જોઇને જસુસે ફરીને પોતાનું સર શાહે કીરમાન જનાય જમીન ઉપર મેળ્યું ને અરજ કરી ;

“ઓ નામદાર શાહ, એક છુપો પડેલો જસુસ, જેણે તમો નામદારની ધરાની ખજાકમાં ખરાખીની રજ પણ પુટી નવી, તે ઉપર એટલી આકૃત યુગ્મરવામાં આકૃત ધરાની નામ ઘણી હીનપસતી હાંસલ કરશે. ખુબ દુરખીની દોડારી મને સાંભળો નામદાર શાહ, તો હું મારો હેવાલ કહી મારી તકસીની માપી ચાહું. મારી બેઘડક હીમત ભરેલી થતી અરજ ઉપર તમો નામદાર શાહની દરબારમાંના કોઇને પણ ખ્યાલ આવતો નથી કે આ એક આરબ જસુસ જે નાહક તમારા સીતમનો શીકાર થાય છે, તે તમારો યુનેહગાર નથી પણ બેયુનાહ છે, તો તેવા બેયુનાહ તનહા શખસનું સર ઉડાવ્યામાં તે કેવી નામદારી હોય ? ઓ શાહે કીરમાન, મારી પાસ મારા સરદારનો એક છુપો પેગામ છે, તે જો તમો નામદાર શાહ, તમામ ઇતબારી દરબાર સાથ વાંચશે તો બેશક તે મારી બજલવેલી બેકોમતી નોકરીમાં મારી નોક જળવી લેશે ને મને છુટો કરશેજ.”

આ કેહતાં પેલા આરબ જસુસે એક મજબુત મોઢોર કરેલો રૂકો શાહ સામે મેળ્યો. વજર બેહરામ આ કરામતી જસુસની અગ્યય ચાલ જોઇને તે આરબથી બેશુમાર ડરવા લાગ્યો. વજરે શાહ પાસ જઈ તે રૂકો

ખોલીને છેલે જોતાં તે ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની સહી ને નીચાની
જોષ કે વજરને આ જસુસ કોણુ, તેની શીતાય સમજ પડી. આરખ
જસુસ ફક્ત દસ્તુરાન દસ્તુરનો મોટો ઇતખારી મદદગાર દસ્તુર જમારપ
હતો, જેણે દીનદુશ્મનોને ભુલાવામાં નાખવા ખાતર એવો તો ખરા
અરખનો પોશાક કર્યો હતો ને ચાલ અખત્યાર કરી હતી કે તેને
તેના ખાસ હમનશીનો સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરખન જેવા આદર-
ખીજનના જંગીઓ વટીક ઓળખવાને ખેનસીય રહ્યા !

ખાખ ઉર મો.

આરખ જસુસની ખખર આરખ ઊવણીમાં ને આરખ લશ-
કરના વડા સરદાર હસનનો એલચી શાહે કીરમાન ઉપર.

જમાનો હારી ઉડ્યો છે આદમ,
નચીત તો કોઇક હશે હયાં દમ.
જુગના જુગ ખેલી લીધા ખુર્મ,
તોય આજ ઉમેદ ચાહેછ જસમ.

ધરાની શાહની ઊવણીના ગુલખાંગ ને શોહોરથી આરખ જસુ-
સની વાત સારાં આરખ લશકરમાં ફેલાઇ ગઇ અને તે ઇસ્લામના ઉલ-
ટમંદ લશકરમાં લડાઇનો જોસ ઉડી રહ્યો. દરેક આરખ સીપાહ
પોતાના તનતું અખતર ને કમરની તલવાર સજા કરવા પડ્યો. જ્યાં
જોય ત્યાં અલ્લા-હો-અકબરનો પોકાર ઉડી રહ્યો અને કીનાના કલ-
અલાટનું ગાયન ગવાતું ચાલ્યું. અંતે શીહા રાતનો હીંગામ હોયાથી
ઇસ્લામ લશકરમાં જ્યાં ત્યાં મસ મસાલ સળગીને દીન મીસાલની
રોશની થઇ રહી છે. તમામ આરખોના મોહર્ડામાં ધરાની લશકરે પોતાના
આરખ જસુસને ખેજન કર્યાનીજ વાત ચરવાય છે; અંતે એ ખુનની
ખખર જ્યાં સરદાર હસન જે પોતાના ખલીફે મોકલેલાં એલચીખાતાના

નામદારો સાથે ગુફતેગોમાં મશ્ગુલ ત્યાં તેની ખાસ છાવણી દરમ્યાન પોહોંચી ગઈ. એ ખબરે હસનને એવો ગભરાવ્યો, કે તે ધડીભર પેલા યુઝર્ગ પીરમદોંની જખાનથી શાહે કીરમાનની પાદશાહી રાહરસમ ને ઈજત અદબના કાનુનની તારીફ સાંભળીને અજબથી પોતાની ચશ્મ-મોમાં અંદેશાનો રંગ ચળકાવતો હતો તેમાંથી કોઈના જખરા ફટકાએ ચોંકી ઉઠ્યો હોય તેવો તે જોરસાદાર થયો હતો. તે બોલ્યો “નામદાર એલચીઓ ! આ કેવી હીલચાલ કે જે શાહ આપણુ પાસ આપણા નામદારોના નામદાર ખલીફના પેગામનામાનો વીચાર કરી જવાબ આપવા ખાતર પંદર દીનની મેહતલ ચાહે અને મોહબત ને મરૂવતથી આરબ એલચીખાતાંની મદદરત કરે ! તે સાથે શાહે પોતાની જંગી દરબારમાં અરબસ્તાની પાદશાહાતના સંગીન થામ મીસાલના નામદાર પીરાનપીર દરબારીઓના એક બાલને કશો એલજમ પોહોંચવા દીધો નહીં પણ જેટલી પણ એક જંગીની ફરજ તેટલી રાસ્ત ફરજ બખવીને વફાદારીથી પોતાની પાદશાહાતનો ખરાબો કરનારી આલમના અકાબરોને બાઈજત રૂખસદ કર્યા ! તેને બે દીન પણ ગુમર્યા હોય તો નસીબ અને આ કમસમજનું કદમ ભયુ” કે કોઈ આરબ જસુસ તેના લશકરને હાથ લાગે તેનો જન લેવાને કશો ખ્યાલ કયોં નહીં ? તાજુખી છે કે આ રવેશનું નાદસ્ત કદમ ભરીને તેણે જંગની શીતાખી કરી છે.” એલચી ખાતાનો એક યુઝર્ગ બોલ્યો અને તે સાથે બીજા તમામ યુઝર્ગો એક-મત થયા.

“નામદાર સરદાર, અમારા મગજમાં શાહે કીરમાન જેવો જંગી ને રાસ્ત હાકમ એવું બેફામીનું કામ કરે ને એક અદના જસુસ, જેને તેની મીસાલનો હાલમાં મોટી હકુમત ધરાવનારો જંગી ને રાસ્ત ધરાની પોતાની સરહદમાં મળી આવ્યાથી એકદમ શીતાખી પકડીને બેજન કરાવે એ બનવાબેગ નથી. એક મોટો શીકારી કયાં એક મુગસની પરવા કરે ? કે શાહે કીરમાન જેવો જંગી એક મુગસ જેવી ગણત્રીમાં આવતા જસુસને બેજન કરવાની શીતાખીમાં પડે. એવા જસુસની તે કશી પરવા

કરે તે પણ અમારા મગજમાં ઉતરતું નથી. અમારો તો એ ખ્યાલ છે કે આરમ્બ જસુસ પકડાયો હશે તો તે શાહ તેને આપણી ઉપર રવાના કરી દેશે કે આપણે તેના હેવાલથી વાકેફ થઈ તેને જરૂરી સમ્મ કયે. નામદાર સરદાર એક છડી સ્વાર સાથે એક રૂકો રવાના કર. તે શાહે કીરમાન ઉપર ને એ આરમ્બ જસુસનો શું બેદ ને તે કોણ, ક્યાંથી, તેની શીતામ ખખર મંગાવ, એટલે જે તે જંગનો રંગ ખીલી નીકળશે.”

આરમ્બ લશકરનો વડો, એલચી ખાતાના યુઝર્જોની અકકલ ઉપર આફ્રીન કરી બોલ્યો ‘ખરો રસ્તો તો એજ છે.’ શીતામ એક રૂકો મુનશીને હોકમ ક્યાંથી લખ્યો, જે ઉપર સરદાર હસને પોતાની મોહોર કરીને એક જંગી સરદારને ધરાની દરબાર દરમ્યાન રવાના કર્યો અને ખીજ તરફથી તમામ આરમ્બ લશકરમાં આ હુકમ ફેરવ્યો :

“કોઈ પણ પ્યાદા કે સવાર આરમ્બ સીપાહે, આપણા કોઈ જસુસના ધરાની દરબારમાં બેઝન ક્યાંની ઉઠેલી અફવા ઉપરથી નાહક જનની ખુવારી કરનારી જંગ દરમ્યાન શીતાખીથી પડવાનો ખ્યાલ મગજથી ખીલકૂલ દુર કરવો. મેં શાહે કીરમાન પાસથી આરમ્બ જસુસનો તુલોતવીત હેવાલ મંગાવ્યો છે અને જસુસને પણ માંગ્યો છે; તેનો જવાબ જ્યાંલગી ફરી વળે નહીં ત્યાંલગી કોમ્પણુ આરમ્બ સીપાહે પોતાની જ્યાન ઉપર જંગનો એક હરફ પણ ખેંચ્યો છે તો તેનું સર સલામત જાણવું નહીં.”

આ વખતસરના સખ્ત હોકમથી આરમ્બ લશકરનો જુરસો નરમ પડ્યો અને પોતાના સરદારોની તાબેદારીથી સેજપર સર ફેરવામાં કેટલી જોખમદારી સમાયતી છે, તેનો અચ્છો ખ્યાલ આવ્યો. આરમ્બ લશકર આજે પોતાના સરદારોની વફાદારી ભરેલી ફરમાનખરદારી કરનાર કેળવાયું હતું જે પંદર વર્ષની વાત ઉપર ના સરદાર સમજતું કે ના જંગનો હુન્નર, ત્યારે તો ફક્ત આંખ વીંચીને અદલા-હો-અકબરની એક ચીંચારી મેલી

જે ઝનુન ને જુસ્સાથી મુદ્દખઓ ઉપર ચાહોમ ધસ્યું જતું અને કતલ બ કતલ ચલાવતું ને દીન બ દીન મનાવતું હતું કે ખુદા પનાહ. તેવી આંધલી રીતે ચાલતી થતી જંગ્યાજમાં જીત તો મળતી ને દીન તો કષ્ટલ થતી, પણ હારનારાના લશ્કર કરતાં તે જીતનાર લશ્કરનો બેવડો ત્રેવડો ધાણુ નીકળી જતો. વખતે સેહેજ દીનની ઝનુની જંગમાં તેઓના જંગી તોલે તોલાં મેદાનમાં મુઠાં થઇ પડતાં હતાં. એવી બેશુમાર ખરાબીથી આખરે આરબ લશ્કરે પોતાના સરદારોની તાબેદારી ને જંગની હોશ્ચારી મેલવી. આજ તે આરબ લશ્કરમાંનો એકે એક સીપાહ સમજતો હતો કે સરદારની સરદારી દરમ્યાન રહી તેના થતા હોઠમ મુઠાકે જંગમાં હથ્યાર ને હાથ ચલાવવામાંજ થોડી ખરાબીએ ધણી નામદારી ને તારીફ વરસાવતી જીત મેલવાય છે. આરબ લશ્કર આજ પોતાના સરદારો ને સરદારોના સરદારના હોઠમને ધણી તારીફલાયક ફરમાનખરદારીથી પોતાના સીનામાં ઉતારતું હતું.

બાળ ૩૩ મો.

વડા સરદાર હુસનના નામાના જવાબમાં આરબ જસુસ (દસ્તુર જમાસ્પ) ને તેની છાવણીયાં મોકલ્યો.

અલ્લાના હેશાનની વાતો કહે છે, રુઉ કોઇ કે ન્યારી છે,
આ જેહાન કુલ ને ભાંજે છે, તે તેની મોખત પાયદારી છે.
તેના હેશાનથી અરબસ્તાનનો ખલીફ જેહાનશાહ છે,
કીનામાં ધુંબવી ધરાની આલમ એવી કે ધરાન ફના છે.

રાત અરધી ઉપર ગુજરી ગઇ હતી, જ્યારે મસાલોનાં સરખસ સાથે અરબ સરદાર હુસનનો એલચી શાહે કીરમાનની હજુર આવવાને પ્રાબ્યો. ધરાની દરબારમાં ફક્ત સાત ગણત્રીના દરબારી ને સપેહસાલારો હતા. શાહે કીરમાન સાદા ગાલીચા ઉપર બેઠેલો હતો. જસુસ પોતાના આરબી પોશાકમાં શાહ પાસે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હેવાલ કહેતો હતો.

રૂકા ખુલ્લો થયો હતો અને બેઠ સધળો ત્યાં તે ઇત્યાદી કાનોમાં દાખલ થઈ વફાદાર સીનામાં બંધાયસ થયો હતો. રૂકામાં રૂકત આ શેરો હતો ‘ફરગાનાના પાદશાહનો પેગામ મને મલવો મુશ્કેલ માટેજ મારા મોટા મદદનીશ દસ્તુર જમારપને તમે જોવો છો તે હાલતમાં રવાના કર્યો છે. મને ખાતરી છે ફરગાનાના શાહનો પેગામ તેનો એલચી લઈ તમારી દરબારમાં ઉભો હશે. જ્યારે દસ્તુર જમારપ તમારા ઇરાનીઓના માર ને ધુરકા ધુરકીમાં સપડાઈ મીનતગુજરી કરતો પડ્યો હશે. પાદશાહ તારખાનનો પેગામ તેના સરદાર પાસથી લઈ દસ્તુરને સ્વાધીન કરજો. જેમ તે તમારી દરબારમાં તદખીર ને સીફતથી આવવાને નસીખવાન નીવડ્યો છે, તેમ તે મને પણ મળવાને બાયગશાલી થશે. એ મારા મોટા મદદનીશ દસ્તુર માટે શાહે કીરમાન કે સપેહસાલાર રસ્તમ કે વજીર બેહરામ વગેરે નામદારોએ કશી શીકર રાખવી નહીં.’

આ ખુલાસાથી ફરગાનાના પાદશાહના સરદાર પાસથી પેગામ લઈ વજીર બેહરામે હસ્તે એહરે દસ્તુર જમારપને હવાલે કીધો. વજીર બેહરો ‘નેકનામ દસ્તુરે ઇરાનીઓની જોયલી તુફાની ચાલ ને ભોગવેલી અજબીમાં નાખનારી હેરાનગતીનો કશો પણ ગુસ્સો લાવવો નહીં. સપેહસાલાર રસ્તમની ચાલ તે નામદારને તમો નેકનામની મોહબતમાંથી ખાતલ કરશે નહીં એવી આશા છે, અને તેની બેકીમતી શમશેરના ટુકડા થયા, તેની કીમત ભરી આપવાની કાંઈ જલદી તદખીર રચાય તેમ ઠીક.’ વજીર બેહરામને સાંભળીને દસ્તુર જમારપે (આરબ જાસુસે) મીજબામાં જવાબ દીધો, “દાનાવ વજીર, જ્યાં જન આપવાની આજી આપણે તમામ દીનદાર ઇરાનીઓએ પોતાને સર ઉઠાવી છે ત્યાં મારા જેવો નસીખવાન કોણ ઇનસાન હોય કે જે પોતાના જીગર મીસાલના પોતાનાજ દીનદાર ઇરાનીઓનાં દસ્ત ઉપર પોતાના જનનો સદકો કરે? શાહે કીરમાન, મારો વખત, વખત કરતાં પણ જલદી બેકીમતી છે. જે હોકમ હોય તે હું મારે સર ઉઠાવું. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને કાંઈ ફરમાયશ?”

શાહે કીરમાને મોહાત ને સલામ સાથ કુદા ને બદખ વચેના મેદાનમાંની પોતાની ચાલુ મુસીબત ને શીકરના એ સખુન કહયા નહીં કહયા કે જસુસ નીકલવાને ઉઠ્યો, તે વખતેજ પેલા પેહેલવાને સરદાર હસનના પેગામ લાવનારને રજા લઇ હાજર કર્યો હતો. તે વખતે ઉપર જણાવ્યા મુવાફેક અરધી રાત ગુજરી ગઇ હતી. અને ખાનગી દરબાર બરખાસ્ત થવાનીજ તૈયારી ઉપર હતી.

શાહે કીરમાને આરખ લશકરના વડા સરદાર હસનનો પેગામ લાવનારને પુરતું ને દીક્ક મનપસંદ પડતું માન અકામ નવાજ્યું. હસ્તા મોહ-
ડેની ઇજત ભરેલી જખાનથી તેના સરદાર ને એલચીખાતાંના નામદારોની ખેર આશ્રયત પુઠી. પઠી પાદશાહી રાહ રસમ તરીકાએ આરખ સર-
દારનો રૂકો ખુલ્લો કરી વજીરે વાંચ્યો, કે શાહે કીરમાને આરખ જસુ-
સને કહ્યું; શાહ તે ઉપર કેવોએક ખફા હોય એ માફક મુદ્દખ મીસાલ
જખાને બખાર્યો: “આરખ જસુસ, તે પોતાની હેમકાઇથી મારી
છાવણી લગી દુશમનાઇના ઇરાદે કદમ મેલ્યું અને મારાં લશકર, દર-
બાર ને હેવાલની છુપી ખાતમી મેળવીને તે ખખર જ્યાં તને મકસદ
ત્યાં જઇ કહેવાની ત્હારી તમેહના લોભમાં તું ગરક ગયો ને હયાં મારાં
લશકરનાં જંગીઓના દસ્તમાં ફસી પડ્યો. એવી મોતની શીક્ષા મીસા-
લની તકસીરમાં મેં તો તને એક સેહેજ ઠપકા શીવાય બીજી કાંઇ
જાતની સજા કરી નથી, કે નથી તારા બાલને મારી છાવણીમાં ઇજા
પોહોંચી, મગર મારા જેવા એક જંગી શાહને તે કેવી નામોશી પહેાં-
ચાડનારી હાલતમાં મેલ્યો છે? કે તમામ આરખ લશકર પોતાના એક
જસુસના ઇરાની લશકરના હાથ ઉપર માર્યા ગયાની અફવાએ કીના
દરમ્યાન ઉશ્કેરાયું છે તે એટલે લગી કે આરખ લશકરનો વડો સર-
દાર હસન જેવો જંગી ને નામદાર એ અફવાથી બુરસામાં આવી
ગયલો જણાય છે. આ જે કાંઇ ન ધારેલું વાદળ મારાં ઇરાની લશ-
કર ઉપર આવ્યું છે તે તારી ગફલતી ને હેમકાઇથીજ; તો તેનો નતીએ
તને તારો નામદાર સરદાર હસન નવાજ્યા વગર રહેનાર નહીં. હયાંથી

તો હાલના અમારા અરસપરસના કરારથી તું મોતની સજાથી બચ્યો છે પણ ત્યાં તારા વડા સરદારના ક્રોધથી તું બચી જાય તે માટે મને મોટો વહેમ છે.”

શાહે કીરમાને એટલો ખેંચ આરખ જસુસ ઉપર કહાડ્યા પછી સરદાર હસનના આવેલા પેગામ લાવનારને સહેજ હસ્તા એહેરે પણ ધણીજ મોહબતભરેલી ઢપે કહ્યું: “નામદાર આરખ, નામદાર સરદાર હસનને મારો સલામ પોહોંચ્યાડ ને આ આરખ જસુસને લઈ જઈ હાજર કર. એ જસુસ પોતાની ઉપર મારા ધરાનીઓએ મુસીબત ગુજારી છે કે માફી નવાજી છે, તે હંવાલ પોતાને મોહડેજ કહે તો તમે તેમ તમારા અરબસ્તાની નામદારો ને લશકરી સીપાહોની ખાત્રી થાય. હું એ બાબતમાં કલમના વજન કરેતાં ખુદ જખાનના વજન ઉપર વધારે ઇત્યાદ લાવું.”

સરદાર હસનના પેગામ લાવનારને પછી પેગામ જસુસ સાથે ઘટતાં માન મોહબતના આવકારથી શાહે કીરમાન ને તેના વફાદાર હુમશરી-કાએ રવાના કર્યા. શાહે કીરમાનને જો કે પોતાના ધરાની દસ્તુર જમારપને દુશ્મનોની ઊવણીમાં મોકલવાને બેશુમાર આનાકાની ઉપજી, પણ પછી તે દસ્તુરની આરખી જખાન ને તેના આમેહુબ આરખ બની જવાના સોગંદ લીધા ઉપર પુરતો ઇત્યાદ બેઠો હતો. જ્યારે દીન દુશ્મનના પેગામ લાવનાર સરદારને પોતાની ઊવણી બાહેર ગયલો જોયો, ત્યારે શાહે કીરમાનને મનમાં ધણું લાગ્યું કે મેં નાહક એક મોટા ને જખરા દસ્તુરને મારી મતલબ કહાડી લેવા માટે ધણા કરડા સખુનો કહી સંભળાવ્યા.

તે બાકી રાત શાહે કીરમાને હાલતી જંગની તરેહવાર અટકલ-માજ અર્ધ જગતી ઉંઘતી હાલતમાં ગુજરી: “જંગ જીતવી એટલી એક વાત નથી પણ મહબબ મુદ્દમઓની તદ્દન પાયમાલી કરવી અને ધરાનની પાદશાહાત ફતેહ કરીને નવેસરથી તેને આગલા સાસાન્યન

શાહાનશાહોની રાહરસમ ને દીન આપનથી તાજ કરવી. ફરીને જ્યાં જ્યાં દીનને જોખમ લાગે હોય ને દુસ્મનોની દીનનો ફેલાવો થયો હોય ત્યાં ત્યાં જરથોસ્તી દીનને ખાલેસ ને તકાવર કરવી ને દુસ્મનની દીનના ફેલાવાનો અટકાવ કરવાને કાબેલ દસ્તુરો ને શાજેલ મોખેદો ત્યાં મોકલીને મહજબના મોજેજ ને દીનની દાદથી આપાદ કરવાની કોશિશ જારી કરાવવી; એ તમામ મુરાદ ક્યારે બર આવે એ મારા ખુદા ?” એ અફસોસ ને શીકરનો ફટિ લ’આય તે આગળ તો તે નામદાર શાહનાં થાકેલાં ભેજાંમાં નીંદનો પડદો તણાયો.

બાળ ૩૪ મો.

. કોહુસ્તુમના કીલ્લામાં શાહજાદી ગુલશીરીના બેકરાર થઇ છે ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપર ગુસ્સો કરે છે.

જા યાદદસ્ત, જા શોધી લાવ જીંદગાનીની ખુશ આગલી બસંત, વખ જો કે જડપથી વહે છે ને દોડતી આવેછ આખરી બસંત. પેલો મોજો ધસી આવ્યો આગપર ગોયા ખાકપર ઉડતો હોય પરીખદ, આવ યાદદસ્ત લાવ પેલા ચળકતા હસ્તા દીનની વાંસલી બસંત. જોખન ખુશખોદાર વહી ગયું ગોયા ચમન રંગીલું કરમાયું મસ્તાન, ઉઠ યાદદસ્ત ખેંચી લાવ જીંદગીની દીનજન વાહલી બસંત.

“ખ્યાલો ખાલેસ ને નીરાંત ત્યાં છે, જે જીગરોએ દરકાર જાણી નથી. મોહબત ને મનલબ બંને જ્યાં એક બીજામાં ભેળસેળ, ને પછી ગમે એવી સરસ મકસદ ને મસ્તીથી જોડાઇ હોય તોપણ ત્યાં મુરાદ ફળવી મુશ્કેલ. ફરી જેઓને આપણે જીંદગીમાં મળ્યે તો મોટાં નસીબ, તે આજ્ઞા કેવી મીઠી ને પ્યારી કે તે શીતાબ મેગવવાને આપણો ગમે એવો બેકામતી મંજ નવાજવાની દરકાર કરયે નહીં, તે ક્યાં મળે જેની જીગરમાં રાતો દીન ઉમેદ કુદતી ને આતશ શેશન રહે ? ખાસ દીલની ઉમેદ તો એવી

શીરીની ધરાવતી કે તમામ દુન્યાના મંજ આપતાં પણ તે મળે નહીં તેવી મેંથી, તે ક્યમ મેળવવાનો નસીબો પામ્યે ?” આ ખ્યાલથી ભરેલાં દીલે ગુલશીરીના પાદશાહી દીવાનખાના દરમ્યાન એક ગાદી ઉપર બેઠી છે. તે પાસ તેની પોતાના જન કરતાં વધારે સંભાળ લેનારી નાજનીન આનુઓ હાજર છે. ત્યાં જોહાનની તમામ ન્યામત હાજર છે. ત્યાં તેની તકેદારી ખાતર રચેલાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના અથોરનાન લશકરના મુનંદાઓ તે મેહેલ આસપાસ ફરતા છે. ત્યાં તે શાહજાદીની પુરતી ચોકસી ખાતર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના પોતાના પાસ લશકરના જંગી મોબેદા છુપા પોશાકે રોકાયેલા છે, કે કોઈ પણ દીનદુશ્મનોથી તેના આલને પણ ઇલજમ પોહોંચે નહીં. દરરોજ તે શાહજાદીને જંગના મેદાનની તમામ ખબર પોહોંચાડી વાકેફ કરવાને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ચુકતો નથી કે બેફામીના વાંકમાં આવતો નથી. શાહજાદી જો કે એક બંધનસ કીલ્લાના મેહેલમાં કે જ્યાં ગમે એવા અબલીસી જોર ને કરામતવાજાને પણ દમ મારવાને તાકાત મળે નહીં, તેવી હાલતમાં રહ્યા છતાં મોટા દસ્તુરની કળા ને મેહરબાનીથી તે તમામ ઇરાંનની હાલતથી વાકેફગાર રહે છે એટલુંજ નહીં પણ દીન દુશ્મનો ક્યાં ક્યાં કુચ કરે છે, કેવાં લશકરો જમામ કરે છે, કેવી મકસદ ધરાવે છે, તેઓનો મેદાનમાં કેવો રંગ છે, તેથી જેટલા સામીલગારો વાકેફ નથી તેટલી તે ઇરાની શાહજાદી વાકેફ રહે છે. તોપણ તે દસ્તુરાન દસ્તુર ઉપર ધણોજ ગુસ્સો કરે છે. ‘જો એ દસ્તુર જવાનીના હોંગામ ને તેની ઉમેદના નવઆહારની તાર જેટલી પણ યાદગારી ધરાવતો હતો તો હાલ માફકની ઇરાની જંગમાં ઝુકતો ને સુસ્ત હતો નહીં. હમણાં લગી જે પણ દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં જીત ને નામદારી મેલવાઇ છે તે તમામ આહોશી ફકત શાહે કીરમાનનાં કીસમતે ને કળાકુનેહથી મેલવાઇ છે. આજે દીનદુશ્મનો દેહશતના મારયા કાષ્ટપણ ઇરાનીનું નામ દેવાને હીમત કરતા નથી તે કાશુ ફકત શાહે કીરમાનની સમશેરનો પ્રતાપ.’ આ અંદેશો બહુ જખરો લાંબાઓ હતો પણ તેટલાં તો ત્યાં ‘શાહજાદો શીંગજ ખીન

ચેહરયાર સર નમાવે છે' એ સખુનો સંભળાવતો એક નવજવાન, જેના ચેહરા ઉગર માહતાબની ખુશસુરતી ને તનબદનમાં શેરની જર્વામરદી ખીલી રહેલી, તેવા એક બખતરબંધ ધરાનીને પોતાની સનમુખ હાજર થયેલો જોઇ તે શાહજાદી પોતાના વીચારથી ખલાસી પામી. જંગી શીરો-જને જેતાજ શાહજાદીએ ઘણી મેહેરબાન ઝખાનથી તેને લાં બેસવાને કહ્યું. આ વખતે એક નામદાર ધરાની પાદશાહી તુખમના સીપાહને પોતાની શાહજાદી હજુર હાજર થયેલો જોઇ તે નામદારની બાનુ દરબાર ગબરાઇ. ત્યાં તેની બે પુરાની યુઝર્ગ દેખરેખ રાખનારી રખેવાલ બાનુઓ હાજર થઇ. આ વખતે શાહજાદી ને જંગી વચે બેઠની કેટલીક વાત થઇ.

જંગી શીરોજ ઘણીજ તાબેદાર જખાનથી શાહજાદીને સમજવા લાગો. 'ધરાનની શાહાનશાહાતનો માલક થવાનો હક મારી પેશાની ઉપર નવાજેશ થયો છે. એ સાબેત કરવાને જ્યારે પણ દસ્તુર દાદ મને પોતાની દરબારમાં બોલાવશે ત્યારે તેને હું સમજીશ. પણ હાલમાં તે હક શાહાનશાહોની શાખાથી ઉતરી આવેલાં તમો શાહજાદીને નામે જેહાનમાં ખટપટ વધારે છે. ત્યારે હું તે માટે આ રાસ્ત રાહ અખત્યાર કરવાનો ધરાદો રચું છું કે તમો દાનાવ શાહજાદીની શાહી અગર મારી સાથ નકી થાય તો મને નાહક ધરાન ને ધરાનીઓ દરબ્યાન આફત પુકવાને સખબ રહે નહીં. મારી બોલાદની શાહાનશાહાતની પાયામાલી રચાઇ, તેનો ફકત દસ્તુર તીર ને દસ્તુર જમારુપ ને દસ્તુર ધવલ જેવા મોટા જુદમગાર ને સેતમગીરોથીજ પાયો નખાયો છે. જંગી ને દાનાવ બેહદીન અમીર ઉમરાવોના મેહેલ ને જગીર ને કખીલાઓમાં દીન-આધનના તકલીદી ફતવા આધારે કમકમાટ ઉપજાવે એવા હેરેમનદી કારસ્તાન કરયાં છે, જેની દાદ કયાં લાગે જ્યાં તમામ પાદશાહતનો કાણુ મહજબના મોબેદો ને દસ્તુરોને હસ્તક હોય? લગભગ એવો સંસારી મામલો, જેનું ખ્યાન કરવાને મારા જેવા અવલ પાદશાહી ધરાની બોલાદના ઇસાનને તન મન લરજે પેદા થાય છે, તે આપણા ન્યાગાનોની શાહાનશાહાતમાં શાહાનશાહ ખુશરો પરવેઝના મોત પડીથી

જરી થયો તે છેક શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞની પાદશાહાતને દીનદુશ્મનોએ જીતી ને એ શીતુરી ટોલાની સત્તા ને આતશનો નાશ કર્યો ત્યાં લગી જરી રહ્યો. જો એ દરતુરો ને મોખેદો અગર આસમાન લગી જાહો-જલાલીને પોહોંચેલી ધરાનની પાદશાહાતના જોરેમંદ અમીર ઉમરાવ ને સપેહસાલારોના કખીલામાં સેતાનયતના બરેલા થઇને મહજબના નામે તેઓની પાકબદ બાનુઓ ને બેટાઓની નેકી ને પાકી ને નીતિનો નાશ કરનારી જુરી નજર લઇ ગયા હોતે નહીં તો તે નામદારો પોતાની મદદ ને સમશેરથી ધરાનના મુદ્દઓને એવા ગીદાંપેજ કરી નાખતે, કે ધરા-નની ખાકની એક કરચ પશુ ઇસ્લામના દસ્તમાં જતે નહીં. મગર એ શાહાનશાહાતને ઉંધી વાળનાર સેતાન દસ્તુર મોખેદોએ ધરાનનો સંગીન પાયો ધસાવ્યો, તેનો ફેજ તે આજની આપણી ખુવાર હાલત. દસ્તુર દાદ માટે હું કશુલ કરું છું કે એક શીરેસ્તા જેવો શાહાનશાહી તુખમ ધરાવનાર જુઝર્ગ છે, અને તે નામદાર કોઇપણ શીહા ડાઘથી ખરડાયો નથી, તોપણ તેને કોઇ સંગીન શકતીનો જંગી ધરાની મદદ કરવા નીકળે એ તે એક ખાલ જાણુવો. હા, તમો ખુરશેદની પેશાની ધરાવનાર શાહજીદની હીમાયતમાં સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન ફરજન, ફકત એક મોટો જંગી સામેલ છે, તે પણ ફકત પોતાના જંગી પેદ-રનો કાળો ડાઘ ધોઇ નાખવા ખાતર મુદ્દના મેદાનમાં મરદાનગી બજાવવાના હેતુથીજ, નહીં કે ધરાન જીતીને તેની પાદશાહાત ઉપર શાહ-જીદને તખ્તનશીન કરવા ખાતર સામેલ થયો છે. નામદાર શાહજીદી, ખીજો આ બેદબરેલો ખુલાસો સાંભળ, અગર મારા હક ને ઓલાદની મજાક થઇ અને શાહે કીરમાનને મારા કરતાં મોટું ને મોટું વજન અપાઇ મારા નસીબ ઉપર તરાપ મરાઇ અને મારે ખાતર પેદા થયેલી શાહજીદીનો દસ્ત તેના દસ્તમાં આપવાની ગત રમાઇ, તો હું મહજબ મુદ્દના લશ્ચકર સાથ મળી જઇ ધરાનની સમુલી પાયમાલી ને જર-ચોસ્તી દીનની ખીલકુલ જુનજુખ ઉમેડી નાખશ. મને દીન આર્ષનના નામે આપણી શાહાનશાહાતનું સત્યાનાશ વાળનારા અથોરનાન ટોળા

ઉપર એવું વેર છે કે જેવું કાંઈ પણ ખીજ દીનદુશ્મન કામ ઉપર નથી, તેથી રાસ્ત ને હકવાળખી રસ્તો જે છે, તે શીતાબીથી મારી ને તમો નામદાર શાહજાદીની ગુપચુપ શાદી કરવામાં શોખા છે. પછી ધરાનની શાહાનશાહાત મેળવવી ને આપણા ન્યાગાનોનાં તમ ઉપર તખ્તનશીન થવું એ તો જ્યારે આપણી શાદી થઈ લાગે તો બેશક તે નવાજીશ આપણા નસીબેજ લખાઈ જાયવી.”

બાળ ૩૫ મો.

શાહજાદી ગુલશીરીના શીરોજના ભરાવેલા દમ ઉપર લયાનત નાખે છે—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ત્યાં પ્રગટ થાય છે—
શીરોજ બંદીવાન બને છે.

જમીનની મારીમાં ડફનાયા કંઈ શાહ,
જેહાન જેઓથી હુંજીને માંગતી પનાહ.
જેહાન જેઓની ચશમ જોઈ કરતી અદા,
નામ સાંભળતાંજ દેતી સલામી સદા.
ના રહ્યા તેવા નેકનામો નામદાર,
તો મ્હારી ખીસાત શું, રહીશ પાયદાર ?
જીંદગી જ્યાં છે ખાક ખેલ ખ્યાલ,
ત્યાં દીનકુખાઉ દીલ કુલ થજે પાયમાલ.

શાહજાદા શીરોજની દીનદુશ્મનાઈ સમજાવનારી જીકર સાંભળતાંજ શાહજાદી ગુલશીરીનાની ચશમેમાં દીનનું દર્દ ઉઘટયું. ગોચા આદર ગોસરુપજ બની હોય તેમ તે શાહજાદી આતશના રંગમાં ઝળકી લાલ લાલ થઈ રહી. શીરોજ તરફ તેનાં નેણ એવાં તો ફરી ગયાં કે સાધારણ હીંમતનો મરદ તો તેવી કરડી શીકલનો તાજ જોતાંજ ત્યાં બેશુધ્ધી પામી પડે પણ જ્યારે તે શાહજાદીની ધરાની શાહાનશાહોના

રૂપાનોને શીરદુશ દરમ્યાન મગર થનાર જ્યાન ચાલી ત્યારે તો શીરોજ પોતાની સધળી મરદાનગી ને મુરદથી બાતલ થયો.

“ઓ ધરાનના ધરલામી કરતાં જદા જલમ પંકતીએ મેલાયલા દીનદુશ્મન ! તારી જ્યાન તારા મોહમાં રહેવી સળવાર નથી. જે સખુનો તેં જરથોસ્તી દીનની સામે કાઢ્યા છે, તેવા સખુનો મને આજે આ પહેલી વખતે ધરાનની શાહાનશાહી આલાદનું લોહી ધરાવનાર એક શાહજદાએ સંલળાવ્યા ત્યારે મને ઉપજેલી તાબુખીની હદ રહી નથી. તું મારા સાસાન્યન તુખમનું એક છું લોહી ધરાવતો નથી. તું આતશ્યા ને દીનદાર ધરાનીઓના શાહાનશાહની આલાદનો નથી. તું ધરાની દીનદાર આતશ નથી પણ ધરલામી દીનદુશ્મન કોયતો છે. તું શાહજદો નથી પણ અઝદાહ છે. મને તારી મદદથી માફ ધરાન મળતું હોય તોપણ તે મદદ ઉપર હું ખીલકુલ ધ્યાન ન.ખું છું. તારી જ્યાન સાંલળ્યા પછી હું મારી ધરાની દીનદાર કોમથી તને બાહેર કહાડું છું. હું મારી તમામ નાસીપાસી ને હારમાં નચીંત રહીશ પણ તારા જેવા કાળા ને અહેરમની ખ્યાલ ને ખવાસના આદમીનું મોહ પણ જેવાનું દરસ્ત જોતી નથી. તેં જે દીલાવરીના ડોળમાં હીચકારાનું દીલ પરખાવ્યું છે, તેથી હું આહું છું કે તારા જેવા બેદીન થયલા ધરાનીનું નામ પણ મારી કોમની તવારીખનાં પાનાં ઉપર કદી ના નોધાજો. મારી પોતાની ઉપર જોષ્ટએ તેવાં સંકટો ને સખ્તી ગુજરો પણ તારા જેવા દીનદુશ્મનોના મોહ હસતાં કરનારો બેહેદીન શખસ ધરાનની સરજમીન ઉપરથી નાખુદ થાઓ.”

ગુલશીરીનાથી આ વરસતો ધ્યાનતી વરસાદ હજી પણ ધણો સખ્ત ઢપે ચાલુ રહેતે, પણ તેટલાં ત્યાં દોડાદોડ થઈ રહી. એક પવન, ગોયા વીજલી ઝલકયા મુઆફેક આવ્યો, તે ઉપર તમામ જવાન નાજનીનોની મીજલસ સાથે ગુલશીરીનાની પણ નેઘાહ ત્યાં ખેંચાઈ, તો તમામ અગ્નિયથ થઈ રહ્યાં, કેમકે ત્યાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ગોયા ગેબથી એજમતી શીરેસ્તો નીકળી આવ્યો હોય તેમ શાહજદી ને

શાહજાદા વચ્ચે આવી ઉભો થયો. તેના તમામ દીકરાં એક સાદા ઉબળાં ચામડાનું બખ્તર, તમામ જંગના હથ્થાર સાથે પેઢરેણું હતું. સર ઉપર શમશૈરનો જરબ વટાવમાં જાય તેવું પોલાણનું તોપ હતું. તેના દસ્તમાં શાહાનશાહ નોશીરવાનની કમાન હતી. તે પોતાના આબ્યાની જાણુ આપવા ખાતર ત્યાં દીવાનખાનામાં પગ અડાલી શીરોજ તરફ જોઈ રહ્યો. શાહજાદો શીરોજ આ એકાએક એજગેશી નીકલી આવેલા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને જોઈને એવો તો ખસ્યાણો પડી ગયો. ને તનબદનથી ધુજવા લાગ્યો કે તે પોતાની જાંઘીથી હાથ ઉઘાડી ચુકો. તેના મગજમાં ત્યાં ઓચીંતા નીકળી આવેલા દસ્તુર દાદ જેવા આખાદ વીચારનાર અકલમંદથી પોતાનો છુટકો મેળવવાના તરેહવાર અડસટા ચાલ્યા છે, તેટલાંજ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે એક પોઘાર માર્યો, કે કીલ્લાની રખવાલ ફોજના સપેહસાધાર દસ્તુર બેહરામે ત્યાં કુનસ બજાવી દસ્તુર બેહરામને જોતાંજ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે હોકમ કર્યો :

“ઓ નામદાર બેહરામ, આપણા શાહજાદા શીરોજને શીતાબ સ્વાધીન લઇને જ્યાંલગી મારો ફરીને હોકમ મળે નહીં ત્યાંલગી તેને નજરકેદ રાખી શાહજાદા લાયકની ખીદમત બજાવતાં રેહવું. એ ઉપર પચાસ વઢાદાર જંગીઓની ચોકી મેલવી.”

પછી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શાહજાદા શીરોજ તરફ નેઘાહ કરી કહ્યું “ઓ બેદીન થયલા શાહજાદા ! જ્યાંલગી તમે પોતાની કામને વઢાદારી ને દીનદારીથી મદદ આપવા લાયક હાલતના થશે નહીં, ત્યાંલગી તમે અગર અમારી મેહમાનદારીનો ખુરો લાભ લેશો નહીં તો હમેશાં તમને છાજતી મેહમાનદારી મલતી રેહશે. જે સખુનો તમેએ અમારી નામદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને કહ્યા તે અગર ખુદ મારી પાસ હાજર થઈને કહ્યા હોત તો હું તમે સાથ એવી સખત ચાલ ચલાવતે નહીં, પણ જે નામદારના નામનો હરફ કાઢવાને ખીલકુલ નાલાયક, તેવા શખસને તેની હુલ્લકાઈની સજા ના થાય તો પછી દીન-દુશ્મનોને આ જેવા એકાદ બે બેખબર કીલ્લા ને તે દરમ્યાનની છુપી

રાહના બેઢ જાહેર પડીને અમારી છેલી ને બાકી ઉમેદની પાયમાલી થઇ જાય. તમોએ ધરાની પાદશાહોના મેહેલોની છુપી રાહ જાણ્યાનો લાભ લેવાનો હાલના જેવો નીચ દમ ભરાવ્યો, તેથી તમો જેવા દીન-દુસ્મનથી પણ જ્યાંદા અમારા બેદના જાણીતા મરદુમઆગરીનું કામ કરવાનો ખ્યાલ ધરાવનારને એક પણ પણ આ ફાની જેહાનનો એક દમ ખેંચવા પણ હૈયાત રાખવો જોઇએ નહીં, મગર હાલ તો તમો જીવતા રહો ને અમારી તાબેદારીમાં સર નમાવો. તમો શીતાબ એકે એક હથ્થાર ઉતારો ને સાદા આદમીના જેવો નરમ રૂનો પોશાક પેહરીને એક ખુણે પડીને તમારી જાંઘીના બાકી દીન ગુજરો.”

આ બોલતાંજ દસ્તુર બેહરામને એક ઇશારો થયો કે તેણે શીતાબ શીરોજનો કમરબંદ જે સાથ સમશેર લટકતી હતી તે ઉતારી લીધો. ત્યાંથી શાહજાદો શીરોજ દસ જળરદસ્ત સીપાહ મોબેદોના ચોકી પહેરામાં નજરકેદ આપ્યો.

શાહજાદો શીરોજ ત્યાંથી ગયો, તોપણ શાહજાદી ગુલશીરીનાની અશ્મમાંથી ગુસ્સાનો સળગેલો આતશ લગારે નરમ પડ્યો નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને જોતાંજ શાહજાદીના મગજમાં હૃદયથી જ્યાંદા ધુંધ આવી હતી પણ શાહજાદા શીરોજ જેવા ધરાનથી થયલા બેવકા ધરાની હજુર પોતાનો ગુસ્સો જાહેર કરવાને મનસાન્યત જોઇ નહીં. તે શાહજાદો જ્યારે ત્યાંથી ખસ્યો ત્યારે શાહજાદીના જુસ્સાની હદ રહી નહીં.

બાબ ૩૬ મો.

શાહજાદી ગુલશીરીના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શીતાબીથી જંગમાં ઉતરવાનો હુકમ કરે છે. દસ્તુર શાહજાદીને સમજાવી લે છે—બદખ્યામીની ફત્તેહના સમાચાર.

હર એક જામ એ શાકી શરાબ,
નોશ કરતાં પોકારે ઉમેદ આપાદ.
ઉમેદ ઉપર ઇન્સાન છે જીવ શાદ,
છે ઉમેદ ઉપરજ ઇન્સાન બરપાદ.

ગુલશીરીના પોકારી: “ઓ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ! ઝંઝૂને જવાનના દીલની પીછાન રહેતી નથી. ઝંઝૂ થયો તે મતલબનો મજબુત હીમાયતી થયો, તેને જવાનની ઉદાર લાગણી ને ખેરખાહીની કદરજાનાસી ક્યાંથી હોય? હયાં જે આપણી તમામ હીલચાલ ને જીકરમાં ફેર રહે છે તે એક ઝંઝૂ ને એક જવાન હોયાથી મત ને મમતમાં મોટી બુમખેસ મચી રહી છે. એક જહરીના સખખે જમાનાની ગણત્રીને હીસાબ ખેચીને મુરાદની બાજનો દાવ સાંધે છે. એક જવાનીના સખખે જમાનાથી ખેતંબા થઇને યાહોમ નસીબો અજમાવી મુરાદ હાથ લાવવા ચાહે છે. લાં પછી એવા ઉલટા ખવાસના બંને વચ્ચે મેળો બને કેમ ને કામ સડસડાટ ચાલે કેમ? દસ્તુરાન દસ્તુર, મને અકકલ ને તદખીરની ધીરી ને ગણત્રીની બાજ જોઇતી નથી પણ યાહોમ તકદીરની જલદ બાજ જોઇએ છે. દસ્તુરાન દસ્તુર, યાહોમ દમખદમ જંગ ચાલુ કરીને દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં આપણા નસીબાની બાજ ખેલવી જોઇએ છે. જ્યારે આપણા જંગી ધરાનીઓમાં જીવતો જોસ ને મસ્તાન મરદાનગી મચી છે, જ્યારે આપણા જંગી ધરાનીઓમાં દીનનું ઝવુન ને વતનની વશદારી ઉજળી છે, ત્યારે આપણે આપણાં લશકર દીનદુશ્મનોના દોર ને જીતનો ખરાબો કરવા ખાતર જંગમાં ખેંચે નહીં તો ક્યારે? જ્યારે લશકરમાં જોડા-

ચલો દરેક ધરાની પોતાની શમશેર ને કમાન સાથે પોતાની હૈયાતીની છેલ્લી ધડી તલગ દુસ્મનનાં મેદાનમાં લડવાને જીવ ઉપર આવ્યો છે ત્યારેજ આપણે કાંધપણુ સંગીન જીત મેળવવા જેવી જંગ મારી શકયે. ઓ મારા નામદાર દસ્તુર, મારે ખાતર નહીં તો આપણાં વતન ધરા-નને ખાતર જંગી ધરાની લશકરનાં દીલમાં દીનનો આતશ ને વતનનો પ્યાર રોશન થયો છે ત્યાં લગીમાં ઇસ્લામના ખલીફની તમામ ધારણા બરબાદ જવા જેવી જંગ મચાવો અને મારાં નસીયાની બાજીનો પાસો ફેંકો. જ્યાંલગી શાહે કીરમાન પોતાના પાક વચને વફાદાર બંધાયેલો છે અને તે નામદારનું મોટું લશકર પોતાના શાહની મુરાદ મુવાફેક જંગમાં ઉતરવાની ઉત્કટમાં છે, ત્યાંલગીમાં દીનદુસ્મનો સાથ એક જંગ એવી લડવી જોઇએ કે જ્યાંલગી જોહાનનો છેલ્લો દીન બાકી હોય ત્યાં લગી ધરાનીઆની જંગની જવાંમરદીનો અમર નક્ષ ખેંચાય. ઓ નામદાર દસ્તુરાન દસ્તુર! આજલગી સખર અખત્યાર કરવામાં કાંધ કમી વખતનો ભોગ આપ્યો છે? છેલ્લી લડાઇ પછી લગભગ પંદર વર્ષનો એક આરમાની હોંગામ ગુજરી ગયો અને આજ કમ-નસીય શાહાનશાહ યજ્ઞદેજર્દના વખતની આબોહવાનો એક સપાટો રહ્યો નથી કે નથી રહ્યો ખુશખબતીનો ખ્યાલ. હવે જ્યાં સખર ધરીને વખત ગુમાવવો, નથી અકકલને પસંદ કે નથી એકબાલને પસંદ. આજ તો આખી વીંચીને આપણો સીતારો રોશન કરવાની આપણામાં ઝડપને તેજ કરવી જોઇએ. જે જે આપણા ખેરબાહ પાદ-શાહો, હાકમે ને શાહબદા આપણી મદદે આવ્યા છે, તે તમામ નામ-દારીના કરનારા જંગીઓ ને લશકરો સાથે મહજબ મુદ્દના લશકરો ઉપર ચોતરફથી એકદમ હુમલો લઇ જઇ એક એવી નામદારી ભરેલી જંગ મચાવવી જોઇએ ને જીત મેળવવી જોઇએ કે આપણા બરહક પેગમ્બર રપેન્ટમાન જરથોસ્તની મજદીયસ્ની દીન નવેસરથી રોશન થાય અને તેના ખીરમાર થયેલા આતશકદેદ ને આતશખેદરામોમાં યજ્ઞદી નૂર તણુ થાય.”

શાહગઢી ગુલશીરીના ધણી ઉતાવળી હતી. તેના આ જોસાને સાંભળી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના જીગરમાં એક છુપો અફસોસનો શ્વાસ ખેંચ્યો. સખર ને દુરઅદેશીથી જેહાન જીતાય પણ નાસખરી ને કમઅદેશીથી જેહાન હારી જવાય, પણ કરે શું? તે નામદારે હાલની અધીરી પડેલી શાહગઢીના દીલને દર્યાફ કે દાનેશ સંભળાવીને ખેતાય કરવામાં કશો સાર જોયો નહીં. તેથી તે નામદારે શીતાય શાહગઢીના દીલને દીલાસો દેનાર જવાબ દીધો.

“મારા ન્યાગાનોના મારી ધરાની કામના ન્યાગાનોના અશો કુરો-હરોની મદદના પ્રતાપે, ઇનશાલ્લા ‘એક દમ હજાર ઉમેદ’ આ મારી નામદાર શાહાનશાહગઢી, હું શીતાખીથી આપણા રોશન સીતારાની બરકતે દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં જંગ મચાવીશ. એક મોટી જંગ તો મચશેજ પણ તેથી કાંઈ આપણા વતન કે વતનીઓની ઉમેદનો જે તે છેડો આવે તેમ નથી. જંગ, એકની જગોએ દસ મોટી જંગ મચશે. દીનદુશ્મનોની ‘લખે-બંધ સખ્યા ખેળન થઈ પડશે; મગર આપણી જીતમાં આયન્દે ફેજ શું છે, તે યજ્ઞદાનને ખબર. મારી નામદાર શાહાનશાહગઢીના હોકમને હું તો ફક્ત તાબેદારી સાથે ઉદાવનાર છું. હાલ લગીમાં મેં આપણા ખેરખાહ હાકમેને લખેલાં નામાના મને ધણા મનમાનતા જવાબનામાં મળ્યાં છે. આ મળનારી મદદને જોરે દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં આપણે આપણાં મોટાં ધરાની લશ્કર ઉપરાંત ખીજું એક મદદગારોનું જખરું લશ્કર ઉતારવાને શક્તીવાન થયા છિયે. હાલ આ વખતેજ ખુદાની કરમબક્ષેશથી એક એવું આપણું કદમ ભરાયું છે કે આપણે બદખ-બામીની જીતના સમાચાર સાંભળવાને નસીબવાન ખપીશું. નામદાર શાહાનશાહગઢી, આપણું કામ ફક્ત વતન ને દીનને દીનદુશ્મનોના હાથમાંથી છોડવી આપઅખત્યાર કરવાનુંજ છે, તો પછી તે દરમ્યાન જેટલી પણ શીતાખીથી આપણી બાજુ મેલવા જેવો સમય સફળ જણાય, તેટલી શીતાખીથી જંગના મેદાનમાં આપણાં જંગી લશ્કરની સમશેર નીકળશે તે દુશ્મનોના લશ્કરની સદંતર કતલ ચલાવશે.

મારી તો દીન રાત એજ મુરાદ માટે તે આરેહકતાલા જનાખ રયાજત ચાલુ છે, કે હું તમે નામદાર શાહાનશાહખદીની તમામ મુરાદ પાર પાડીને આપણા ન્યાગાનોતું તાજ પેહરાવી મદાયુનને નવેસરથી આપાદ કરીને તેના મોટા મહેલમાં તખ્તનશીન કરું. અગર આદમીનું ચાહવું છે મગર યજ્ઞદાનનું નવાજવું છે.”

આ રીતે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાની નામદાર શાહખદી શુભ-શીરીનાને ઉલટ ભરેલો જવાખ વાલે છે; તેટલાં કીલ્લાના રખેવાલ લશ્ચકરનો સપેહસાહાર દસ્તુર બેહરામ હાંકતો ત્યાં દીવાનખાનામાં દાખલ થયો. તેણે એક રૂકા દસ્તુરાન દસ્તુરના દસ્તમાં મેલ્યો ને કાનમાં કાંઈ કહ્યું, તેથી દસ્તુરાન દસ્તુરનું મોહખીલકુત્ર ઉતરી જઈ દીલગીર બની ગયું. તે નામદારે દસ્તુર બેહરામ ઉપર ધણી સખન નેગાહ કરી, મગર રૂકાનો બેદ જાણવાની કાલજીથી તે ખોલી વાંચવામાં રોકાયો. રૂકામાં ફક્ત બે હરફ. ‘બલખખામી ફતેહ,’ ‘દીનદુસ્મનોની તદ્દન ખુવારી.’ આ ખુશ સમાચાર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાનો ચેહેરો હસ્તો કરીને શાહ-ખદીને જણાવ્યા. શાહાખદીએ ફતેહની ખુશાલીમાં દસ્તુરાન દસ્તુરને બેશુમાર તારીફ કરતાં પોતાને હસ્તકના ખખનામાંથી એક ઉમદા સરોપાવ નવાજ્યો. પાદશાહી રાહ રસમ જળવવા ખાનર આ સરોપાવ કબુલ રાખ્યો પણ તેવો સરોપાવ કબુલ રાખવાની તે યુઝર્ગ દસ્તુરની કાંઈ ખાયશ હોય? છેલી જંગમાં તેની પોતાની જહોજલાલી ને ગંજની હરાજ થઈ તે એટલી બેકાંમતી ને કબીલામાં કદીમથી ઉતરી આવેલી હતી કે તે નામદારે તે ખોહયાની યાદગારીમાં પોતાની બાકી જીંદગાની એક અદના મીસાલે શુજારવાની નેમ લીધી હતી.

આખ ૩૭ મો.

બદખખામીની ફતેહ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે કેવી સીક્રતે મેળ-
વવાની આજી રચી હતી, ત્યાંની નવી પાદશાહત.

અરે આ હસ્તી પર છે હોનારત જલાદ,
હોનારતનો આદમ શીકાર એક બાદ.
જ્યાં છે કરાંમત હોનારતની આબાદ,
ત્યાં છે ઇન્સાન બરઉમેદ બરબાદ.
ના મગજમાં ખ્યાલ તે ખ્યાલ અવલ,
હ્યાં તો આદમ, યજ્ઞદાનનો મવકકલ.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને બદખખામી ફતેહ કરયા વગર ઇરાનીઓની
જંગનો પાયો નખાય નહીં એ ખ્યાલ એટલો મગજમાં મજબુત લડત
ચલાવતો રહ્યો હતો કે તે પાયો નાખવાનો રૂકો નામદાર શાહે કીર-
માનને રવાનો કર્યો, પણ તે નામદાર, પોતાની દરબાર ને આદર-
ખીજાંનના સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજાન સાથે એકમત નહીં થયાથી
તે તદખીર પાર પાડવામાં નાખતી થઇ; પણ તે ધીલ કે નાખતી ઇરા-
નના માહાન દસ્તુરને પચાંદ પડી નહીં, એટલુંજ નહીં પણ તેના
સખુન ઉપર એ બેદરકારી વપરાયાથી તે નામદારે ઓરપણુ બેઇજતી
થયા જેવો પોતાનો હેવાલ જોયો. શાહે કીરમાને તેનો બોલ, તે કેવો
કીંમતી ને વતનની ફતેહનો મુખ્ય આધાર રચનારો છે, તે દુરઅંદેશી
વાપરી સમજી શક્યો નહીં, તેથી તે ફતેહનો નસીબો પોતેજ પોતાના
લશકરના એક ભાગથી મેલવવો, એ પકડો મનસુબો કર્યો. આ
મનસુબો રચ્યામાં તે નામદારે પોતાના તમામ મોબેદાન મોબદ, જેઓએ
દીન ખાતર તનબદન ઉપર લડાઇનાં હથવાર લટકાવ્યાં હતાં, તેઓની
દરબાર બરીને બદખખામીની ફતેહની બેશુમાર જરૂરને સંગીન
દાખલા દલીલથી પુરવાર કરી. પછી જેઇ લેવી મહજબ ખાતરની
જંગ જુમબેશ. આ જંગની મસ્તીમાં આવેલા મોબેદ લશકરમાંથી

પાંચ હજાર નવજવાનો પોતાના કસાયલા ને ખાનદાને બહમનખાદ ને શીરૂ જેવા જંગી ધરાની ન્યામનોના ઉંચા તોખમથી ઉતરેલા જવાન સરદારો સાથે છુપા જમીન ખાતેનના માર્ગે બદખ્યામી ઉપર કુચ કરી જાય, ને શીહા શખને વખત દુશ્મનોનાં નચીત પડેલાં લશ્કરને કાપી નાખે ને ક્યાનીઓના પાયતખત શહેરનો કબજો લે. આ મસલહત માફક દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતે લશ્કરને છુપી જમીન ખાતેનની રાહે છેક બદખ્યામીના કીલ્લામાં ઉતરવાના નાર્કા લગી લાઇ ગયો. જ્યારે કીલ્લાની છુપી રાહનો સખત સંગ દરવાજો ખુલ્લો, ત્યારે વખત મધરાત ગુજર્યાનો થયો હતો. રાત પણુ એવી કાળી કીલ્લાન કે તે શીહાઇ ગોચા દીવાલ હોય એ રીતે રોશન ચશમને જોવાથી ગફલત બનાવતી હતી, તેવી શીહા રાતે તે કીલ્લામાં નચીત પડેલું આરમ્મ લશ્કર, ધરાનીઓની તેજ શમશેરથી ગોચા હલ્કારીમાં ખેજનનો હીંગામ આવ્યો હોય તે મુવાફેક બોલ બોલતાં કપાઇ સાફ થઇ ગયું. એક પણુ આરમ્મ સ્વાર બચીને પોતાના ખલીફ કે વડા સરદાર હસનને પોતાની ઉપર ગુજરેલી આફતનું ખ્યાન સંભળાવનાર રહ્યો નહો. એવી સીફતથી એ કીલ્લા દરમ્યાનની જંગ ચલાવ્યામાં આવી હતી કે તે તમામ લોથના કુંગરોના કુંગર તે ધરાનની કદીમ રાજધાનીમાં કોઇ રોગ ફાટી નીકળે નહીં તે માટે તેની ઉત્તર બાજુનાં જંગલમાં ખાડા ખોદાવીને તે માહે હોમાવી દીધા હતા. આ જે તારીફ લાચક કદમ ભરાયું હતું તે એવાં તો સવખતે કે ફહમંદીથી બદખ્યામીનો ધરાની લશ્કરે કબજો લીધા પછી ફરગાનાનો પાદશાહ તારખાન પોતે પચાસ હજાર જખરા જંગી લશ્કર સાથે ધરાનની મદદે આવ્યો. તે નામદારને ત્યાંજ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ તરફથી છાવણી નાંખી રહેવા ને આગળ એક પણુ કદમ નહીં ખસવાની ખાયશ જણાવતો રૂકો મલ્યો. બદખ્યામીમાં તે નામદાર પાદશાહે પોતાનાં તમામ લશ્કર સાથે ઉતારો લીધો. એ રીતે ધરાનના મેટા દસ્તુરેબદખ્યામીનું ક્યાની પાયતખત શહેર પોતાની મકસદ મુવાફેક પોતાના ખાસ કબજામાં લીધું.

આ મોટી ફતેહ થઈ, અને દરેક જીવતા ઈરાનીના દીલને ખુશાલ બનાવ્યું. પણ આ બનાવ જાણવાથી હાલ તુરત તો શાહે કીરમાન પણ બેનસીબ છે, તો પછી આરબ લશ્કરનો વડો સરદાર એ ખબરની માહિતી તે ક્યાંથી પામે? અને જ્યારે એ ખબર બદખબામી પાસ મોટા જંગી આરબ લશ્કર સાથે પડેલો વડો સરદાર ને તેની મેહમાગીરી ચાખતા ઇસ્લામીઓના ખલીફનાં એલચીખાતાંના પીરાનપીરો ના જાણે, સારે ખલીફને તે ક્યાંથી એ આક્રમણ સમાચારનો ફકો મળે? એ રીતે બદખબામીમાં જો કે મોટો ફેરફાર થઈ ગયો, આજ તમામ ત્યાંનું આરબ લશ્કર કપાઈ જઈને દસ્તુર દાદના ખાસ મોખેદ લશ્કરમાંનું પાંચ હજાર જંગી સીપાહોનું લશ્કર ને પાદશાહ તારખાનનું પચાસ હજાર સીપાહોનું લશ્કર ઉતારો લઈ પડ્યું છે, જેઓની ત્યાં થયેલી ગીરદીથી તે ફળવંત લત્તા ગોચા બાગે બેહસ્ત મીસાલે રામશની ભરેલા થયા છે. આજે ત્યાં જંગીઓ રાતદીન જંગના સરોદ ગાઈને પોતાની દીલાવરીના દોર તાળે રાખે છે. આજે બદખબામીનો આગલોજ દમામ ને દબ્બમો મારે છે. ત્યાંના ખીરમાર આતશખાનામાં ફરીને ઝંદ કલામો ને પદોનાં ભંત્ર મંત્ર ચાલ્યાં છે. ત્યાં ફરીને પાક મજદીયસ્ની દીનનો પ્રતાપ ખીલવનારી યજ્ઞસ્નેની ખુદાઈ બંદગી મંડાઈ છે. ત્યાં મજદીયસ્નીઓ સુદરેહ કુસ્તીના નરો પખોરી અહેરેમન શયતાન ઉપર ત્યાનત વર્ષાવે છે. જ્યાં ત્યાં જરથોસ્તી રાહ રસમ ને મહીમા તાળે થયો છે. હયાં એવી તો હુશ્યારી રખાઈ છે કે ત્યાંથી જતા આવતા આરબ જાસુસો વટીકે આ મોટા ફેરફારનો સેહેજ પણ ઇસારો પામવાને બેનસીબ રહ્યા છે. વળી કીલ્લા બાહર જે સેહેજસાજ ચોકી રહી છે, તે આરબ જખાનના જાણુનાર ને આરબ રાહરસમના માહિતગાર ને આરબ બરાબર આરબ પોશ્તાકમાં રહેનારાઓની છે, એથી જે પણ બાહર છે તે અસલની રીતનું નહીં પણ નવી ઇસ્લામ રાહ રસમનું છે ને લશ્કર પણ આરબ પડ્યું હોય, ને શહેરની જાળવણી ઉપર પણ આરબ લશ્કર ને અમલદારો હોય એવો દેખાવ છે. એ પ્રમાણે

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની મુરાદ મુવાફેક જમાનો હાલ તો વફાદારીથી સહ-
સહાટ સીધો ચાલ્યો જાય છે.

બાબ ૩૮ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ શાહજાદી ગુલશીરીનાની દરબારથી રૂખ-
સદ લે છે, તે દરમ્યાન દસ્તુર જમારખ આરખ પોશાકમાં
આવે છે—તેને જોતાં શાહજાદીને ઉપજેલી દેહરેશ.

ખુવાબમાં જીવવું, ખ્યાલમાં ખીલવું આજ મહારી જીંદગાની,
એ કંઈ કીસમની સરસ રંગીની છે મુસાફરી જંગ મેહમાની.
હા: હા: ઉમેદમાં અટવૈ અટવૈ ગર્મ થઈ પડી જવું દંડું,
ધક્ક એ હોય હૈયાતીનો તો એ ધક્ક પર થન્તે કુરબાની.
અરે આશનાઈ ચમનમાં પડ્યો તો ઝેરની જામ કરી છે નોશ,
હા: હા: ઝેર પચાવી પચાવી પાલ્યો પીંડ ના થઈ તોયે શાદમાની.
પોલાદ સાથ મોમ કયાં મલશે, સમજમાં ઉલટૈ અકલ ખાસ,
હા: હા: અકલ થઈ ના સ્વાર અમલપે જ્યાં ઉલટી આશમાની.
અરે અફસોસ હતો ભલો આતશમાં જળવા સંબંધી આશાન,
હા: હા: અફસોસે જળરો અટવાયો મુરાદ મેદાન રસ્તમ ધરાની.

બદખબામી ઉપર લશકર મોકલ્યા પછી જ્યારે દસ્તુરાન દસ્તુરને
શાહજાદી ગુલશીરીનાની જનાબ શાહજાદા શીરાજને આવ્યાની તે ત્યાં
તે નામદાર શાહજાદી જનાબ બેઅદબ ગુફ્તેગુ કર્યાની ખબર પડી,
ત્યારેજ દસ્તુર શીતાબ પોતાની છાવણી માહેના છુપા માર્ગથી શાહજા-
દીના મહેલમાં નીકળી આવ્યો હતો અને તે બેઅદબ શાહજાદાને મોટી
સીફતે પોતાનો બંધવો બનાવી લીધો હતો, તેથી જે બદખબાની ફતેહના
ખુશ સમાચાર તેને પોતાની છાવણીમાં મળ્યા જોઈએ તે, શાહજાદીના
દીવાનખાનામાં મળ્યા હતા. તે પોતેજ પોતાની નામદાર શાહજાદીને

જાલજાવવાનો નેક નસીબો પામ્યો હતો. પણ આ રૂકા આગળ જે દસ્તુર બેહરામ ઉપર કફ થયો હતો અને તેનો ચેહરો ઉતરી ગયો હતો, તે ખચરથી પોતાની શાહજાદીને વાકેફ કરીને આ ખુશ હીંગામમાં નાખુશ કરવાને દસ્ત નેયું નહીં. તે તેના મોટા અજમાયશી દીલને દીલગીર કરનાર સમાચાર તે પેસો જંગી શીરોજ, દસ્તુર બેહરામ ને તેની સાથના જોરેમંદોના પંજથી છટકી ગયા સંજંધી હતા. શાહજાદો શીરોજ એક એવો દીલાવર ધરાની શમશેરનો મારનાર હતો કે તેનો જોડયો આજ રૂકત દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ થાય તો થાય. બાકી સપેહસાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન પણ તે પાસ વટાવમાં જતો. આ રવેસના જંગી ખવાસનો જવાંમરદ છતાં, તે તમામ ધરાનના ખુણે ખુણાં ને છુપા માર્ગો જાણતો હતો. તે કાબેલ પણ એવો હતો કે તેની સલાહ ને મસલહત લીધા વગર કોઇપણ ધરાનનો બાહોશ દસ્તુર રહેતો નહીં. એ શાહજાદાને આજ પંદરથી વીસ વર્ષોની ધરાનની હાર ને બરબાદીની અજમાયશ મળી હતી. એ ધણી નાની ઉમરથી ધરાની જંગી ઉમરાવો ને સરદારેની તાલીમ હેઠળ જંગમાં ઉતર્યો હતો. એણે ધણીખરી તમામ છેલ્લી જંગ દરમ્યાન પોતાની શમશેરથી ફતેહમંદ બાજી મેળવી હતી. જંગે દાદસીયામાં એ શાહજાદાએ એવી શમશેર બજાવી, કે તે માટે સાચા વક્રાસને મોહથી પણ વાઃ વાઃ નીકળી પડી હતી. એક ધરાનીની તારીફ સાંભળતાં સાચા સાથના ખીજન જંગી આરબો દરમ્યાન બરબર ચાલી હતી; એવો શીરોજ ધરાની જંગીઓ દરમ્યાન એકેકો નર હતો પણ જ્યાં મોહોબત ને મતલબ આવી ત્યાં ક્યાં બાહાદુરી ને મોટાઇ ફાવે? આ એક શાહજાદો એવી છુપી જગ્યાએ નહાસી જઇ પોતાનો જન બચાવીને ધરાનની પાયમાલી લાવનાર ને શાહાનશાહાતની તારાજી કરનાર નેહાવંતની જંગ પછી રહ્યો, કે તેની હૈયાતીની કોઇને ખચર રહી હતી નહીં. ત્યારેજ ધરાનની શાહજાદી ગુલશીરીનાએ શાહે કીરમાનને પોતાનો દસ્ત બક્ષવાનો કોલ આપ્યો. હવે જ્યારે શાહે કીરમાને પાદશાહાત, એશઆરામ ને ખુશ

ખુશાલીનો ભોગ આપીને ધરાનને છોડવવાનું બીકું ઝડક્યું ત્યારે બીજા જન બચાવી ભરાઇ બેઠેલા ધરાની શાહજાદા, સરદારો, સીપાહો, દસ્તુરો, અમીર ઉમરાવો ને દાનાવો આજ પોતાના વતનને મદદ કરવા ને પોતાના મહજબ ઉપર જનફેશાની નવાજવા જાહેરમાં આવ્યા, ત્યારેજ જણાયું કે હજી પણ હજારો પાદશાહી ખેશકખીલાના, જંગી ખેશકખીલાના, દસ્તુર ખેશકખીલાના, સરદાર ખેશકખીલાના વગેરે ઉંચા નામીયાં ખાનદાનના વફાદાર ધરાનીઓ હૈયાત છે. એ રીતે આ શાહજાદા શીરોજની પણ હૈયાતી જણાઇ આવી; પણ હવે એના હક ઇલાકા ને ખેશની વાત ઉપર કાંઈ વીચાર કરાય ! એવો વખત હતો નહીં. હવે તો જે વખત હતો, તે ફક્ત એકદીલ ને એકમતે જંગ કરીને પોતાના વતનને દીનદુશ્મનોના દસ્તથી જીતી લઇ તેના લશ્કરને એવી શીકસ્ત આપવી જોઈએ કે ફરીને મુદ્દઓ પોતાનું સર ઉઠાવવાને લાઇલાજ રહે. આ હેતુ અમલમાં લાવવાનોજ વખત, ત્યાં અગર શાહજાદો શીરોજ એક સર નહીં પાંચ સર લાવે ને જે દસ્ત નહીં પણ બાર દસ્ત લાવીને દમ મારે, તોય તે ઉપર અમલ કેમ થાય ? બ્યારે એક જંગી શાહે ધરાનની કદીમ મોટી શાહાનશાહાતની એક તનહા શાહજાદી ઉપર મેહેરખાત થઇને ખરા ખાલેસ ધરાનીનું દીવ ને જુરસો દેખાડ્યો અને દીનદુશ્મનો સામે થવાને પોતાના મોટા ખાનના ને મોટા લશ્કરને ભોગમાં મેલ્યું, ત્યારે શાહજાદા શીરોજની જખાનને વજન શું મલે ? તેની ચાલ પસંદ કેળુને પડે ? પણ શાહજાદાને પોતાનો હક મેલવવા ને તે સાબુત કરવાની હીંમત મોહજતે બક્ષી હતી. શાહજાદી ગુલશીરીનાની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભળીને તેણે શાહે કીરમાનનો નસીબો લુટી લેવાની બાજી રચી. તેણે જેવી બાજી રચી, તેવી બાજી રચવા જેવી તે હેમકાઇ કરે એવો તો શાહે કીરમાનને ખાત્ર પણ હોય નહીં, તોય જેવો હક તે સાબેત કરવાને તૈયાર, તેવો હક જે સાબેત થાય તો શાહ પોતેજ એક ધરાનીના મોટા દીલથી બક્ષવાને તૈયાર થાય તેવા ખાલેશ ખવાસનો ખરો શાહજાદો શીરોજ અગર

અવલ શાહે કીરમાનને મલ્યો હતે ને પોતાના હલકા કે ઉમદા ખવા-
સથી પોતાના ધરાનની પાદશાહી ઉપર પોહોંચતા હક માટે જીકર ચલાવી
હતે તો તે પોતાના હકમાં કાંઈ જુદોજ કરાર થયેલો સાંભળતે; પણ
તેનું મન સખર અખત્યાર કરી શક્યું નહીં. તે બેસખર થયો. એક
નવજવાન શાહજાદી, જેનો રાતોદીન ખ્યાલ ફક્ત ધરાનની શાહાનશાહત
મેલવવી, દીનદુશ્મનોની ખુવારી કરવી, જરતોસ્તી દીન આપનને નવે-
સરથી તાજી કરવી; ફરીથી પાક આતશખાનામાં મજદીયસ્તી દીનના
ભણતર મંત્ર ને ગાથાનો મહીમા ગળવવો, ફરી નવેસરથી માથ-
વાણીનો યજ્ઞદી ઝળકાટ ઝળકાવવો, ફરી નવેસરથી પોતાના આતશ
બહેરામોના પાક મકાનોમાં મજદાનું રોશન નુર બરપા કરવું, તેજા
અબ્જાય દીનદારીના ખ્યાલે મસ્ત ને વતન પ્યારે ચકચુર શાહજાદી
જનાખ હાજર થઈને દીનદુશ્મનોની દીન અખત્યાર કરીને ધરાનની
સદંતર ખુવારી કરવાનો દમ ભરાવવો! એ ધરાનીના નામને નામેશી
લગાડનારી જખાનદરાજીથી તે કેવો મુસીબતમાં ગીરફતાર થાય ને કેવી
મીસકીન હાલતમાં પોતાની જાંદગીનો છેડો બેચ, તે બાબેતો તે શાહ-
જાદાને કશો ખ્યાલ રહ્યો નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ જેવાની દુર-
અદેશમંદ જીકરી કે ‘અવલ શાહી પાછલ જંગ’ તે સામે જે શાહ-
જાદીએ પોતાના દીલની નાપસંદી જણાવી. જ્યારે શાહે કીરમાન ધરા-
નની શાહાનશાહત જીતીને દીનદુશ્મનોને ધરાનની તમામ સરખમીન
ઉપરથી નાબુદ કરે અને પોતાના ન્યાગાનોની શાહાનશાહતનું તાજ
પેહરાની તખ્તનશીન કરે ત્યાર પછીજ શાહી મુઆરકની ક્રીયા ને રંગ
રામશની થાય! એ કરાર કરે, તે શાહજાદીનો વર્ષોલગી છુપાઈ રહેલા
શાહજાદા શીરોજે કાંઈ પણ અકલમંદ અટકલો કરેલો નહીં, નહીં તો
તેની જવાંમરદી ને દુરઅદેશીનો બેશક એક અવલ આપનો ધરાની,
પોતાની હદ એલંગી દીન મેલી દઈ પોતાની મકસદ મેળવવા માટે
એદીન થવાનો કાજો ડાઘ પોતાની પેશાની ઉપર ખેંચતે નહીં. આ
શાહજાદો શીરોજ પોતાની હેમકાઈએ ફર્યો અને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો

બંધવો થયો પણ તે ધરાનથી જખરો માહીતગાર, તેથી જેવો તે કોહે-
સ્તુમના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના મેદાનમાં આવ્યો કે ત્યાંના છુપા માર્ગ
ઉપર કદમ પડતાં, તે પોતાના ચોકી પોહોરા વચ્ચે લગાર વાંકો વળ્યો.
એક પણ વધુ ને ત્યાંનો તે પથર ઉંચકાયો. એકજ અવાજ ને ધપ-
કારો અને શાહજાદો શીરોજ જમીનમાં ગરક! પેલા દબન જખરા જંગી
મોઝેદોએ ધણી પણ રીતે ખોલ્યો. ચારે દીશા તરફ જોસ્તેજી કરી પણ
શાહજાદો શીરોજ ક્યાં પણ હોય? જાણે જમીન ફાટી તે ગરક ગયો,
તેવોજ ખ્યાલ લઈ તેના ચોકીદારો પોતાના સરદાર પાસ ગયા. સરદારે
તે વાત જાણી, જે પછી તે ખખર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના કાનમાં
પડી. આ ખખરે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના દીલની એકે એક રંગમાં લખ-
લખું ચઢ્યું. તે નામદારે પોતાના દુરઅંદેશાર્થી શાહજાદા શીરાજના
છુટી જવા ઉપરથી શાહજાદી ગુલશીરીનાની રોશન બાજીને ખલલ થયલી
જોઈ, પણ હવે તેના દસ્તમાં જે બાજી છે ને મગજમાં જે અંદેશો
આવ્યો, તે ફક્ત જંગ ને તેની રચના છે. હવે દસ્તુરાન દસ્તુરને
શાહજાદી ગુલશીરીનાની બેસબરી અખત્યાર કરીને એક જેહાન ઉઠલ
માઠલ કરનારી જંગ મચાવ્યામાં જે તે સાર જણાયો છે. દસ્તુરાન દસ્તુર
દાદ ઉપલા સંગીન બોજાથી ઘણો ગભરાયલો શાહજાદીની રજા માંગી
પોતાની છાવણી તરફ જવાને ઉડ્યો; તેટલાં ત્યાં કોહના રખવાલ સાથ
એક આરબે આવી તે નામદારને કુનસ બગાવી. આ આરબ કોઈ
નહીં પણ ધરાન સરજમીનનો પેલો જંગી દસ્તુર જમાસ્પ હતો. તે
ફરગાનના પાદશાહ તારખાનના ખીજા પેગામ સાથ લાજર થયો. શાહ-
જાદી ગુલશીરીના તેને ખરો આરબ સમજીને ચોંકીને ઉઠી. તે નામદારે
તો એમજ જાણ્યું કે દીનદુસ્મનોને તેના છુપાં મથકની ખખર પડી
અને તેઓનું લશકર આવી લાગુંજ. જસુસનો તમામ તાજીમ તવાજો
ને ઢપછપ એક ખરા આરબ રવેશ હોયાર્થી તે શાહજાદીની દેહેશતનો
ખાર રહ્યો નહીં પણ તેટલાં દસ્તુરાન દસ્તુરે, તે નામદાર શાહજાદીને
એક બેદી નીશ્ચાન કરી, ત્યારેજ તે ધરાનના તખ્તની ઉમેદવારના

દીલને સખર મળી. દસ્તુરાન દસ્તુરે આ વખતે ત્યાંની ઓરત મીઠલસ બરખાસ્ત કરી.

બાબ ૩૬ મો.

શાહજાદી ગુલશીરીના, દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ને દસ્તુર જાપાસ્પ ત્રણે નામદાર એકાંત મસલહતગાહમાં.

“તમામ બેદ પામ્યો છું યાર ગર એકબાલ મુશ્કેલાત બાકી છે, કીનારા લગી આવ્યો સલામત ગર મુરાદ મુલાકાત બાકી છે. જીંદગી શીદા રાખી થયો શરીફ ગુલામી એખત્યાર કરતાં વતનનો, જ્યાંલગી એક જીંદ લોહી ધરાવતી આ ધરાની હૈયાત બાકી છે.”

શાહજાદી ગુલશીરીનાને એકાંત જોતાં દસ્તુર જાપાસ્પે કદમબોશી કરી. તે જંગીએ બેશુમાર ઓજરખાહાથી પોતાની બેઅદબીની માફી ચાહી. પછી બોલ્યો: “ઓ નામદારોના નામદારની યાદગાર શાખા! અમારી યજદી ઝળકાટ ધરાવનારી શાહજાદી! મારી બેઅદબીની દર-ગુજર કરજો. આપણી મકસદને ખાતર મને મારા ખરા ધરાની પોશાકથી જુદા પોશાકમાં મેલવો પડ્યો છે. એ બારી તકસીરમાં ગીફતાર થઇને મેં મારા મરહુમ ન્યાગાનોના રવાનને નાખુશ કર્યાં છે, અને હું પણ ચાહું છું કે મુદ્દની શીકલ એખત્યાર કરવા ખાતર કોઇ દીનદાર ધરાની મારી ગરદન ઉપર પોતાની શમશેર લગાવે ને મને મારી તકસીરની સજામાં બેજાન કરે. એ દીનદુસ્મનના પોશાકમાં મારી બેહોરમતી તો બેશક બરહક થાય છે કે જ્યાં ત્યાં મને ધરાની-ઓના પંજનો જબરો સ્વાદ ચાખવો પડે છે. નામદાર શાહજાદીને આ જંગની દેહશત રોશન હશે કે આપણા આ કોહેસ્તુમ ને આદર બીજાનની તમામ સરજમીન દીનદુસ્મનોના એક જબરાં લશ્કરે ઘેરી લીધી છે. આ બેદ મને મળ્યો છે, તેનો સખખ, હું પોતે એક

આરખ જસુસ છું. આ લશકર આજની નહીં પણ કાલની શીઠા રાતે
યાને પોતાના ચાંદના નવા દીવસે શમેખુન મારવાને નકી વીચાર કરી
રહું છે. પાદશાહ તારખાનનો પહેલો પેગામ મેં દસ્તુરાન દસ્તુરને
પોહોંચાડ્યા સાથ જે બદખ્યામીની ફતેહ ને કબજે થયેલો જણાવ્યો,
તે આજ ને કાલ આપણા રોશન એકબાલ જાણુવા. આ મોટાં શહેર
ને કીલ્લામાં અગર આપણે તમામ જણ હયાંથી છુપી રાહે નીકળી
જઈ ત્યાં પોતાનું મથક બનાવ્યે તો દીનદુસ્મનોને હયાંના હયાં ગુંચા-
યલા, ગુંચાયલા ને શીકરત હાલ મીસાલના સરગરદાન રોકી શક્યે.
વળી જે એ આરખ લશકરને એ ખ્યાલમાંજ રાખવાની તજવીજ કયે
કે જે શાહજાદીના નામે ને હકે આ ધરાની લશકર જંગમાં ઉતર્યું છે,
તે નામદાર શાહજાદી હયાંજ પોતાનું છુપું મકાન રાખે છે, તો તેથી
આરખોના ખલીફની આ મકસદ કાયમ રહેશે કે 'જેમ બને તેમ હક-
દાર શાહજાદીને પકડી યા તો જીતી લેવાની તજવીજ કરવી કે પછી
આ સઘળું ઉઠેલું તોફાન ખીલકુલ નરમ પડશે.' ”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાનો ધરાદો જણાવ્યા પહેલાં પાદશાહ
તારખાનનો પેગામ વાંચ્યો. તેમાં તે નામદાર શાહે પોતાની બુઝેર્ગ
ઉમરને લીધે પોતાના વડા શાહજાદાને સઘળાં લશકરની સરદારી આપીને
પોતે પોતાના પાયતખ્ત શહેર તરફ રવાના થયેા, તે માટે દરગુજર
ચાહી હતી. ખીજું તે નામદાર શાહે પોતાની અજમાયશના આધારે
હાલની જંગનો હીંગામ અગર ધરાનના બાજમાં કમનસીબ ઠયેા ને
ધરલામી સમશેર ને જંગ દરમ્યાન નામદારી ઝાંખી પડી, તો ધરાન
હમેશાંનું ધરાનીઓના દસ્તથી ગુમ થયું અને જરથોસ્તી મહબબ ને
મોખેદોની બરબાદી થઇજ, એવો ચોકસ વીચાર જણાવ્યો હતો. પાદ-
શાહનો આ તર્ક તો દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના મનમાં આજ લગભગ
ત્રણ દીન ને રાત થયાં આગળથી બાંધી રહ્યો હતો. તે તર્ક દસ્તુર
જમારપ ને શાહજાદી ગુલશીરીનાએ ખુબ ગોર કર્યો. શાહજાદી ધણી
મદમપણે આ સખુનો બોલી :

“આજ પંદર વર્ષો થયાં લગભગ તમામ ધરાનના પગભર થયલા દીનદુસ્ખનોનો દોર નાખુદ કરવાને ખુદ ખુદાવંદ શીવાય કોઇમાં તાકાત નથી; લગભગ ધરાનના સઘળાં શહેરોમાં ઇસ્લામી શમશેરે પોતાના ત્રાસે પોતાની ઇસ્લામી દીન આશકારા કરી છે, અને હુગરો હુગર આતશકંદેહ ને આતશખાના જમીનદોસ્ત કરી નાંખ્યાં છે. મોટાં શહેરોની ખલકોની ખલકોને કતલ કરી નાખી છે, જેઓએ દીન કબુલ કરી નથી ત્યાં પોતાની શમશેર એવી તો નાતરસ ચલાવી છે કે આજ તે તમામ સરજમીન વેરાન થઇ છે. જ્યાં જોરેમંદ ને જંગી કામ વસતી હતી ત્યાં આજ જંગલી હેવાનોએ મકાન કરયાં છે. આ જે ગજબ ગુજર્યો છે, અને તે દરમ્યાન કોઇ જાતનો અટકાવ મળ્યો નથી તેથી એ દીનદુસ્ખનોની કામ પોતાના જોર ઉપર મુસ્તાક રહી છે. તેનો પુરતો લાલ લેવામાં આપણે ખુબ તદ્દમીર રચવી જોઇએ. જ્યારે આપણને છુપી ખબર મળી છે કે ધરાનીના લોહીના તરશ્યા આરખો આપણા ક્યાની કીલ્લા આસપાસ ફરી વળ્યા છે અને આપણી હાલ આ જખાન ચાલે છે, તેને ચોવીસ કલાક ગુજરીને પુરા થાય યા ના થાય તે આગળ શમેખુન મારીને આપણી સમુલ્લી પાયમાલી કરવાને હરાવ કરી ચુકા છે; ત્યારે માફ મન ફક્ત અવલ આફતમાંથી મારી પુરાણી કામને બચાવી આ કીલ્લા ને આદરખીજનથી શીતાખીની તાજુખીની હદ ના રહે એ ઝડપે હયાથી તેને કુચ કરાવી ખીજ બચાવવાલા કીલ્લામાં લઇ જવી જોઇએ. આ નામદાર કરામત ભરેલા દસ્તુર દાદ, અવલ વગર પણ ખોહવે આપણા તમામ ધરાનીઓને બચાવ, બચી જાય તેવી તદ્દમીર ને અંદેશો રચ. જે તેમ ના થતું હોય અને કામ તદ્દમીરથી દીનદુસ્ખનોની ધારણાની સેતરંજ ના ઉલટાતી હોય તો શીતાખીથી આપણાં શમશેરના મારનાર અથોરનાન લશકરને મેદાનમાં ખેંચ અને છેક નજદીકમાં આવીને આરખ લશકર આપણા ક્યાનીઓના જુનામાં જુના કીલ્લાની તારાજ કરે તે આગમચ તેની રાહ બંધ કરાવ. પછી નામદાર શાહે કીરમાનને

શીતાબીથી આપણી તરફ પોતાના મોટાં લશ્કરમાંથી આપણો હાલ નીલાવ થાય તેટલો એક જંગી ભાગ આપણી મદદે મોકલી આપે તેવો પેગામ પોહોંચાડ હું તો વગર વેહેમે આ ખ્યાલ કરું છું કે આપણા દીનદુશ્મનોએ ખબર જ્યાંલગી આપણા કોષ બેદીન થયલા ધરાનીને મોટી લાલચ આપી ફેડયો હોય નહીં ત્યાંલગી તો જીનહાર કીલ્લાની છુપી રાહ કે ગુપ્ત બેદ પામી શકે નહીં. હું તો હમેશાં આ મારો મકમ ઠેરાવ જણાવી ચુકી છું કે ખલીફ ઓમર જેવો, આદમીના બેદને ફકત તેના કારોબાર ને ખટપટ સાંભળીને પામી જનાર દીનદુશ્મન, ધરાનીઓ ઉપર એક એલચીખાતું રવાના કરીને દાનામના પેગામનામાંથી ઉઠેલી જંગને સમાધાન કરવાની આશાન રાહ અખત્યાર કરે એવો વીચાર રાખવામાં ગોયા આપણે પોતાને હાથે તારાજ થઇ જવા જેવો દાવ ચલાવ્યે છીએ. આજ જ્યારે દસ્તુર જમારપ આરખ પોશાકમાં આરખ સરદારો ને લશ્કરનો બેદ પાચ્યો, જે સાંભળી હું તાજુથ થઇ નથી, પણ આરખસ્તાનના ખંધા ખલીફે જે ચોકસ ગણત્રીએ આજલગીની બાજુથી તમામ જંગનો રંગ ઉપજાવ્યો છે, તે આધારે હાલ પણ તેની બાજુ ચાલે છે એટલું સમજું છું. મારી મરજી તો દીનદુશ્મનો આપણા કીલ્લામાં દાખલ થઇ આપણને હેરત કરયા સાથ કતલ ચલાવવાને ફાવે તે આગમચ આપણા જંગી લશ્કરથી એવી કોષ કરામત બને કે તે કુચ કરતું જુસ્સાદાર મુદ્દમ લશ્કર કોષ બીકટમાં બીકટ રાહમાં ઘેરાઇ શીકસ્ત પામે અને પોતાના શીદા શીતારાને જોરે ખાકમાં ગરક થાય, એવી બાજુ ઉલટાવવી જોઇએ.”

શાહબદી ગુલશીરીનાને સાંભળતાંજ દસ્તુર જમારપના તનમાં બહારની મોસમ મીસાલ નવજવાની ખીલી આવી. ગોયા તે દસ્તુરમાં નવેસરથી નરેશોરનું જોર જમાવ થયું હોય એવો તે પોતાના એહરા ને દેખાવમાં તેહમતન બની ગયો. તે નામદારે પોતાની શાહબદીના સખુનોને ‘આમીન, આમીન, આમીન !’ એમ ત્રણ મરતબે મુબારકબાદી આપ્યા પછી ગંભીરાઇથી આ બેદ જણાવ્યો :

“કુલ જોહાનની કીમતની નામદાર શાહજાદીની મુરદ તે જોહાનને
 બરપા કરનાર મઝદબાજો! આરખોના હાલના લશ્કરમાં આગલા
 કસાયલા હદીકે કે તુહાઇમ જેવા સરદારો દીસ્તા નથી પણ વડો સરદાર
 હસન એક જખરો જંગી ને લડાઈની તદખીર કરનારો છે. એ સર-
 દારનો હું હરીફ થઈ તેની ખાસ ટુકડી સામે ઉભો રહું તો તે આરખ
 સરદારને બીજાં ધરાની લશ્કરને હેરાન કરવાનો ખાખ થઈ જાય. હું
 જ્યારે શાહે કીરમાનની હજુરમાં ધરાનીઓના માર ને મુસ્સામાં ગીરફ-
 તાર થયા પછી જ્યારે મારી મકસદ તે નામદારને સમજાવ્યામાં ફાવ્યો
 ત્યારે જોડલો હું ખુશીમાં આવ્યો હતો, તેટલોજ નાખુશ જ્યારે હું
 સરદાર હસનનું પેગામનામું લાવનારને સ્વાધીન થઈ ચાલ્યો ત્યારે થયો
 હતો; પણ નરસમાંથી સરસ બની જઈને એક ઘણીજ અસરકારક
 દલીલ આશકારા આવી હોય તો આ આરખ પેગામચીને મોહથી
 મજેલી મને અનેક ખખરમાં આરખો કેવા છુપા આ જંગ દરમ્યાન
 પોતાનાં મોટાં લશ્કરથી ઉત્તરવા માંગે છે, તેનો અજાયબ હેવાલ મલ્યો.
 આ હેવાલની રાસતી જોવાની મને એટલીતો અધીરાઈ આવી ગઈ, અને
 જો તે માફક મુદ્દાઓનાં લશ્કરની છુપી હીલચાલ ચાલુ હોય તો
 આપણા આ દીનદુશ્મનોથી બેખબર કીદ્દાનો કેમ બચાવ કરવો અને
 કેવી શીતાબીથી એ તરફ કુચ કરી આવવું, એ ખ્યાલે મને દીવાનોજ
 બનાવ્યો. મેં સરદાર હસનના પેગામચીને શું એક મારી જસુસી બાતેન
 શુલદ મતલબ સમાયલી હોય તેવાં ડાલ ને દમસમથી તોરમાંજ કહ્યું
 ‘મને શીતાબીથી મદીના તરફ કુચ કરી જવું જોઈએ. સરદાર હસન
 કરતાં ખલીફ સામે માફ સર જમીન ઉપર મેલીને હયાંની તમામ
 ખખર જણાવવી જોઈએ, નહીં તો એક મોટી આફત અરબસ્તાનને
 સર ધીકવાને જે વખત જાય છે, તે અરસામાં પાયો નાખશે.’ અને
 પછી મેં આરખની તાજમ તવાજો ને સલામ બજાવી મારા અરપને
 એવો તો ચાહોમ મેલી દીધો કે તુફાન પણ તેની તેજ ચાલના ધુમવા
 ખાસ કુછ બીસાત ગણાયું નહીં. મેં આ જે ઝડકનો જોસ્સો દેખાડ્યો

તેથી તે પેગામચી તો ચુપ થઇ પોતાના સરદારની છાવણીની રાહ ધરી આલ્યો અને હું આપણા કીલ્લા ને મુલકની સરહદમાં ઉતર્યો. ત્યાં મારો અરુપ ધુમાવતો જોવું છું તો મુદ્દખોની નાની નાની ફોજો કુચ કરતી છે. કોઇ છાવણી નાંખે છે, કોઇ છાવણી ઉડાવે છે. કોઇ ઉત્તરની રાહ ઉતરે છે, કોઇ દખણની રાહ ફેરે છે. કોઇ ઉગમણ તો કોઇ આઠમણનાં મેદાનમાં સરસ નાકાં જોતી ને તપાસતી છે. આ રવેસની દગલખાજ મુદ્દખોની જંગ તૈયારી ને જંગી લશ્કરની કુચ જોતાં મેં એક પળ પણ હયાં આવ્યાની ઢીલ રાખવામાં દરસ્ત જોયું નહીં. હવે નામદાર શાહજાદીએ ને દસ્તુરાન દસ્તુરે ખુબ મગજ રાખી સાંભળવું કે આ લશ્કરને આપણા કીલ્લાની ખબર નહીં હોવાથી રાહ ચુકીને મદાયુન તરફ આલ્યું જાય છે. ત્યાં લાંખી મંજલ કરી જઇ પોહોંચી જે મેળવશે તે માત્ર તે તારાજ પાયતખ્તની વેરાન થયતી સરજમીન ઉપર લુખમરો ને મરકી; મગર આ વખત એવો નથી કે એવી ફેરવાઇ જતી બીજી ઉપર ખેરીકર રહેવું. મારો તો એવો ધરાદો છે કે એ દીનદુસ્મનોનાં લશ્કરને સાસાન્યન શાહાનશાહોના જહોજલાલ પાયતખ્ત શહેરમાં લઇ જઇને એવા તો ઘેરવાં અને ત્યાં આપણા કતલ થઇ પડેલા નામદાર ધરાનીઓના કીનામાં તે લુખાં ને તરસાં મુદ્દ લશ્કર ઉપર એવી તો કતલ ચલાવવી કે જમાનો પણ આપણા કીનાના મેદાનમાં પનાહ માગે.”

દસ્તુર જમારપના સખુન સાંભળી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે જવાબ દીધો :

“ત્યારે શું આપણે કીનો ને કતલ ચલાવી આપણી બાકી કોમ સાથે દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં ખપી જવું? આજ આપણા મહબબના જનફેશાનો જેટલા છે તે તમામ નેક નર તન ઉપર બખ્તર ને હથ્યાર બીડીને જંગમાં ઉતર્યા છે; તે તમામ સંખ્યા હાલમાં વધી વધીને લાખ તો માનમાન થાય; તે જંગી ફોજ ખપી ગયા પછી ધરાનનું શું થાય? આપણી નામદાર શાહજાદીનું શું થાય? આપણી મજદીયસ્તી દીનનું શું થાય? અરે ઓ એકમાલ ! તારાં બેદની કીતાબ કેઇ રચાજત

વંચાવી માહીતગાર કરે, કે નીપજનાર અંજમની બાજી ખેલી લઇએ. ઓ નામદાર શાહજીને ને નેક જમારપ ! મારી તો આ નેમ ચોકસ અમલમાં મેલું છું કે એ કુચ કરતાં મુદ્ધ લશકરો સામે ફરગાનાનાં લશકર સાથે આપણા આતશ જેવા રોશન તનના પાંચ હજાર અથોર-નાન લશકરની સરદારી લઇ તમે કુચ કરી જવો; અને મુદ્ધ ફોજ મદાયુનમાં દાખલ થાય તે આગળ તમે જો અને તો તેનો કબજો લઇને ત્યાં તે દીનદુશ્મનોની ફોજ ઉપર આતશનો મારો ચલાવો. આરબ લશકર સામે હાલની જંગમાં આપણે આપણા પાક આતશની મદદ લેવી જોઇએ, અને એનો વરસાદ વરસાવીને આપણા કીનાના આતશને રોશન કરવો જોઇએ. રોશન કરીને ખુશાલ કરવો જોઇએ એટલુંજ નહીં પણ આપણા નામદાર ન્યાગાનોનાં રવાનોને શીરદુશ દરમ્યાન સોરખર કરવા જોઇએ. નામદાર જમારપ, તું શીતાબ આ સીતમગર અરબસ્તાની પોશાક કે જપાનને આગ લગાડ અને ફરી નહાન નાહીને એક એવો આતશ્યા ધરાની બની જા. પછી ધરાનની ઉમેદનો સીતારો રોશન થાય તેવી જશ મેળવનારી જીત મેળવ.” એ હોકમ દસ્તુરાન દસ્તુરે કહ્યો, તે સાંભળતાંજ દસ્તુર જમારપ શાહજીની ગુલશીરીનાને કુરનસ બળવી તથા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને સર નમાવી પોતાને થયલા હુકમ ઉપર અમલ કરવા ચાલ્યો. તે નામદારને જતો જોઇ શીતાબ શાહજીનીએ એક રોકો તેના દસ્તમાં મુક્યો, કે અગર જો તે દુશ્મનની રાહ ઘેરતાં કોઇ એવી તક આવે કે તે પેગામ શાહે કીરમાનને પોહોંચી શકે તો તેમ કરવાની ધણી ઇન્ટેન્ડર નેવાહથી અર્જ ગુજરી. શાહજીની અર્જ ને ઇન્ટેન્ડરી ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુરે ખુશ મીઝાજથી અર્જ ગુજરી “નામદાર શાહાનશાહજી, દસ્તુર જમારપની રાહથી શાહે કીરમાનની જાવણીની રાહ તદ્દન ઉલટી દિશાએ હોયાથી દસ્તુરથી એ રોકો પોહોંચાડવાને બનનાર નહીં પણ પણ મારો જાસુસ મારા પેગામ લઇ ત્યાં જનાર છે, તેની રાહ હોયાથી તે પોહોંચાડવામાં ફાવશે.” એ કહીને શાહજીને રોકો પોતે સ્વાધીન લીધો.

બાબ ૪૦ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો પેગામ બલખખામીના સરદાર ઉપર—
કોહેસ્તુમથી શાહજાદી ગુલશીરીના પોતાની ધરાની બલક
સાથ છુપી રાહે બલખખામી કુચ કરી જાય છે.

“મગદુર શું કે ધરાનીની હરીરે થાય ખસ્લામીસે,
તાકત શું કે ધસ્યો આવે ખસ્લામી બેશમીસે.
વાઘ મીસાલ ધરાની જંગી વર્ષાવસે લોહી જંગસે,
દલેરીના દીલ ડરાવતાં પેહેલવાનગીરી ખેલશે અંગસે.
આતશ મારાથી દુશ્મન જનપે ધરાની બાજુ ખેલસે,
વતન મોહબતમાં ગર્જે જઈને રજમગાહ રાજુ રેલસે.
યકીન છે ધરાની રાસ્ત, યકીન યકીન યકીન યજ્ઞદાન,
મહજબ મુદ્દના મસ્તક વહાડશે જંગી માજદીયસ્તાન.”

છુપી રાહે શાહજાદી પાસ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શીતાખીથી પોતાની
છાવણીમાં જવાને રખસદ ચાલી. જેમ કીલા દરમ્યાન આગ્યો તેમ તે
ત્યાંથી પોતાની છાવણીમાં દાખલ થયો. તે નામદારની હાજરીથી તેના
તમામ અથોરનાન સરદારોના ચેહરા ઉપર ખુશાલીનો ઝળકાટ રોશન
થયો. શીતાખ ત્યાં એક દરબાર ભરાય, પેગામનામા લખવાનું કામ
ચાલ્યું. દસ્તુરાન દસ્તુરે બલખખામીનો અખત્યાર ધરાવનાર સરદારને
પેગામ લખ્યો:—

“શીતાખીથી શાહજાદી મહેલ તમામ પાદશાહી દપે રૌનકદાર
કરવો. આપણી નામદાર શાહજાદી પોતે ત્યાં મુકામ કરવા આવે છે.
પાદશાહ તારખાનના લશકરના વડા સરદારને પોતાનું નીમોનીમ લશકર
તૈયાર રાખવાને મારો ફરમાન કહેજો. જમીન આતેનની રાહ દરમ્યાન
રોશન ચેરાગોની હાર લગાડજો. દીન દુશ્મનોથી ખુબ હોશ્યારીમાં રહેજો.
શાહે કીરમાનનો પેગામ મલે, તે મને શીતાખીથી રવાના કરવાને
ચુકવું નહીં.”

આ પેગામ સાથ શાહજાદીનો પેગામ પણ એક ધરાની સીપાહને હવાલે કરી છુપી રાહે રવાના કર્યો. એક બીજો જુદો રૂકો શાહજાદા શાપુર ઉપર લખ્યો:—

“ઓ નામદાર શાહજાદા, તમે તમારા શાહાનશાહના આપેલાં મદદગાર લશકર સાથ સરદાર હસનની દખ્ખણ બાબુએ કુચ કરી જવું. ત્યાં જો તમને કશો અટકાવ કે દુશ્મનનો મારો મલ્યો નહીં તો વગર ધીલે શીતાળ મારાં આદરબીજનના મેદાનમાં કુચ કરી આવવું. મારા મેદાનની તમે નામદારને નીશાની જણાવી છે, તે મીસાલે અમલ કરજો!”

બીજો પેગામનો રૂકો શાહે કીરમાનને દીનદુશ્મનોના થનારા છુપા ધુળરા ને ધસારાનો તુલોતવીલ હેવાલ લખી શાહ તથા શાહજાદા બન્ને ઉપરના પોતાના રૂકા રવાના કરનારો બીજો ધરાની સીપાહ ઠેરવ્યો.

ખોરમનો શાહજાદો જે પાંચ હજાર સીપાહ લઈ ધરાનીઓની મદદ સાથ જંગમાં લાગ લેવા આવ્યો હતો તે નામદારને તો બાહરોબાર કોહેસ્તુમના કીલ્લાના મેદાનમાં બોલાવ્યો કે દીનદુશ્મનોના ધસારાનો પુરો જવાબ આપવાને દરમ્યાન એક જવાંમરદી ભરેલી જંગ મચાવવાને આજ્ઞાન પડી ગય.

આ પછી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે કોહેસ્તુમના રખવાલ સરદાર દસ્તુર બેહરામને જાહેરનામું રવાના કર્યું કે ‘કીલ્લા દરમ્યાન તમામ ધરાની મરદો, બાબુ’ ને બધાં જેઓ જંગમાં કશો લાગ લઈ શકનાર નહીં, જેઓની પોતાના કીંમતી અસબાબ સાથ જો બદખ્યામી દરમ્યાન જઈ મકાન કરવાની મરજી હોય તો આપણી નામદાર શાહજાદી સાથ હયાથી કુચ કરી જવા સાફ તૈયારી કરવી. હયાં મામલો ધણો ખુનખાર ને જબરી કતલનો મચશે. આ તમામ ધરાની કોમ તૈયાર થાય તેને આપણા જંગી અથોરનાન લશકર સાથ બદખ્યામી રવાના કરવાની તમામ સગવડ કરી આપવી અને આપણી નામદાર શાહજાદીને મારા રૂકામાં જણાવેલી અરજ કરવી, કે:—

“દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ તરફથી શાહાનશાખીને મીનતગુજરી સાથની આ અરજ છે કે પોતાના તમામ રીસાલા ને સંગ સાથ, તમામ પોતાના ખજાના ને બેકામતી ચીજ સાથ, બદખ્યામીના કીલ્લામાં કુચ કરવાની શીતાખીથી તૈયારી કરવી. ખુરશીદ ગોરખ થતાં પહેલાં કોહેસ્તુમને છેલ્લી સલામ કરવી જોઈશે.”

પછી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના બે ઘણા વફાદાર મદદગાર દસ્તુર ધવલ ને દસ્તુર શરોસને કીલ્લાના મોટા ધુરજે દરમ્યાનના આતશના મારા ઝુકનારા પોલાદના હાથીઓ તે ઉપર ત્રાંખાના સ્વાર સાથના, તમામ સાફ કરી તથા તેના સાંચાકામને ખુબ રોગન લગાડી કીલ્લા ઉપર ગોઠવવાનો હોકમ કર્યો. આ ત્રાંખાના જખરા સ્વારો સાથ પોલાદના હાથીઓમાં એવી કરામત હતી કે જેવો દુશ્મનનો તીર સ્વારના સરને લાગ્યો કે સર ખુલી જઈ તે દરમ્યાનથી આતશનો વરસાદ વરસી રહેતો. આતશનો વરસાદ વરસાવનારાં સાંચાકામની એવી કરામત હતી, કે તે આતશનો મારો એક ઘડી ચાલુ રહ્યા પછી પેલું ખુલી ગયલું સર ફરીને તેના ડોકા ઉપર બેસતું થઈ જતું. ફરી જેવો તીર લાગ્યો કે સ્વારનું સર ફરી ઉઘડી જઈને મુદ્દના મેદાનમાં આતશ વર્ષતો હતો. આ પીલસ્વારો એવા તો તલેસમ મીસાલના આગલા કપાનીઓના વખતથી બનેલા હતા કે તે સો હાથીઓને ચાલુ રાખવાને અર્ધ દજન જંગીઓ પુરતા હતા. આતશનો મારો ચાલુ રાખવા સાફ ફક્ત તેના ઠેરવેલા વખતે તે દરમ્યાન આતશ ઝુકનારી ચીજો ભરવાની મેહનત લેવાતી. ખીજી તમામ ગોઠવણ તો તેની બનાવતનીજ ખુબી હતી. આ પીલસ્વારોને કીલ્લા ઉપર ન્યાં ન્યાં ગોઠવવાની જગા હતી ત્યાં ત્યાં ગોઠવવાનો હોકમ અમલ થવા લાગ્યો. આ પીલસ્વારો એવા તો આખા આતશનો મારો ચાલુ કરીને દુશ્મનોનો ધાણ કાઢી નાખનારા હતા, કે આગલા સાસાન્યાન શાહાનશાહો એ પીલસ્વારોને દુશ્મનો ઉપર હલ્લો લઈ જવાની હરોલમાં ચલાવતા અને અગ્રયખી ઉપજાવતા હતા. એ પીલસ્વારોની તે કળા ને જખરી અસરથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને

પુરતી વાકેશી હતી, તેથીજ તે નામદારે એક જમાનો થયા નકામા જેવા પડેલા તે કરામતી સાંચાકામના પીલસ્વારોને સફા કરીને હાલની આકૃતકારક દીન દુશ્મનોની જંગમાં કામે લગાડી પુર લાભ લેવાની બાજુ રચી.

બીજી ક્યાંનીઓના જમાનાની ધરાની અગ્નયખી, તે અરુપ સ્વારોની ફેજ હતી, અરુપો શુદ્ધ ચાંદીના ને સ્વારો પોલાદના, જે દરમ્યાન બાતેન એવું કરામતી સાંચાકામ મેલાયલું કે અરુપ જંગના મેદાનમાં ઉછલે, ખંખારે ને દુશ્મનોને કરડી નાખવા ધસે. ઉપર બેઠેલો સ્વાર, પોતાના ખુખાર જનવરના ધસારા સાથ શમશેર ડિંચકે, ફટકો લગાવે ને એવા તો અડકના હાથ કરે કે હરીફના દીલનો હોશ ખતમ થઈ જાય ! આ અરુપસ્વારોની ફેજની સંખ્યા એક હજાર હતી. તે ધરાની શાહાનશાહો દુશ્મન પાદશાહોના પોતાના પાયતખત ઉપર ચતા હુમલા વખતે કીલ્લા બાહર બોદેલી ખાહીને મુખડે રાખતા હતા. જ્યારે દુશ્મનોનું જોર વધી પડીને પાયતખતની અડોઅડ આવી લાગતા ત્યારે આ સાંચાના અરુપસ્વારોની કરામતે જીત મેલવવા લગી ધસી આવેલા દુશ્મનોની મોટી ખુવારી થઈ જઈ હતી. તે અરુપસ્વારોને કોહેસ્તુમના કીલ્લાની ખાહીના મથાલે ગોઠવવાની ધમાલ ચાલી. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની પોતાનીજ હાજરી હાલ કીલ્લામાં હતી. અથોરનાન લશ્કર જખરી જંગની તૈયારીમાં રોકાઈ ગયું. ધરાની ખલકને તે જેમ જેમ તૈયાર થતી ચાલી તેમ તેમ કોહેસ્તુમના બાતેન માર્ગે બદખબામી તરફ રવાના કરવાનું કામ ધમધુકાર ચાલુ થયું. ખુરશીદ ગોરખ થતી વખતે તો શાહજીની પોતાના તમામ પાદશાહી રસાલા સાથ બાતેન રાહ દરમ્યાન ઉતરી. એક જોહાન ધુળવનારો પોકાર પડ્યો. દસ હજાર વતનના જન ફેશાન અથોરનાનોએ પોતાની શાહજીની રવાનગી વખતે છેલ્લે અફસોસ ખેંચ્યો. દીનદુશ્મનોની પાયામાલી ને દીન દોસ્તોની સલામતી ચાહનારી બંદગી ગુજરી તે એવા તો જીલંદ અવાજે કે, આરમાન ઉપર સ્પેન્તમાન જરથોસ્તનું નુર અલકયું.

આ વખતે શાહજાદી ગુલશીરીનાનાં દીલમાં એટલો તો કાફ ઉપજ્યો હતો કે તે નામદારે જતી વખતે એક હરફ પણ કાઢતે સંભળાવ્યો નહીં. તે તો એક આસ્માની યજ્ઞ કે અમસાસ્પંદ હોય એવી બેશીકર ને તદ્દન બેધ્યાન જેમ તેના રસાલાનો રખવાલ ચાલ્યો તે પાછળ ચાલી. શાહજાદીનું આ વખતે હોશન એવું તો ખીલ્યું કે રાહમાં જ્યાં તેનું કદમ પડતું ત્યાં ઝલકાટ ઝલકી રહેતો હતો. આજે તેને પોતાનું લગલગ પંદર વર્ષનું મકાન મેલી દેવાની ફરજ પડી, તેથી તેના દીલમાં એવી તો સુસ્તી ને શીકસ્તગી પેડી હતી કે તેના ધરાની જુસ્સા ને જાહોજલાલીના દીન ગણાઇ ચુકા હોય તેવી તે નાઉમેદ દેખાવા લાગી. તે નાસીપાસ હાલતે તેની ચશ્મમાં કાંઈ એવી જાતની ઝલક રોશન કરી કે ચશ્મ ગોચા રોશન થયલા આતશ્યા સીતારા હોય ! અરે તે શાહજાદીને કાહેસ્તુમ મેલીને જવાનો હોકમ કબુલ નહીં રાખવાને જોર જખરાઇ કરનાર તો કાઇ હતો નહીં પણ દરતુરાન દસ્તુર દાદની દુરઅંદેશી સામે અટકાવ નાખવાને તે નામદાર શાહજાદાએ દસ્ત જોયું નહીં. શાહજાદી ગુલશીરીનાનો રસાલો જૈફ ને જવાન પાદશાહી ને ઉમરાવ તખ્મની બાનુઓ મલી જુમલે દોહોડ હજારનો હતો. તે તમામ રીસાલો પણ કાહેસ્તુમથી જતાં ગોચા આકતના મોહમાં જતો હોય એવો ગમખાર ને સુસ્ત થઇ ગયો હતો. અથોરનાન લશ્કર પોતાની શાહજાદીની ફત્તેહના તરેહવાર જંગના જુસ્સાદાર શરોદો ખેંચતા ને જંગ વાળ વળડનાં હતાં પણ જે જુસ્સાના તોરમાં કાહેસ્તુમ દરમ્યાન તે ધરાનની અવલ બાનુને રસાલો જેટલો ઉલટમંદ હતો તેમાંની પા પણ ઉલટ કે હોશન હાલ હોય ? અફસોસ, આજેજ થયલો આજે સાંજે પોતાનું વતન છોડીને જતો હોય અને ફરી તે બાગોબહાર ચમન મીસાલના વતનમાં કદમ મેલનાર નહીં હોય એવો તે તમામ બાનુ રીસાલાનો હેવાલ જણાતો હતો. જેહાન ઉપર શીદા શખનો પડો ખેંચાયો ને સેતારાઓના લશ્કરની સરદારી લઇને નાઇદનો રોશન સીતારો આસ્માન ઉપર ઝલકી ઉભો, તેટલાં તો શાહજાદી

ગ્રહશીરીના પોતાના રેસાલા ને ધરાની કામ સાથ કોહેસ્તુમના છુપા પાતાળ માર્ગથી બદખબામી તરફ કુચ કરી ચાલી, ને એક પણ જંગમાં કામ નહીં આવે તેવો ધરાની મરદ કે ઓરત કે બચાની નીશાન પણ ત્યાં રહી નહીં. જેમ કોઇ સરદાર પોતાનો જમીનદોસ્ત થતો પુરાણો મેહેલ ખાલી કરીને બીજી જગો જઈ મકાન કરે અને ત્યાંથી દરેક સરસામાન ઉઠાવી જઈ તે બીરમાર મહેલને કડીઆ, સુથાર હસ્તક સોંપી દે, તેમ કોહેસ્તુમનો દેખાવ હતો. ત્યાં દીનદુશ્મનોની ઘાડ આવનાર જાણીને દરેક વસનારાઓ પોતાના સરસામાન સાથ રૂખસદ લઈ ચાલી ગયાં. લગભગ આદરબીજનનું પણ તમામ શેહેર ખાલી થઈ ગયું. હવે ત્યાં રહ્યા તે ફક્ત જંગના કામમાં આવનારા જંગી ને કરામતી ને તલેસમાતી યુક્તી ભરેલા પીલસ્વાર ને અસ્પસ્વારો ને જંગ ચલાવનારા સપેહસાલારો ને સરદારો.

બાબ ૪૧ મો.

આરબ સરદાર ઓમરૂએ કોહેસ્તુમ ઉપર કરેલો હુમલો—
તેનાં લશ્કરની અરધી ખુવારી શાહુબદા શાપુરનાં લશ્કરે
કરી—ઓમરૂનું મોત ને બાકી લશ્કરની બાહીના
મથાળેના સ્વારોથી થયેલી ખુવારી.

“છે જન દીલમાં ને ખુન નસમાં તલગ લડ્યું જંગી,
પાસથી ફેંક્યું કમંદ કયાની, દુરથી ફેંક્યું તીર બદંગી.
મુદબની છાવણી ખુનથી ધોયું, મુદબને કર્યુંજ જમીનદોસ્ત,
દીલોગ્નફેશાની શમશેર ખેંચ્યું, પેકારી હક પનાહપોસ્ત.
થયું એવા અમે ખુનખાર, હરીફ પામશે શીકસ્ત એ જંગ,
જમાનો પોકારશે ત્રાય ત્રાય, મુદબ પોકારશે તોબા બતંગ.
આસ્માનપે થશે થંભ ખુરશેદ, જમીનપે ઉતરશે ફતેહ સરશ,
ધરાની મેળવશે વતન ધરાન, શીરજગર બદનમાં દીલખુશ.”

દસ્તુર જમારપની ખખર કરતાં પણ ખીજી રવેસની બાજી મંડાઈ હોય અને ઇસ્લામીઓના સીતારાની ચાલ સીધી રાહે વધી હોય તેવો નવો નક્ષ જાહેર આવ્યો. અરબસ્તાનના મોટા ખલીફે ઇરાની રાજદર-બારીઓની અકકલની મળક કરવા બે ચાર લશ્કરો તૈયાર કર્યા હતાં. એક લશ્કર પાસ એવો દાવ ચલાવ્યો કે તે રાહ ચુકીને ક્યાંનું ક્યાં નીકળી જાય છે. ખીજાં લશ્કર પાસ જે દાવ ખાસ રીતે લેવાનો નકી ઠરાવ તે બાજી રચાવી અને તે લશ્કરની સરદારી, આગળી ઇરાની જંગો દરમ્યાન નામદારી ભરેલી જીત મેળવનાર મોટા સરદાર ઓમરને આપીને પવન મીસાલની શીતાબ કુચ કરી જવાનો હુકમ થયો. આ સરદારના જાસુસો ચોગરદમ ફરી વળેલા હતા. તેઓથી સરદાર ઓમરને દસ્તુર જમારપને જંગી લશ્કર સાથે મદાયનની રાહ તરફ ચાલેલાં લશ્કર પાછળ પડ્યાની ખબર મળી. પણ લશ્કરની સંખ્યા કમ હોવાથી તે આરબ સરદાર તે ઇરાની લશ્કરથી બેફામ રહ્યો. સરદાર ઓમરને ખલીફ ઓમરની મકમ મકસદનો આ એકજ હુકમ, કે “આપણો બેદુ જે રાહ દેખાડે તે રાહે આદરખીજન ને તે પાસનાં કાહે-સ્તુમના કીલ્લા ને તેના છુપાં જંગના મેદાન ઉપર એક પળનો પણ વીસામો લીધા વગર ને દુશ્મનોને એક પળની પુરસદ આપ્યા વગર શીતાબ જંગ મચાવવી, યા તો શમેખુન મારવું યા તો તીરનદાજીથી બીલકુલ પાયમાલ કરી નાખવાં. અગર જો જે શાહજદીના નામે પેલા પીર ખખર દાદે આ તલેસ્માત ઉપજાવ્યો છે, તે જંગમાં કતલ થઇ ગઇ તો મુળકો નહીં પણ જીવતી હાથ આવે તો તેને અચ્છી પેરે આરબ ચોકી પહેરા મહિ મદીના રવાના કરવી. દાદ તો આ જંગમાં પોતાનો જન ગુમાવી પોતાના વતન ને દીન ઉપર સદેકા થશે.” આ ખાસ મકસદનો હુકમ, તે મુવાફેક સરદાર ઓમરએ પોતાના ખલીફના નસીબાનો સીતારો રોશન કરવાનો પાસો ફેંક્યો. આદરખીજનમાં દાખલ થયો અને ત્યાં સઘળું શહેર ફરી વળ્યો, પણ વેરાન ખીયાબા-નમાં જવલે શીકાર જડે, તેમ તેનો હાલ થયો. તેની તાજુખીની હદ

રહી નહીં. તે પોતાની જીંદગીમાં આજે પહેલી વખતે નેતરના ઝાડ મીસાલ ધુળ્યે. હવે તે સરદારને સાંભળેલી જંગી દાદની અન્યથા પ્રમાણનારી દાનાઈ ને આપાદ અટકલને ઇસારો સમજ્યો. તે સરદારને આગાહીજ થઈ કે “આ જંગથી હું જીવતો રહું તો મારો નસીબો બેશુમાર ભુલંદ જાણવો.” આવતી હોનારતનો છાપ આગળથી આપણા મગજ ઉપર પોતાનો ઓળો ફેંકે છે કે શું? કે તે જેવો ઝડક ને ઉલટમાં હતો તેવો સુસ્ત ને ઠંડો થયો; પણ તેનાં લશકરે આદરથી-જનથી આગળ વધીને કોહેસ્તુમનો કીલ્લો જોયો, તો તે તમામ લશકરની પણ તાબુથી છક થઈ. સરદાર ઓમરૂં લશકર તે કીલ્લાની ખાહી પસાર કરતું પેલા સવારો પાસે આવ્યું ને શમશેરબાજી કરવા લાગ્યું કે પછી જોઈ લેવી તે કરામતી અરપસવારોની જવાંમરદી. અરે એક શમશેરનો સપાટો સવાર ખાય કે દસ જંગી જીવતા આરબ સીપાહના સર નારંગીની દડી મીસાલ ઉડ્યાં જાય. ખાહીને મથાળેના હજાર સવારોએ શીલા રાતના સાત કલાકને અમલથી જે જંગબાજી ખેલી તે મંધરાત પડતાંમાં લગભગ દસ હજાર જંગી આરબોની ફાજનો ધાણુ કહાડી નાંખ્યો, પણ આ પાંચ કલાકની ચાલુ જંગમાં અરપસ્વારોનું કરામતી સંચાકામ ફેરવનારા જંગીઓ જંગમાં પડ્યા કે પછી જંગમાં અરપસ્વારોનું કતલકામ અંધ પડ્યું. તે ફરી ચાલુ કરનારા કોઈ રહ્યા હતા નહીં, તેથી ઓમરૂં પોતાના બાકી અરધા લશકર સાથે કીલ્લા ઉપર ચઢવાની તરતીય કરે છે, તેટલાંજ શાહજાદો શાપુર પોતાનાં મીનાઈ લશકર સાથે ત્યાં કુચ કરતો આવી પોહોંચ્યો. તે જંગીઓ શીતાબ જંગ મચાવવામાંજ ધરાનીઓનો ભરમ જળવાયા જેવો રંગ જોયો. સરદાર ઓમરૂં પણ આ નવાં લશકરથી પોતાની બાજી ખોલાની આગાહી પામ્યો અને પોતાનું મોત પણ પાસે આવ્યું હોય તેમ આ એક અળણ જંગ, અળણ જંગો ને અળણ લશકર, એ દરમ્યાન પોતાની અજલ આવેલી જાણીને તે પોતાના દીલથી ધણો ગમગીન થયો. હવે તે જંગી આરબ સરદારે ‘અલ્લાહ-ઓ-અકબર’ એ પોતાની મુરાદ

બક્ષનારો પોકાર માર્યો અને શાહનંદા શાપુર સામે જંગમાં ઉતર્યો. આ જંગમાં આરબ ને ચીનાઓ બેલાઈ ગયાથી ફક્ત ત્રણ કલાક લગી એક સુલતાની કતલ ચાલુ રહી, પણ આરબોનું લશ્કર ખપી ગયાથી શાહનંદા શાપુરે સરદાર ઓમરૂ જે તે મેદાનથી જન બચાવી છટકી જતો હતો, તે તરફ જઈ તેની રાહ ઘેરી પોકાર માર્યો. “ઓમરૂ, તું તો મોટો જંગી કેહવાયો છે ને જીત મેળવવી એ તો તારો નસીબો બોલાયો છે; તે મોટો સરદાર ઓમરૂ પોતાનાં તમામ લશ્કરને કતલ કરાવ્યા પછી જીવ બચાવી સલામત મેદાનમાંથી નાહસી જાય? ના, એક આ મારી શમશેરનો જરબ તું ઝીલ; પછી જો એક લોકડી મીસાલે તું કાઢ્યો થઈ તારી અજળના દાયામાં ના ઉતરી પડે તો મને ધરાની તો કેહતોજ ના. સંભાળ! મારી શમશેરનો જરબ મારા ને મારી આલ ઓલાદના હાડવેરી.” એ કહેતાં શાહનંદા શાપુરે શામ શેહેરની શમશેર ઓમરૂના હાલે ઢંકાઈ વળેલાં સર ઉપર લગાવી કે તે આરબ સરદાર દીલાવરોનાં દીલ ધુળવનારી ચીચારી મેલતાં એક તનનો એ તનમાં વેંહેંચાઈ જમીન ઉપર લોથ થઈ પડ્યો.

શાહનંદા શાપુરની શમશેરે સરદાર ઓમરૂનું મુદ્દું પાડ્યું ત્યારે બામદાદ થઈ હતી. પણ ખુરશીદ પોતાની પાદશાહીનો દંડ વગ્નડતો ને શીઠા રાતના હબસીના લશ્કરને જીરોજખર કરતો આરમાન ઉપર તખ્તનશીન થયો, ત્યારે શાહનંદા શાપુર પોતાનાં ચીનાઈ લશ્કરની જખરી ખુહારી થયતી જોઈને બેહદ અફસોસમાં પડ્યો. આરબ લશ્કર સદંતર કપાઈ ગયું હતું પણ તેના ચીનાઈ લશ્કરમાંથી માનમાન હજાર ચંગા સીપાહો બાકી રહ્યા. જખમાયલાઓની સંખ્યા બહુ જુજ. જ્યાં આરબ ઝનુન ને જોસ ને અધિજો હોમલો ત્યાં કતલની હદ રહે નહીં તેમાં નવાઈ જાણવી નહીં. શાહનંદા શાપુરે જે જંગીઓને સાત કલાક આગલ પુર તનદરોસ્તી ને તેજમાં કુચ કરતાં જોયલા, તે સખળાંઓના મુઠાં જોઈ એવી તો માહેતમમાં પડ્યો કે તે ચીનાઈ બાકી રહેલાં લશ્કરે પોતાના ધરાની સરદારની જર્વામરદી માટે ધણું હલકું મત

બાંધ્યુ, મગર ચીનાઇ લશ્કરને શાહજાદા શાપુરની અફસોસમાં થું બેદ સમાયો છે અને તે દીલાવર ધરાની પોતાનાં કતલ થયલાં ચીનાઇ લશ્કર ઉપર શા સખખ એટલી લાગણી દેખાડે છે, તેનો જો ખરો બેદ સમજાય તો પોતાના સરદારની આ અફસોસ ને ગમગીનીમાં પુરતો ભાગ લેવાને ચુકે નહીં. ચીનાઇ લશ્કરનાં મુઠ્ઠાંઆ તેઓની રાહરસમની રહે બાળી ઠેકાણે પાડવાનો બચેલાં ચીનાઇ લશ્કરને હોકમ કર્યા પછી જેવો શાહજાદો શાપુર કીલ્લાના દરવાજા પાસ ચાલી જાય છે, તેટલાં તે સામે જંગી પોશાકમાં એક પીરમદ જેના ચેહરા ઉપર પાદશાહી તેજ ને રોષ ધીકતો હતો અને જેની ચશ્મામાંથી દુશ્મનોના કતલ થયલાં લશ્કર ઉપર આતશનો શોહોલો આકૃત ફેંકતો હતો, તે આવી જીતની મુઆરકઆદી નવાજવા લાગો. શાહજાદો શાપુર આ જંગી પીરમદ જે કાઢ નહીં પણ ધરાનનો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ હતો તેને પીછાણી શક્યો નહીં. દસ્તુરને છેલો શાહજાદાએ જોયો તેને આજ લગભગ વીસ વર્ષનો એક જમાનો ગુજર્યો હતો અને દસ્તુરને જ્યારે જોયલો ત્યારે તે નવજવાનીથી તુર્તનો ઉતરેલો હોવો જોઈએ, તે આજ તો ૯૦ વર્ષની ઉમરે પુગ્યા જેવી જૈશીના દેખાવમાં આવી ગયલો હતો; તેથી શાહજાદો બીલકુલ પીછાણી શક્યો નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પણ શાહજાદાને પીછાણવામાં એટલો શીતાખીથી ફાવતે નહીં પણ તે નામદારને તો આ જંગમાં કાઢ પણ મદદમાં પેહેલો પોતાનાં લશ્કર સાથ આવી લાગે તો એક શાહજાદો શાપુરજ હોય, તો પછી તે નામદાર બેધડક શાહજાદાનું નામ દઇ તેને આ જીતની મુઆરકઆદી નવાજે તો તેમાં દસ્તુર દાદની નેમ ચોક્કસ ઉતર્યા વગર રહે નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શાહજાદા શાપુરને તેને લાયક મોહબત ને ધજતથી આવકાર દીધો ને પછી હસ્તા ચેહેરે બોલ્યો ‘થું શાહજાદો શાપુર પોતાના એક આગેવાન દસ્તુર દાદને પીછાણવાને ગફલતી કરે એવું અને?’

બાબ ૪૨ મો.

શાહજહાં શાપુર દસ્તુરન દસ્તુર દાદને બેશુમાર મોહબતથી
ઓજરખવાહી કરે છે—શાહજહાં ફીરોજ સંબંધી ગુફતેગુ.

“રહે તો ના રહે, ના રહે તો રહે, સીનામાં શમશેર છુપે છે,
કહે તો ના કહે, ના કહે તો કહે, કમરમાં કટાર સમૈ છે.
એક હતી અનેક ચે, અનેક હતી એક ચે, જીતમાં હાર રમૈ છે,
સહે તો ના સહે, ના સહે તો રહે, ચશ્મ ખુનખાર ભમૈ છે.”

દસ્તુરન દસ્તુર દાદને શાહજહાં શાપુર સાંભળતાંજ અરધી રાતની
ખેંચેલી જેહમતની થાક ને જંગના મેદાનમાં કપાષ ગયલાં લશ્કરનો
અફસોસ જુલી જખ ફરીને ધરાની દલેરી ને જવાનીમાં આવ્યો હોય તે
મીસાલે પોતાના ઘોડા ઉપરથી કુદી પડ્યો. તે નામદારે એક દીલોઝની ભરેલી
અગલગીરી દસ્તુરન દસ્તુર દાદને કરી. પછી ઘણીજ મીનતગુજરીથી બોલ્યો:

“નામદારોના દીલ શીદા થાય એવી નામદારીના બળવનાર દસ્તુ-
રન દસ્તુર દાદને જોતાં આજ હું નવેસરથી મારી સાસાન્યન શાહાન-
શાહતમાં અમનો અમનથી અયશ આરામ ને જહોજલાલીમાં મસ્ત
હોવું એવો મને ખુશખખતીનો જુસ્સો ઉપજ્યો છે. ઓ નામદાર! હું
ચાહું છું હાલની જંગ દરમિયાન આપણા તમામ સામટાં જોર ને
જોસથી શામેલ થવું ને લડવું ને દીનદુશ્મનોનાં સર ઉરાડવાની સરફ-
રાજ મેળવવી જોઈએ. હું ચાહું છું કે જીવતા રહી વતનને આપ-
અખત્યાર કરવું ને મેળવવું, નહીં તો મેદાનમાં લડી મરી તે ગુમાવવું,
એ આપણી બાજુ રચાવી જોઈએ. આપણી નામદાર શાહજહાંને કોઈ
ન્યારાજ મુલક ને હાકમની પાસાનીમાં રવાના કરવી કે, જ્યાં આપણા
દીનદુશ્મનોનો દોર આપણી હૈયાતી બાદ તુફાન પુકીને આપણી કયાની
ઓલાદની આખેરી લાવવાને ફાવે નહીં. તેવા કોઈ દુરદરાજ મુલકમાં
મોકલવી યા તો તેવાં કોઈ જેહાનના વેરાન ભાગને હાથ કરી લઈ ત્યાં
નવી પાદશાહત આરાસ્તા કરવી અને આપણા બાકી ધરાની ટોળાને

ત્યાં આજ્ઞાયશે પોતાના મહાજન, વક્ષદારી ને આપઅખત્યારીમાં તેજ રાખવા. આજની આ જંગના અંજનમથી મને એવો હીસાબ નજર આવે છે કે આપણી જીત એજ આપણી આખરી આવવાનો પાયો છે. આ મારું ચીનાઇ લશ્કર દસ હજાર જંગી ને સીપાહોનું બનેલું જીત પામ્યા છતાં કયા ફેજમાં બેળન પડ્યું છે, તે નેધાહ કર આ નામદાર દસ્તુર! ગદ્દ કાલે આ વખતે તો એ મારાં જંગી લશ્કર સાથે હું ઉગત રાહે ને ખાનગી જમીન ઉપર શીતાબ ચાલથી કુચ કરતો હયાં લગી પવન મીસાલે આવી લાગ્યો અને દુશ્મનના મેદાનમાં મારો ઝુન્ડો ઉડ્યાને ફક્ત ચાર કે પાંચ કલાક હજી પુરા થયા નહીં તેટલાં તે તમામ પીલતનો કયાં છે? અને આ જંગલના બટકનારા આરબો આપણી ધરાની અસકયામતના માલેક થઇ એટલા છકી ગયા છે કે તેવોજ લુમકો પામવા જંગના મેદાનમાં ગોચા ગોસપદો મીસાલે રેંહ-સાવામાંજ મરદાનગી ને દીનની ઉકમાઇ સમજે છે, તેવા જંગલી હજારો હજાર હેવાન મીસાલની સમજ ને શક્તિના જ્યારે જંગમાં દીન આશ્કારા કરવાના ઝનુને ઊલટી પડશે, ત્યારે આપણી તારાજ કોમની શું તાકાત કે એ અબલીસ સાનીના દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં ઉભા રહે? આ નામદારોના નામદાર, મારી શમશેર, મારા દસ્તની છેલ્લી હીલતી ને ચાલતી નસના ધપકારા લગી દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં પોતાનું આખ અંકાવી ધરાની નામ પંકાવશે પણ એથી કાંઇ તારાજ થયેલું, ગાવયાની ઝુન્ડો ગુમાવી રહેલું, શાહાનશાહાત ખોલી બેઠેલું, શમ-શેરના મારનારા જંગી લખખો લખ જંગી ફેજની ધુળધાણી કરી ચુકેલું ને જંગી કળાના પૂર દુશ્વાર ને હોશમંદ સપેહસાલારોનાં ખુન પી નામોશી પામેલું આપણું વનન ધરાન મળતું નથી. મજે તોય તેની આગલી પાક સરજમીન નાપાકી બેવફાઇથી ને બદીથી ચીકાર થયલી ફરીને સાફ ને પાક થઇ શકતી નથી. નથી ફરીને અપવીત્ર થયલાં આતશખાનાંએને આગળી પવીત્રાઇ મળતી કે નથી ત્યાંનો રેજરેજ થઇ ગુમ થયેલો આતશ ફરીને એજગમી રોશન થતો. આપણે આપણા

શીહા સીતારાની ચાલે વંટોળ્યાના તોફાન મીસાલના ઉલટી આવેલા જંગલી દીનદુશ્મનોનાં ટોળેટોળાંથી એવા શીકસ્ત હાલ ને પાયમાલ થયા છીયે કે હવે એ હાલતમાં જંગ લડવી તે ગોયા આપણું જીવતાં બદનને દીવાના બનાવી દઇને દીનદુશ્મનોની દયા ઉપર સોંપ્યા બરાબર છે. જેઓનો આ એક અમલ 'દીન નહીં તો શમશેર' એમાંથી એકને તાબે થાયો. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, મારી એટલી અરજ સાંભળીને આપણે તો જંગ કરી ધરાનનો જે તે હીસાબ નકી કરશું. ધરાનનો હીસાબ તો આપણા છેલ્લા બદખખત શાહાનશાહ યઝદેજરદના નેહસ એકબાલે નકી કરી નાખ્યો છે, પણ ખીન્ને એક વધુ પાસો ફેંકીને આપણી ઉમેદના આસ્માનતાઇ ઉઠેલા મરદાનગીભર્યા જુસ્સામાં ઉછળવું ને જીતવું યા મરવું; મગર શાહબદી ગુલશીરીનાને તો બચાવી લેવી જોઇએ. એ નામદાર શાહાનશાહી દરખતની શાખ અગર કાંઇ બેદેહશત સરજમીન ઉપર છુપી કાયમ રહે ને નામદારની ચાલાદથી આપણી ધરાની બુન્યાદનો પીગળીને ગળી જતો સીકકો હૈયાત રહે તો કાંઇ જમાને નવો શીરેદુન કે નવો અરદેશર પોતાનાં રોશન એકબાલે એ જુલમગાર અરબસ્તાનીઓના દસ્તથી ધરાનને છોડવી આપણી દીન નવેસરથી તાજી કરે તેમાં કાંઇ નવાઇ જાણવી નહીં. હું તો ચાહું છું કે હાલની ધરાનીઓની ઉમેદ તાજી કરનાર ને દીનદુશ્મનોને દસ્તથી વતનને છોડવનાર પેહેલા મોટા આગેવાન દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે મારા સ્થાનનો ઉપર બરાબર મગજ કસવું જોઇએ."

દસ્તુર દાદે શાહબદા શાપુરની આ તમામ જીકર ચાલુ રહી તે ધણું ધ્યાનથી સાંભળી હતી. શાહબદા શાપુરની દુરઅદેશી ઉપરથી તે નામદાર દસ્તુરે ખીન્ને એક નવો સાર ખેંચ્યો. આ સાર, જંગની ખીન ચોકસ હાલતમાં શાહબદી જંગ મેદાનોની નજ-દીક્રીમાં રહેવી જોઇએ નહીં. શાહબદાની તમામ જીકરી ને ખ્યાલમાંથી આ નવો વીચાર ચોકસ નકી થયો કે હાલની જંગ તો જબરી ચાલુ થઇ છે. દીનદુશ્મનો એ પાંચ જબરી હારથી કાંઇ ધરાનનો

પીછો છોડે તેવા નથીજ. જંગના મેદાનમાં જન આપવાની તો કાંઈ પણ ખીસાત એ જંગલી નવા નીકળી આવેલાં ઝનુની અરખસ્તાનીઓમાં ગણાતી નથી. તેવા ઝનુની ને જંગલી, જેઓ પોતાની દીન ખાતર ગમે એવી આકૃતમાં પણ હોમાવાને ડરનારા નહીં તેઓ દસની જગોએ સો વખત શીકસ્ત પામે, તો પણ તાળાંને તાળાં ટોલે ટોલાં નીકળી આવી જંગના મેદાનને પણ પણ નરમ પડવા દેનારા નથી. આ વીચારમાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ કલાકના કલાક કોઈ ચોક્કસ ગણતરી હાથ લાગ્યા તલગ ગરક ગયો હતો, પણ શાહજાદો શાપુર હાજર હોવાથી તે સાથ ગુફતેગુ કરવી જોઈએ અને તે નામદારે જે ઘણીજ આજીજી પોતાની મસલહત ને જીકર સંભળાવીને તે ઉપર અમલ થવાની ઉમેદ જણાવી, તેના જવાબ તો આપવો જોઈએ. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના મનમાં શાહજાદો ગુલશીરીના ખાતર ઉપજેલો ખ્યાલ એક આજી રાખી શાહજાદાને કહ્યું :—

“ઓ શાહજાદા શાપુર, તમામ તમારી જીકર મગજમાં લેવાજોગ છે; પણ જેટલી દેહશતમાં તમે નામદાર હાલ ગરક ગયા છો ને આપણી નામદાર શાહજાદાની સલામતીના ઇલાજ લેવાને શીતાખી ભરેલા થયા છો, તેમાંનો હું સોમો હીસ્સો પણ દીનદુસ્મનોની દેહશત જોઈ શકતો નથી. શાહજાદો ગુલશીરીના એવી ધરાની ઓલાદની શાખા નથી કે તે આપણા જેવા તેના જનના સંભાળનારાઓની મસલહત માફક કદમ ભરે. તે નામદાર શાહજાદો પોતે હાલલગી તો નરમ મીઠાજ ને આરામ ભરેલા ખ્યાલમાં હતી પણ જે વખતથી શાહજાદા શીરોજે, તે જંગી-ઓનું લોહી ધરાવનાર સાસાન્યાન શાહજાદાના દીલમાં દીન ને પાદ-શાહાત પાયામાલ કરીને પણ પોતાનો ખ્યાલ અમલમાં લાવવાનો દમ ભરાવ્યો તે વખતથી તે નામદારનાં નાજુક દીલમાં દીલાવરીનો જુસ્સો દાખલ થયો છે. તે પોતે લગભગ ત્રણ હજાર નવજવાન કુમારી નાજનીનોનું લશકર ધરાવે છે. તે તમામ ધરાવના અમીર ઉમરાવ ને પાદશાહી તુખમ ધરાવનાર આનુઓ તીરનદાજી હુન્નરમાં એવી હોશ્ચાર

ને ચાલાક છે કે તે તમામ જંગી નાજનીનો પોતાનાં તીરે ઉડતાં હોકા-
ઓને વીંધી નાખી જમીનદોસ્ત કરે છે. તેવાં જંગી નાજનીન લશ્કર
સાથ શાહજીદી પોતે દીનદુસ્મનોના જંગી મેદાનમાં છેલ્લી ઉતરીને એક
મરદાનગીનો એવા સપાટો ખેલવાનો ધરાદો પણ ધરાવે છે કે જેહાન
ઉપરથી તારાજ થઇ ભુસાઇ જતી ધરાનની શાહાનશાહજીદી છેલ્લી
પળ પોતાને તારાજ કરનાર દીનદુસ્મનોનાં દીલ ને દલેરી દરમ્યાન
એવી ખુનખાર મચે કે એવફા થયલો જમાનો પણ શરમનો મારયો
શીહા શીકલનો થઇ જાય. શાહજીદા શીરોજે, તે બાનુઓની બાનું શાહા-
જીદી ગુલશીરીનાની હજુર પોતાની શીશ્યારી ને દલેરીનું એવું તો
નાસજવર બ્યાન કર્યું અને દીનદારોનાં મોત પછી તેઓનાં રવાનોને
એવી બદ જબાન ચલાવી કે જો તે મારા ન્યાગાનોનું લોહી પોતાના
તનમાં ધરાવતો હતે નહીં, તો હું મારી શમશેરના એકજ સપાટાથી
તેની ગરદન ઉપરનાં દરેલાં સરને જમીન ઉપર ગગરતું કરતે. મેં
આપણું નામદાર ન્યાગાનોનાં રવાનોને શોરખર રાખ્યાં અને તેને લાયક
ધજત આખરથી દસ્તુર બેહરામને મદારત કરવા કહીને નજરકેદ મોકલ્યો;
પણ તે ધરાની તોખમ દરમ્યાન વખણાયલા પાદશાહી તોખમની નામ-
દાર શાખાના શરીરમાં સેતાનનો વાસો થયો હતો, અને તેના મગજમાંથી
ચઝદાંને ડર નીકલી ગયો હતો. તેણે પોતાની દીનદારીને દુઆડી હતી.
તેની ધરાનની મોહબતનો સોહલો હોળવાઇ ગયો હતો. તેની જબાન
ઉપરનો જવાંમરદી ને રાસ્તીના સખુનોનો જમાનો નાણુદ થયો હતો.
તેણે ધરાનની હીમાયત કરવામાં પોતાનો નીચ હવસ હરોલમાં મેલ્યો હતો;
તે હવસ ઉપર તેણે પોતાની તમામ મદારત બાંધી હતી. શાહજીદી
ગુલશીરીનાના કદમની ખાક મેળવવાને પણ તે નાલાયક, એવા હારેમન
અનેલા ધરાનીએ બોલા દસ્તુર બેહરામની નરમ દોરીની સત્તાનો લાલ
લઇ મારી છવણીના કુપી રાહના સંગ ઉપર કદમ પડતાં તે માંહે
ઉતરી ગયો, તે જ્યાં છે ત્યાં આરબો સાથ મળી ગયો છેજ. તે બેદીન
ચયલા શખ્સે આ બીકટ રાહ દરમ્યાનનો કીલ્લો ને આદરખીજનના

શેહેરનો પુરાણો ભાગ, જ્યાં આપણા જેહાન જીતનારા શાહાનશાહોના મહેલો ને ચમતો ને આતશખાના તેથી વાકેફ કર્યા હોય એવો મારો મજબુત શક છે. શક કહેવામાં હું મારી દાનેશની મજબૂત કરતો હોઉં એવું લાગે છે. બેશક તે ધરાની દીન મેલી ઇસ્લામી દીન અખત્યાર કરનાર બેવકા ધરાનીથીજ હાલની આપણી જંગલનો વધારો થયો છે. તે જો પોતાની બેમરૂવતામાં હદ બાહેર ગયો તો પછી બદખયામીમાં બાતેન રાહ દરમ્યાનથી આરબ લશકરને કુચ કરાવી તે કયાની પાય-તખ્તની પાયમાલી કરાવે એ બનવા જોગ સાબુત બનાવ જણાય છે. શાહાબદા શાપુર, મારા હોકમને તમો કણુલ રાખો તો શીતાબ હું દેખાહું તે રાહે ધરાની સરહદ ઉપર નીકલી જવો અને તે બેદીન શાહાબદાને તમારી આગલી મોહબત ને ખેશીથી પોતાના વતનની પાય-માલી કરવાની શીલાઇમાં ગરક થઇ આખરે મરગરજન દોજખમાં પડીને કયામત લગીનો અજબ બોગવવામાંથી બચાવો. તમામ ખીજ તદખીર ને જીકર પહેલાં આ કદમ પેચવાની શીતાખી થવી જોઇએ. તમારો બાકી ચીનાઇ લશકરને સહીસલામત તેને વતન રવાના કરો. મેં ચીનના શાહાનશાહને તેની મોકલેલી મદદતું હેશાન માનનારો રૂકો લખ્યો છે, તે એ લશકર સાથે રવાના કરવાથી આપણી ફરજ અદા થઇ જાણવી. તમો પોતે પણ આ જંગ ને તેના તમામ બ્યાનતું એક નામું લખી હેશાન માની લેવો. શાહાબદા શાપુર, તમારી સાથતું ચીનાઇ લશકર હયાં આવ્યું તેવો લડાઇ બંધ પાડવાનો વાવટો ઉઠારી છાવણી નાખી પડ્યું હતે તો જે દીનદુશ્મનોતું લશકર જંગના મેદાનમાં પોતાની બેદામીથી અને કાચા રાહબરો ને જસુસોથી પાયમાલ થયું, તેનો થોડોક ભાગ સલામત રહ્યાથી ખુરશેદ તલુ થયા પછી પોતે ક્યાં સાંધને શીકસ્ત પામ્યા, તે જાણીને એવા શરમીદા થતે કે તે શરમ તે આર-બોને પોતાની તમામ જીંદગાની તલગ ધણો અચ્છો સખક શીખવતે. પણ તે નામદારી આશકારા થવાનો હીંગામ રહ્યો નહીં. તમો નામદારે આવતાંજ ચાલુ જંગમાં લશકરને હોમાવ્યું તો ખેર, પણ જંગ ચાલુ

કર્યા આગળ થાકેલાં લશકરને આશાયશની જરૂર વીચારી હતે તો તેથી પણ જુદોજ ફેજ નીપજી આવતે. હવે બની તેનો અફસોસ કેવો? બનનારને અટકાવવાના ઉપાય લેવાને ઢીલ થાય તેનો અફસોસ ઘટતો છે. નામદાર શાહજાદા, કેમ શીરોજ સંબંધી મારા હુકમને અમલમાં મેલવાની ઉલટ પકડશે?”

શાહજાદા શાપુરે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના ચલાવેલા ખ્યાલનાં ખ્યાન ઉપર ખુબ ગોર કર્યો. તે નામદાર જેમ જેમ પુખ્ત વીચાર કરતો ચાલ્યો તેમ તેમ શાહજાદો શીરોજ ખુદ પોતાની ચલાવેલી જખાન માફક કામ લે તેવો તેને સમજી શક્યો નહીં. તે બોલ્યો :—

“દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, તમો નામદાર તે શાહજાદા શીરોજ માટે મોટી છકર ખાવા જેવા ખ્યાલમાં ગરક ગયા છો. તેના તનઅદનમાં ખરા ધરાની પાદશાહી લોહીના વેહવા સાથે પોતાની ખાલેસ રાહ ખાતર તે છેલ્લી જંગો દરમ્યાન પોતાના જનની પરવા વગર એવો તો દેલાવરીથી લડ્યો છે, અને એવી તો દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં દીવસોના દીવસો દેહશત પાંથરી શક્યો છે કે તેની સમશેરના ઘા ખાઈ જખમી થયલા ફરી સાજ થયા છે, પણ જે નાતવાનીમાં એકવાર તે જંગી તનઅદનો લથડી પડ્યાં તે પાછાં જોશવર તો થતાં રહ્યાં પણ એક પીછ વટીક પકડીને જંગમાં ધસવાને બેનસીમ રહ્યાં છે. શાહે શીરમાનના નસીયા ઉપર ચઢેખાઇ પકડી તેણે પોતાના ખ્યાલનો કાબુ મેલી દીધો હોય અને પોતાના ખરા દક ઉપર બીજાને આસ્તવાર બેઠાને તેના દીલમાં ધરાનીની રાસ્તી ને બેસ ઉપર લડાયક ખ્યાલ ઉપજ્યો હોય, તેને વધારે તેજ કરવા ને દેહેશતની શીકલમાં મેલી દેવા સાથે તે નામદાર શાહજાદો ગુલશીરીનાની ખુબસુરતી ને કુમક મેળવવામાં દીવાનો બની ગયો હોય, ત્યારે પોતાનાં મગજની મસ્તાનીના દેવને જગાડ્યા જેવા જફાકાર સખુનો બોલી દીધા હોય એ બનવા બેગ છે. પણ તે જેમ બોલ્યો છે તેમ અમલ કરવાને શું ખાખમાં પણ ખ્યાલ કરશે? એ નામદારીના મેળવનારા દસ્તુરાન દસ્તુર, એ વીચાર સાથ

હું કાંઈ કાળે પણ એક મળતો થનાર નથી અને ધરાનીના ખાલેસ ખમીરને ખુવાર મેળવ્યા જેટલી બેહોરમતીમાં મેળવાતી તો જીનહાર હીંમત કરનાર નથી. હા, હું તમે નામદારના હુકમને અમલમાં લાવું પણ તે જીદીજ રવેસથી. હું તેને મળું, તેના મનને વાંચુ ને પછી તેની ભુલનો એકરાર કરાવી સામેત કદમ ઉપર ચઢાવું. શાહજાદો શીરોજ જેવો જંગી તેવો હાતમ દીલનો સાસાન્યન શાહજાદો છે. હા, તેને ધરાનના સંગીન પાયાની દીનને નામે ને કામે ખુવારી કરનાર ઠગારા અથોરનાનો ઉપર બેશુમાર ખોદ છે; પણ તેથી તે પોતાની જરથોસ્તી દીન ઉપર ઓસ્તવાર રહેનાર નથી, એ ખ્યાલ લાવનારો તેના ગુનાહનો બોળે પોતાને સર લેવા જેવું નાલાયક કામ બળવે છે, પણ હું હાલ તો તમે નામદારના હુકમનો ઉમદા ભાગ બળવવાનું દરસ્ત જોઉં છું.”

દસ્તુર દાદ શાહજાદા શાપુરને સાંભળતાં ને તેના મગજની દાને-શમંદી તપાસતાં તે નામદારની દુરઅંદેશીમાં ઘણી મુસ્તકીમી પામ્યો. શાહજાદો શીરોજ, ગમે એવી મજબુત જબુત જબાન દરમ્યાન ફર્યો હોય પણ તેટલો બેદીન ને બેયકીન થઈને દીનદુશ્મનોના દસ્તમાં પોતાની કામની ખુવારી કરવા જેટલો આગળ વધી જાય તે માટે વહેમ પડ્યો. દસ્તુરાન દસ્તુરના વીચાર ફેરફાર કરવામાં શાહજાદો શાપુર ફાવ્યો, પણ ત્યારે જીના આદરખીજનની રાહ કયા દીનથી આતલ થયલા ને યકીન નથી નેહેસ થયલા ધરાનીએ દેખાડી હશે? જે મોટી મોટી જંગો લડીને આરબોના લશકર ને સરદારો તમામ ધરાનની પાયમાલીનો પાયો નાખી શક્યા, તે તમામ વખત, ધરાનનો જે ભાગ નીરાળો રહ્યો અને જે તેની રાહનો પત્તા મેળવી શક્યા નહોં, તે આજ કયા કીનાખોર ને વનનવેરીની રાહબરીએ પામ્યા? એ ખ્યાલમાં કંઈ જમાના ગુબારનારા દસ્તુરાન દસ્તુરનું મગજ ફરવા લાગ્યું. કાહેસ્તુમના પુરાણ કીલ્લા ઉપર હાલ અરબસ્તાની ફોજને કયો જસુસ લાવવાની આતમી મેળવી શક્યો. એ ખ્યાલની સેતરંજ ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ જેવાની

દાનેશની સીફતે કોઇ આપાદ નેમસરતું પ્યાદુ પેજી શકાયું નહીં. તે આ મગજને શીકસ્ત દેનારા સવાલમાં ખીલકુલ ગુંચવાઇ ગયો. જ્યારે તે નામદારે શાહજાદા શાપુરને જોયો નહીં અને મુઝદાંઓની સળંગેલી મસાનથી આસ્માન ઉપરના પુર તેજ થયલા ખુરશીદની રોશની ઉપર શીદા ગુચ્છાદાર ધુવાની આફત ઝુકાવાથી તે ખાહી આસપાસનું ખુન-ખાર મેદાન માહેતમ પોકારવા લાગ્યું, ત્યારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ત્યાંથી ફીલ્લાના ખોરજ ઉપર ચઢીને પોતાની છાવણી દરમ્યાનની ગુપ્ત રાહમાં ગયો.

ખાખ ૪૩ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની દરખારમાં જખમી થયેલો ખોરમનો શાહજાદો—દસ્તુર જામાસ્પે મદાયુનમાં આરખ લશ્કરને ઘેરી શીકસ્ત આપ્યાનો પેગામ. સરદાર જખીરતું મોત.

ગુલશીરીના નામે ટુંડીછ જંગ, ઘેરી ઉમેદ કુલ ભારી;
ધરાન તર્ક પુર રાસ્તી છે, કરશે જરથુસ્ત મદદગારી;
ધરાનમાં જંગ જીતી સુતેલા નુરની ગાજશે નામદારી;
કમજોર ધરાન તનમાં ચમકશે જંગની આતશી ચીંગારી;
ધરાની મેદાનમાં ધુમશે, મસ વંદોલ્યો તુફાનદારી;
દીલાવરીમાં દમ ઉછાલશે, ધરાનની સપેહસાલારી.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ કોહેસ્તુમના કીલાથી જેવો પોતાની છાવણીના દીવાનખાનામાં આપી લાગ્યો કે તે ત્યાં મળેલી દાનાવ દસ્તુરોની ઠંકને જોઇ પોતાની બેઠક ઉપર બેઠો. હયાં જંગનું તમામ બ્યાન કર્યું. ચીનાઇ લશ્કરની ખુવારી સાંભળી ત્યાં મલેલા તમામ દાનાવોનાં દીલ અમગીન થઇ ગયાં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે ગંભીરાઇથી બ્યાન ચલાવી :

‘અને અગર એવીજ ખબર હોતે કે ચીનાઇ લશ્કરની મદદ ફક્ત ત્રણ ચાર સાઅતમાં તે મદદગાર ફોજનાં મેદાન મહિ મુઝદાં પાડતે, તો

હું ગમે એવા જોખમે પણ તે અગતીસોની ફાજ સામે નહીં થવાનો હોકમ મોકલતે. શાહજાદો શાપુર આ અયન વખત આવી લાગશે, તેટલી પણ મેં વધી રાખી હતી નહીં. મારી વધી તો ખોરમનાં લશ્કર ને તેના સરદાર શાહજાદાની હતી. તે નામદારને મારો હોકમ તો મળવો જોઈએજ અને મળેલા હોકમ ઉપર અમલ કરતો શીતાખીથી કુચ કરી આવવો જોઈએ; મગર તેની રાહમાં કાંઈ ખતલ પડી છે. જ્યાં છે ત્યાં તે અને મદાયુન જતાં આરખ લશ્કર વચે જંગ મચી હોય એમ પણ ખ્યાલ આપાદ આવે છે, કે તે આરખ લશ્કરની કુચ આપણે ભલતી ધારી હોય પણ તેઓના કોઈ છુપા જસુસથી ખોરમના શાહજાદાના લશ્કરની કુચ ને તેની રાહનો ભેદ મદયાથીજ કેમ ના નેમસર થઈ હોય? મેં દસ્તુર જમાસ્પને મોકલ્યાથી ખોરમનો શાહજાદો પુરી શીકસ્ત પામવાની નામોશીમાંથી બચ્યો છે, અને આર પણ દીન દુસ્મનોનાં લશ્કરને ઘેરી યા તો જીવપર લાવીને જંગમાં ગીરફતાર કર્યું હોય તો તે બને તેમ છે. ખોરમનો શાહજાદો, જંગની કુનેહમાં ઘણો બાહોશ છે અને તેનું લશ્કર જો કે નહાતું ને નામની સંખ્યાનું છે પણ તે એટલાંજ લશ્કરથી તે કરતાં ચાર ઘણી જ્યાદા સંખ્યાના લશ્કરને તો લડાઈગાહમાં રગડીજ નાખે, અને એવી તો તારીફ લાયક પ્રતેહ મેળવે કે તે નામદારને શાખાશી મળ્યા વના રહે નહીં. મારા નામદાર મદદગારો, મને આ હીંગામ એવો નજર આવે છે કે જે વખત જાય છે તે અરસામાં આપણને ખોરમના શાહજાદા કે દસ્તુર જમાસ્પ તરફના સમાચાર મળવા જોઈએ.”

આ અગમચેતી થવાને હજી એક પળ પુરી ગુજરી નથી, તેટલાંજ દરબારમાં એક ધરાની જસુસે દાખલ થતાં સર જમીન ઉપર મેલ્યું અને રૂકો ધર્યો. પછી દુવાના રાખેતાના સખુનો બોલતાં આ મુખ પેગામ કહ્યો: “નામદારોના નામદાર જનાબ દસ્તુર જમાસ્પે મદાયુનની જંગના અહેવાલનો રૂકો રવાના કર્યો છે; અને ખોરમનો શાહજાદો જખમી થયેલો પોતાના જંગી લશ્કર સાથે કુચ કરતો આ મેદાનમાં દાખલ થયો

છે. તે નામદાર છ ઘોડાની પાદશાહી ગાડીમાં સુતો છે અને તેના સર-દારો તે ચલાવે છે. તે નામદારને મદાયુનના મેદાનમાં જખીરનાં લશ્કર સાથે જંગ થઇ છે. જીત તો તારીફ લાયક મેળવી છે, પણ જખીરની શમશેરના જરબે તેની ઢાલના ટુકડા કરીને ખભાં ઉપર જખમ થયો છે. એ કારી જખમથી તે ઘણો બેચેન છે પણ તમો નામદારના હોક-મનો અમલ કરવા ખાતર તે શાહજાદો આ જખમી હાલતમાં પોતાના લશ્કર સાથે શીતાળ કુચ કરતો આવ્યો છે.”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના ચાલાક ધરાની જસુસથી મુખપેગામ સાંભળતાંજ શીતાળ પોતાની મીજલસના તમામ દાનાવ દસ્તુર દીલાવરો તે શાહજાદાને એસતેકખાલ લેવા મોકલ્યા. જ્યારે શાહજાદાની જંગી ગાદી છાવણીનાં મુખ આગળ આવી લાગી ત્યારે તેને લાયક આવકાર દેવામાં કશી કસુર રાખી નહોં. જ્યારે શાહજાદાને દીવાનખાનામાં લઇ જઇ એક મખમલની ચીનાઇ લેટવા લાયક મસનદ ઉપર બેસાડ્યો, ત્યારે શીતાળ દસ્તુરાન દસ્તુરના હોકમથી કીરમાની દુકીમે તેના જખમ ઉપર મલમપટો કર્યો અને તેને આરામ થનાર દવાની જમનોશ કરાવી. લશ્કરને કોહેસ્તુમના કીલ્લામાં જઇ મેદાનમાં છાવણી નાખી પડવાનો હોકમ થયો.

શાહજાદાના દીલને આરામ ને જખમને રૂઝ આવી ત્યાંલગી તે મોટાં મેદાનની મોટી છાવણીના એક આરાસ્તા દીવાનખાનામાં રાખ્યામાં આવ્યો. હયાં તેને તનદરોસ્ત થયાં લગી રહેવાનો હોકમ હતો.

પછી પેલો દસ્તુર જમારપનો પેગામ ખોલ્યો. તે ભર દરઆરમાં વંચાયો. તે પેગામમાં આ હેવાલ લખ્યો હતો:

“નામદારોના નામદાર દાદના હોકમ મુવાફેક હુ મારાં જંગી અથેરનાન લશ્કર સાથે મદાયુન તરફ કુચ કરી જતાં આરબ ફૌજ પાછળ પડ્યો ત્યારે મારા મનમાં આ પકડો મનસુબો હતો કે હું દુશ્મનોની નજર ચુકાવી મદાયુનમાં દાખલ થઇને તે તમામ ફૌજને શહેર બાહેર અટકાવી રાખશ. મગર મારા ધરાદા ઉપર ચઝદાનને

હરકત ફેંકવામાં કાંઈ બેદ હશે, તેથી જેવો હું આર્ય લશકરની નવા-
હથી છટકવાનો દાવ રચું છું તેટલાં મને ખોરમનો પાદશાહી ઝુન્દો
આસ્માનતાઈ પોતાનું સર લગાડતો જણાયો. તે ઝુન્દાની નીશાને મારા
દીલમાં શીતાળ દીનદુશ્મનોની બાજુનો આબાદ ખ્યાલ ઉપજાવ્યો.
આગળ જે માફક દીનદુશ્મનોની ફાજને લલતીજ મદાયુન તરફ કુચ
કરવાની મારી નેમ ખેંચાઈ, તે કરતાં હાલ જુદીજ બાજુનો હીસાળ
જણાયો. પેલા પક્કા ખલીફ ઓમરને તો પોતાના કોઈ જબરા બેદુ
જસુસથી ખોરમના શાહજાદાની કુચની ખબર પડેલી, તે ભાલગી
મકમ પાયા ઉપર પડવી જોઈએ, કે ખુરમનો શાહજાદો કોહસ્તુમના
કીલ્લા દરમ્યાનના દરની લશકરની મદદે જાય છે, જે મદદથી ત્યાં
કુચ કરી ગયલું આર્ય લશકર પોતાની મકસદ મેળવવામાં ફાવલું
મુશ્કેલ. એ દુરઅંદેશીથી ઓમરે મદાયુન ઉપર લશકર મોકલ્યું કે
ખોરમના લશકરની રાહ બાંધે અને તેને ત્યાં અટકાવી રાખે. અગર
જંગ કરે તો તે સામે પોતાની શમશેર ખેંચે. જેમ દુરઅંદેશીથી બાજુ
રચાઈ હતી, તેમજ લગોલગ બાજુ ઉતરી. આર્ય લશકર મદાયુનની
સરહદમાં આવી પોહોંચ્યું ને ખોરમના શાહજાદાનું જંગી લશકર પણ
કુચ કરતું આવી લાગું. બન્ને એક બીજાને દેખતાં જંગની તૈયારીમાં
પડ્યું. એક પક્ષનો વીસામો લીધા વગર ખોરમના શાહજાદાએ તો
પોતાના તીરનદાજ લશકરની ટુકડીને તીરનો વરશાદ વરસાવવાનો હોકમ
કર્યો, તેનો સખળ હોવો જોઈએ. શાહજાદો સરદારી ચલાવવામાં
આપણા જમાનાનો એકો જંગી લડાયક છે, તે નામદારના હોકમ
પ્રમાણે તીરનદાજ લશકરે તીરનો મારો ચલાવ્યાની હદજ કરી. જબરા
આર્ય સ્વારે તે તીરના મારથી એવા પોતાની બાજુથી જખ્મી ને
લાઇલાજ થઈ જમીનદોસ્ત થતા કે તેઓનાજ તેજ ઘોડા તેઓનાં તન
ઉપર ઉલટાઈ પડી કચડી નાખી મુઝાં કરતા હતા. આ જંગનો સીતમ
તે આર્ય લશકરના જંગી સરદાર જખીરથી દેખી શકાયો નહીં. તે
શમશેર સાથે પોતાના તેજ અરપ ઉપર ચાહોમ ખોરમના પાદશાહી

લશ્મીકરમાં ધસ્યો. તે વખતની તે સરદારની મરદાનગી ને જંગી શમ-
શેરની સીકત જોઈને હું તો હેરતજ થયો. તે સરદારે પત્રકારા વચ્ચે
ખોરમના જંગી સ્વારોની એક આખી ટુકડીને કતલ કરી નાખી. અને
જ્યાં શાહજાદો લડાઈ ચલાવ્યાના હોકમ કરતો હતો ત્યાં તે સામે જઈ
એક એવો યુદ્ધ પોકાર માર્યો, કે તે જંગી નરશેરની મીસાલના
શાહજાદાની નેઘાહમાં જેહાન શીદા થયા જેવો રંગ દીસ્યા લાગ્યો. એ
નામદારોના નામદાર, તે આરખને એવા ઝનુનથી શીતાખી કરતી શમ-
શેર સાથે જોતાં શાહજાદો ચોંક્યો. તે પોતાના દુસ્મન હરીફની ઝડપથી
હેરત થયો. તેણે શીતાખ પોતાનું સર પોતાની પોલાદની ઢાલમાં
નમાવી છુપાવ્યું. તેટલાં તો જખીરની શમશેરે તે ઢાલ ઉપર પોતાના
જરખની અજળય ડત્તેહ મેલવી. ઢાલના ટુકડા થયા ને શાહજાદો ખમે
જખમી થયો. જખમ જખરો લાગાથી અને તે જોર પશુ આફનાક
હોવાથી તેણે પોતાના ઘોડા સાથે જમીનદોસ્ત થવામાં કશી બાકી નહીં,
તેટલાં તેના રખેવાલ લશ્કરની ટુકડીએ તે આસપાસ ફરી વળી તેની
ઉપર ખીજો જખમ પડવામાંથી બચાવી લીધો. હવે ખરી જંગ ચારૂ
થઈ. ખોરમના લશ્મીકરના દરેક સીપાહના દીલમાં પોતાના શાહજાદાના
જખમી થવાથી એવું ઝનુન છુટું કે તે ઝનુન પાસ આપણા દીનદુસ્મ-
નોનું ઝનુન કુછ ખીસાતમાં ગણાયાં નહીં; ખોરમના લશ્કરને આ વખત
શીતાખ મદદની જરૂર થઈ પડી. જો કે તે ફોજ, મેદાનમાં એવી તો
મકમપણે પોતાના હથ્થારની બાજુ ખેલતું કે મુદ્દખ્યોએ પોતાની ઉમેદ
મેલી. જ્યારે એટલી હદલગી દીનદુસ્મનો નાસીપાસ થયા ત્યાર પછી
તેઓએ જીવ ઉપર આવી લડાઈ કરવાથી કેવી સુવ્રતાની જંગ મચે
તેનો ખ્યાલ તમો નામદારે કરવો. હું પોતે તો જેવો ખોરમનો શાહ-
જાદો આરખ સરદારની શરશેરનો જરખ ખાઈ જખમી થયો તેવાજ
શીતાખીથી તે નામદારની મદદે મારો અરખ તેજ કરી જંગમાં ઉતર્યો.
હતો અને તે જંગી જખીરની જવાંમરદી ને કત્તેહમંદ બાજુ મેળવ્યા
ફરખ્યાન મારી શમશેર ધુમી ને જે દસ્તે શમશેરથી ખોરમના શાહજાદાને

જખમી કરી નાખ્યો તે ઉપર પડી, કે તે કોઇ જમાને પોતાની જગ્યાએ હતો નહીં એવો કપાઇ ઉડ્યો. બીજે એક સમયેરનો સપાટો વધુ થયો કે તે ઝુનુની દીનદુસ્મન આ જોહાનથી નાબુદ થયો.

“પછી આરબ લશ્કર ઉપર ખોરમનું લશ્કર મદાયુન બાહર ને ઇરાની લશ્કર મદાયુનમાં દાખલ થવાની રાહ તરફથી એવો ફત્તેહમંદ મારો ચલાવી શક્યું કે આરબસ્તાની સરખમીન તેટલા આરબોને પેદા કરવાનો નસીબો પામી હતી નહીં, એવી તે આરબ લશ્કરની શીકસ્ત થઇ. મેં આપણા મદદગાર થયલા ખોરમના શાહજાદાના જખમ ઉપર જોટલી બની તેટલી માવજત કરી અને મદાયુનમાં રાખવાને આરબ ગુજારી. મગર તે નામદાર શાહજાદાએ તો તમો દસ્તુરાન દસ્તુરના મળેલા રૂકા માફક શીતાબ આદરખીજન ને કોહેસ્તુમ કુચ કરી જવાનો પોતાના લશ્કરને હોકમ આપ્યો અને મારી કરેલી બરદાસ્ત કરતાં મેં જે અડચણ વખતે તે નામદારની મદદે મારી શમશેર ખેચીને બેકામતી મદદ આપી તે ખાતર બેહદ હેશાન માન્યું. ઇરાની જસુસ મારો રૂકો હજુર લાવ્યા સાથ ઘણી ખરી તે ખોરમના શાહજાદાની તમો નામદાર તરફ આવ્યાની વધાઇની ખુશખબતી પણ જાહેર કરવાતું તાલે પામશે. એ નામદારોના નામદાર, એ નામદાર શાહજાદાના જખમની ઘણી માવજત કરવી જોઇએ. જખમ એવો થયો છે કે જો તે ઉપર અચ્છી દવા દાડ ના થશે તો જંગના કામથી શાહજાદો નકામો થઇ પડશે.

“મદાયુનમાં આપણું જંગી લશ્કર હાલ જંગ જંગલની થાકે છે. ખોરમનું ને આપણું મળી લગલગ ત્રણ હજાર જંગી ને નવ-જવાન સીપાહોતું લશ્કર લડાઇના મેદાનમાં બેજાન થયું છે; દુસ્મનના લશ્કરની મોટી સંખ્યા જખમી થઇ આપણા દસ્તમાં ગીરફતાર થઇ છે. ચારથી પાંચ હજાર લગી બેજાન પડ્યું છે. મદાયુનમાં હું આપણા વેરાન મહેલમાં મકાન કરી રહ્યો છું. હયાં જે દીનદુસ્મનોએ આગ લગાડીને આપણા શાહાનશાહોના જોહાન રોનકમંદ મેહેલો ને મકાનો

તારાજ કર્યા છે, તે દેખાવ જોતાં મારા જીગરમાં એવો અફસોસ સળગ્યો છે કે મારી તમામ જંગી ને તેજ હીલચાલ સુસ્ત મારી ગઈ છે. અરે જ્યાં હજારો પહેલવાનો, સરદારો, સીપાહો, સોદાગરો સાથે શાહાનશાહ પોતાના શાહાનશાહી રસાલા સાથે રહેતો હતો. જ્યાં શાહ-જાદા ને શાહજાદીઓ પોતાના જુદા મદારત રીસાલા સાથે નવજહાર ચમનગાહમાં સંહેલ કરતાં હતાં. જ્યાં દોલત ને દમામમાં બેકીમતી ઝવેરાતોથી લેનદેન ચાલુ રેહતી હતી. જ્યાં જેહાનની ખુશસુરતીઓ ને પરીજાદીઓનું જ મુકામ, ત્યાં આજ તુફાની પવનથી ઉડતી ગેરદ છે ને જંગલી પશુઓની વસ્તી છે. ત્યાં આજ જંગમાં કપાઈ ગયેલી જંગી ફાંજો ને દીનદુસ્મનોની શમશેરના ભોગ થયેલા કમજોર આલમના હાડ-કાંઓના ઢગના ઢગ થઈ પડ્યા છે. જ્યાં દર આમદાદે લખોલખ જીલ-જીનોના શીરીન શરોદો ચાલુ થતા હતા ત્યાં આજ દર આમદાદે હજારો જંગલી પશુઓના ભયંકર અવાજ ને હાઉ હાઉંથી ગોયા ક્યામત બરપા થાય છે. અરે ક્યાં આપણા જેહાન ધુળવનાર ન્યાગાનોના મેહેલો ને મકાનોનું મદાયુન પાયખત ને ક્યાં આજ દીનદુસ્મનોની શમશેરે પાંચા-માત્ર થયેલું ને વેરાન વળી ગયેલું માહેતમ ભરેલું મદાયુન. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, હાલ મારી તરફનું આ હેવાલનું પેગામનામું વાયવું ને હવે જે બીજો હેકમ હોય તેનો શીતાબ ફેકા રવાના કરવો. મને મદાયુનના મોતમંદ દેખાવ દેખાડી માહેતમમાં ગીરફતાર કરવામાંથી બને તેમ જલદી છોડવો.”

બાળ ૪૪ મો.

શાહે કીરમાનને શાહગઢી ગુલશીરીનાનો રૂકો મળ્યો. તે દરમ્યાનની મકસદ મુવાફિક જંગની તૈયારી. સરદાર હસન શીકસ્ત પામી મેદાનથી નાહસી જાય છે.

“વખ્ત છે તો કરી લે નેકી ને નામ,
મોખન ને મરૂત ને માયા ને કામ.
કે કવખ્ત ચાય ના તું રજ બદનામ
યા પરતાવે પટકે ના શર સુખહો શામ,
મુદ્દુ છે તે બદન જીવતું છર્ના હર્ના,
ભરી છે આપમતલબ ને અદેખે જેમાં,
ના દીનદારી, એશ આરામ ધરયામાં,
અખત્યારી ખોહી બેવતન મરયામાં.”

શાહે કીરમાન પોતાના દીલમાં જોટલો દીલખાર રહે છે તેટલોજ જાહેર દીલખુશ રહે છે, અને પોતાની દરખારમાં તમામ નેકનામ દાનાવો, સરદારો વગેરેને ઉઘટભરેલા રાખવાનો આરો મયાબ્યામાં કશી કસુર રાખતો નથી. સપેદસાલાર રૂમ ખીન શીરજન પોતાના લશ્કર દરમ્યાનના સરદાર ને સીપાઇની ઉલટ ઉશ્કેરાયલી રાખવાને હરદમ પોતાની શાહગઢી ગુલશીરીનાને નામથી શાઆતી આપ્યો જાય છે, અને જંગ દરમ્યાન જે પણ છુટ મળતી તે તમામ આદરખીજન ને કીરમાનના લશ્કરના સીપાહોનેજ નવાજી છે, એ વગેરે જોટલી પણ ઉઘટ તેટલી તમામ સીકત ને કળાથી જંગની ધીલનો વખત પસાર કર્યો જાય છે.

ખલીફના એલચીખાતાંને જણાવેલી પંદર દીનની મુદત પુરી થઇ છે, અને આજે તેનો જવાબ રવાના કરવાના વાયદાની સવાર પડી. શાહે કીરમાને પોતાના ને શાહગઢી ગુલશીરીનાના તમામ દાનાવો ને સપેદસાલારોની દરખાર ભરી છે. હયાં ધરાનના લગભગ તમામ જોરે-

મંદોની સફ દર સફ સમરાષ્ટ રહી છે. વજીર બેહરામ ને સપેહસાલાર
 રસ્તમ પોતાના બુલંદ મરતખાના પ્રતાપે ત્યાં શાહે કીરમાનથી સેહજ
 દુર ખીરાબ્યા છે. આ મોટો દેહરોજ શાહાનશાહ નોશીરવાનનો પોતાનો
 ખાસ હોયાથી તે દરમ્યાન શાહે કીરમાનને પોતાના ને શાહબદી ગુલ-
 શીરીનાના અમીર ઉમરાવોની દરબાર ભરયાનો બેશુમાર દબ્બો મારે
 છે. જાણે ગુમ થયલી જહોબલાલી નવેસરથી તાજ થઇ હોય એવું
 યજ્ઞદી તેજ મારે છે. શાહનો તાજ પણ ઔર મારે છે ને તમામ
 દરબારમાં આગલું ધરાની આજ ખીળી આવ્યું હોય એવી જુમબેસ
 મચી છે. તેટલાં ત્યાં પેહેલવાને ધરાની જસુસને શાહ જનાજ લાવી
 હાજર કીધો. તેણે પોતાનું સર જમીન ઉપર મેળી પાદશાહી તાજમત-
 વાળે બજવીને બે પેગામનામાના રૂકા જનાજ મેલ્યા. તે જોઇ શાહે,
 વજીર બેહરામને તે વાંચવાનો હોકમ કર્યો. રૂકા અવલ તો પોતાના
 શાહના હોકમથી વજીર બેહરામે દસ્તમાં લીધા. પછી દસ્તુરાન દસ્તુરનો
 એક રૂકા પોતાના દસ્તમાં રાખી ખીળે શાહબદી ગુલશીરીનાનો રૂકા
 શાહના દસ્તમાં મેલ્યો.

દસ્તુરાન દસ્તુરના રૂકામાં ધરાની ખટપટની એક જોહાન સમાઇ
 હતી. બદખ્યામીની ફતેહ, કોહેસ્તુમ ઉપર આવતી ધાર. આદરખીજન
 ને કોહેસ્તુમ ખાલી થવાના બેદ વગેરે જે બનાવો બની ગયા હતા, તે
 તમામની ટુંકમાં ખબર આપી હતી. તે સાથે આ એક બેશુમાર સાવ-
 ચેતી ભરેલી રાહ અખત્યાર કરવાને અર્જ ગુજરી હતી :

‘મારા નામદાર સાહે કીરમાન ! આદરખીજનના મોટા ધરાની
 સપેહસાલારને બદખ્યામી તરફ કુચ કરી જવાનો મારો હોકમ કેહવો.
 અર્ધ લશ્કરને આપણાં પાયતખ્ત શેહેર બાહેરનાં મેદાનમાં છાવણી
 નાખ્યાનો ખીળે હોકમ કેહવો. ત્રીજો હોકમ એ કેહવો કે જ્યાંલગી
 દુશ્મન જંગની છેડતી શોધે નહીં ત્યાંલગી ધરાનીનો એક પણ તીર
 કે જરખ ઉછળે નહીં.’

આ પેગામનામું વંચાતાં વંચાતાંજ ત્યાં દસ્તુરાન દસ્તુરે બદખ-
ખામી ફતેહ કર્યાની મોટી જીકર ચાલી રહી. વજીર બેહરામ, સપેહ-
સાલાર શીરઝન ને શાહઝદો રામચોખીન ત્રણે નામદારોએ દસ્તુરાન
દસ્તુર દાદની અરજ ઉપર ધીલ કર્યાથી પોતાના નામને ઝાંખ પામેલાં
જેયાં. એક જીઝગાન જીઝગાના સખુન ને અજમાયશ ઉપર બેઠતી
અડધી નેધાહ નહીં પોહોંચાડ્યાથી પોતાના ખરાં દીલથી પસ્તાવો
કરવા લાગ્યા. એની અસર એ થઈ કે આ વખતના તેના પેગામનામામાં
અરજ કર્યા માફક શીતાબ અમલ કરવાને સપેહસાલાર ફતેહ શાહે
કીરમાન પાસ રખસત ચાહીને તે દરબારમાંથી ઉઠ્યો કે તે પાછળ
ખીજા ધરાની સરદારો પણ તાજીમ બગલવી પોતાની ફાજની તૈયારી
કરવાને ચાલ્યા. શાહઝદા રામચોખીનને કશો ખાસ હોકમ નહીં હોવાથી
તે શાહે કીરમાન પાસ રહ્યો હતો. ધરાની લશકરમાં જખરી ધમાલ
ચાલુ થઈ. જ્યાં ત્યાં જંગ ને જંગની જીમ ને શોહોરશાર થઈ રહ્યો.
લગભગ ત્રીસથી ચાલીસ હજાર આદરખીજાનીઓનું જંગી લશકર જ્યારે
પોતાની કુચ કરવાની તૈયારી મચાવતું થયું, ત્યારે તે ધમાલની ગડબડ
એવી થઈ રહી કે તેઓ સામે છાવણી કરી પડેલું સરદાર હસનનું
લશકર ગભરાટમાં પડ્યું. સરદાર હસનને એ ખખર મળી કે ધરાની
લશકર એક સાયતમાં લગાધની તૈયારી કરી ચુકું છે. તેનો સખબ,
જંગ મચાવ્યા કરતાં હયાથી કુચ કરી જવાનો જણાય છે. ખલીફના
એલચીખાતાંના પીરાનપીરોનું મંડળ પણ આ ખખરથી ચોંક્યું. સરદાર
હસને તો ખીજા તમામ જીકર એક બાળુ રેહવા દઈ પોતાના આરબ
લશકરને શીતાબ તૈયાર થઈ તે ધરાની લશકરની રાહ બંધ કરવાનો
ફોકમ કર્યો. જંગ આપોઆપજ મચ્યા જેવો મામલો બની રહ્યો છે.
સપેહસાલાર શીરઝન પોતાના વીજળી ચાલના અરપ ઉપર સવાર થયો,
કે ગોચા જેહાન ઉપર જમ નાચવા લાગો. આજે તે આલમના જન
ખી આપાદ થનારા જમને મન કનલની રામશની મચવાની હોય, એવી
જીશખખીનો રંગ જેહાને લીધેલો જણાયો. આ મોતનો મહીમા ધીક-

યાને કશી ખામી પડનાર હોય નહીં તેમ શાહે કીરમાનને શાહબદી ગુણશીરીનાના જંગી રૂકાએ ઉશકેર્યો. ગુણશીરીનાનો રૂકો તો ગણત્રીના સખુતોનો, પણ અસર તો મહા આદત મીસાલની ઉપખવનારો, તેથી જોયા ખેશ ખુશાલીમાં ખારખુવારી મચી ગયા જેવો હીંગામ રચાયો. રૂકાનો જંગી હોકમ આ હતો: “શાહે કીરમાન જંગમાં ઉતર્યો છે કે એશઆરામનો ગુલામ થયો છે? બપોલ કાંઈ વખત ગુમાવ્યાથી બદખખ હોય તો નેકબખ થનાર નથી યા નેકબખ હોય તો બદખખ થનાર નથી. નામદાર શાહને લાજેમ છે જ્યારે જંગીએમાં જોશ છે ત્યારે જંગ મચાવી શીરજગર ફરવાની. મચાવ જંગ ધરાન જતાવનારી નવરંગ ને લાવ મન મુરાદ દીલ દસ્ત.”

પોતાના એક જન તો શું પણ સા જન કરતાં પ્યારી માથુકના હોકમ કરતાં ખરા આશકને કમ ચીજ ઉપર ચાહ હોય? નવજવાની ને મોહબત ને ખાલેશ હક જ્યારે એક મકસદ થઇને રાસ્ત ધરાનીના જગરમાં વાસો કરે છે, ત્યારે તેની દેલાવરી ને હીમન ને જુમ્સા સામે જમાનો નામદો થઇ જાય છે. શાહે કીરમાનની પણ રાસ્ત ધરાની મીસાલના બાહારમાં આવ્યા જેવી લાલત હતી. તે નામદારે કીરમાનના લશકરને શીતાય જંગની તૈયારીનો હોકમ કર્યો. ખોલ ખોલતાં જેમ ખુદરત તુફાન ઝુકાને ચાહે તેવી આબાદીની બરબાદી ઉપખવે અને શહેરોની પાયામાલી કરી નાખે, તેમ શાહે કીરમાનના લશકરની ધમાલ ચાલી. દેખદેખતામાં જંગતું એક મસ્તાન આફનાક તુફાન ઝુકાયું. દેખદેખતામાં શમશેરના મારનારા ને લશકરના ચલાવનારા ધરાની સરદારો ને સપેહસાલારો ને શાહબદાઓ તે મેદાનમાં પીવતન મીસાલે ધુમ્પા. આરખ લશકર તો જીત મેળવવાની પોતાની ખાતરીથી જ જંગમાં ઉછળ્યું. સરદાર હસન ને એલચીખાતાંના પીરાનપીરોની તાજુખીની હદ થઇ જ્યારે આ જંગ દરમ્યાન ધરાની શમશેરના સપાટાની તેજ નેમ એવી તો ચોકસ ઢપે ફતેહમંદી મેળવતી ચાલી, કે આરખ લશકરની ગમે એવી જંગ, કળા, કુનેહ ને જોરસાની અસર ત્યાં ચાલી

શકી નહીં. ધરાની 'આ અહુરામજ્દા' ને આરબ 'અલ્લાઅકબર'ના કાન બેહરા થનારા કલ્લા ને પુકારોથી આ જંગમાં પોતાના તનની કશી પણ ખબર વગર કાપ બે કાપ, માર બે માર ને ફાર બે ફાર કરતા જ્યાં લગી સીનામાં સાસ, જનમાં જોશ ને તનમાં જન ત્યાં લગી મચ્યા રહેતા હતા. આ જંગ ત્રણ દીન ને ત્રણ રાત લગી જરી રહી. ગોયા ખુદાનો કેહેર મચ્યોજ એ પ્રમાણે કપાષ વહાષ ગયલાં જન વગર ચંગા ને જંગી બદ્દો સુકાં મેદાનનાં લોહી રેલતા બનેલા દરયા-વમાં ગોયા માલક વગરના મછવા મીસાલે તરતાં હોય એવો અફસોસનાક દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. આ જંગમાં શાહે કીરમાન, સપેહસાલાર રસ્તમ, ને શાહજહો શીરજન વગેરે મોટા જંગીઓની શમશેર ને તીર ને નેજાઓનો તો ગજબજ ગુજરતો હોય એ રીતે જંગી હથોડોનો આરબ લશકર ઉપર દોર ચાલી રહેલો. તેમ આરબ સરદાર હસન, સરદાર વાકાસ ને એલચીખાતાંવાલા જંગી પીરાન પીરોની શમશેર ધરાની લશકરનો હૃદયી જ્યાદા ખરાબો કરવાને ફાવતી હતી; પણ અંતે એ જંગીઓ ધરાની સપેહસાલારોની શમશેરને પોતાના સર હવાલે કરીને ખપ્યા. ફક્ત એક સરદાર હસન પોતાની ચાલાક અકલના જોરે પોતાના લશકરની તદન ખુવારી થવાની આગમચેતી સમજ્યો. તે પોતાની હોશ્યારીમાં બન્યું તેમ પોતાના જંગી લશકરને જંગ કરતાં ને મેદાનથી પાછળ હટાવતાં ધરાનીઓના સપાટાથી બચી ગયો. સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજને તે જંગી આરબને ઘેરવાની ઘણી પણ સીકત ને લાઝમ વાપરી પણ તમામ ફેકટ.

આ ત્રણ દીન ને ત્રણ રાત જંગ મચ્યા દરમ્યાન દીનદુશ્મનનું અરબ ઉપર લશકર ખુવારી પામ્યું. જો હસન જેવો ચાલાક જંગી એ લશકરની વડી સરદારી ઉપર આવ્યો હતો નહીં તો આજ તો એ મોટા લશકરમાંનું એક તન સલામત જાય એવી આ જંગી ધરાનીઓ તરફથી મચેલી જંગ હતી નહીં. તેમ જેવી સીકત છેલે છેલે સપેહસાલાર રસ્તમ લગાવવા લાગ્યો તેવી તે નામદારે જો અવલથી દુર-

અદેશી વાપરી ચલાવી હતે તો સરદાર હસન પણ જીનહાર અચી જતે નહીં. સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન રીરજીન જો અવલથી શાહે કીરમાનની મીસાલે જંગ બોલ બોલતાંજ ને દેખ દેખતાંજ બરપા કરવી છે અને આ એકજ જંગમાં ને આ એકજ જંગના મેદાનમાં ધરાનનો જે તે નસીબો નકી કરવાના ખ્યાલથી જાણીતો હતે તો તે નામદારે એશક હસનનું મુડદું ત્યાં પાડ્યું હતે, ને તે ઉપરાંત નામદારીની નોક જળવાઈ તે કાંતો દસ ધણી જ્યાદા જળવવાની પેહેલવાનગીરી બળવતે. સપેહસાલારને તો અરધો દીન લગી પણ શાહે કીરમાને પોતે આ જંગનો પાયો નાખ્યો છે તેની ખબર નહીં. તે તો એમજ જાણુવા લાગ્યો હતો, કે સરદાર હસને તેની રાહ આંધી છે અને તેથી જેમ જંગ થવાની આગલથી ગણતરી કરીને તે સામે લડવાનું લશકર નકી કર્યું હતું તે લશકરથીજ જંગનો જવાબ આપ્યામાં આવ્યો હતો, પણ તે પોતાને થયલા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ઉપર અમલ કરવા દરમ્યાન આ જંગ ધણી વધી ગયાથી તેનો સખખ જાણુવાને ધૂંતેજર થયો, ત્યારેજ ખરો ખુલાસો પામ્યો. જે પછી તે નામદારને જેવી રવેશ જંગ કરવી જોઈએ ને મેદાનમાં લશકરોની સફ ને બાજી રચવી જોઈએ, તેમ સધળાં લશકરો ગોઠવ્યાં; ત્યારેજ સપેહસાલાર રસ્તમે પોતાના આદરખીજાની લશકરથી જુદી જુદી બાજુએ મારા ચાલુ કર્યા. એ માફક મરદાનગી ને મસ્ત દસ્તથી આદરખીજાનના તીરનદાજ લશકરની કમાન કસાતી ચાલી. તીર પેદરપે વીજળીના ઝળકાટ ફાટી નીકળ્યા મીસાલે ગલરાટ ગજવીને મારો લગાવતા આદ્યા, ત્યારે આરખ લશકરના જોરેમંદ સરદારો ને સીફતથી જંગ ચલાવવાના હોકમ કહાડનારા બુઝર્ગોનાં દીલ આજુર્દા થયાં. ત્યારેજ કીરમાની અજીત લશકરના તેજ ધસારા શરૂ થયા, અને શમશેરના સપાટા લેવાયા જેવા જખરા ને ચોકસ એ ધરાનનાજ જંગીઓ લઈ શકે. તેથી જે નકી ઠરાવે જંગ ચાલુ લઈને દીન દુશ્મનનો તમામ માર્ગ ઘેરાઈ જતે, તેમ કાંઈ બાજી લેવાઈ નહીં. એ લાજ સરદાર હસને એવો તો પોતાની ચાલાક

અકલના જોરે લીધો કે પોતાનાં મોટાં લશ્કરના અરધા ઉપર સીપાહો સાથે જીવતો આજે ધરાનીઓના જંગી મેદાનમાંથી નાહાસી જવાને ફાવ્યો. ફાવ્યો પણ એવો કે તેના જનને તો કરો પણ એલ્લજમ પોહોંચ્યો નહીં અને લશ્કર એવું તનદરોસ્ત ને દલેર બદન કે બીજી પણ બીજી નવી જંગમાં યાહોમ હોમાવી પડવાને સામર્થ્ય. કસુર ફકત જંગીઓની સફ ને જંગ મચાવ્યાની જગા રોકવા સંબંધી થઈ હતી. તે કસુરથીજ સરદાર હસનની હાર થઈ હતી. અને તેથીજ તે જંગીએ મેદાનથી હટી જઈ પીઠ દેખાડવામાં મરદાનગી માની લીધી હતી.

બાબ ૪૫ મો.

સપેહસાહાર રસ્તમ બીન ફીરજન ને શાહે કીરમાન સાથે
બદખ્શામી તરફ કુચ કરી જવાની જીકર. દસ્તુરાન દસ્તુર
ઉપર તેઓનાં નામા લઈ રવાના થયેલો જસુસ.

“ચમનમાં ના બેસ તું થશે હેરાન,
ચમનમાં બેઠું તો થયું ખાર ધરાન.
ચમનમાં મોહું તો રહું ના યુનાન,
ચમનનોજ ભોગ થયું બહોલું તુરાન.
ચમન નથી, મરદને લાયક તો મેદાન,
મરદને લાયક તો મરદાનગી બોસ્તાન.
જોઈયે તું પોલાદ થાય જોઈયે ગુમાન,
મરદ હોય તો પેહરબખ્તર લે દસ્તકમાન.”

આ જંગમાં કીરમાની લશ્કરના એક હજાર જંગી જરથોસ્તી સીપાહો ગોયા દેલાવરીના જશનમાં મચ્યા હોય એવી નામદારી મેળવી શ્રીરક્ષાનશીન થયા. આદરખીજનના નવજવાન ધરાની લશ્કરી સીપાહો કીરમાની લશ્કરથી બેવડી સંખ્યામાં ખપ્યા. તેથી કાંઈ એમ નથી કે

આદરખીજનીઓ દીનદુશ્મનના દસ્ત ઉપર સેહેલથી શીકાર થઇ પડ્યા ? એ બેવડી ખુદારીનો સખખ ફક્ત આદરખીજનાં લશકરના એક ભાગને સરદાર હસનના આરખ સીપાહોની ફોજનો ખાસ અટકાવ કરવા ખાતર રચ્યો, તે જો મોટી આરખ ફોજથી સપેહસાલાર રસ્તમનાં લશકરને બદખખામી તરફ કુચ કરી જતાં તેની રાહ ધેરવા આવે ત્યારે તે સામે થઇને કુચ કરતાં લશકરની બાજુ સમાવી લે. આ લશકરનો ભાગ લગભગ પાંચ હજાર સીપાહોનો રચાયલો હતો. તે અટકાવ કરનારા પેહેલા ભાગ ઉપર આરખ લશકરનો તીરનદાજી મારો શરૂ થયો તે બેશુમાર સખત, ને વળી તે વખતે તે લશકર સીવાય બીજી કોઇ ફોજ તે મેદાનમાં દુશ્મનો સામે નહીં હોયાથી તે સારાં આરખ લશકરની જંગનો જોખમ તેને પોહેંચવા લાગ્યો. એથી એ અવલની જંગમાં આદરખીજનીઓ ઉપર ગોચા જંગનો નહીં પણ મોતનોજ મારો ચાલુ થયો. ગમે એની નામદારી કે શમશેરખાજી બખ્ષે પણ એક ઉપર પંદરની જ્યા ઉલટ ત્યાં ક્યાં બચવાની ઉમેદ હોય ? વળી એક જોવા જંગી તે કરતાં જ્યાદા જંગી દરીફ સામે જ્યાં એકનું કદમ ના ઓસ્તવાર રહે, ત્યાં તેવા પંદર વીસની ઉત્તટેલી ટોલી સામે તો બસ મલકુલમોતનો દસ્ત આવી પડ્યોજ; તેથી આદરખીજની લશકરમાં બેવડી ખુદારી થઇ હતી. એ માફક તમામ ખુદારીનો જુમલો લગભગ ત્રણ હજારથી પણ ઉપર આવ્યો. આ જંગમાં ઇરાની લશકરને લુટ મળ્યામાં કાંઇ દમ હતો નહીં. વળી જંગી દુશ્મનોના મુરડાં ત્યાં પડ્યા હતાં તે તમામ પોતાની મતલબ ને અદેખાઇ કરનારાઓના હતાં, તે મુડાં જોતાં ઇરાની લશકરને ઓર એવું અતુન છુટતું હતું કે અગર જો શાફે કીરમાન, સપેહસાલાર, વજીર ને શાહમદ વગેરેના ઇરાની લશકરને ધનસાન્ગીરીને નામોશી લગાડનારા જુસ્સા ઉપર અમલ નહીં કરવાનો સખત હોકમ નિકળ્યો હતો નહીં તો ત્યાં તે દીનદુશ્મનોનાં મુડાંઓની બોટી બોટી કરી જંગલી પશુ પક્ષીઓનો ખોરાક કરવાને ચુકતે નહીં.

આ જંગ પછી દીનદારોના મુડદાઓને અવલમંજલ પોહોંચાડવા ને દીનદુસ્મનોને એક ખાડો ખણી તે માંહે નખાવવાનો હોકમ થયો. સઘળી જંજલ પવન ઝડકે ચાલી રહી છે, અને કોઇ જઠ્ઠાકાર રોગ ના ફાટી નિકલે તેવું તે ધરાની મોટાં લશકરે ઘેરેલું મેદાનને સફાઇદાર થાય છે, તેટલાં સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજીને બદખખામી કુચ કરવાનો હોકમ કાઢાડ્યો. તે હોકમ સાંભળતાં શાહે કીરમાને શીતાખ તે બંધ પાડવાની અરજ કરી.

“ઓ નામદાર સપેહસાલાર હાલ તુરત તો આપણાં જોડાયલાં લશકર હયાં કે કયાં પણ સાથ રહે તેમાજ આપણી રતેહ સમાયલી છે. હું તો એવો વીચાર અમલમાં મેલવવા ધારું છું, કે આપણાં લશકર એક ખીજળથી દુર થયાં તો દીનદુસ્મનોની બાજુ તેઓને હાલની મુશ્કેલીમાંથી ફેરવાઇ આશાનગીમાં રૂળી જાય. અગર આ જંગ દરમ્યાન આપણાં બન્ને લશકર બાજુ એબાજુ રહ્યાં તો જંગી હસન પોતાને સર ધુલ છાંટી મેદાનમાંથી ભારી ખુલારી સાથ પીઠ ફેરવી નાહસી ગયો છે. અગર એ જીકર નિકળી કે આપણાં બન્ને લશકર સાથે બદખખામી તરફ કુચ કરી જાય, તો એ દરમ્યાન પણ એહદ બેખમ સમાયો છે. બદખખામીની લશકરી તદખીર ને સરદારોથી આપણે બેખબર છીએ. અને જ્યારે શાહાનશાહજીની ગુલશીરીના તે પુરાણાં પાયતખ્ત દરમ્યાન પોતાના ન્યાગાનોના તખ્ત ઉપર ખીરાજે છે ત્યારે તો મને તે પાય-તખ્તમાં હાલની ડમાડોલ હાલતે દાખલ થવાને કોઇ ખાસ હોકમ હોય નહીં ત્યાંજગી તે તરફ મારું કદમ પણ લઇ જવાને સજ્જવાર નથી. હું ચાહું છું નામદાર સપેહસાલાર રસ્તમ કે આપણાં લશકર આ દીનદુસ્મનોની જંગમાં સાથનાં સાથ રહે.”

સપેહસાલાર રસ્તમ, નામદાર શાહે કીરમાનનો વીચાર જાણીને મોટા અંદેશમાં ગરક થયો. તે જંગીએ ધણાજ તવાજોથી પણ ઓસ્તવારીથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ઉપર અમલ કરવા સાફ શીતાખીથી પોતાની કુચ કરવાની મતલબ જણાવી. તે નામદાર બોલ્યો.

“દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ કાંઈ પણ હોકમ કરે તે જ્યાંગી પુરતી ઓસ્ત-વારીથી અમલમાં મેળવાતો હેતુ હોય નહીં ત્યાંલગી કરે નહીં. નામદાર શાહજાદી ગુલશારીના બદખ્યામીનાં પાયતખ્તમાં છે અને ત્યાં એવું તો નાનું ને બીન અજમાયશવાલું મોખેદોનું લશ્કર છે, કે જે કાંઈ કારઆજમોદેહ આરબ સરદાર ત્યાં એક કવાયદવાલી ફોજ સાથે ઉતરી પડે તો હું નથી ધારતો કે આપણી મોટી ઉમેદના શીતારાને અસ્ત થતાં એક સાયત પણ લાગે? નામદાર શાહ, મને તો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ગોયા શીરેસ્તાઓની બસારન મીસાલના માલમ પડ્યા છે. અગર કુચ કરી જવા માહે ખેદરકારી દેખાડ્યાનો કાંઈ મારે સર આવ્યો તો હું આ મોટાં લશ્કરની સપેહસાલારી લેવાને તદ્દન નાલાયક છું.”

શાહે કીરમાનને નામદાર સપેહસાલાર રસ્તમ બીન શીરજીનની ચાલ તો નાપસંદ આવી; પણ એ નાપસંદગી ઉતરયાથી સપેહસાલાર રસ્તમ કાંઈ સપેહસાલારીને નાલાયક ઠરતો નથી. તે નામદારની જીકર વાજબી હતી. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ઉપર તે નામદારે શીતાબ પોતાનું સર હાજર કરવું જોઈએ. તે નામદારોના નામદારનો હોકમ આજ ને કાલ તો શાહાનશાહના હોકમ કરતાં પણ જ્યાદા અમલ કરવા લાયક સપેહસાલાર રસ્તમની નેઘાહમાં હતો. તે હોકમ માફક અમલ કરવો, એજ સપેહસાલાર રસ્તમ પોતાની ખાસ મરદાનગી બાજુતો. તે નામદારને હાલની જંગમાં તમામ આદરખીજનની સપેહસાલારી જે નામદારે બધી હોય અને જે નામદારની કુમક ઉપર ધરાની આલમ પોતાના વતન ધરાનને છોડવી આપઅખત્યાર કરવાની જંગમાં ઉતરી હોય અને હાલની સત્તતનતની સુલેહ ને સત્તાહ જે નામદારનાં મન ને અમલ ઉપર લટકી હોય, તે નામદારનો હોકમ આદરખીજનના તમામ લશ્કરનો વડો સરદાર માને નહીં ત્યારે કોણનો માને? શાહે કીરમાન સાથે સપેહસાલાર રસ્તમ જે કાંઈ પણ સંબંધ ધરાવતો હોય તો તે ફક્ત ધરાન વતન ને દીનને દીનદુશ્મનોના બુલમી પંખથી છોડવાની જંગ મચાવ્યાનો છે. કીરમાનના જંગી લશ્કર સાથે તે નામદાર શાહ,

જેમ બેવડી નેક મકસદે ધરાનની આપઅખલારી ને તખ્ત મેળવવા ખાતર જંગમાં ઉતર્યો છે, તેમ સપેહસાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન પશુ પોતાના ન્યાગાનને લાગેલો શીહા દાઘ શીટાડવા ને પોતાના નામદાર શાહાનશાહોની યાદગાર શાખ શાહજીદી ગુલશીરીનાને ધરાનનું તખ્ત અપાવવા ખાતર તમામ વફાદાર ને જંગી ધરાની લશ્કર સાથે હાલની જંગમાં નીકળ્યો છે. શાહે કીરમાન પોતાના જવાન દીલની મોહબતનો બેહડો પાર ઉતારવા અને જે જેહાનની ખુબસુરતીને તે દીલોગ્નથી આહે છે, તેની વફાદારીના જુસ્સામાં યાહોમ ઉસ્કેરાયલો દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં નામદારી મેળવવાનું ખીકું ઝડપી રહ્યો છે, તેમ સપેહસાહાર રસ્તમ પોતાની શાહાનશાહજીદીના હક વાજખી પોહોંચતા ધરાનનાં તખ્તોતાજ ઉપરના ખરા દાવા ખાતર જંગમાં ઉતર્યો છે અને વફાદાર બાકી ધરાનીઓની નવી બનેલી ફેજની વડી સરદારી લીધી છે.

• બન્ને એક મકસદ ખાતર મેદાનમાં નીકળ્યા છે, પણ બન્નેના ખ્યાલ ને જંગબાજ એક ખીજથી જુદી રોનક ધરાવે છે. સપેહસાહાર રસ્તમ તો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હોકમ ગોયા બસારત થયા જેવો માને છે, તે નામદાર તો દસ્તુર ઉપર એવાં પાક માનથી જોય છે કે તેનાં મનમાં તે દાનાવ દસ્તુરનો એકે એક સખુન ગોયા બેમુળાં તાજની કીમતે અંકાય છે. શાહે કીરમાન તો દસ્તુર દાદમાં જેટલી દાનેશ ને દુરઅદેશી છે તેમાંની પા પશુ કમાલ્યત ધારતો નથી. શાહે કીરમાન તો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને આ જંગમાં નામનો સામીલગાર સમજે છે. હાલ લગી જે પણ જંગની બાજ ખીલી ને દીનદુશ્મનોનાં લશ્કરને શીકસ્ત મળી, તે સધળી દસ્તુરાન દસ્તુરનીજ કુનેહ, મગર શાહે કીરમાનથી તે બાતેનનો સખબ સમજ્યો નથી. એવા બે નામદારો એક મોટા પાદશાહી ચલાવનારા દાનાવ દસ્તુર સંબંધી ખીલકુલ આસ્માન જમીન જેટલા તફાવતનાં મત ધરાવે, ત્યાં તે બન્ને નામદારોનાં દીલ કેમ એક થાય અને જંગનું મુશકેલ કામ કેમ આશાન ઉતરે? સપેહસાહાર રસ્તમે પુરતા તવાબેથી શાહે કીરમાનના હોકમ કે અરજ માફક અમલ કરવાને ખીલકુલ ના પાડી.

શાહે કીરમાને જોયું કે સપેહસાલાર નાફરમાન થાય છે પણ તે થવાનો સખખ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હોકમ કેહનારો રૂકો છે, ત્યારે તે નામદારને મોટો વિચાર પડી ગયો કે આ જીકરનું સમાધાનીથી છેવટ કેમ આવે? તેટલાં શાહે કીરમાનને કાંઈ યાદ આવ્યું હોય, તેમ તે ખુશમીજબથી બોલ્યો “મારા નામદાર સપેહસાલાર, આપણી જીકરનો છેડો આવે તેવો મને આપ્પાદ ખ્યાલ સુજ્યો છે. આપણે એક શીતાખ ચાલના જસુસને આપણી હાલની જંગની મકસદનો પેગામ રવાના કરી તે નામદારનો શો હોકમ ને ખાહેશ છે તેનો જવાબ મંગાવ્યો.”

આ ખ્યાલથી સપેહસાલાર સાથે ત્યાંના હાજર તમામ ધરાનના ખેરખાહોનાં દીલ રાજી થયાં. એક રૂકો હસનની શીકસ્ત ને સપેહસાલાર રસ્તમની મકસદનો લખાવો, પણ તે દરમ્યાન શાહે કીરમાને પોતાનાં કેટલાંક મુસ્તકીમ સખખોથી સપેહસાલારને તેનાં તમામ લશકર સાથે પોતાની સાથે રહેવા દેવાને અર્જ ગુજરી હતી.

તે જસુસ રવાના થયા છતાં સપેહસાલાર રસ્તમ બેશુમાર નાખુશી સાથે દસ્તુરાન દસ્તુરથી તેનો જવાબ ફરી વળ્યા તલગ ત્યાં પોતાના મોટાં લશકર સાથે છાવણી નાંખી પડી રહ્યો.

બાબ ૪૬ મો.

શાહજહા શીરોજને પોતાની કઢંગી જખાંદરાજીનો થયલો
પસ્તાવો—તેના મનમાં ઉપજેલો મહજબાશકીનો ખ્યાલ—
ધરાની રહેલું કે ઇસ્લામી થવું એ સવાલ ઉપર તેનાં
મનમાં ઉપજેલો પેચોતાબ.

“જેને નથી હોશ તેને નથીજ એશ,
જેને નથી દોસ્ત તેને નથીજ દેશ.
દરયાવે માહી ને મોતી એક તમ,
ખ્યાખ્યાન એકશાં મેલો પુવર, સ્વચ્છ.
જેહાંગીર થા નહીં તો થા જાનગીર,
કલગીર થા નહીં તો થા કતલગીર.
દાનેશ થા નહીં તો થા નાકેશ,
નરેશ થા નહીં તો થા દરવેશ.
કેરદારનો કોહ છે કયામતનો કાર,
પુવારો કેરદારનો આ ફાની અવતાર.
બને તો કામમાં થા કામનો વીર,
ના બન પલીદ ગર મોતનો ખા તીર.”

શાહજહા શીરોજ આગળા બાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જેવો તે
કોહેસ્તુમના તલેસ્માતી મેદાનમાંના ગુપ્ત માર્ગમાં ગરી ગયો, તેવો તે
શીતાબ ચાલે અરબસ્તાનની સરહદને લગતાં રાતમાં બાહર નીકળ્યો.
ત્યારે આસ્માન ઉપરથી ખરી બપોરનો ખુરશેદ પોતાનો આતશ્યો તાપ
વરસાવતો એવો ગરમ મારતો હતો કે શાહજહા શીરોજને તે ગરમીમાં
પોતાને ખુદલો કરવા ગમ્યો નહીં. તે દસ્તુરાન દસ્તુરની અથાગ ઝડક
ને દુરઅંદેશથી એવો થથરતો હતો અને તેની જળમાં ફસવાની દેહ-
શ્વતથી એવો લરજતો હતો કે તે બીયાબાનમાં એક સુકાં પાનને ખરી
પડતાં સાંભળી ચોકી જતો અને તેના ચેહરાનું આંખ ઉતરી જતું હતું.

આ વેરાન સરજમીન ને શીરોજ બંને ચોકસ બાબતમાં એકબીજાને મળતા આવ્યાથી, શાહજાદા શીરોજે જ્યાંલગી પોતાની બાજુ ચોકસ રાહે ઉતરવા જેવો હીંગામ દેખાય નહીં ત્યાં લગી તે રાતમાંજ મકાન કરી રહેવાનો ધરાદો કર્યો. તે એક ઘણા જુના આબેખુશર નામના કુવાની પાળ ઉપર અટેલીને ઉભો. લગલગ બે દીન ને બે રાત થયાં ના કરી ખોરાક કે ના એક ટીપું આપ હોઠે લાગેલું છતાં તેનાં નાસી-પાસ મન ને મગજને તેની કશી મરજી થઈ નહીં. આ રાતમાં દીલને તાળું કરનારાં નાદર ફૂળોનાં દરખત ને નખાત આવતા ઝરા વેહતા હતા પણ શાહજાદા શીરોજે તે તરફ કાંઈ પણ મરજી કરી નહીં. તે પોતે આબેખુશરોની પાળને એવો બેમગજ અટેલી ઉભો રહ્યો છે કે તે પોતે હાલ જીવતી જીંદગાનીમાં છે કે મોતમંદ દુન્યાની સેહેલ કરે છે તેની કશી ખબર તેને રહી નથી. શું મુરાદ ને શું ઉલટે તે પોતાના વતન દરમ્યાન બામુદતે દાખલ થયો અને કેવો નામુરાદ ને કેવો બેફામ તે વતનથી બાતલ થયો. તે શાહજાદાને હયાં તેની બેફામીમાં જે અફસોસ છુટો તે ફક્ત પોતાની જાનની કસરેવજીથી ઉપજેલો જાણીને મનમાં બબડ્યો: “આજ દીન તલગ જે જાને મારી બોલાવતું આપ ઝળ-કાવ્યું ને તુખમનો તોર ખીલવ્યો, તે જાને મારાં પોતાનાં લોહીને ને તુખમ ધરાવનારા ઘણા પાક અવતાર સામે મારી હોરમત મુકી છે. અરે મારી અવલ આખદાર ધરાની શીકલ ને ઝેરી ખંજર લાગ્યા મીસાલે બેશીકલ કરી છે. મને મારામાંથી કહાડીને મારા વેરીઓમાં દાખલ કરી દીધો તે કેટલા વખતમાં? એક ચશમનો નેમરો ફરવાને તો હજી વધારે વીલંબ લાગે, તેટલા વખતમાં મારી હોરમતની ખુદારી, મારી આપઅખત્યારીની ખુદારી, મારા દરજ્જાની ખુદારી ને મારા પાદશાહી હક ઇલાકાની ખુદારી થઈ ગઈ. હવે મારી શું પાયમાલી થવાની બાકી રહી કે મને આ જફા જંગળ મીસાલની બોળે થઈ પડેલી જીંદગાની જાળવવાની ઉમેદ હોય? ઓ યજ્ઞદાન હું ધરાન પાછો ફરવાને જીવ્યો નહીં હવે અથવા તો મેં મારે મોહડે મારી દીન મેલી

દીનદુશ્મન થઇને ધરાનની પાયમાલી કરવાનો સેહતાની સખુન કાઢાયો નહીં હતો? અરે એવા યજ્ઞદાનની શીરદુશ્મ દુન્યાથી આતલ કરનાર સખુન કાઢાડવા આગમય આ જાહનમ ખરીદનાર જ્યાન મારાં મોહકાંમાંથી ખરી પડી હતો? હા: હા: મેં એક લાંબી મુદતલગી માઈ ધરાની લોહી જળવ્યું, એક લાંબી મુદતલગી મારો જરથોસ્તી મહજબ સાચવ્યો, એક લાંબી મુદત સુધી મારાં વતન ધરાનનો ચાહ સાચવ્યો, તે એક પલમાં છેડી છાડી નાખીને જે કીસમનો હું કોઈ જમાનો થવાનો ખાખ જોવાનું પણ કબુલ રાખુ નહીં, તે કીસમનો હું આખેહુલ ને સાખુત બની જવાની હુકમાઈ લેવાને એક પળ વચે તૈયાર થયો! અફસોસ, આ કેવો પાસો મેં ફેંક્યો અને મેં કેવા દીનદુશ્મનનું કામ ઉઠાવ્યું? લ્યાનત તો મેં એવી મેળવી છે કે હવે મને ના દોસ્તો દરમ્યાન ઠર પડવાનો દીરગ કે દુશ્મનો દરમ્યાન કરાર પકડવાનો આધાર. અરે ઓ અખાન! તેં આ કાળો કેહેર વરસાવી મારી તદન ખુવારી કરી છે. એવી ખુવારી કે, તારાજ શખ્સને મારી સાથ સરખાવતાં ગોયા એક શાહ મીસાલે હીસાબમાં ઉતરશે. દસ વર્ષનો એક જુગ ફકત એક પળની એક પુંક દરમ્યાન પુંકાઈ ગયો. ધણાઓ, સેહેજ અફસોસ સર ઉપર આવી પડતાં નાચાર બેચાર જેવા પોતાને જણાવવાને લાયક જેથ છે પણ અરે ઓ બેખખરાઓ જોવો આ એક ખરા વફાદાર ધરાનીને કે જે તુખ્મે ને ઓલાદે સાસાન્યાન શાહાનશાહોની ખુલ્લું શાખા હોયા છતાં તે પોતાના પાદશાહી હકથી, પોતાની માઝદીયસ્તી દીનથી, પોતાનાં ધરાન વતનથી, પોતાની ધરાની આલમથી ને પોતાના તમામ રાસ્ત ધરાનીની ઉમેદથી આતલ થયો છે, તેવો હું એક શાહગદો તે ખરો નાચાર બેચાર ને વાએજેહાન; જેને આ જેહાને તરક કર્યો, જેને પેલી જેહાને તરક કર્યો, દોસ્તનાં દીલે તરક કર્યો, જેને કામનાં દીલે તરક કર્યો, જેને ઓલાદનાં દીલે તરક કર્યો, જેને ખેશાવંદોનાં દીલે તરક કર્યો, જેને દાનેશનાં દીલે તરક કર્યો, ને જેને કાણે નથી તરક કર્યો? તમામ જાહોજલાલી, ઉમેદ, ને ઉલટે તરક કર્યો! યા પરવરદેગાર, તેં પણ

તરક કર્યો અને આજે હું શું છું? એક તોળા કરતો જગલ બટકનાર. અરે હું તે પરીબદ ગુલશીરીનાને મળ્યો હતો નહીં. અરે હું તેને એક નાઝનીન મીસાલની છાજકી શાહમદી સમજ્યો હતો નહીં! મેં મારી દાનેશતું ગુમાન ધર્યું હતો નહીં! અરે હું ઉતાવળો થયો તે કરતાં હાલની જંગનો ખ્યાલ લેવાને થોડ્યો હતો. અરે હું આજ ચાર દીન આગળ કેવો જોરાવર, કેવો દીલાવર ને કેવો તકાવર હતો? કે ધરાન જીતવાની તમામ ખુદરત મારા એકલામાં સમાધ ગઈ હોય તેવો મસ્ત મગજનો હું થઈને મારી ઉમેદ ઉપર સ્વાર થઈને ધરાન આવ્યો, અરે ધરાન આવ્યો તો કેવો ઉમેદવાર ને ઉલટમંદ થયેલો પશુ હયાં સાર શું નીપજ્યો? હયાં તો હું ઉમેદની કુમકે સુરાદના ફત્તેહમંદ પાસા ખેલવા દરમ્યાન પાસા માંગતાજ પાસા ફેંકવાથી બેનસીબ થયો, પાસા નજરે જોયા તેજ, પછી તો તે પાસાને ફરી જોવાનો પશુ ખાબ થયો, મેં મારી ઝખાન ને ખ્યાલ ને જીરસાથી મારી સરગરદાની હોરી છે. આ ફેરદારનો સરજેલો સાર છે કે આગળથી ઠરેલા નસીબાનો નતીજો છે કે કેમ? ખુદાને ખબર!

“જેર, હવે બની તે ના બની થનાર નથી. હવે મને ઇસ્લામી તો થવુંજ થવું. મારો છુટક નથીજ ઇસ્લામી મહબબ કબુલ કરવા વના; ત્યારે મારે તે માટે મારાં જંગી લોહીમાં દેહશતને ફરતી કરવાનો સખબ શું? એક વખત બોલ્યો તો તે ઉપર અમલ કરવો તે આદમ્યત! અને ખરો ધરાનીજદો તો બોલ ને કોલનો પાકો શખ્સ, ત્યારે મને ઇસ્લામી દીન કબુલ કરવી અને મસજીદમાં જઈને મારી નસોમાં ચાલતાં લોહીનો નતીજો નવાજવો એટલે તમામ કાસર પડી. હું એક મોટો શાહાનશાહી શાખાનો ધરાની શાહમદો, તે છતાં આજ મારી પાસ શું છે? એક નરમ રેશમનો પોશાક ને કમરબંદમાં ખંજર! બસ, એજ કે? અને ઝવાહરનો કમરબંદ તે સાથ બેમુલા જોહરો ને યાકુતની મુઠ સાથની લટકતી શમશેર તો પેલા પલીદને વીસરાવે તેવા નાપેકાર ધરાની દસ્તુરે મારાં તનહા તન ઉપરથી ઉતારી

લીધી. અરે તે સમશેર મારી કમરે લટકેલી હતી ત્યારેજ તો હું પોતાને ધરાનની શાહાનશાહાતનો હકદાર વારસ સમજતો હતો, તે તો તે નાતરસે મારી સેહજ પળની મગજની નબળાઇ ઉપર લાલ લઇ ઉતરાવી લીધી. હા: હા: અગર તે થોડી સાયત હું જે મારી જાનના જખુન ઝુકાયલા કેરદારના નતીજથી સુસ્ત ને ગાફલ મારી ગયો હતે નહીં, તો તે જુદો મારા બાલને પણ પોતાના રોબની કે તાબની બળા વળગાવી શક્યો હતે નહીં અને મારા બેકામ થયલા બદન ઉપરથી મારી ઝાળખનો ઝલકાટ છીણવી લેવાને ફાવ્યો હતે નહીં. હવે તો તે શમશેર પણ મેં ગુમાવી. તે પણ મારા તાબેદાર જેવાઓ દરમ્યાન ગુમાવી ! તે સમશેરનું હવે કામ પણ શું છે ? જ્યારે તે જે મારા ન્યાગાનોની કમરે લટકીને મારી ધરાની શાહાનશાહાતની તકેદારી કરતી હતી, તેમાંથી હું તદન બાતલ થયો, તો શું તે મારી કમરે રહીને મારા ન્યાગાનોની શાહાનશાહાતમાં મારા ન્યાગાનોની દીનઆઇન સંભાળનારું ને મારા ન્યાગાનોના વતન ઉપર જનથી શીદા રહેનારાઓ દરમ્યાન કતલ પાંદરે ને મારા ન્યાગાનોના બેહેસ્તી રવાનોને નાખુશ કરવાનો કેહેર હોરી લે ? જા, ઠીકજ થયું કે મારાં ફરેલાં મન મગજ સાથ તે શમશેર પણ મારી કમરે લટકવાથી ફરી ગઇ. હવે હું કયા ધરાની છું કે ધરાનના મરહુમ શાહાનશાહોનાં હથિયાર મારાં તન ઉપર લટકીને નામદારી અપાવે ?

“હવે માફ અવલમાં અવલ એ કદમ ભરાવું જેમ્પે, કે મારે શીતાબીથી નામદાર ખલીફ ઓમરને મળીને ધરનામી દીનનો એકરાર કરવોજ. તે એકરારમાંજ મારાં ફરી ગયલાં ધરાની લોહીનો ખીજ સાખુત રહેલાં ધરાની લોહી ધરાવનારા નામદારો ઉપર સડકો કરવોજ. એક જેહાન ધુંજે તેવું યાદગાર કામ કરવાનું કદમ ભયું ને આ માફ ન્યાગાન શાહાનશાહીની ઝાળખ ધરાવનારું ખંજર મારી કમરમાંથી ખેંચ્યું કે યા યજ્ઞદાન, તમામ જીવને જન્મજનો છેડે આવ્યો. મારા મોટા દુશ્મનને લઇ હું આ ફના જેહાનથી વીદાય થયો ને હંમેશની જેહાનમાં નુરમંદ યજ્ઞદાન હજુર હાજર થયો કે બસ. ઇનશાલ્લા !”

ખાળ ૪૭ મો.

ખલીફ ઓમર સાથ શાહજહા શીરજની મુલાકાત—શાહજહા
શીરજનું ઇસ્લામી મહુજબ કબુલ કરવાના કોલે મદીનાની
મોટી જુમા મસજિદમાં દાખલ થવું—ખલીફનું ખુન
તે પાછળ શીરજનું ખુન.

“જીંદગી પામ્યો જે જન, મરે કોઇ આગલથી કોઇ પાછલથી,
જંગી બન્યો પહેલવાન, ધરે મુદ્દા શમશેરથી કોઇ સાંકળથી.”

હોનારત બનનાર તે આવી આગળ, ત્યારે શાહજહા શીરજ ત્રણ
દિન ને ત્રણ રાતનો જુઓ તરસો મદીનાની રાહે શીતાબ કદમ ચાલ્યો.
તેના મનનો ઠરાવ કાંઈ ઓર ને મક્કમ હતો. તે નામદાર હવે ઇનસા-
નની ખાણી પીની ઉપરથી મન ઉઠાડ્યું. તે ઇરાનીમાંથી નિકળી ગયો.
એટલે પોતે ઇન્સાનીમાં નથી એમ સમજ્યો અને જ્યારે ઇન્સાનીમાં
નથી ત્યારે ઇન્સાનીને સલામત રાખનારી ખાણીપીની ઉપર તેનો હક
નથી; એ મજબુત મનની મુજબેમતથી તે પોતાની અજલની શીકલ
જોતો અને તે સાથ વાત કરતો ચાલ્યો. તે પોતાની શાહાનશાહાતની
જહોજલાલીમાં ઇરાન, અરબસ્તાન ને અરમીન્યાથી તે છેક યુનાનના
મુલક લગી મુસાફરીમાં ફરી વળેલો, તેથી તથા જખુન છેલ્લા હાદિશામાં
તે છુપા પોશાકમાં એક મુલકથી બીજે મુલક રખડ કર્યામાંજ પોતાને
સલામત રાખી શક્યો હતો, તેથી તેને મદીનાની રાહ ખાતર કોઈ
બોમ્બાની જરૂર હતી નહીં. તે શીતાબ ચાલ ચાલવા સાથે તે શીતાબ
ચાલના જસુસોનો શાહજહા કેહવાતો હતો. તે ચાલનો આ વખતે તેને
ઠીક લાભ મળ્યો. બીજે તેની રાહે મદીના જતાં અઠવાડ્યું લેતે,
તેટલી રાહ તેણે ત્રણ દિનમાં પસાર કરી મદીનામાં તે દાખલ થયો,
તેવોજ ત્યાંના મોટા અબદુલ રેહમાનને મળ્યો અને પોતાના દીલનો
ઇરાદો કહીને પોતે ઇરાનની શાહાનશાહાત ઉપર એકલો હક વાજખી

દાવો ઉઠાવનાર વારસ હૈયાત છે, એમ જણાવ્યું ત્યારે તે મોટા જંગી શાહજીના શીરોજને ખલીફ ઓમર પાસે હાજર કરવા લઈ ચાલ્યો.

ખલીફ ઓમર પોતાની બંને બાજુએ ખીરાજેલા મોટા પીરાન પીર આરબ નામદારો સાથે પોતાના રાતે જોયલા ખાખતું બયાન કરતો હતો. તે કહેતો હતો “આજે મધરાત પછી મેં ખાખમાં જાણાયલને જોયો, જે ફરેશ્તાએ મને બગલગીરી કરી અને કહ્યું ‘ઓમર તે’ ફાની જેહાન જીરજબર કરી અને તમામ દીનદુસ્મન કુફરોને ઇસ્લામી દીન કબુલ કરાવી. તેં તમામ ઇરાન ને તુરાન ને અરબસ્તાનનાં ખુણે ખુણાં અલ્લા ને રસુલનો પેગામ ફેલાવ્યો. હવે તું ચાલ કે આસમાન ઉપર દોજખમાં સબુત કુફરોનાં મગજને અલ્લાનું નામ શીખવ્યે. ત્યાં જેહાનનો મોટો પેગમ્બર પોતાના જમણા દસ્ત મીસાલના અખુ-બકર સાથે તારી રાહ જોતો બેઠો છે.’ એ કહેતાં જાણાયલ જોઈ થયો.

“આ ખાખ પછી હું જાગ્યો ત્યારેતો એ દરમ્યાન સમાયલા ભરમથી મારાં દોલમાં એવું આવે છે કે મારી અબલ નજદીક છે. હું આ ફાની જેહાનના કીનારાને છેલ્લી સલામ બગલવી જવાને ઠેરવાયો છું.” એ ગુફતેયુ, ઓસ્માન જે ઉમરે લગલગ પોણોસો વર્ષની ભર-તીએ આવી ચુકેલો તે સાથે કરવામાં ગુંથાયલો હતો, તેટલાં અબદુલ રહેમાને શાહજીના શીરોજ સાથે આવ્યાની ખબર પહોંચાડી જે પાછળ તે પોતેજ ઇરાની શાહજીને લઈ ઓમરની સામે હાજર થયો. ખેર-આફયત પુછ્યા પછી શાહજીની વાત ચાલી. ત્યાં ઓમર ને તેના મુજર્ગ મસલતગારો શીવાય કોઈ હતું નહીં, અને એ મસલતગારો પણ દરેક પોતે ખલીફ જેવી હોરમત ને દરજ્જાનાજ, ત્યાં અબદુલ રહેમાન જેવો ઇરાનની શાહાનશાહાને તારાજ કરનારો જંગી આરબ સરદાર, શાહજીના શીરોજ સાથે હાજર, એટલે આ ખબર પામવાને કોઈ પવ-નની પણ તાકાત હોય નહીં. આ મસલતગાહ દરમ્યાન દરેક ગુફતેયુ છુપી ને બંધબસ્ત કાતુને ચાલી. શાહજીના શીરોજને જેવી મનની ઉમેદ તેવીજ મુરાદ ફળ્યા જેવો મામલો નફી દેખાયો. તેને મદીનાની મોટી

મસજીદમાં ઇસલામી મહજબનો કલમો પહોંચવો અને પછી તેનાં સર ઉપર ધરાનનું તાજ મેલીને તેને પાદશાહ કરવો અને ધરાનની પાદશાહતનો અંદોષસ્ત ને હાકમી તેના દસ્તમાં સોંપવી. આ કામ સરનગમ ઉતારવા ખાતર અબદુલ રહેમાનને તેનો તમામ કારોબાર સોંપવામાં આવ્યો.

ખલીફ ઓમર મસજીદમાં દાખલ થયો. ધરાની શાહગદાને ઇસ્લામી દીન કબુલ કરાવવાની ક્રીયા થનાર છે, તે ખબર પડ્યાથી સારાં મરીના શહેરના આરમોથી તે મસજીદ ચીકાર થઇ ગઇ હતી. પોતાના ખલીફને મસજીદના દરવાજા ઉપર કદમ મેળતી વખતે તે તમામ ઇસ્લામી ખત્રકે છેક કમરથી વાંકા વળી સર નમાવી સલામ કરી. તમમ બુઝર્ગ ને નામદારી પામેલા પીરાનપીર આરમો આ વખતે મસજીદમાં હાજર હતા. ખલીફ ઓમર ધણો સાદો રેહતો હતો. તેને ધરાનીઓ મીસાલની જાહોજલાલી રાખવાની કે એશઆરામ કરવાની કે દમસમ મારવાની ચાલ ખીલકુલ નાપસંદ હતી. તેનો ખ્યાલ એવા કે એવી લાલચમાં જે કામના આદમીઓનો જીવ ગીફતાર થયલો હોય તે જીનહાર પોતાની હાકમી ને પાદશાહાત સંભાળી શકે નહીં. તેની સાદાઇનું હયા તત્તગ દારતાન ચાલે છે કે કુશમાં સાઆદ ખીન વાકાસ એક મહેલ ધરાની શાહાનશાહોની ઢપછપે બંધાવી ત્યાં પાદશાહી સરસામાન ગોઠવાવી ખુબ જાહોજલાલીથી રેહવા લાગે, તે વાત જાણતાંજ ખલીફ ઓમરે પોતાના એક સરદારને શીતાબ કુચ કરી જઇ તે સળગાવી દેવાનો હોકમ આપ્યો. તે હોકમ માફક જ્યારે તે કુશનો મોટો મહેલ સળગાવી દીધાની ખબર પામ્યો ત્યારે તેના જીવને કરાર થયો. એવા સાદા ખવાસનો ખલીફ ઓમર ખુબ સાદાઇથી શાહગદાને ઇસ્લામી દીનમાં લેવાની ક્રીયા કરાવવા લાગ્યો. કલમાના કલામ શરૂ થતાં ખલીફ પોતે પવીત્ર ઇસ્લામ હોવાથી નીમાજ પહોંચા જમીન ઉપર પડ્યો, કે શીરોજે કમરમાંથી ખંજર ખેંચ્યું, તે જોતાં કલમો કલમાને ઠેકાણે ને અબદુલ રહેમાને એક પોકાર માર્યો. પોકારના પવન કરતાં ખંજરની વીજળી જેવી શીતાબીની હદ રહી નહીં. વીજળી પડે ને ઝલક ગેય થાય તેમ

શાહજાદા શીરોજનું ખંજર ખલીફ ઓમરના સીનામાં પેઠું. એક જખરો ગુલબાંગ ને ખલીફની પાસના જખરા સરદારોનો હુમલો થયો પણ જીવ ઉપર આવેલા શીરોજે બીજા સાત નામદાર આરબોને ત્યાં બેઠાને દસને મરણુતોલ જખમી જમીનદોસ્ત કર્યા. પછી તે આરબોની હજારો શમશેર ને ખંજરનો મારો ઉલટયો, પણ તે મારાથી શીરોજે પોતાનો જીવ ખોલ્યા બદલે પોતાનુંજ ખંજર પોતાના સંગીન સીનામાં માર્યું અને ના એક દમ કે ના વરાળ કે ના સાસ એ રવેશે ત્યાં ચુપ ખરી પડતી સુકી ડાળ મીસાલે તે બેઠાને પડ્યો.

મદીનાની મોટી મસજીદ માહેતમનું મકાન બન્યું. આ ખુના-મરકીનો તમામ જુમ્હો અબદુલ રેહમાનને સર આવ્યો. તે જંગી આરબે તનમન ને જખાને ઇસ્લામી થયલા શાહજાદા શીરોજના અંગ ઉપરના ચીનાઈ રેશમી કપડાનાં પોશાકમાં ઓમર જેવા મોટા ખલીફની અજલ લાવનારું ખંજર સમાયલું જાણ્યું નહીં. જો કે મસજીદમાં આ શાહજાદાના પોતાને પગે ચાલી આવી ઇસ્લામી દીન કથુલ રાખવાની ઉલટ ઉપર વેહેમ તો નખાયો હતો, પણ તેનાં પતળાં બદન ને મુરદાલ હીલચાલે તે વેહેમને હસી કાઢાડ્યો. વળી તે શાહજાદાને ઇસ્લામી મહજબ અખત્યાર કર્યામાં ઇરાની પાદશાહાત ને તખ્તોતાજ મળવાની પુરતી અપાયલી ખાતરી ઉપર જો ગમે એવા દુરઅંદેશ મગજનો ખ્યાલ ચાલુ થાય તો તે આ રવેસના જરાનારાં ખુનખાર કદમનો ખ્યાલ કદી ખાખે પણ કથુલ કરવાને ના પાડે. આ ભેદ, અજબખી જરેલા વતન ને કોમનો પ્યાર ધરાવનારાં દીલનોજ હોય. આ ભેદ ઉપર તો શાહજાદા શીરોજે પોતાની જખાનની જખુનગી ધોઈ નાખવાનો પાયો રચેલો હતો. ખરા ઇરાની દાખલ મરવું ને તમામ ઉમેદ, મુરાદ ને મોહબતનો ભોગ આપવો, એ એક હેતુજ ફક્ત જાળવવો, તો પછી તેવા મકમ ઇરાદાથી કામ લેનારા સંગીન છાતીના જંગી ઇરાનીને એવી તે શું લાલચ હોય કે તેનાં મસ્ત મગજને પોતાની બાજુ બજાવવામાં ડામડોળ બનાવે? જે શાહજાદાએ લગભગ પખવાડ્યાનો રોજો

ખાજેલો ને એક તીપું પણ પાણી કે તલ પણ ખોરાક ઉપર જન લોભાવ્યો નહીં; તે તમામ જફા ને જંજળ ઉઠાવ્યાનો એકરાર થું? આ, કે હવે આ ઇન્સાની જીંદગીમાંથી રૂપસદ લેવી ને નામોશીમાં આવી પડેલાં જનનો નીકાળ કરવો, પણ તે નીકાળ લાવવામાં પોતે એક એવી દુરઅંદેશી વાપરવી, કે સરપર ઘેરાઈ આવેલું કાળું વાદળું ખસી જાય અને તે દરમ્યાનથી મુરાદ નવાજનારી નામદારીનો નતીજો મેળવાય. એ રવેશે શાહજાદા શીરોજનો હેવાલ નીપજ્યો. તેણે પોતાની શાહાનશાહાત, દીન, કોમ ને સરજમીનની પાયમાલી કરનારા મોટા દીનદુશ્મનો જન લીધો અને વતનના પ્યાર ખાતર પોતાના જનનો સદંકો કીધો.

શાહજાદા શીરોજના આ ખુની કામથી અરબસ્તાનની તમામ આલમના દીલમાં ધરાનીઓ ઉપર કાતેલ કીનો ફેલાઈ ગયો. ત્યાં મસજીદથી તે મેહલલગી ઇસ્લામી ખલકના ટોલાં જમાવ થયાં. કીનો, કીનો ને કીનો એ સખુનોનો પોકાર દરેક આરબની જખાન ઉપર ઝનુન ઉશ્કેરવા લાગ્યો. ત્યાં મળેલાં મોટા જંગી ને દુરઅંદેશ આરબ આગેવાનોએ એક મોટાં લશકરથી ધરાનનો સમુળો ખરાબો કરવા ને તેના દરેક જરથોસ્તીને બેજન કરવાની મસલહત રચી. મરનાર ખલીફની ગાદી ખુઝર્ગ ઉમરના ઓસ્માનને આપ્યાથી ખલીફ ઓસ્માનનો અમળ ચાલુ થયો. તમામ ઇસ્લામી સત્તતનત દરમ્યાન આ સમાચાર ફરી વળ્યા.

બાળ ૪૮ મો.

ધરાન ઉપર નવેસરથી આરબ લશકરની ચહુડાઇ આવવાની
તૈયારી—સરદાર હસનને ખલીફ સાથે મુલાકાત—ખલીફના
સખુનોથી હસને છોડેલી સરદારી.

બાળ તો બળવવી એક અમર જીત,
ધરાન ગુમ કરવું જેહાનથી ખચીત.
ધરાનમાં વસાવવા ખુનખીનાર પલીદ.
ઇન્સાન નાખુદ કરી વસાવવા અફ્રીત.

ખલીફ ઓમરનાં મોત સાથે ધરાન ઉપર નવેસરથી મોત ને માહે-
તમ ઉલટવાનો દાવ મંડાયો. એક લાખ જવાન ને જંગી આરબોએ
લડાઈનાં હથ્થાર પોતાના તન ઉપર લટકાવ્યાં અને ના પગમાં કફસ
કે સરપર કોલાહ એ મીસાલ જંગલી હેવાન સાનીની ફેજ બની હતી,
તેની વડી સરદારી અબદલ્લા સાઆદને સોંપી. તે જંગી આરબ સર-
દાર સીતાબીથી ધરાન ઉપર કુચ કરવાને તૈયારીમાં પડ્યો છે, તેટલાં
શીકસ્ત પામેલા સરદાર હસનને પોતાની અરધી ફેજ સાથે મદીનાની
સરહદ તુલક હતી આવ્યાની ખબર પડી તેથી જે જંગલી ઝનુન ને
કીનાનો આતશ સળગ્યામાં ખામી હતી, તે તમામ ભરપુર થઇ પુર
તેજ ઉપર ચઢી. ખલીફ ઓમરમાને સરદાર હસનને મદીનામાં બોલાવ્યો.
ખલીફ, જંગનો હેવાલ હસનને ખુદ મોહડેથી સાંભળી હાલતી ધરાની
જંગમાં પોતાની આગળ થઇ ગયલા ખલીફોની નામદારી મીસાલની
નામદારી મેળવાશે કે કેમ તે માટે મોટા અંદેશમાં પડ્યો. સરદાર
હસનને જોઇ તે પીરાનપીર ખલીફ ઓમરમાને સવાલ કર્યો: “શું ધરા-
નની આપણી ફતેહ ને ઇસ્લામી દીનનો ફેગાવો તેનાં મુળમાંથી ધસી
ગયો અને તમામ ધરાન આ જંગમાં ઉડ્યું? નેમાયલા આપણા આ-
ગલા જંગી હાકમોની હાકમી ઉપર શું તદન આફન ગુજરી ને તે
તમામ નામદાર હાકમોની ખુવારી થઇ?”

સરદાર હસન પોતાના ખલીફના સવાલ સાંભળી ખુલાસો કરવા લાગ્યો: “નેમાયલા હાકમેને આ જંગની ખબર હોય એવો મને કશો મુદ્દો માલમ પડ્યો નથી. ધરાનની ફત્તેહ માત્ર તમામ તે સરખમીન વેરાન થયા જેવી હાલતમાં મેલ્યા શીવાય બીજી નથી. આપણી દીન ત્યાં આશ્કારા થઇ છે ને બહુખરી ધરાની આલમને પોતાના ખેશ કબીલા સાથ આપણી દીનનો એકરાર કરાવ્યો છે. તેઓનાં આતશખાના તારાજ કરીને ત્યાં મસજીદ બંધાઇ નીમાજ પઢાય છે; પણ આ જંગ સાથ તે તમામ મામલાને કશું લાગતું નથી. આ તો એક જંગી ને દીનદાર ધરાની ખલક, જે કોઇ કાળ પોતાનો મહુજબ ને યકીન ફેરવનાર નથી. યસ પોતાના મહુજબ ને વતન ખાતર જે ખલક જાનની છેલ્લી રોશની તલગ પોતાની મરદાનગીનો સીકકો બગવતી રહેશે, તે ખલકે આ જંગ બરપા કરી છે. આ જંગમાં કીરમાનનો જંગી શાહ સામીલ છે. તે તથા તેનું કીરમાની લશ્કર જેણે આજ લગી આપણી જંગ ને આપણું લશ્કરને ગણકાયું નથી, તે શાહ પોતાના જંગી લશ્કર સાથ હાલની જંગ ઉઠાવનાર જણાય છે. આ જંગનો દાવો સાબુત દેખાડવા સારૂ કોઇ એક ધરાની શાહઝાદીને ધરાનની શાહાનશાહાત ઉપર તખ્તનશીન કરી છે. તે શાહઝાદી સાથ શાહે કીરમાનની શાદી થવાનો કોલ નકી થયો છે, તેથી શાહે કીરમાન પોતાની શાદી કર્યા આગળ પોતાની રાણીના દાવાનો ફડચો કરનારી જંગ લડે છે. અગર જંગમાં પોતાનાં વતનને આપઅખત્યાર કરે ને પાદશાહીને નવેસરથી આરાસ્તા કરે, તો તેના ધનામમાં ધરાનની તખ્તનશીન શાહઝાદી સાથ શાદી કરીને જેહાંન દરમ્યાન મોટો શાહાનશાહ કહેવાય, આ ભેદ જણાય છે. આ શાહે કુફાને વેરાન કયું છે. મારાં લશ્કરને સદંતર કતલ કરવાની બાજી ઉઠાવી, પણ હું લગભગ મારાં જંગી લશ્કર સાથ બચી આવ્યો છું, કે મારા ખલીફના નવા હુકમ ને નવાં લશ્કર સાથ તે કુફરાની પાયમાલી કરી નાખું અને એક જંગ તે બદખના મેદાનમાં એવી ફેંકું કે હવે પછીના જમાનામાં

જરથોસ્તી ધરાની એ નામ ફક્ત શાહોના નામામાં કાયમ રહે.”

ખલીફ ઓસ્માને સરદાર હસનની જખાનથી હાલની ધરાની જંગનો મુદ્દો સાંભળ્યો ત્યારે તે ઔર પણ જ્યાંદા અદેશમાં ગરક થયો. “ધરાની નામ ખીલકુલ ગુમ થઇ જતાં પહેલાં તો અરબસ્તાની મોટાં લશકરોની કતલ ચાલુ થનાર, જે દરમ્યાન ધસ્લામી ખુદારીની ના હદ રહેનાર કે નામદારીનું એક તલ જોટલું પણ નામ થનાર.” એ વીચાર આવ્યાથી ખલીફનો ચેહરો શીકરમંદ થયો.

ખલીફ ઓસ્માને હસનને કહ્યું: “ધરાનની જંગની શીકલ ગોયા આફતનાક બની ગઇ છે. આજલગીની ધરાન દરમ્યાન થયેલી આપણી જંગોની ખુદારી ને કતલ કરતાં બેશક હાલની જંગોની ખુદારી ને કતલની હદથી જ્યાંદા ગણત્રી ઉતરશે. સાંભળ હસન, ખુબ કાન ધરા! મેં એક લાખ સીપાહનાં લશકરની સરદારી અબ્દુલ્લા સાઅદને સોંપી છે, અને હુકમ કર્યો છે કે આદરખીજનથી દીનકુશ્મનોની ખુનબેખ ઉખેડતો છેક મદાયુનના છેડાલગી કતલ ચલાવતો જાય. જ્યાં પણ ધરાની નેઘાહ પડે ત્યાં બસ તેનાં સરની તલખ કરવી. દીન કબુલ કરાવવાની તો વાતજ ભુલી જવી. ધસ્લામી દીન કોઇ ખરો ધરાની કબુલ કરનાર નથી. અગર દીન કબુલ કરી તો તે ધસ્લામી તરીકે જીવનાર નથી. જાહેર ધસ્લામી પણ બાતેન તો ધરાનીજ રહીને જ્યારે પણ તે પોતાની બાજુ મેળવવા જેવો જોગ જોશે ત્યારે તે ધરાની જુસ્સા સાથે ધસ્લામીનો જન લેશે. એવા કુદરોને દીન કબુલ કરાવ્યા કરતાં બેજન કરવામાં મોટું સવાબ હાંસલ થાય છે. કુરાનમાં કુદરને એક પણ સલામત રાખવાને સાફ મનાઇ છે. જંગી અબ્દુલ્લા સાથે ઓ હસન તું પણ પોતાના શીકસ્ત પામી આવેલાં લશકર સાથે ધરાન ઉપર લડાઇ લઇ જા. અને એવી રાહે ધરાનના દીલમાં તું કુચ કર કે જ્યારે સરદાર અબ્દુલ્લા પોતાનાં લશકર સાથે ધરાન ઉપર ઉતરે ત્યારે તેને મળી જઈ ત્યાં જમાવ થયેલા કુદર ધરાનીઓની તમામ ફેજની તારાજ કરવામાં યાહોમ ઝોંકાય. હું ધરાનમાં નેમેલા આપણા ધસ્લામી હાકમે

ઉપર નામાં લખીને આ જંગમાં તેજ ભાગ લેવા ખાતર પોતાના લશ્કરોની મદદ મોકલવા ફરમાવું છું. એક નામું મીસરના ફતેહમંદ સરદાર મોટા ઓમર ઉપર રવાના કરું છું કે તે ત્યાંથી પચાસ હજારનું જંગમાં ધારૂં થયલું ને પાકી કવાયદવાલું લશ્કર, અબદુલ્લા સાઆદની ધરાનીઓ સાથની ચાલેલી જંગમાં મદદ કરવા ખાતર રવાના કરે.”

આ જીકર ચાલી રહી હતી ને સરદાર હસનને ધરાન દરમ્યાન મળેલી શીકસ્તનો દાઘ ઘોષ નાખવા સારૂ ફરીને અચ્છી તક આપ્યાની રહેમ કરી હતી તેટલાંજ ત્યાં પીરમદ તેલાહ, જે પણ ઓસ્માન જેવો જીઝગીએ પોહોચેલો ને પેગમખરનો સોખતી, તે ત્યાં દાખલ થયો. ખલીફ ઓસ્માને પોતાના મસલહલા દરબારી તેલાહને મોટી ઇજ્જત નવાજી પછી મસલહત પુછી : ‘અગર આ ધરાની જંગની જોખમદારી વધે અને આપણું તમામ લશ્કર અગર અદલાનો હોકમ હોય ને ત્યાં રોકાઈ જાય તો ધેરાઈ તારાજ થાય તો આ જંગમાં આગળ કદમ ભરવામાં ફેજ છે કે જે હાલતમાં ધરાનીઓ પોતાને મેળી દેવાને રાજી થતા હોય તે હાલતમાંજ તેઓને મેળી દેવા જોઈએ ?’ જીઝગ તેલાહ પોતાના ખલીફને સાંભળી ખુબ વીચારમાં પડ્યો. તે દુરઅંદેશ આરખ રાજદરબારીએ આ ઠેકાણે આ બીકટ સવાલનો જવાબ આપવા મેહેતલ માંગી અને હાલ તત્ જે કદમ ભરયું છે, તે ઉપર પસંદગી જણાવી. ખલીફ સરદાર હસનને આ વખતે દીલાસાથી કહ્યું ‘હસન, હવે જંગમાં બીજી શીકસ્ત મેળવ્યા કરતાં જાનને આ જંગમાં કુફરોનાં સર ઉઝરયામાં નામદારી મેળવતો શીરદુસ રવાના કરજે. આરખ તે નથી કે ધરાનની જાહોજલાલી ને એશઆરામનો ગુલામ થઈ પોતાને તનદરોસ્ત રાખવામાં ઇજ્જત સમજે.’ આ દીલાસો કે તાણો તે તો હસનનુંજ મન જાણે પણ આ નસીહત ઉપર હસને અમલ કરવામાં પોતાને બીલકુલ હાંસલ જોઈ નહીં. હસને ખાતેન તો કીનાખોર પણ જાહેર હસ્તાં મુખે પોતાના નવા ખલીફનો વીચાર પસંદ પડ્યા જેવું ડાળ

ધાત્યું, પણ તેનું દીલ આ તાણાથી હાલની જંગમાંથી ઉઠી ગયું. તે ઇસ્લામ મહજબનો રાસ્ત શરીફ હતો, અને તે પોતાના પેદર અલીથી એવી તો પાક ફરજ શીખ્યો હતો કે તેનું દીલ બાબમાં પણ એક પણ પોતાની નેક નૈયત કે પોતાના ઇસ્લામી મહજબ ઉપરથી ખસ્યું હતું નહીં. તે આ તાણાથી દીલનો ઘણોજ કફા થયેલો ખલીફને સલામ બજાવી ઉઠ્યો, ત્યારેજ બોલ્યો : “ખલીફ ઓસ્માને મારાં લશ્કરની સરદારી કોઇ ખીજા ઇસ્લામી મહજબના રાસ્ત ચકીનદારને હવાલે કરવી. હું આ શીકસ્તની નામોશી ને નાઉમેદીમાં એટલો ગીફતાર થયો છું કે હાલની જંગમાં મારી બાજુ ને શમશેર મને ચારી દે એ બનવું મુશ્કેલ છે.” એ કહેતાં તે ત્યાંથી પોતાના પેદર અલીનાં મકાન તરફ ઘોડેસ્વાર થઈ ચાલ્યો. ખલીફ હસનનું બાકી લશ્કર પણ અબદુલ્લાનાં લશ્કર સાથ મેળવી નાખ્યાનો હોકમ જાહેર કર્યો.

બાબ ૪૯ મો.

શાહજહા શાપુર અરબસ્તાનના ખલીફની તમામ લેદી હીલચાલની બખર સાથ આદરબીજાનના મેદાનમાંની દસ્તુરાન દસ્તુરની છાવણીમાં—શાહે કીરમાનનો રૂકો ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો અફસોસ—રૂકાનો જવાબ શાહે કીરમાન ઉપર રવાના.

“હવે સાફી કોઇ પણ હયાં એક પ્યાલો લાવ,
શરાબ ને ગમ તેમાં બન્ને સમાવ.
દુઃખી મહારાં જીગરનો બન આસ્નાવ,
મહારો હાલ વાંચી તેવો કંઈ વંચાવ.
યા દરયાવે કુબતો મુ સમ બંચાવ,
મહારી અથંગ આગ તું અગ્નીથી હોલાવ.
આ આગનો આબથી ઉલટો છે વધાવ,
આગ ઉપર આતશનોજ મારો લગાવ.”

હવે મારા હમદીન વાંચનારા બાપ, તું પેલી તરફ આપણા શાહ-
ખદા શાપુર તરફ તારું મગજ લગાડ કે તે નામદાર શાહખદો ક્રોહેસ્તુ-
મના બચાવમાં પોતાનાં ચીનાઈ લશ્કરને લગોલગ નામદારીમાં ખપાવી
દઈ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમથી તે ફેરાવન થયલા શાહખદા શીરા-
ખનો બેદ પામવા ને બને તો તે ધરાની મનમાં તેના ધરાન ને ધરાની
લોહીની ખરી મોહબતનો આતશ રોશન કરવાની ઉમદા નેમ રાખતો
હતો. તે શાહખદો શાપુર પોતાની દુરઅદેશીથી એક ચાલાક જનવર
ઉપર સ્વાર થયો. આ વખત તેનાં તમામ તનમાં દીનદુશ્મનો તેને
ધસ્લામી નહીં સમજે તોપણ ધરાનીચોમાંનો તે છે એવું તો જાનહાર
માને નહીં તેવો સાદો સુતરાઉ પોશાક પહેર્યો હતો. તેનું હથ્થાર ફક્ત
ખંજર હતું, તેની નેધાહ ફક્ત જંગલી આરબ જેવી જાનુની ને તેજ
થયેલી હતી. તે જે રાહે ધરાનની સરહદ તરફ અરબસ્તાની લશ્કર
આવ્યું ને આદરખીજન થઈ ક્રોહેસ્તુમના કીસ્લાનો કબજે લેતા ખાહીનાં
સર ઉપર ગોઠવાયલા કરામતી અસ્પોથી ને પાછળ ચીનાઈ લશ્કરથી
પાયમાલ થઈ ગયું હતું, તેજ રાહે તે અરબસ્તાનની સરહદ તરફ
ચાલ્યો તો ત્યાં તો અરબસ્તાનના જંગી સરદારોની સરદારી હેઠળ
આરબોની મોટી મોટી ફોજોની ફોજો શીતાબ કુચ કરતી જોવાથી, તેનાં
ધરાની દીલમાં ધરાનના નસીબાનો અફસોસ ખેંચાયો. તે આ તીડના
ટોળાં મીસાલની કુચ કરતી આરબ ફોજોથી હેરાત થયો. તેટલાં તે
ફોજમાંથી એક ભાગ નીરાળો થઈને આદરખીજન તરફની રાહ દરમ્યાન
દેહરા ખેંચી પડ્યો. ખીજો ભાગ એક ફોજ બનીને મદાયુન તરફની
રાહ દરમ્યાન દેહરા ખેંચી પડ્યો. ત્રીજી ફોજ ઘોડેસ્વારની તીરનદાજોથી
કીરમાનની રાહે યાહોમ કુચ કરતી ચાલી. આ આરબ લશ્કર લગભગ
સવા લાખ સીપાહોનું બનેલું હતું અને તેના સરદારોએ આગળ ધરાન
દરમ્યાન મોટી નામદારી ભરેલી જીત મેળવી તે પુરાતન શાહાનશાહતનો
તમામ ખજનો લુટ્યો હતો. આ જખરા દીનદુશ્મન લશ્કરને યાહોમ
એ રવેશે ધરાન ઉપર ચહડી આવ્યાથી શાહખદા શાપુરે ધરાનની જીત

તો શું પણ તે પ્યારા વતન ને હમવતનીઓની ખીલકુલ તારાજ થવાનો હોગામ જોયો. ને જંગી ધરાની શીતાબ એક પકડો મનસુખો પોતાના મન સાથે કર્યો. તે અરબસ્તાની લશ્કરમાં મળી ગયો અને પોતાની બેહદ તદખીર ને કળાથી તેઓનો તમામ બેદ મેળવી લેવામાં ફાવ્યો. જ્યારે તે લશ્કરનો બેદ ભરમ પામ્યો ત્યારે તે પોતાનાં તનબદનથી જાયા એક પલક દરમ્યાન એવો ફેરવાઇ ગયો, કે ના તેનાં મનને કરાર રહ્યો કે ના તેના તનમાં તાકાત રહી. અંતે તે નામદારે જે પણ ખ્યાલ ને ગણત્રી શાહબદા શીરોજ ખાતર કરી હતી, તે ખરી પડેલી બાણી ત્યારે તેનાં દીલનાં રૂવેરૂવાં ખરી પડ્યાં. શાહબદા શીરોજની નાદાનીનો ધરાનની શાહાનશાહાતનો તદન છેડો આવવાના જેવો નતીજો મળ્યો, કે નવા ખલીફે ધરાનની રજેરજ રેજ રેજ કરવાને ઠરાવ અમલમાં મેલ્યો. શાપુરે મનમાં બાણ્યું કે “હવે ધરાનની શાહાનશાહાતનો દીન તદન શીદા થયો એટલુંજ નહીં પણ ધરાનીની દીનનો પણ ખુરશીદ ગોરબ થયો. હવે ધરાનની તદન પાયમાલી થયા સાથે દીનના તમામ પાક મુકામ જમીનદોસ્ત થશે અને જ્યાં આજ એક ઇસ્લામ કે એક મસ્જીદ નથી ત્યાં હજારો ઇસ્લામ વસી જશે ને કંઈક મસજીદ બંધાઇ ઉડી ઉભી થશે ! પણ એ તો એક મારાં જેવા બેમગજ ને રખડતા થયલા ધરાનીના મનની હાલતનો અડસટો છે.” તે આ વીચાર સાથે એક પલક પણ નકામી ઢીલમાં ગુજરી નાખવાને શીકરમંદ થયો. તે પોતાની ફરજ બજાવવાની ખરી સમજ ધરાવતો હતો, તેથી તે આ જંગી દીનદુશ્મનોનું લશ્કર પુરાણું આદરખીજન ને કોહેસ્તુમની તારાજ કરે, તે આગળ દસ્તુરાન દસ્તુરને મળવાને પવન મીસાલે ઉડ્યો. જ્યારે તે જુની આદરખીજનની હદમાં દાખલ થયો ત્યારે તે દરમ્યાન આરબોની ફોજ છાવણી નાંખી પડેલી જોયાથી તેની તાબુખીની હદ યથા. “અરે આ જંગ કે કયામત બરપા થવાનો વખત આવ્યો છે ? શું દીનદુશ્મનોનો બેદ ધરાનીને નહીં મળતાં, તેઓ ધરાનના તમામ બેદના માલેક થઇને પોતાનાં લશ્કરને ફતેહમંદ ઉતારવાની બાજ મેળવ્યામાં ફાવે છે ?” આ

માફક જંગી શાપુર પોતાનાં જીવર દરમ્યાન જીવરનો સવાલ કરતો એક છુપી વળાણમાં ઉતર્યો, કે બીજી પળે દસ્તુરાન દસ્તુરની છાવણીમાં આવ્યો, જ્યાં અથોરનાનની દરબાર દરમ્યાન તે નામદારને જીવરમાં ગુંધાયલો જોયો. હયાં જેવી શાહજાદાની ચશ્મ સાથ તે જુઝમની ચશ્મ એક થઇ કે તેનો ચેહરો ખુશાલી બરેલો થયો. શાહજાદા શાપુરને ફરી જીવતો આવેલો જોવાની ઉમેદ કપાઇ હતી. તે દરમ્યાનના તેને એક તાર પણ ધલજનમ પોહાંચ્યો નહીં, તે જોતાં તે જુઝર્ગ ને તેની તમામ દરબારનાં દીલ શાદમાન થયાં. તમામ દરબારે ઉડીને તે શાહજાદાને ધજતથી દસ્તુરાન દસ્તુર પાસની જગાએ બેસાડ્યો. શાહજાદાએ પોતાની એ રવેસની મદારતતુ હેશાન માનવા જગોએ પોતાને મળેલી દીનદુશ્મનોનાં લશ્કર ને બેદની કુલે ખચર કહી અંને આ અફસોસકારક હેવાલમાં શાહજાદા શીરોજીતું દાસ્તાન જે તેને ખચર પડ્યું હતું તે તપસીલવાર ખ્યાન કીધું.

જ્યારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શાહજાદા શીરોજીતી હકીકત મળી ત્યારે તે નામદારે એક વફાદાર ધરાની ખાતર પોતાના હલકથી અફસોસ બરેલો સાસ ખેંચ્યો. તે નામદાર બોલ્યો “શાહજાદા શીરોજી આરમાન મવાહ છે કે ધરાનનો નફો કરવાના પુખ્ત ખ્યાલે આ કમનસીબ ખ્યાલમાં પોતાની કારકીદીનો છેલ્લો સફો પુર્યો પણ તે ધરાનીના કોહીને વખણાવવાની ઉમેદમાં ગરક ગયલા દેલાવરે પોતાનાં કામને જોખમ સમજવામાં ધણી ગફલતી ખાધી. તેનાં આ ખુનથી પરવર-દેગાર રાજ થયો નહીં તેથીજ ધરાન ઉપર આરખનો દોર ચાલુ થયો છે. હવે દીનદુશ્મનોનાં લશ્કરો ઉપર લશ્કરો ધસ્યાથી ધરાન જંગમાં નામદારી મેળવશે, પણ અંજનમ આપદે શીદા છે. મેં તો ધણી પણ તદખીરનો પાસો સુલટો નાખ્યો ને જ્યાંલગી ધરાનનો કાણુ મેળવવા જેવો મામલો દેખાય નહીં ત્યાંલગી એકાંતમાં વખન ગુજરવાને નકી કરી રાખ્યું હતું. શીદા શખના રોશન કરનારા આરમાનના સીતા-રાઓ મારા હેવાલથી વાકેફ છે, કે અગર મારી ગણત્રી ને નજીમ

માફક મારી નામદાર શાહનદીએ મને અમલ કરવા દીધો હતો અને જંગીઓમાં મોટા મશ્હુર જંગી શાહે કીરમાન પોતાની જીવાનીના જોશમાં મોહિતનો ગુલામ થયો હતો નહીં, તો જેમ દીનદુશ્મન જીહાદ તાજના જલમ અમલનો છેડો લાવી નામદાર ફરેદુન ઇસ્લામના તખ્ત ઉપર આવ્યો તેમ શાહનશાહનદી ગુલશીરીના આપણા ન્યાગાનોનાં તખ્તોતાજની માલેક બની તખ્તનશીન થતો. જો સખર ને તવકકુલથી શીહા સીતારાનો ચાલુ થયલો નેહસ્ત વખત ગુલરી નાખવાની બાજુ રચાઈ હતો તો બેશક આપણા મોટા સાસાન્યાન શાહાનશાહ અરદેશર બાબેગાનનો નસીબો આપણે મેળવી શકતે; મગર અફસોસ! હવે તો ફત્તેહ ઉપર ફત્તેહ મેળવતાં છતાં ને નામદારીની હદ થયા છતાં ઇરાની શાહાનશાહાતના સાહેબ, માર ખાઇ હાર ખાહી ખુદાર બેખુવાર થયલા ઇસ્લામીઓ થશે. હા, હું દીનદુશ્મનોનો ચાલુ થયલો મારો ને તે સામે થતા આપણા કરામતી અરપ અસવારોની શમશીરના જવાબો સમજી છું. શાહનદા શાપુર તમે નામદારને કોહસ્તુમના કીલ્લાના રખવાલ લશકરની સરદારી સોંપું છું. અને ખોરમના શાહનદાને આ જંગ દરમ્યાન તમે નામદારની મદદે રહેવાનો હોકમ કરું છું. જંગ કરવામાં પુરતી કળા વપરાય અને આપણા નામદારો બચાવમાં રહીને જ જંગળી પશુ મીસાલે ઉલટી આવેલા ઇસ્લામી ફોજનાં ટોળાઓનો ધાણુ કઢાડે એ ચાહું છું.” આ વખતે તે મોટા દસ્તુરે ત્યાંનાં તમામ લશકરમાં એક પોકાર માર્યો :

“મારા નામદાર શાહનદાઓ, ને મારા નામદાર દસ્તુર સરદારો! તમે દરેક દીલાવરો મારી હીલચાલ જોવો છો. મારા ચેહરાતું નુર તો જે પળથી આ જંગનો પાયો નખાયો, તે પળથી ઉડી ગયું છે. સખબ, મારી મરજી વિરૂદ્ધનો એ પાયો નખાયો છે. મારો ગમથી ખવાયલો ચેહરો આજે બામુદત થઈ મારી અમર નાસીપાસીનાં બખ્તરમાં છુપાયો છે. હું જે આજ લગી છુપાઈ ભરાઈને જીવ્યો તે મારી કોમની બાકી પાયમાલી જોવાજી જીવ્યો હોઉં તો જો કે હું પોતાને

જીવતો રાખવામાં યકીન હતું કે મારા છેલ્લા દીવસોમાં એક એવી નામદારીની જંગ મારશ કે મારાં વતનને તારશ ને મારા શાહાન શાહોનાં તપ્ત ઉપર ન્યાયાનોના વારસને બેસાડશ. હવે તે ઉમેદનો છેડો આવ્યો છે. શાહે કીરમાને જે ઉતાવળ કરી છે, તેથી તે પોતાની હાકમીવાલા મુલક ઉપર દીનદુસ્મનોની ચઢાઇનો ગજબ મોકલાવી ચુકો. ત્યાં હાલમાં તે નામદારની જગાએ તેનો ખીરાદર શેહરચાર હાકમી ઉપર છે પણ ત્યાં લશકર કયું છે ને જંગ આજમોદાહ સરદારો કયા રહ્યા છે કે પોતાની ખલકના બચાવમાં હથિયાર ઉઠાવશે? આ વખતે મને દસ્તુર જમારપની મોટી જરૂર થઇ પડી. તે નામદારને સરદારી આપવામાં જખીર જેવો આરબ સરદાર જેહાનથી નાબુદ થયો પણ ખીજા દસ જખીર બને તેવા સો જંગી સરદારો પોતાના મોટાં લશકર સાથ ચોતરફથી ઉતરી આવે છે, તેઓનો ધાણુ કહાડવામાં તેની સલાહ મને પુરતો ખુલાસો સમજાવતે, જે મારા અંદેશા સાથ મળતો આવતાં તે ઉપર અમલ થઇ રહેતો.”

આગળ નામદારોના નામદાર દાદની જખાન ચાલતી અટકી ગઇ, સખબ ત્યાં એક કીરમાની જસુસના આવ્યાની રખવાલે ખબર આપી. આ કીરમાનીએ મોટા દસ્તુરને જોતાંજ નેક દુવા ગુજરી અને શીતાબ એક રૂકો કહાડી હજુરમાં ધર્યો. જસુસનો રૂકાવાળો દસ્ત હજી તો બરાબર લાંબો થયો નથી તેટલાંજ તે રૂકો ઝડપથી ખેંચીને દસ્તુરાન દસ્તુરે ખોલ્યો. જ્યારે જખાન ચાલી ત્યારે તે દરમ્યાનની ખબરથી જૈફ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ એટલો અફસોસ કરી ખોલ્યો, કે “એ જંગ થવામાંજ બદખખામીની પુરી ખુવારી થવાનો અંક પડ્યો.” આગળ રૂકો વાંચીને દસ્તુરાન દસ્તુરે બાગેશ્વલંદ પોતાની તમામ મીજલસને કહ્યું કે “હું જે પણ હોકમ શાહે કીરમાન કે સપેહસાલાર રસ્તમને મોકલ્યું છું તે ઉપર અમલ કરતા તો રહ્યા, પણ તેથી ઉલટા ચાલીને નહીં ધારેલી આફતનાક બાજીનો પાયો નાખ્યાનો જોખમ નીપજાવે છે. અગર જે બદખખામીમાં મારા પેહેલા હોકમ માફક શાહે કીરમાન ને

સપેહસાલાર રસ્તમ પોતાના તમામ લશ્કર ને દરબાર ને સરદારો સાથે દાખલ થયા હતા તો આજની હાલતમાં તેઓ ક્યાંથી ઘેરાતે! વળી હાલ બદખ્યામી દરમ્યાન કુચ કરવાનો હોકમ એવી તો બેદરકારીથી અમલમાં આવતો અટક્યો છે કે આપણી નામદાર શાહગઢીની સલાલતી જોખમાય છે. ફરગાનાનું લશ્કર છે પણ તે મદદ કરવા આવેલું હોવાથી જોટલી તેઓ ઉપર આપણી ઉમેદ હોય તેટલી પાર પાડવામાં ખાતરી રખાય નહીં. અને દસ્તુર બેદરામ પોતાના પાંચ હજાર અથોરનાન લશ્કર સાથે અગર જો રાતોરાત કોઇ કેહેર વરસાવનારી જંગ ઉઠાવનારા દીનદુશ્મનોની ફાજો ચઢી આવે તો તે સામે કેમ પોતાનો ટકાવ કરી શકે? તે છતાં જખરા ને ફાવેલા હરીફો સાથે ખુલ્લાં મેદાનમાં જ શ્વશીર મારવાનો ફાંકો ધરાવવો અને ક્યાં કારણસર આ જંગ ચાલવાની છે, તેનો તમામ ખ્યાલ ફરામોશ કરવો, એ ક્યા દાનેશ્વમંદ જંગી સપેહસાલારોની કુતેહ હોય?”

એ કહ્યા પછી પોતે શીતાબ એક રૂકા ઉપર પાંચ પચાસ પેહેલવી હર્ફો ખેંચ્યા, તે પોતાની સામે ઉભેલા કીરમાની જસુસને હવાલે કરતાં કહ્યું. “ધરાની, તહારા જાન કરતાં આ કીમતી જોખમને તારા શાહને સ્વાધીન કરવા ગુવાદ યજદની મદદ માંગ, અને ઇન્સાન તરીકે નહીં પણ યજદ તરીકે આ રૂકો પોહોંચાડવાની જસુસી બજાવ!” એ સાંભળતાં તે જસુસ નહીં પણ ગોયા પવનગદ હોય તેમ તે જંગી કીરમાનીનો અરુપ હવામાં ઉડતાં વાદળોં મીસાલે ત્યાંથી ધુમી ઉડ્યો.

હવે દસ્તુરાન દસ્તુરે ખીજ પાંચ સાત હરફો પોતાની મીજલસને સમજાવ્યા “મારા નામદાર હમશરીફો! આસ્માનની જમીન બંને ને સેતારાઓની ગેરદ બંને તોયે આપણું આશ્રત વરસાવતું નસીબ એક રજ ફરનાર નથી. એકવાર આ સારી ધરાનની સરજમીન ગોહરોની બંને બંને હયાં ધરાની આલમ ગોયા અત્રમ મીસાલની અજમતી બંને તોયે આપણને બક્ષીન્દા થયલા નસીબાનો અંક ફરનાર નહીં. આપણામાં એવી શકિત આવે કે આપણે આપણા મુદ્દઓની સરજમીન

દરમ્યાન લરળે દાખલ કરીને ત્યાં ધરતીકંપનો ગળ્ગળ ઉપજાવ્યો અને તેઓનાં શેહેરોનાં શેહેરો તારાજ કર્યે તોયે જે તારાજ દરમ્યાન આપણો જમાનો અટવાય છે તે જીનહાર રજ પશુ થોળનાર નથી. એક નસીબો તો નક્કી છે. ત્યારે આપણી ઇજ્જત ખાતર, આપણાં ધરાન વતન ખાતર, આપણી કામ ખાતર, આપણી ધરાની પાદશાહી ખાતર, આપણા ધરાની મહાજ્જ ખાતર ને આપણાં ક્યાની નામ ખાતર જંગમાં સેવટ લગી શમશેર બળવવી. મારવું ને મરવું એ શીવાય બીજી કાંઈ હાંસલ રહી નહીં. હવે પછી જે વખત આપણુ ગુજરશું તે મોતના મેદાનમાંજ, ત્યારે હું આપણાં તમામ લશ્કરના સીપાહો, સરદારો, સલાહકારો, દસ્તુરો ને જે કોઈખી ધરાની હોય તે તમામ હમવતનીઓને અરજ ગુજરું છું, કે જે સાચુત દીલ હોય તોજ આ જંગના મેદાનમાં અબલના પંજ સાથ પંજે મેળવવાને કમર કસવી. બાકી તમામ જણો મારી પુરતી છુટ છે કે જે પશુ પોતાના મનનો બચાવ ને ઉમેદ હોય તે મુવાફેક પોતાનો માર્ગ અખ-ત્યાર કરે. આ જંગ લડ્યા પછી નથી દીન માઝદીયશનીના ચલાવનારા દસ્તુર રહેનારા કે તેઓથી કાંઈ ડર ઉપજશે, કે નથી શાહાનશાહાતના લેનારા શાહબદાઓની હસ્તી રેહનારી કે તેઓને જવાબ આપવો પડશે? હું મારાં રાસ્ત દીલથી વેરાન થયલાં આદરખીજનથી તે છેક બદખ-બામીના છેડા લગીના તમામ જમાવ થયલાં ધરાની લશ્કરને આ ખબર આપું છું ને તેઓને છેલ્લી ઘડી પોતાના મન ઉપરાંત આફતમાં નહીં ઉતરવાની પુરતી છુટ નવાળું છું.”

આ સખુનો બોલતાં બોલતાં ત્યાંની તમામ ધરાની આલમ દર-મ્યાન જઈકમાં જઈક દસ્તુરના દીદામાંથી આતથના ચમકારા વરસવા લાગ્યા. તે નામદાર આ પળેજ એક જોરેમંદ પહંલવાન બની ગયો હોય તેવો મસ્ત, શીહા શબ્દ પશુ દઠરી ધુન્ને એવો ગંબીર થઈ ગયો.

બાળ પં મો.

આદરખીજનની તારાજી-મોટાં આતશખેહરામની પાયમાલી-
દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ મુદ્દા લશકરને જખરી શીકસ્ત આપે
છે—અથોરનાન લશકરની મોટી ખુવારી.

આ જીંદગી કેવળ આજ ઝેર જેવી થઇ છે,
ઝેર કરતાંખી ઝેરી, બાકી જે હાલ રહી છે.
દીરગ નથી, દોસ્તી નથી, દોલત નથી, દીલ નથી.
ગમખારી નીશામાં આ જીંદગાની જોખમઇ છે.
કમખખતીમાં ઘેરે ઘેરે, થયો છું તદન ખેહાલ,
હાલ હવાલી શરમાય એવી આ દેહ અટવઇ છે.
મુશ્કેલી નથી જોહાન જીતી લેવી શીતાબ તે,
મુશ્કેલી તે, જીતેલી જોહાન કુલ વેરાન થઇ છે.

શાહગઢ શાપુરનો સંદેશો સાંભળતાંજ દસ્તુર દાદનાં દીલમાં
શીતાખીથી લગ્નની કારસાજી નકી કરવાનો ખ્યાલ ઉલટયો. તે જંગી
ને દુરઅદેશ ધરાનીઓના ખેરખાહે પવન ઝડકે આદરખીજનના આતશ
ખહેરામ ઉપર ત્રણ હજાર જંગી અથોરનાનોની ફેજ મજબુત હથ્થાર
બંધ કરીને તકેદારી ખાતર નેમી. આદરખીજનમાં ધરાની વસ્તીનું નામ
હતું નહીં પણ તેઓના સાસાન્યત અમલની શરૂઆતથી બધાયલાં મોટાં
પાદશાહી આતશખાનાનું મકાન હતું. જ્યાં શાહાનશાહ જમશેદ ને તે
પછી રખેન્તમાન જરથોસ્તનો લાવેલો આસ્માની નુરમંદ આતશ પોતાની
અમર રોશની ઝળકાવતો, તખ્તનશીન રહ્યો હતો. એ જુલંદ નુર
આતશ હાલ લગી ધરાનની પાયમાલીના પંજમાં સપડાયો હતો નહીં;
તે આતશને સમાલવા ને બચાવી લેવા ખાતર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે
બનતી તમામ સલામતીના ઉપાય લીધા. ખોરમના શાહગઢને તેનાં
જંગી લશકર ઉપરાંત ખીજાં પાંચ હજાર નવાં આવેલાં આરમીન્યન
ધરાની લશકરની સરદારી નવાજી, અને ત્યાં જંગ દરમ્યાન જોષ્ટી

કળાથી કામ લેવાને તમામ કુનેહની સમજ અપાઇ. પેલા કોહેસ્તુમના કીલ્લાની ખાહીને ફરતા રાખેલા અરુપ સવારોને આદરખીજનના આત્મશ્રવણેરામને ફરતા મેળી દીધા અને એવી રવેશ ગોઠવી કહાડયા કે ખાહીને મઠાલે કરતાં હયાં બેવડા યા ત્રણ ઘણા કામે આવવાનો મામલો બન્યો. આ તો દીનદુસ્ખનોની ફેજનો હયાં જંગનો જવાબ મળવાનો પાયો મેલાયો, હયાંથી જો ફાવીને દીનદુસ્ખનો આગળ ચાલે તો કોહેસ્તુમનું શું થાય? તે માટે ખીજી રવેશ રોનક રચાઇ. પીલસ્વારો તો કીલ્લા ઉપર ગોઠવાયલા હતા અને તેના ચલાવનારા ઠેડવાયલા હતા. તે શીવાય ખીજી કોઇ જંગી તદખીર હયાં થવા જેવો સાર જણાયો નહીં. કીલ્લો પોતે એવો બુલંદ ટેકડાની ટોચ ઉપર બંધાયેલો હતો, કે જેનો કબજો લેવામાં જ દીનદુસ્ખનોને શીકસ્ત પામ્યા મીસાલની ખુહારી પોહોંચે, તે ઉપરજ શુક કરવામાં દસ્તુરાન દસ્તુરે ગતીમત જાણ્યું. હવે કોહેસ્તુમની પડોશમાંના મોટાં મેદાનની જંગી તદખીર થઇ. હયાં જેટલું જંગી અથોરનાન લશકર હતું, તે તમામ જંગી લશકરને હથોળ ખીડીને રાતોદીન લડાઈની તૈયારીમાં રહેવા ફર્માવ્યું આ લશકર દસ હજાર જથરા કવાયદવાળા વતન ને શાહાનશાહાત ઉપર જનફેશાન અથોરનાનોનું બનેલું હતું. આ લશકરના એકેએક સ્વાર ને સીપાહે પાક યઝદી ઝળકાટમંદ આતશને સુખડ ને અગરનો અકેકા કકડો મેલીને સોગંદ ખાધા હતા ‘ફતેહ ને પાદશાહાત, નહીં તો મેદાન ને મોત’ એ વગર ખીજી બાજી નહીં ને તેમાં જીંદગી રાજી નહીં. એવું જન ઉપર આવીને લડનારૂં તે લશકર હતું. આ લશકરની બાજી ઉલટાય એવું જો દીનદુસ્ખનોનું લશકર ફાવે તો પછી આ લશકરને ઉગત રહે ને ગુપ્ત માર્ગે કુચ કરાવીને બદખખામીમાં પોહોંચાડવું, જ્યાં તે લશકરની બાકી પોતાની શાહાનશાહજીદીની સલામતી ને બચાવમાં નામદારી ભરેલી જંગ મચાવ્યામાં શમશેર ચલાવે.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાના હયાંનાં લશકરની દુસ્ખનોનાં લશકર સામે જંગ ઉઠાવવાની તમામ તૈયારી જે દીવસે કરી રહ્યો, તેજ રાતે દીન-

દુસ્મનોન લશ્ચકરોનાં લશ્ચકર આદરખીજનની સરહદનાં મેદાનમાં આવી પોહોંચી દેહરા ખેંચી પડ્યાં. જંગી સરદારો રોશન મસાલ લખને તે લતા ને મેદાનની તપાસ કરવા મંડ્યા. ચોકીબાન લશ્ચકરની ટુકડીઓ ધરાનીઓ તેઓનાં લશ્ચકર ઉપર શખેખુન નહીં મારે તે માટે ચોતરફ ફરતી મેલાઈ. આ જે જખરો શોહોરશાર મચ્યો ને લશ્ચકરની ધમાલ જરી થઈ તેથી આદરખીજન આસપાસ આક્રમનાક કતલ ચાલુ થવાની હોય એવો દેહેશતનાક દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. વખતે વખત દીનદુસ્મન લશ્ચકરી તરફથી ઝેરી તીર છુટીને આદરખીજન દરમ્યાન જઈ પડતો પણ તેનો જવાબ આપવાને ધરાનીઓને હુકમ નહીં હોયાથી દુસ્મનોના તીરથી થતી ઉશ્કેરણી ફોકટ જતી હતી.

પણ શીહા રાત અરધી ગુજ્યા પછી તો દીનદુસ્મનોથી તીરનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. તમામ ઉશ્કેરણી ગોચા દીનદુસ્મનોના શખેખુન મારવા જેવો તાળો રચવા જેવો દીસ્યો, અને દુસ્મનો તરફથી તેમ બનવાને વીલંબ પણ ક્યાંથી હોય મગર હાલ આદરખીજનમાં ધરાની લશ્ચકર ને જંગની રચના કેવી છે ? તે બાબે બેખબર હોયાથી આરખસ્તાની લશ્ચકરના વડા સરદારની શખેખુન મારવાની હોંમત ચાલી નહીં. જ્યારે બામદાદનું ઝલઝલુ પડ્યું ને આદરખીજન ગોચા વેરાન સરખમીન જેવી જણાઈ, સારે તલુ થતા ખુરશીદની પહેલી રજલ ખેંચાતાં આરખ લશ્ચકરે ધરાનીઓની જહોજલાલ સરખમીન ઉપર પોતાના કદમ મેલીને ઉગતા દીનના સારા શુકન માની લેવા જેવો ખુશખબતીનો પોકાર કર્યો. પછી તમામ આરખ લશ્ચકર તે શહેર દરમ્યાન ધુસવા દોડ્યું કે પહેલીજ વળણે ધરાનીઓએ તે સરકશ મુદ્દખઓને એવી તીરનદાજનો તારીફ લાયક હુનર દેખાડ્યો કે આરખ લશ્ચકરની એક આખી હરોલનાં સીના સીવાઈ ગયાં. આ આક્રમથી આરખોની ફોજમાં ભારી દેહેશત પેડી. આરખ સરદારોએ શીતાખ શહેર બાહરજ પોતાની ફોજને ઠરવાનો હોકમ કહાડ્યો. તત્કાલ થઈ સારે તાજુખીની હદ રહી નહીં કે એવો મોટો ખરાબો રચાય તેવી તો કોઈ જંગી ધરાની

ફાજ આદરખીજનમાં દેખાતી નહીં. આરખ ન્હાના મોટા સરદારોની સલામ મળી, ત્યાં જીકર થઇ અંતે આ ઠેરાવ પસાર થયો કે હાલ માત્ર એક હજાર જંગી આરખોની ટુકડી શહેર દરમ્યાન દાખલ થઇને ત્યાં કેવી જંગી કળા રચાઇ છે, તે માટેની અજમાયશ મેળવે. આ વળી નવા શીકારો પોતાની બેખબરીથી શહેરમાં દાખલ થયા કે તીરઆજીનું એક મસ પુકાન પુકાતાં તમામ અજમાયશ મેળવનારાઓ પોતાની આગળ બેજન થઇ પડેલા હમશરીકો પાસ મુડદાં થઇ પડ્યાં. આરખ સરદારોએ પોતાના વડા સરદાર સાથે આ વખત પોતાની મોકલેલી ટુકડી ઉપર ખુબ નેગાહ રાખી હતી, તેથી તે ટુકડી કેમ ને ક્યાંથી તીરનદાજીનો મારો ચાલુ થઇ પાયમાલ થઇ તેની ખબર પડી. જંગના ચલાવનારા આરખોએ જોયું કે શહેરમાં કોઇ જખરી ઘોડેસ્વાર ફાજ ગોઠવાઇ છે, જેઓ જંગમાં જખરી જવાંમરદી વાપરી શકે છે. આ ફાજ જેવી જંગી છે તેવીજ જખરી પણ છે, એટલે જેવી કળા ને કવાયદથી સુધરેલી ઢપે જંગ કરી શકે છે, તેવી અગર જંગલી લડાઇ ચલાવવાની પણ બાજી ખેલવી પડે તો તેમ કરવા જેવા પણ અંગે જખરા ને હાથના છુટા દેખાય છે. એવો સાર મેળવ્યા પછી હવે જે હોશ્યારી વાપરવાની રહી, તે ફક્ત ચોતર્ધી શહેરમાં ફરી વળી જઇ જેટલો પણ શીતાખીથી આ જંગનો છેડા લવાય તેમ લાવવાનો પકડો મનસુખો રચાયો. આરખ લશ્કરના ચાર ભાગ થઇ ગયા. ત્રણ ન્હાના ને એક મોટો ભાગ બનીને મોટાં લશ્કરે મુખડેથી ને ત્રણ ન્હાનાં લશ્કરોએ ત્રણ બાજુથી શહેર દરમ્યાન કુચ કરી. આ માફક ચઢાઇ આવ્યાનો ત્યાનાં અથોરનાન લશ્કરના વડા સરદારને ખાખમાં પણ ખ્યાલ રહ્યો હતો નહીં. તે નામદારે ચોતર્ધી આરખ લશ્કરો દરમ્યાન પોતાનાં જંગી લશ્કરને ઘેરાયલું જોયું ત્યારે તેણે અજલના પ્રીરેસ્તાને સલામ કરીને પોતાની શમશેર મ્યાનથી ખેંચી. જ્યારે અથોરનાન લશ્કરે પોતાના વડા સરદારની શમશેર મ્યાન બાહર ને દીનદુશ્મનોના જખરાં લશ્કરને પોતાના સરઉપર આવી ઉભેલું જોયું ત્યારે કોલજીમના

દરયાવ મીસાલે એક તુફાની જોર અજમાવ્યો. પછી જે જંગ મચી તેનું બ્યાન કર્યા થઈ શકે? આરબ લશકર પોતાની મોટી ખુવારી કરતું આતશબહેરામ ઉપર તુટી પડ્યું. દીનનું ઝહનુન કેવી નાદાન્યાત ને જીલ-માતનો દોર મચાવે છે તેનો જો નકશો જોવો હોય તો આ જંગ તેનો આબેહુથ નકશો હતો. અજબથ કરામતથી આ મોટા આતશબહેરામનો યઝદી આતશ, એક જંગી અથોરનાન ટુકડીની પાસખાની હેઠળ દસ્તુર ધવલને આપી તે હસ્તક દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ જનાથ કાહેસ્તુમ નજદીકના મેદાનમાં મોકલાવી દીધો. તે એક ટુકડી ને તે એક પાક આતશ પાદશાહ આરબ લશકરની જંગથી બચ્યા તે ખરા, બાકી તમામ અથોરનાન લશકર પોતાના સરદાર સાથે તે પાક આતશનાં મકાનમાં દીનદુસ્મનોને દાખલ નહીં કરવાની ભારી જંગમાં કપાઈ ગયા. પેલા પોલાદ સ્વારોને ચાંદીના તમામ અરપો પણ એ જંગમાં તુકડે તુકડા થઈ ગયા. આતશ-બહેરામ લુટાયું. ત્યાંના મોટા જરાવના ધરસ ને યાકુતનાં છત્રો લુટાઈ ગયાં. આતશબહેરામનું મકાન ગોચા ખુનના દરયાવમાંની ટેકરી મીસાલે બન્યું હતું. લગભગ તે આસપાસ દસહજાર જંગી ઇસ્લામીઓના મુરડાં પડ્યાં હતાં. આતશખાનાવાલા મકાનને યોગાન ત્રણ હજાર અથોરનાનો પોતાની જનફેશાનીની નામદારીમાં ઝળકતાં મોત સાથે બમલગીરી કરી મુડદાં થઈ પડ્યાં હતાં. તેઓના દેલાવર દીલમાંથી લોહીની ચાલુ થયેલી નહેર ગોચા બેહેશત પોહોંચવાની શોરખ રાહ બનતી હોય એવો તે લોહીનો ઝળકાટ તલુ થયો હતો. તે દરમ્યાન મુખડેના ચાંદીના પુરજ થયેલા અરપો ને પોલાદના રેજ રેજ થયેલા કરામતી સ્વારોના ટુકડા બેલાઈ જઈને રોશન ખુરશેદના તાપથી એવી ગરમી ફેલાવતા હતા કે ત્યાં જીવતું રહેલું જીવ ઉપર ખુશ થતું આરબ લશકર બેતાબ થવા લાગ્યું.

એટલાં તો ત્યાં પોકાર ઉઠ્યો. આરબ લશકર ઉપર નવો તીરનો મારો ચાલુ કરતું ખીજું દલેર લશકર કુચ કરતું ધસી આવ્યું. આ લશકર ખોરમના શાહગદાતું હતું. શાહગદાને જોવો હોકમ હતો તેવી ફવેશ તે હોકમ બજાવવા સાફ તે નામદારે આતશબહેરામને તારાજ ને

જમીનદોસ્ત કરતા દીનદુસ્તનો ઉપર પોતાનાં જંગી ખોરમનાં લશકર સાથે એક ખુનખાર જંગ ચલાવી. લુટ ને લાલચમાં ગીર્જીતાર લશકરને આ વખતે જખરી એકરારી ઉપજી. હાલની જંગ, જનની સલામતી રહે તેવી નહીં એ જાણીને તેઓના દીલનું અરધું જોર તુટી ગયું. ખોરમના શાહજહાના નાના પણુ જંગી લશકરના આખા ખુનખાર મારા સામે થાકી લોટપોટ ને લાલચમાં ગીર્જીતાર થયલાં આરખ લશકરની હરોલ તુટી. આ વખતે આરખ લશકરની હાલકવાલી એવી થઈ કે તે મેદાનમાંથી એક તારની હાંસલ કે એક તલ નામદારીનો ઝળકાટ મેળવ્યા વગર પીઠ ફેરવવાનો સખત વખત આવેલો જોઈ આરખ સરદારના દીલમાં લરજો પેદા થયો. ‘ખલીફ ઓરમાન પાસ કયા ચહેરા ને શીકલે જઈ ઉભા રહીયે ?’ એ સવાલથી તે સરદારોનાં સરમાં મગજ ફરવા લાગ્યાં.

આ બારીકમાં બારીક મામલા વખતે વડા સરદાર અમદુલ્લાએ એક પોકાર માર્યો. અલ્લા હો અકબરની ચીચ્યારી ખેંચાઈ; જંગ ને શીરદુશ્મનો ખ્યાલ, નાહીંમત થયલા આરખ લશકરના સીપાહના મગજમાં ઉછળ્યો. ફરી જંગ દરમ્યાન ઇસ્લામીઓની ફેજનો સપાટો ચાલુ થયો. ખોરમનું લશકર પોતાની ગમે એવી જંગી કુનેહ વાપરતાં છતાં આ દીનના ઝનુનીઓના મેદાનમાં તપોતપ કતલ થવા લાગું. ખોરમનો શાહજહા આ વખતે પોતાના લશકરની મદદમાં એક અદના સીપાહ મીસાલે પોતાની શમશેરનો સપાટો લગાવતો હતો અને નામદાર જંગી આરખોને મોતનો અસખ્યા પેહરાવતો હતો, પણ તેની બાજુ જે ઉલટાઈ ગઈ, તે સુલટાવાનો હીંગામ દીર્યો નહીં. તે છેક જન ઉપર આવીને દુસ્તનોની સફમાં ધુસ્યો અને શમશેરના દરેક ફટકે પોતાની રાહ ખુલ્લી કરતાં તે છેક વડા સરદારની ટુકડી સામે આવી લાગો. ત્યાં પોતાના હરીફને જોતાં પોકાર માર્યો “ઓ જંગલી આરખ ! તું સરદારી લાયક નથી કે નાહક બેગુનાહ ઇન્સાનોને ખાકમાં લેટતા કરવાનો જુલમ ગુજારે છે. તારા ખલીફને મરદાનગીનો તરીકો ખબર નથી અને તું તો એક હેવાન મીસાલનો

જંગી આરખ છે. અગર તું જંગી હતે ને દેવાવરોની સફનો ખીરાજ-
નાર સરદાર હતે તો પોતાના હરીફને પોતાની સામે હાજર જોતાં છતાં
જંગનો નસીબો અજમાવાને મેદાન નહીં પડતે? હજી પણ આ બેગુનાહ
ગોસ્પદોનો કસાઇ થવાની નામોશી સર ઉપર લેવાં કરતાં નામદારીનો
ઉઠાવનાર થવાને આવ મારા મેદાનમાં ને ઝીલ મારી શમશેરનો એક
જરખ તારાં સર ઉપર ને અજમાવ નસીબો આ જંગનો!” ખોરમન
શાહજાદાને સાંભળીને સરદાર અબ્દુલ્લાના દીલમાં દીન ને ઝનુન
બંને ખ્યાલોએ જોડેસો ઉપજાવ્યો. તેને એક જંગી હુમલો લઇ
જવાની તલબ થઇ અને તે આરખે મેદાનમાં પોતાનો આરખી ધોડો દપ-
ટાવ્યો. આ બાજુ ખોરમનો શાહજાદો ને તે બાજુ આરખોનો સરદાર
બંને પોતાના દસ્તમાંની તેજ શમશેરથી હરીફ થઇ ઉભા. એક દાવ
મોતના કસમથી ખેલાયો. આરખ સરદારની શમશેરથી શાહજાદો
જખમી થયો અને શાહજાદાની શમશેરથી આરખ સરદારનો એક પગ
નકામો થયો. શાહજાદો હજી ધોડેસ્વાર આરખ લશ્કરના સીપાહો ઉપર
પોતાની શમશેર ચલાવતો પોતાનાં લડાઇ કરતાં લશ્કરમાં આવી
પોહોંચ્યો. આરખ સરદારને તેનું જંગી લશ્કર આસપાસ ફરી વળી
બચાવી છાવણીમાં ઉઠાવી લઇ ગયું. શાહજાદો જખમી થઇને બેસુધી
ઉપર આવી લાગતી હાલતે પોહોંચ્યો છે અને તેનું લશ્કર જવાંમર-
દીની કીર્તી ગજવ્યામાં ખપી જવા આવ્યું છે, તેટલાં ત્યાં બીજું નવું
આરખ લશ્કર બીજા જંગી સરદારની સરદારી હેઠળ દાખલ થયું કે
ખોરમના લશ્કરની બાકી ફોજ ને આરખીન્યન ધરાની લશ્કર બોલ
બોલતાં આ સરખમીન ઉપર હુયાતીમાં હતાં નહીંજ એવો તેનો ધાણુ
નિકળી ગયો. પણ ખોરમનો છેલ્લો જંગી શાહજાદો નવા આરખ લશ્ક-
રની જંગનો કોદ્યો થાય તે આગળ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાનાં અથા-
રનાન લશ્કર સાથે ત્યાં કુચ કરી આવ્યો. તે નામદારે ત્યાંનાં લુટાયલાં
આતશખેહરામને જોઇ પોતાના તમામ લશ્કર સાથે છેલ્લો સેજદો કર્યો.
પછી જખરી સીફતે તીરનદાજી લશ્કરનો મારો વાણુ કરી દર પળે કદમ

અકદમ હટતા દીનદુશ્મનોને કોહેસ્તુમના કીલ્લા લગી દુશ્મ્યાલે લાવ્યો કે પોતે પોતાનાં તમામ લશ્કર સાથે ખાહી ઝોળંગી કીલ્લામાં દાખલ થઇ ગયો અને તેના દરવાજા બંધ કરી લઇ કીલ્લા ઉપરથી એહેરેમન પીથ ફેરવી નાહાસે તેવો તીરનદાજી મારો ચલાવ્યો ત્યારેજ આરબ લશ્કરના સરદારો પોતાના કાતીલ હરીફની ખાજીનો ઉછળતો પાસો સમજ્યા.

દીનદુશ્મનોએ એક લેહજામાં કોહેસ્તુમની ખાહી પુરી દીધી અને કોટ ઉપર પીલસ્વારો ઉપર તીરનો મારો ચાલુ કર્યો. આ મારો ચાલુ કરાવવાની કાંઈ કમ કોશેશ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે ચલાવી હતી નહીં. ન્યારે દુશ્મનોથી તીરનો મારો પીલસ્વારો ઉપર ચાલુ થયો ત્યારેજ જખરાં આરબ લશ્કરને આ જંગ આગલી જંગોથી તદન ન્યારીજ તેની ખબર પડી. પીલસ્વારો તીર ખાતાંજ આતશનો મારો એવે આપાદ ચલાવતા કે હરીફ સરદારોની અકલ ઠેકાણે રેહવા લાગી નહીં. આ આતશ્યા જંગ લગભગ ત્રણ કલાક લગી ચાલુ રહી, જેમ આરખોની ફોજની ફોજ બળી જળી જખમી હાલતને પોહોંચી ગઇ પણ પછી તમામ ખાજીથી આરબ લશ્કરનો એકદીલીથી હલ્લે થયો. આ વખતે આસ્માનના કાન બેહરા કરનારો અલ્લા હો-અકબરનો પોકાર થયો, અને તે પળકેજ ચોતરફથી દીનદુશ્મનોએ કીલ્લા ઉપર ચઢી જમને કીલ્લાના બચાવનાર દસ્તુર દાદના જંગ લશ્કર ઉપર તીરોનો એક સખ્ત મારો ચલાવ્યો. એક જંગલી ઃઝનુની આરબ ફોજ પેલા પીલસ્વારોનો ભોગ થયા પછી બેદ જાહે પડ્યાથી તે પીલસ્વારોના ટુકડા કરવાને કીનાના આતશે ઉશ્કેરાયલ આરબ લશ્કરે વીલંબ લગાડ્યો નહીં. પીલસ્વારોની તદન તારાજી કરી વડ સરદાર અબ્દુલ્લાના હુકમ માફક કોહેસ્તુમનો સદંતર કબજે લેવ તે માહે આરબ લશ્કર ઉતર્યું. આ લશ્કરને દસ્તુરાન દસ્તુરે પોતાન જંગી અથોરનાન ફોજ સાથે એવી સીફતે જંગ દરમ્યાન ઉશ્કેરી, તમામ આરબ લશ્કર તે કીલ્લામાં દાખલ થયું. એટલે લગી આરબ લશ્કર પોતાની ફત્તેહમાં ચોકસ થયું કે જખમી થયેલા સરદાર અબ

દુલ્લા ને તેના જેવા બીજા નાના મોટા જખમી જંગીઓ માત્ર કોટ બાહેર રહ્યા છે. દસ્તુરાન દસ્તુરે આ માફક કોહેસ્તુમના કીલ્લામાં આરખ લશકરને ઉતાર્યા પછી છુપી રાહે પોતાનાં જંગી લશકરને પોતાના આગળા મેદાનની છાવણીમાં દાખલ કર્યું. જ્યારે એક પણ જંગી ધરાની તન ત્યાં કોહેસ્તુમ કીલ્લામાં રહ્યું નહીં અને આરખ લશકરને કોહેસ્તુમના ઘણી થયા જેવી ખુશાલીમાં બેહેહેશત કુચ કરતા જોયા, કે દસ્તુરાન દસ્તુરે આગળથી પોતાને મન નકી કરેલા ઠેરાવ માફક પુરાતન કોહેસ્તુમના કોટને સળગાવી દીધો. એક પાહાડ ફાટીને ઉડ્યા જેવો ધડકો થયો, કે તમામ કોટ તેના તમામ મહેલ ને મકાનો સાથ પાતાળ ટલ્યેથી ફાટીને ઉડ્યો. એક રોજે રસ્તાખેજ જેવી આફ-તની વીચારી પડી. હળરો હળર જંગી આરખ સીપાહો પણ વચ્ચે તન બદને રેજ રેજ થઇ ગયા. ના કોહેસ્તુમની નીશાન રહી કે ના આરખ લશકરનો એક સીપાહ જીવવા પામ્યો. કયામત મીસાલની શીદાઇ પંઠરાઇને ત્યાં એક રાત ના માહતાખ પોતાની રોશની રોશન કરવામાં ફાવ્યો કે એક દીન ના ખુરશીદ પોતાનું તેજ તણુ કરવામાં ફતેહમદ ઉતર્યો. એ મીસાલે જંગી આરખ સરદાર અખદુલ્લા સાઆ-દની સરદારી હેઠળનું એક લાખ આરખોનું લશકર તમામ તારાજ થયું. ફકત હૈયાત રહ્યા તે જખમો થયલા વડા સરદાર અખદુલ્લા ને તે સાથ નામના સો નાના મોટા સરદારોજ હતા. એ રીતે આદર-બીજન ને કોહેસ્તુમની જંગનો છેડો આવ્યો. તમામ આદરબીજન તારાજ થયું અને કોહેસ્તુમનો કયાનીઓના વખતનો તલેસ્માતી કીલ્લો આ જહાનમાંથી ગુમ થયો. જ્યાં જહાનની શરૂઆતથી તે આજલગી ધરાનના માહાન શાહનશાહો ને સપેહસાલારોનાં મુકામ થયલાં, ત્યાં સીતમગર વખતના નાતરસ પંજથી પાયામાલીનો મોજો રેલ્યો, કે એક સાયતમાં ના તે સરખમીન કે ના તે દરમ્યાનનાં મકાનો રહ્યાં. દસ્તુર કોહેસ્તુમને છેલી સલામ કરતાં “હવે આ દીનદાર ધરાની, તું હયાથી તારું કદમ ઉઠાવ. અને ચાલ પેલાં છુપાં મેદાનમાં કે જ્યાં જરથોસ્તની

દીનના યકીનદારોની બાકી પોતાના નસીબાની છેલ્લી કતલ કરવાને જમાવ થયા છે. જ્યાં જંગ ને જંગીઓના દીલની તાકાત ધુન્ને તેવા મસ્ત ને દીલાવરો પોતાનાં વતન ખાતર છેલ્લી માહેતમની અંદગી કરવા પડ્યા છે.” આ સખુનો બોલી કીલ્લો ઉડ્યા આગળ ત્યાંથી ગયો હતો, પણ મેદાનના પોતાના મોટા દેહેરામાં પોતાના મોટા મદદગારો ને હમશરીકો સાથ શીતાબીથી અસબાબ ઉઠાવી બદખબામી તરફ કુચ કરવાની મસલહત કરવા પેહલાં પીરાનપીર દસ્તુર ધવલ આસ્માની આતશ સાથ ત્યાં તે દેહરામાં બેઠો છે, જે આસપાસ ત્યાં મળેલા તમામ મોખેદાન મોખેદ સરદારો ને સીપાહો છેલ્લી અંદગી ગુજરે છે. ત્યાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પણ જઈ એક અદનામાં અદના આદમી મીસાલે તે પાક નુરમંદ આતશ સામે આકર્ષા સર પટકતો બેઠો.

આખ પ૧ મો.

દસ્તુરાન દસ્તુરે સપેન્તમાન જરથોસ્તના આસ્માન ઉપરથી લાવેલા આતશને કરેલો છેલ્લો નમસ્કાર—દસ્તુરાન દસ્તુરનો ખીતાબ નવાજ દસ્તુર ધવલને તે આતશનો પાસબાન કરે છે અને એક અધીરનાન ટુકડી તેની મદદમાં આપે છે. યજ્ઞદાનનો આતશ ધરાનની સરજમીન મેળે છે.

એક તેજ પરવરદેગાર, દુન્ને તેજ જરથોસ્ત;

તીન્ને તેજ આતશ, ચોથો તેજ માથવાની લલકાર.

એક તેજ પરવરદેગાર. ॥ ટેક ॥

પંચમે તેજ ખુરશીદ, છઠ્ઠમે તેજ આવાઅદુશીર;

સપતમે તેજ ગાથા, અસ્તમે તેજ માહબુખતાર;

નવમે તેજ મોખેદ પરજગાર. એક તેજ પરવરદેગાર. ॥ ૧ ॥

દસમે તેજ તનદરોસ્તી, અગ્યારમે તેજ શાહાનશાહ;

બારમે તેજ એકવીસે નુરક, તેરમે તેજ શાહઓલાહ.

ચૌદમે તેજ પાંચ નમસ્કાર, એક તેજ પરવરદેગાર. ॥ ૨ ॥

“ઓ અશી આતશ ! ઓ મઝદાના બેટા પાક આતશ ! તું મારી જીન્દગીનો તમામ જમાનો મારી ચક્ષ્મ પાસ ખાસ ખુશ્બો ને બંદગીમાં કરારે રહેલો મને મારી બક્ષ, અને મારા મોટા મદદગાર દસ્તુર ધવલ સાથ તું આ દગાબાજ થયલી સરજમીન ને પાદશાહત દરમ્યાનથી બીજા બચાવદાર મકાન તર્ફ કુચ કર. અરે ઓ મારી જીન્દગીની મોહબત, મારા રખેવાલ નુરમંદ આતશ, તું અમારા તારાબ ટોલાની છેલ્લી શરમ જળવ અને અમારા મહજબની મોટી કુમક તું નુર પોતે, તે અમારા મહજબ સાથ અમારી પનાહમાં કાયમ રહે ! અમારું વતન પાયમાલ થાવો કે રેહવો, અમારી પાદશાહત ખુલવાર થાવો કે ખીલો, મગર તું અમારી કયાની કોમની યાદગાર નીશાન અમારા ખીરમાર બાકી ટોળા-માંથી કોઈ જમાને પણ ના જુદી થાઓ ! ઓ ઝલકાતમંદ શાહ આતશ ! હું હવે મારા બાકીના દીન, મારી પાક દીન ઉપર શીદા કરવા સાઈ મારી કયાની ઓલાદના તરીકા ઉપર દીનદુશ્મનોનાં મેદાનમાં ઝોંકાવશ. દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં મારી આ જૈફ ખાક રેજરેજ થશે. હવે હું, ઓ નુર તુંને તે જોહાનના તારાં તખ્ત હજુર આવીને નમસ્કાર કરશ. ઓ મારી ચક્ષ્મ, મારા મહજબના કેબલા, તુંને છેલ્લી સલામ !” આ બંદગીના સખુનો સાથ લાં મેદાનમાંની તમામ જરથોસ્તી મોએદાન મોએદની લડાયક અનજુમને પોતાની જાન મેળવી અને દીદાથી બચ્યાં મીસાલે નવધાર આસું રેલાવ્યાં. પછી તે તમામ ટોળી પોતાના દસ્તુર સાથ ત્રણ વખત ઉઠ્યો ને ખાકમાં પડ્યો અને પોતાનાં નાક ને પેશાની ખાકમાં ધસ્યાં. પછી તે તમામ જંગી મોએદ ફાજ પોતાના પાક યજ્ઞદી આતશને પીર દસ્તુર ધવલ સાથ ત્રણ મંજળ લાંગી મેળવા ચાલી. જ્યારે દસ્તુર ધવલતું કદમ ધરાનના દરવાવને લાગેલા હોરમજ બંદરની રાહના મુખડા ઉપર અટક્યું ત્યારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે દસ્તુર ધવલને દસ્તુરાન દસ્તુરના નીશાનો ને પોશાક નખવ્યા અને તેને તમામ દીનદાર ધરાની આલમનો વડો દસ્તુર ઠેરવ્યો. જે ખેનાબથી પોતે આજલગી ધરાની જોહાનમાં મસ્કુર થયેલો હતો, તે ખેનામે તે પીરાનપીર ધવલને

બોલાવીને મોટી ધજત દીધી. જ્યારે એ ક્રીયા પુરી થઇ ત્યારે નામદાર દાદ પોતાની અથોરનાન ફોજ સાથે મદાયુન તરફ કુચ કરી જતાં પોતાના અરુપ ઉપરથી ઉતરી ચાલતો થયો. જ્યાં લગી દસ્તુરાન દસ્તુર ધવલનો ચઢદી આતશ સાથે રવાના થતો રેસાલો દેખાયો ત્યાં સુધી તે પોતાની ફોજ સાથે પાઉંખાદોજ ચાલ્યો. જ્યારે તે આતશ કે દસ્તુરાન દસ્તુર ધવલ તે નામદારની નેધાહથી ખીલકુલ દુર થયા અને ફરી તે ઝળકાટ જોવાનો ખાખ પણ રહ્યો નહીં ત્યારે તે મોટા ધરાની દેલાવર દસ્તુરની છાતીમાં એવો ગભરાટ થવા લાગ્યો કે તેની જખ્યાન તેના અખત્યારમાં રહી નહીં. તે બેકામ જેવો બલકે દીવાનોજ બન્યો હોય તે માફક પોતાના પાક તુરમંદ આતશની જુદાઇમાં માહેતમ કરવા લાગ્યો.

“મારા પાક તુરમંદ રખેવાલ આતશની જુદાઇ, ઓ ખુદા'મારા નસીબે ઉતરયા હાને હું કેમ ના તે આગમચ મારા ન્યાગાનોનાં દુખમાં જઇ પડ્યો? અરે હવે તે આતશની રેહનુમાઇ ને સલાહ વગર મારા છેલ્લા દીન કેવા શીદા ગુજરશે? તે મારી હંદગીના હંમેશના શરીક ને પાસખાન વગર મારી તદન હાલહવાલી થઇજ. હવે મને સંહતાનના ગાર કે શીરેરતાનું બેહેશત એકશાન છે. એકશાન છે મને પાદશાહનો મેહેલ કે ફકીરનો તકિયો. જ્યારે મારી તમામ મુરાદ મારા કમનસીખા'ત મારી દુશમન બનીને મને નાસીપાસીમાં બાળી નાખે છે. દનબદન વધતી જતી નાસીપાસી પોતાને વધારે ને વધારે ખીળવતી મારી ઉપર પોતાની ઝેરી કમંદ ફેંકવાને ફાવી શકે છે, ત્યારે મારા આ ઈનસાની અવતાર કરતાં મને કોઇ પણ દનસાન વધારે કંગાળ કે કમનસીખ દેખાતો નથી. મારા અવતારની કગાલ્યતની હદ થઇ છે કે મારી ચક્ષમે ઝળકાટ આપનારો મારા કયાનીઓનો અમર આતશ મારી નેધાહથી દુર થયો. એ ખ્યાલનો બોળો ઉઠાવવો મારાં ઝઘક મગજને ગોયા મગત્રાંએ પાહાડ ઉઠાવવા જેવો જબરો થઇ પડ્યો છે. તે પલેપલ મારા દીલની દીલગીરીના મોજ, છેક તેની હદ બહાર ઉછાળા મારીને એવી તો દેહેશતની ભરતી લાવે છે કે તે દરખ્યાન મારો કરી નીલાવ થાય, એવી હવે મને કોઇ એજ-

મતી મદદ મળનારી બાજુ દીસતી નથી. અરે મારી દીનદાર કોમની બંદગીથી તાજ ને રાજ રહેનારા આતશ, હવે તારી પાસબાની તારો પેદર યજ્ઞદાન કરનાર છે. દસ્તુરાન દસ્તુર ધવલ શું ચીજ છે? એક ચમટી ખાક. તે ક્યા બીસાત છે અગર આદત મીસાલના દીનદુસ્મનોથી તું ચઝદી નુર ઘેરાઈ ત્યાં તારો બચાવ કરવાને. ઓ એજમતી પાક આતશ, મેં તારી પોતાની ખુદરત ને કરામત ઉપર મેલ્યો છે. હું તો હયાં મોતના મેદાનમાં છેલ્લી કુસ્તી રમવા પડ્યો છું. તારા કરોડો બંદગી કરનારા, આજ ધસ્લામી મહબબમાં ફરયા છે અને તારી દોસ્તી મેલી દુસ્મનાઈનો દોર ચલાવે છે, તારા વફાદાર બંદગીબાજો હવે જે રહ્યા છે, તે તમામ જંગના શીકાર છે, ત્યારે તારી પાસબાની કરનારાનો ક્યા ચારો છે કે તારા હજારો વર્ષના મેહેલમાં તને કરારે તારું નુર રોશન કરતો રાખી શકે? અરે ઓ મારા રજેરગના શરીક, અરે ઓ મારી રજેરજના શરીક, આખર તારી જુદાઈ ઉપર શુક કરવાનો દીન આવી લાગ્યો. અફસોસ!” એ વખતે દાદનો પોકાર એવો તો બાગે ખુદાંદ ઉઠ્યો કે તેની અથોરનાન ફાજમાંના દરેકનાં દીલ તેનાં મગજની હાલત સંબંધી ધારતી લરેલાં થયાં. તમામ ફોજે એક મધ્યમ અવાજે પોતાના વડા દસ્તુર સપેહસાલારને ઓજરખાહી ગુજરી, કે દસ્તુરના દીદામાંથી ખુનનાં આંસુ જરી થયાં. તે પોતાની તમામ ફોજને એવો ચાહતો હતો, કે તે પોતાની એવી હાલહવાલ હાલતથી પોતાના તમામ અથોરનાનોને ઘણા બેચેન કરે છે, તે સમજતાંજ તે નામદારે શીતાબ પોતાની આગળી ઓસ્તવાર મગજની હાલતમાં તમામ સીપાહો ને સરદારોને સલામ બખવી. કુચ લગભગ ધારા કરતાં વધારે વખત ચાલુ રહ્યાથી એક બચાવદાર અચ્છાં મેદાનમાં દેહરા તણાયા, કેમ કે કોહેસ્તુમની પાસના મેદાનમાં તમામ અસબાબ હ્યાં આ મેદાનમાં આવી પડ્યો હતો.

બાબ પર મો.

શાહે કીરમાનને મળેલો નામદાર દાદનો રૂકો—સપેહસાલાર
 રૂસ્તમ બીન ફીરૂજન તાકીદથી બદખબામી તરફ કુચ કરે
 છે—મદાયુનમાં નામદાર દાદ દાખલ થાય છે—દસ્તુર
 જમારપ સાથ જંગની મસલેહત.

“જવાલા દીલનો શટો કોષ જાણે કોષ ના જાણે,
 કીનો ચશ્મ ઉડારતો કોષ માને કોષ ના માને.
 આઝ સળગ્યું દરયાવમાં યુગલે કોણ બચાવે કોણ,
 જોસ્સો નસેનસ ઉભાતો કોષ ધ્યાને કોષ ના ધ્યાને.”

પેલી તરફ શાહે કીરમાન ને સપેહસાલાર રૂસ્તમ, આરબ સરદાર હસનની શીકરત પછી પોતાનાં લશ્કર સાથ મેદાન બાહરજ પડ્યા રહ્યા હતા. હયાં મોટા દેહરામાં કીરમાનનો શાહ પોતાની તમામ દર-બાર સાથ સપેહસાલાર સામે જીક ચલાવે છે, તેટલાં પહેલવાને કીર-માની જસુસને હાજર થવાનો પોકાર માર્યો. તે ચેતવણીથી તમામ દરબાર ચુપ થઈ ગઈ. જ્યારે જસુસે રાખેતાની કુરનશ બળવી ને રૂકો જનાબ મેલ્યો, ત્યારે શાહે, વજીર બેહરામને ઇસારત કર્યાથી તે નામ-દારે તે રૂકો લઈ ખેલ્યો, તો આ સાર સમજાયો :

“નામદારોમાં નામદાર શાહે કીરમાન ને સપેહસાલારોમાં સપેહ-સાલાર રૂસ્તમ બીન ફીરૂજન, મોટા આરબ સરદાર હસનની સાથની જંગનો હેવાલ જાણ્યાથી માંડે દીલ બેહદ ગમગીન થયું છે. એ જંગ નહીં થવા જેવી કળા વપરાઈ નહીં, તેથી વફાદાર ઇરાની આલમની આખરી આવ્યા જેવો હીંગામ દેખાય છે. હાલ હયાં તમામ આદર-બીજન ને કહેસ્તુમની ગેરદ પશુ પોતાનો અવતાર બદલવાની તૈયારીમાં પડી છે. ત્યાં તમે નામદારોની એકસાંપીની કસુર, રહેજ વખ-તમાં બદખબામીની તારાજ કરવાનો પાયો નખાવશે. આપણી બખ્તવાર શાહનદી જ્યાં હાલ છે ત્યાં શીતાબ સપેહસાલાર ફીરૂજને પોતાની

તમામ આદરખીજનની ફોજ સાથે કુચ કરી જવાને મારા આગલા હુકમ માફક અમલ નહીં કરવામાં મોટી જોખમદારી પોતાને સર લીધી છે. જે જંગી પેદરે ભુલ કરીને નેહાવંદના મેદાનની જંગથી ધરાનની શાહાનશાહતની યરખાદી કર્યાનો કાળો ગ્રધ પોતાની પેશાની ઉપર લીધો છે, તેનો જંગી પેસર પણ બદખ્યામીના મેદાનની જંગથી ધરાનની શાહા-નશાહાતની હકદાર વારસ શાહગદી ગુલશીરીનાની યરખાદી કરવાનો જોખમ પોતાને સર લઇ ચુકો છે. દીનદુસ્મનોની ફોજોનું આપણા બાબમાં પણ ખ્યાલ આવે નહીં તેવી ઝડપે જંગનું કામ લેવાય છે. મોટી ફોજોની ફોજો ધરાન ઉપર શીતાબ કુચ કરતી ઉતરી પડી છે. દીનદાર ધરાનીઓની બાકી આલમની અજલ આવી હોય એ માફક અસ્પસ્તાનના સીપાહોનો દોર ચાલુ થયો છે. તેની હદ રહેશે નહીં જ્યારે ખલીફનાં નામાથી ધરાનના જીતાયલાં ને ઇસ્લામી મહજબમાં ફેરવાયલાં ધરાની સ્વસ્થાનોનાં આરબ હાકમો ઇસ્લામી ધરાનીઓનાં લશ્કરથી આપણી સામે કુચ કરી આવશે જેથી શીતાબી પણ સખર મીસાલ સરખામણીમાં મેલાય, એ મીસાલની ઝડપે સપેહસાલાર રસ્તે પોતાના આદરખીજનનાં તમામ લશ્કર સાથે બદખ્યામી તરફ કુચ કરી જવું અને તે કયાની પાયતખ્ત શહેરના બચાવમાં દસ્તુર બેહરામ સાથે મળીને જંગની ગોઠવણુ નકી રાખવી. શાહે કીરમાને હાલ જ્યાં છે ત્યાં જાવણી નાખી પડી રહેવામાંજ ધરાની આલમને બેશુમાર ફાયદો છે, પણ તે નામદારને મારી અજર્ છે કે તાકીદથી દસ હજાર સીપાહોનું કીરમાની લશ્કર પોતાના મુલક કીરમાન તરફ મોકલી દેવું. સાયતની સખર થઇ છે તો કીરમાન શહેરની તદ્દન પાલમાલીના સમા-ચાર મળવાને વીલંબ થનાર નથી.”

આ પેગામનામાથી શાહે કીરમાન ને સપેહસાલાર રસ્તે અને ના-મદારોના એહેરા ઉજળા બધું જેવા થઇ ગયા. સપેહસાલારે તો શીતાબ કુચનો હુકમ આદરખીજનનીઓનાં તમામ લશ્કરને કર્યો. તે નામદાર પોતે તો દેહરામાંથી શાહે કીરમાન ને તેની તમામ દરબારને છેલ્લી સલામ કરી

નીકળ્યો. તે સપેહસાહાર રામચોખીન સાથ ઘોડેસ્વાર થઇ લશ્કરને કુચ કરવાની રાહની તપાસ કરવા ચાલ્યો. શાહે કીરમાને નામદાર દાદની અરજને એક પળ પણ ઢીઝ કરવા માંહે ખાનાખરાખીની આજી જોઇ. તે નામદારે પોતાના મોટા સપેહસાહાર જેહાંગીર કીરમાનીને નવ હજાર જંગી કીરમાની લશ્કર હવાલે કર્યું અને હોકમ કીધો કે તે શીતાખીથી કુચ કરી કીરમાન પોહોંચી જાય અને ત્યાં થનારા દુશમનોના ધસારા સામે પાયતખ્ત કીરમાનનો અચાવ કરે. શાહે કીરમાને ખીજું જે કદમ ભર્યું તે, હાલના મેદાનની સરસ જગોએ પોતાનું જંગી લશ્કર જ્યારે પણ જંગની નીશાન ઉડે ત્યારે જંગ કરવાને પલક વચે તૈયાર થઇ જાય એવી અચ્છી ઢાંખે ગોઠવી દીધું. વજીર બેહરામને એક નામું હાલ, લગીની આ ઉઠાવેલી જંગના હેવાલનું લખીને હાલના કીરમાનના હાકમ પોતાના ખીરાદર શેહેરયાર ઉપર મોકલવા સારૂ સપેહસાહાર જેહાંગીર કીરમાનીને હસ્તક સોંપવાનો હોકમ કર્યો. એ મીસાલે બદખ્યામી ને તે આસપાસના મેદાનની જંગી તૈયારી થઇ રહી. સપેહસાહાર રસ્તમે બદખ્યામીના કીલ્લા ઉપર પોતાના લશ્કર સામે જંગની તૈયારી કરતાં જોઇ તુરત આદરખીજની ઝુન્દાની નીશાન દેખાડી ત્યારેજ દસ્તુર બેહરામના મનને સખર થઇ.

જ્યારે બદખ્યામી તરફ આ ધમાલ ચાલી રહી છે ત્યારે મદાયુનમાં દસ્તુર જમાસ્પને કોઈ ભારી લશ્કર આવ્યાની ખબર પડ્યાથી તે નામદારે પોતાનું જંગી લશ્કર જંગ ખાતર તૈયાર કર્યું. તે હરીફના લશ્કરને પાસે આવી જંગ માગ્યાની રાહ જોતો રહ્યો, તેટલાં તેના ખીજા જાસુસોએ દોડી આવીને નામદાર દાદને અથોરનાન લશ્કર સાથ શીતાખ કુચ કરી આવ્યાની તમામ ખબર કહી. આ ખુશ ખબર સાંભળતાં દસ્તુર જમાસ્પના બેહરા ઉપર નવેસરથી નવજવાનીનો બહાર પુટી નીકળ્યો હોય તે મીસાલનો ઉલટમંદ થયો. તે નામદાર પોતાના વડા મુરખીને એસ્તેક્યાલ લેવા પોતાના તમામ સરદારો સાથ પ્યાદો થઇ ચાલ્યો. તેટલાં તે નામદાર દાદનો નીશાન હવા ઉપર પોતાના માલકનો ધરાદો

જાણવતો ઉડવા લાગ્યો. જ્યારે દરવાજા આગળ તે નામદાર આવ્યો, ત્યારે પોતે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યો અને શીતાળ પોતાનું સર નમાવી મદાયુનને નમસ્કાર કર્યો: પછી પોતે પોતાના બન્ને હસ્ત આરમાન માં ઉંચા કરીને આજીવનો પોકાર માર્યો, “ઓ ધરાનનાં સર ઉપરનાં પરકાર આરમાન ! મારી શરમ જળવવીને મારા દીનદાર ધરાનીઓની ઉપર રહેમ વરસાવજે. આ મદાયુન પણ જે અસલી છે તેજ છે. તેની જમીન પણ કદીમી જમાનાથી છે તેજ છે. તે ઉપરનું અદ્ધર હેલું આરમાન પણ જુના વખતથી છે તેજ છે. તે ઉપર તલુ થતો મુસ્લીમ પણ જે રોશન થતો આવ્યો છે તેજ છે. હું પણ જે કામ ક્યાં હંમેશની વસતી આવી છે તેમાંનાજ છું, ત્યારે શા ખાતર ઓ વખત ! તારા નવા હાડમારીના ફેરફાર ને હોનારતમાં તમામ ધરાને તારાજ કરાવે છે ? અરે અમો ધરાનીઓને જળવી લે ને કાંઈ અજળતા તકસીર થઈ હોય તો તે દરગુજર કર. મને મદાયુન ફળે તેવો મહેરમાન, રાહબર થા.”

આ નમસ્કાર ને બંદગી કરીને નામદાર દાદ ઉઠ્યો કે તે સામે દસ્તુર જમારપ આવ્યો અને મોટી ખુશાલી ને આજીવથી મુલાકાત લઈ તે તમામ લશકર સાથે આગળ કુચ કર્યા પહેલાં મદાયુનના વેરાન ખેરાન થયલાં પાયતખત દરમ્યાન એક દીન આશાયશ લેવાને અજગુજરી. પછી બન્ને ધરાનની છેલ્લી શાહાનશાહજીદીના મોટા ખેરખાહો, બાજુ બાજુ રહી મદાયુનમાં દાખલ થયા. જહોજલાલી ભરેલાં શહેરે મદાયુનને નામદાર દાદે પોતાની જાંદગીની લગલગ સીતેર સાલની ભરતી થવા આવ્યા લગી જોયલું ને ત્યાંની પાદશાહીના દમામ ને રોબમાં પોતાના શાહનશાહી મહેલ જેવાં મકાનમાં રહીને પાદશાહી દરબારની જાંદગી બોગવેલી, તે મદાયુનને આજ જુદમથી જીરજીર ને જુદદીનોથી તારાજ થયેલી હાલતમાં જોતાં તેના જઈફ સીનામાંથી અફસોસનો એક એવો સાસ ખેંચાયો, કે તે નામદાર સાથે ચાલતા દસ્તુર જમારપ ને બીજા તમામ સરદારોનાં દીલ આતશ મીસાલે ગરમ થયાં. જ્યારે નામ-

હાર દાદની ગરમ તેજ જખાન ઉપર આ સખુનોની હાર બંધાઈ ત્યારે તો તે દરેક દેલાવર અથોરનાન સીપાહના દીદા ગોચા દીલગીરીની કમાન બની ગઈ હોય એ મીસાલે તે માંહેથી ગરમ આંસુના તીર નીકળવા લાગ્યાં:—

“ઓ સાસાન્યાન શાહાનશાહોનાં ખુશનુમા પાયતખ્ત મદાયુન! ફકત તારાં ખાલી નામમાંજ ધરાનની તમામ જહોજલાલીનું નામું સમાયું છે. મદાયુન! તારાં નામના સખુનથીજ ઉલટમંદ ધરાનીના શીક્સ્ત દીલમાં વતનનો જુસ્સો ને આપઅખત્યારી ઉછળે છે. શાહાન-શાહ નોરીરવાન ને શાહાનશાહ હોરમજની શાહાનશાહાતના જમાના જોઈ જહોજલાલીમાં ધીકી રહેલાં મદાયુન! તારૂં તેજ, તારો રોખ, તારો દમામ ને તારી દેહેશત આજે કયાં પાતાલમાં ગરક ગયાં? શાહાનશાહ ખુશરો પરવેજ ને જોહાનની પરી શીરીનના લાડમાં ચીકાર થઈ રહેલાં મસ્ત મદાયુન, આજ તે તારી મસ્તી ને ઝલક કયાં જલમ દોરના શીદા પરદા માંહે છુપાઈ ગઈ? અરે મારા ન્યાગાનોના મહેલો ને આતશ-ખાનાની સરજમીન! આજ તું કેવું વાયેજોહાન વેરાન બિયાખાન શીકલ બન્યું છે. નથી તારાં જોહાન જીરજીર કરનારાં પેલાં જંગી લશ્કર કે નથી તારાં નામને ઝળકાવનારા શાહાનશાહ, શાહજદા સપેહ-સાલારો, સોદાગરો ને સીપાહો કે તારી ઓળખ આપનારી લખોલખ આખાદાન આદમીઓની વસ્તી! અફસોસ આજે હું મદાયુનનું મુકદ્દું જોવાની હાલતને પોહોંચ્યો છું. હવે ઓ મદાયુન! હું મારૂં કદમ કાલ બામદાદે તને છેલ્લો સેજદો કરીને હયાંથી ઉડાવશ. ને તારા આજના મેલાપની સરજતના નસીયાનો ન્યારો હીસાખ ગોઠવશ. ઓ હકીત અકલીમનાં પાયતખ્ત મદાયુન! તને જોહાનની તમામ મોટી શાહાન-શાહાતોના એલચીઓ સર નમાવતા હતા અને તારાં નામના તાબને સલામતી આપતા હતા. તારાં દીલાવર લશ્કરની શમશેર શેહેરે રૂમશામ ને મુલકે હીંદુસ્તાન લગી ફતેહમંદ હતી. તાતાર ને તુર્કસ્તાનના અમલ ઉપર તારી હાકમી બાલા હતી. ખોતા ખતનથી છેક હાલના આરખ-સ્તાનના તમામ મુલકો તારા જુન્દાનો ધાક રાખતા હતાં. ચીનનો ખાકાન

ને માહાત્મીનનો માહાશ્વાન તારા ફરમાનખરદારો ને તાબેદાર હતા. કોહે-કાફથી તે છેક કોહે અલખુલ લગીની જેહાન તારાં કદમ ઉપર જનફેશાન હતી. જખુલના જેહાન જીતનારા જંગીઓ અને કાખુલના જેહાન હેરાન કરનારા કસરેવઓ તારા જુન્દાને આબરૂ આપી તને નમવાને જીનહાર ચુકતા નહીં. તે ઓ તું મદાયુન ! તારા શાહાનશાહ ને સીપાહો વગર, તારા જેરેમંદ સપેહસાલારો ને સરદારો વગર આજ એક વેરાન જંગલ ખીયાબાન શીકલ બનીને કેવું સરગરદાનીમાં ગીર્ફતાર થયું છે. ક્યાં ગયા તને તાબેદારીથી ચાહનાર ખીજી પાદશાહાતોના વફીલો ? ક્યાં ગયા તને કુમક આપનારા ખાકનો ને માહશાનો ? ક્યાં ગયા તારાં લશ્કરની હરોલમાં ચાલનારા જખુલી જંગીઓ ને હોંદી હાથીઓ ? ક્યાં ગયા પેલા ફત્તેહમંદ સપેહસાલારો ને લશ્કરના ચલાવનારા શાહજાદાઓ, કે અગર આસ્માન જે તારું નામ કીનાથી લેવાને હીમત કરે તો તે ઉપર પશુ જે દલેરો પોતાના કેહેરનો વરસાદ વરસાવવાને જીનહાર હટે નહીં, તેવા નેકનામ જંગીઓની માદર ઓ મદાયુન ! તું આજ તારો તમામ કખીલો ને પરીવાર દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં તારાજ ને કતલ થઇને માહેતમમાં ગરક ગયું છે. ઓ પાદશાહોની સરજમીન મદાયુન ! તારા હાલ મીસાલે આ જેહાનમાં આજ તલગ કોઇ સરજમીન કે શાહાનશાહોનું પાયતખ્ત શેહેર પુરું નથી.”

તે શીહા શબ વખતે શીહા થયલી મદાયુન સરજમીન ઉપર એક યાદગાર જ્યાફતનો મહીમા ધીકયો. જેહાનને છેલી સલામ કરીને લુસાઈ જતાં મદાયુને આ વખતે પોતાની દીલગીરીને એક બાજુ ઉપર રાખીને ત્યાં જે સાયત શાદી રામસ્તની ગુજરવાને નફી કયું હોય, તે મીસાલે દીનદુસ્મનોથી જીરજીર થયલાં અથોરનાન લશ્કરે એક રંગ રામસ્તનીની મીજલસ બારી. ત્યાં તમામ જંગી પેહેલવાનો, જેઓએ પોતાનાં વતન ખાતરની ખાલેશ મોહબત ને વફાદારીમાં બેજન થઇ પેલી જેહાન વાસો કર્યો હતો તેઓનાં અશો ફરોહરોની યાદમાં દીલ તાજેહ કરનારી સ્વાબની જમો પેદરપે નોશ થઇને શું અદના કે આલા, શું જવાન

કે બધક, શું સરદાર કે સીપાહ, શું જંગી કે લોકડી, તમામ ધરાની-
ઓએ હાં એકદીલ ને એકસંપથી પોતાના ન્યાગાનોનાં કદમે ચાલીને
અદ્ય અંદાજથી ખાણું ખાધું ને મરહુમોની તારીફના સરોદો ખેંચ્યા.
આ શીહા શય નામદાર દસ્તુર દાદ ને જમારપ પોતાના ખાસ સરદારોને
લઈ તે મીજલસ દરમ્યાન નેકનામોની યાદમાં શરાયની જામ ઉઠાવનારાઓને
સલામ કરતા ક્યાં. જ્યારે આ મહીમા ને જ્યાદત ખલાસ થઈ ત્યારે
નામદાર દાદે એક દરબાર ભરી. આ વખત મધરાતનો હતો. તમામ
જોરેમદો ને જવાંમરદો ત્યાં હાજર થયા હતા. લગભગ તમામ ત્યાં
મળેલી ફેજોના સીપાહો પણ હાજર હતા. આ વખતે દસ્તુર જમારપે
ધરાનના છેલ્લા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ સાથે લાંબી જીકરે એ મસહલત
નકી કરી કે શરોસની ખાંડ સાથે તે ખામદાદ તમામ ધરાની લશકરે મદા-
યુનને છેલી સલામ બજાવીને કુચ કરવી. એ ધરાદો અમલમાં આવ્યો અને
અુરશેદ તલુ થયાની પેહેલી રજલ ખેંચાયા આગળ તે તમામ ધરાની લશકરે
કુચ કર્યાથી મદાયુન ગોચા કયામત લગી બિયાબાન બન્યાનો નસીબો પામ્યુંજ.

બાબ પઝ મો.

સીરીયાનાં બેવફા ધરાની લશકરથી કીરમાન ઉપર ધુજરો
સપેહસાલાર જેહાંગીરની અયન વખતે મળેલી મદદ.

પર્વત હોય તે પણ થાય રજ એવો પડ્યો છે અંદેશો,
શુરો હોય તે પણ થાય રાંક એવો આવ્યો છે સંદેશો.
કે રગે રગના તારે તાર તણાઈ બંધાઈ ગયા છે છેક,
સુકઈ ગયાં અવ્યવના આજ ઝલકતાં જે દમ દસે સો.
બસંત ખુદરતની મેં જોઈ ત્રીસ સાલ તેવી બસંત ના એક
દીરગ હતો જ્યાં દગલે દગલે ત્યાં આજ નથી ચારો કશો.

ખલીફ ઓસ્માને મોટા જંગી આરબ સરદાર અબદુલ રેહમાનને
મોટું આરબ લશકર આપી ધરાન ઉપર સ્વારી લઈ જવાને રવાના કર્યો
ત્યારેજ તે દુરઅંદેશ ખલીફ ખુબ ગોર કરીને એક પેગામ સીરીયાના

હાકમી ઉપર બેસાડેલા મોહાબ્યાને ધરાનની જંગેલી જંગલને દેડે કરવા ખાતર પોતાના મોટાં લશકરની કુમક મોકલી આપવાને હુકમ કર્યો હતો. તે પેગમનામું તે હાકમને પોહોંચતાંજ ખુશ ખ્યાલથી તે અમલ ચલાવનારા હાકમે એક જગ્યાએ લશકર ચઢાઇ લઇ જવા સાડ તૈયાર કર્યું.

આ લશકર ફક્ત ધરાનનું આગળું જંગી ધરાની લશકર હતું, જે હાલ ધરાનના તે ભાગની ઇસ્લામીઓએ કરેલી ફત્તેહથી ઇસ્લામી મહજબ પાળતું હતું. આ મોટું લશકર ઇસ્લામી મહજબમાં વટળી ગયાથી પોતાના ખરી હમજતનું વેરી થયું હતું. તે લશકર હરદમ એ ચાહતું હતું, કે જેમ તેઓએ પોતાની આળ ઓલાદ ઉપર કાળો દાઢ લગાડ્યામાં ના જેહાનની પરવા કે ના જમાનાનો કેહેર કે ના યજ્ઞદાનનો ડર ધર્યો, તેમ ખીજી પણ ધરાની આલમ પોતાનો યજ્ઞદી મહજબ મેલીને ઇસ્લામી કબુલ કરે; એવી અદેખી બેદીન થયેલી ધરાની ફેજનેની ફેજ હાલની શાહજાદી ગુલશીરીનાના વાજખી હકની લડત સામે થવાન દીનદુસ્મનોની સરદારી હેઠળ કુચ કરવા લાગી. જ્યારે સીરીયાના હાકમન પોતાના ખલીફનો પેગમ મલ્યો ત્યારે તે દરમ્યાન ધરાનમાં હાલની નવેસરથી ચાલુ થયેલી જંગનો તુલોતુવીલ હેવાલ ખ્યાન થયો હતો. વળી જે ઢપે ને બચાને ખલીફ આમરનું મોત લખાયું હતું, તેથી તે મોટા હાકમ મોહાબ્યાને હાલના ધરાની તાજાં ઝનુન બાબે ઘણી ફીકર ઉપજી. જંગી મોહાબ્યા બાહોશ ને માહ દુરઅંદેશ આરબ હાકમ હતો, તેથી તે શીતાબ પામી ગયો કે અગર હાલની જંગમાં જે સેહેજ પણ ઢીઝ થઈ અને તારાજ થવલા ધરાનોઓ હાલમાં ફત્તેહમંદ ઉતર્યા છે તે માફક સેહેજ વખત પણ ચાલુ રહ્યું તો અરબસ્તાનનો પડેલો ફત્તેહનો પાયો બોલ બોલતાં ધસી પડશે. મોહાબ્યાએ એ દુરઅંદેશીથી સીરીયાની તમામ ધરાની ને અરબસ્તાની ફેજનેને પવન મીસાલની શીતાખીથી ધરાનના તોફાની ભાગ ઉપર કુચ કરાવી. તે જંગી આરબ હાકમે ખુશ આ જંગની બાતેન પેસી જઇને જોયું ત્યારે આ તમામ રમખાણનો જુઓ ઉઠ

વનારો શાહે કીરમાનને શોધી કહાડ્યો, કે તે ઉપર બનતું જખરું આફત વરસાવનારૂં વાદળું ચહડાવવાને ગોડવણુ થઇ. તે ઉપર એક મોટી ધરાનીઓની ફોજ જે હાલ ઇસ્લામ મહજબ પાળતી હતી તે રવાના કરી; પણ જ્યારે શાહે કીરમાને આ જંગ ખુદ કીરમાનમાં નહીં પણ તેથી સેંકડો ફરસંગ દુર બદખ્યામીની રાહ દરમ્યાન મચાવેલી જાણી, ત્યારે આજ્ઞાલાક મોહાબ્યાએ બીજું એક જંગી લશ્કર મુલ્કે કીરમાન ઉપર ચહડાઇ લઇ જવાને રવાના કર્યું. મોહાબ્યાએ આ રીતે જંગની કુનેહ રચીને શાહે કીરમાનને બને તો ચોતર્ફથી જીરજખર કરવાને બાજી ગોઠવી.

આ વટલેલ ધરાનીઓનું મોટું જંગી લશ્કર કુચ કરી મુલ્કે કીરમાન ઉપર પોહોંચ્યું કે ત્યાં હાલ હાકમી ચલાવનાર શાહે કીરમાનના ખીરાદર શાહજાદા શહેરયારને તેની ખખર મળતાં તે ખુદ પોતાનાં પાયતખ્ત દરમ્યાન લડાયક તૈયારી કરવા પડ્યો. શહેરયારે પોતાને હસ્તકનું શહેરનો બચાવ કરનારૂં લશ્કર કીરમાનના કીલ્લા ઉપર ગોઠવ્યું અને પોતે જંગી ખખ્તર પેદરીને એક અચ્છો તીરનદાજ બન્યો કે વટલેલ ધરાની લશ્કરે ત્યાં આવતાં વારમાંજ એક જંગનો સંપાટો લગાવી દીધો અને કીલ્લાના તીરનદાજને સેજ વારમાં શીકસ્ત પામવા જેવી હાલતમાં લાવવાનો તમામ રોજ ધીકયો; આ બનાવે શહેરયારે પોતાની જોરેમંદ બાજુના આધારે પોતાની કમાનથી દુશ્મનો ઉપર એવા જખરા તીરોનો વરસાદ વરસાવવો જરી રાખ્યો કે મુદ્દખાના મોહ શીકકાં પડ્યાં. તેટલાં એક ગેરદ ઉડી, આરમાન ને જમીન એક થઇ ગઇ અને શીહાખાએ રોશન રોજને નાખુદ કરયા જેવો ખાસ ખેલ મચ્યો. શહેરયારે આ વખત કીરમાન ઉપર કોઇ નવું લશ્કર ચહડી આવેલું જાણ્યું. તેની ચશમમાં પોતાના મુલકની ખારીક હાલતનો સરારો ચમક્યો. હવે તે આ નવાં મુદ્દખ લશ્કર સામે પોતાનાં જીજ રહેલાં લશ્કરથી કેમ કીલ્લાને ટકાવી શકશે. તે માટે દેહેશતમંદ થયો. આ હરમનો જલદીથી પડદો ખુલ્યો, સખખ આરમાનતાઇ ઉડી રહેલા મુદ્દાનો ઝળકાટ તે શીહાખમાંથી રોશન થયો અને બીજી તરફથી ત્યાં

કીલ્લા બાહેરના મુદ્દા લશ્કરનાં સર ખેળનના પાન મીસાલે ઉડવા લાગ્યાં. આ ઉપરથી નકી થયું કે નવું આવેલું લશ્કર મુદ્દાનું નહીં પણ દોસ્તનું છે. એથી શહેરયાર ફરીને નવજવાન થયો. તેની આ ઉલ્લેખે તેનું શીકસ્ત હાલ પણ જવાંમરદ લશ્કર પણ નવજવાન થયું. હવે કીલ્લા ઉપરથી તીરનદાજીનો વરસાદ વરસ્યો તે જખરો ને આખાદ લાય પડીને મુદ્દા ફાજના સીપાહોના ધાણુ ઠીક નીકળવા લાગ્યો. આરખ સરદારોની જખરાઈ ને કળાનું પાણી પડ્યું; તોપણ લશ્કર વટલેલ ધરાનીઆનુંજ હોયાથી પોતાની જવાંમરદીનો રોખ જળવવાને ખેશુમાર દલેરીથી લડવા લાય. સપેહસાલાર જેહાંગીરની શમશેરનો જખરો કેહેર વરતાયો પણ મુળે એક જાત હોયાથી બન્ને બાણુ મુસ્તકીમ લડીને મુડાના ઢગના ઢગ થતા ચાલ્યા. સપેહસાલાર જેહાંગીર સાથ જોટલું લશ્કર હતું તેથી ખેવડું મુદ્દા લશ્કર હોયાથી કીલ્લાનાં લશ્કર ઉપરનો ધુળરો હદ પાર હતો. જ્યારે આફતાખ ગોરખ થવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તો કીરમાનના કીલ્લાના લશ્કરનો તદન ધાણુ નીકળી ગયો. માયુ^૧ ગયું તો જુજ પણ તમામ જંગીઓ જખમી ને ખેતાકત થયા હતા. શહેરયાર પોતે લગલગ સારે બદને જખમી થયો હતો. આ રીતે આ બાણુ મુલ્કે કીરમાન ઉપર મહજબ મુદ્દાઓનો ધુળરો થઇ રહ્યો હતો. સપેહસાલાર જેહાંગીર કીરમાનનો ઘણો માટો જંગી ને લડાઇગાહનો ઉસ્તાદ હતો; તે નામદારે જો કે ખુલ્લા મેદાનમાં વટલેલ ધરાની લશ્કરને ઠીક થાકવી નાખ્યું હતું ને હજારોનાં સર જુદાં કર્યાં હતાં પણ પોતે આયન્દે શીરજગર ઉતરશે તે માટે થોડોજ ખાતરી ભરેલો હતો કે ત્યાં ખુલ્લા મેદાનમાંજ મુદ્દાઓ સામે નસીબો અજમાવવાને દલેરી સમજે. તે નામદારે ખુબ કયાસ કરીને પોતાનું પોણું લશ્કર એવી ઝડપથી જંગગાહ દરમ્યાનથી ફેરવ્યું ને કીલ્લામાં ખીજ દરવાજાથી દાખલ કરી દીધું કે મુદ્દાઓ તેના લશ્કરનાં કમી થવા ઉપરથી સમજ્યા કે તે તમામ જંગમાં જ્યાં થયું. એ નકી વીચારે મુદ્દાઓએ જંગમાં ખેદરકાર બન્યાની દાપ ખાધી. જ્યારે જંગ બંધ પાડવાનો ઝુન્દો આરખ

સરદારોએ ઉડાર્યો ત્યારે સપેહસાલાર જેહાંગીર મેદાનમાં ફક્ત એક ફોજ સાથે જંગનો જવાબ આપતો હતો. તે નામદારે જંગ બંધ પાડનારો બુન્દે જોતાંજ તેના જવાબમાં પોતાનો પશુ જંગ ખતમ રાખનારો બુન્દે ઉડારતાંજ તે મોટી સીફતથી કીરમાનના કીલ્લામાં ધુસી ગયો. આ બનાવ જોતાંજ મુદ્દધ સરદારો ને સીપાહો પોતાના હાથ ચોળતા રહી ગયા. હવે તે સરદારો ને ફોજના સીપાહો માટે જે જંગની બાજુ રહી તે વર્ષોના વર્ષો લગી ખીન હાંસલ લડાઇ લડી લડીને અટવાઇ જવાની રહી. એ મીસાલે મુલ્કે કીરમાનનો મામલો થયો છે.

બાબ પ૪ મો.

શાહે કીરમાન સામે ખુદ મોહાબ્યા જંગી ફોજથી થાય છે—
શાહે કીરમાનની અબ્તયબ જવાંમરદી—મોહાબ્યાની ફોજનું નાહીંમત થવું—કીરમાની લશકરની દલેરી બખબ્યા દરમ્યાન જખરી ચાલી રહેલી કતલ.

ભવસાગર છે રંગરવન કોઇ ખેલે પાર કાઇ થાય ખાર,
અબ્બ અબ્બયબ આતશ મહીમા માયાની લાગી વંખાર.
મોહ રતુમાં હરીહરાઇ કોઇ ચમન ગુલશન કોઇ વન ઉખાર,
કોઇ નજરમાં શહ ને વતન કોઇ નજર ખુનખાર તલવાર.
જે રાહે રંગ અંગ ઉમંગ રાહે તે ઉડી જાય મસ્ત સ્વાર,
ખુશાલ થાય બે દીન જીવી કોઇ દીલ રહે કોઇ વતન વફાદાર.
નીજીવ શીપમાં અન્મોલ મોતી, મોતીમાં છ આબ ને બહાર,
વીરલા મુસાફર મનું મોહાવસ રસ્તમ પામે અંત આધાર.

દાનેશમંદોની આ દરયાફત કયામતના રોજ લગી કાયમ રહેશે કે
'નજર બાહેર તે મગજ બાહેર' તેમ મુલ્કે કીરમાનમાં કેવો મામલો
છે અને મુદ્દધોનો ધુમરો ધીકયો છે તેની તેના ખુદ શાહને કશીપણ
ખબર નથી; તે વખતે મોટા દીનદુશમન મોહાબ્યા એક મોટી જંગી

ફેજ લઈને શાહે કીરમાનના દેહરા આસપાસ ફરી વળ્યો, જેથી કીર-
માની લશ્ચકર એવું ચોધરદમ ઘેરાઈ ગયું કે તેવી હાલતમાં ખીજું કોઈ
નાનું કે સેહેજ નબળું લશ્ચકર પોતાને આવી ગયલું જોતે તો બેશ્ચક
ફક્ત દેખાવથીજ પોતાનાં દીલની હીંમત હારી જતે, પણ આ લશ્ચકર
ધરાની શાહાનશાહાતમાં હંમેશાં જોરાવર ને જીત મેળવનાર રહેનાર
હોવાથી તેમજ કીરમાનના મુલ્કની કુદરતી આબોહવા એટલી સફા ને
તનદરોસ્તી બક્ષનારી રહે છે કે ત્યાંનાં આદમીની જવાની ને દલેરીની
હદ રહેતી નથી. કીરમાની સારા એશ્યાની ખલક દરમ્યાન મોટો જંગી,
દાનાવ ને અજમાયશી હોય છે. જે મુલક ખાસ તેવી હોશીયારી બક્ષનારા
તત્વો ધરાવે છે તે મુલ્કના લશ્ચકરના સીપાહો પણ તેવાજ જંગી કળાબાજ
ને જખ્મશ હોવાથી જંગી કીરમાની ફેજોએ મોહાબ્યાના લશ્ચકરની કશી
પરવા કરી નહીં અને પોતાની ઘેરાયલી હાલતનો અફસોસ ખેંચવા
બદલે શીતાખીથી પોતાનાં જંગી હથ્થાર તેજ કરવા પડ્યા અને બખ્ત-
રખંદ થઈ પોતાના સરદારોના હોકમ માફક જંગગાહમાં નામદારી
ભરેલી જંગ ખેલવા તૈયાર થયા. આ વખતે શાહે કીરમાન પોતાના
બુઝર્ગ ને દાનવ વજીર બેહરામ ને ખીજ પોતાના મોટા ઇતબારી
સપેહસાલારો સાથે જીકર ચલાવતો ને મોહાબ્યા જેવા જખ્મરદસ્ત અર-
બસ્તાની હમનખંદ સાથે જંગમાં ઉતર્યા દરમ્યાન આખેર શો ફેજ
નીપજશે તે બાબે સલાહ પુછતો હતો. શાહે કીરમાન ખુદ ખખર
મોહાબ્યાના લશ્ચકર ખેંચી આવ્યાથી ગમગીન થઈ ગયો હતો કે કોઈ
ખીજો આગળો પાછલો ખ્યાલ આવ્યાથી સુસ્ત હતો કે કેમ ? પણ તે
નામદાર અવલ જેવી જવાંમરદી ને ઉલટથી આ જંગ ઉઠાવ્યાનું ખીજું
ઝડપી રહ્યો હતો તેવી ઉલટમાં તો હતો નહીં. વળી તે નામદાર જેવી
જંગી કળાથી કુદા ને તે આસપાસની તમામ સરખમીન જીતીને પોતાનાં
કાવતની દેહેશત પેસાડી તેથી તદન ઉલટો ડામાડોળ હાલત ને ખ્યાલમાં
ગીફતાર થયેલો દીસતો હતો. તે નામદારની હાલની જંગની ઉલટમાં
જોરસા કરતાં બેદરકારીનો ભાગ વધારે દેખાઈ આવતો હતો. જ્યારે

મોટા આરખ જંગી સરદાર મોહાવ્યાને જખર લશકર સાથ પોતા ઉપર ચઢી આવ્યાની જાણસોઝે ખખર આપી ત્યારે તે બદ ખખરને તે નામદારે એવા ખ્યાલી મગજે સાંભળી કે વજીર બેહરામને પોતાના પાદશાહમાં થયેલો ફેરફાર તરત નજર આવ્યો. અને જો કે તે ખખર માટે શાહને બેદરકાર નહીં રહેવા માટે બેશુમાર કળા ને ઉલટ પુલટ ચેતાવ્યો મગર પોતાના વજીરની તે તમામ શીકરના જવાબમાં શાહે કીરમાન ફકત ખુશ મીઝજી ઢપે મુજમાં હસ્યો એટલુંજ. તે શાહ હાલ જંગી મોહાવ્યાના આવ્યામાં કેટલી દેહેશત ને હોશ્વારીથી લડાઇ ચલાવશે, તે તો આગળથીજ નકી સમજાયું હતું.

શાહે કીરમાને પોતાના વજીર બેહરામની આસ્માન જમીન એક કરનારી દેહેશતનો જવાબ વાળવામાં કીરમાની લશકરને દીનદુશ્મનો સામે જંગમાં ઉતરવાની સફ સમારવાનું કામ મોટી કળાથી લેવા ખાતર પોતે જાતે પોતાના જંગી ઘોડા ઉપર હથિયાળ સ્વાર થઇ મેદાનમાં નિકળ્યો અને પોતાના તમામ સરદારોને જેટલી પણ પોતાની કાબેલ જંગી તાલીમ ને કળા તે મુવાફેક કીરમાની લશકરની ટુકડીઓ ગોઠવવાનો હોકમ કરવા લાગો. જ્યારે તમામ લશકર અચ્છી ઢપે ગોઠવાઇ રહ્યું અને દુશ્મન લશકરથી તીરનો મારો શરૂ થયો કે જંગના મેદાનમાં તીર ને સીનો બન્ને વચ્ચે હરીફાઇ મચી. તીર કીનાખાર થયો ને સીનો મરદાનો બન્યો. તીરે પોતાની ખસલત જાહેર કરી. સીનાએ પોતાની જવાંમરદીની મગરૂરી ધરી. તીર અંતે પોતાની કરણીના બદલામાં ખાક અંદર લેટતો થયો. સીનો પોતાની જવાંમરદીનો નક્ષ આસ્કાર કરતાંજ મગરૂરીનો ભોગ થયો. એ મીસાલે કીરમાની ને ઇસ્લામી થયલા ઇરાની ને અરબસ્તાની બેલસેલ લશકરો વચ્ચે જખરી જંગ ખરપા થઇ. ચોતર્થી કીરમાની લશકર ઘેરાઇને જખરી જંગમાં અટવાવા લાગું. આ દેખાવથી શાહે કીરમાનનું દીલ ફાટી જવા લાગું. તે નામદારે હાલની જંગમાં કીરમાની લશકરને પોતાનું નામ ગુમાવવા જેવું નબળું થતું જોયું, કે તે જંગી શાહે કીરમાનના દીલમાં દેલાવરીનો દરીયાવ

ઉછર્યો. શીતાળ તે શાહ પોતાની દેલાવર અંગરક્ષક ખાસ ફોજ સાથે મોહાવ્યાની ખાસ હરોલ ઉપર ધસ્યો. સમશેરની શું તાકાત તે હયાં શાહે કીરમાને સાબેત કરી આપી. અકેકા સપાટાએ દસદસ ને વીસવીસ મુદ્દાઓના મુડદાં વહાડતો તે પોતાના પવન મીસાલના ધોડા ઉપર છેક મોહાવ્યાની ખાસ ફોજ લગી જઈ લાગ્યો, તેમજ તેના રક્ષક સવારો; અને પછી ત્યાં શાહે કીરમાને પોતાના ખાસ સરદારો સાથે મુદ્દાઓમાં સમશેરનો હાક મોલાવ્યો. ચક્ષ્મના પળકારા વચ્ચે હજારો જંગી મુદ્દાઓનાં મુડદાંની જમીન બનાવી તે ઉપર પોતાનો મસ અરપ તે શાહ કુદાવતો કુદાવતો મોહાવ્યા સામે આવી પહોંચ્યો કે પહાડ ધુન્ને ને આસ્માન ફાટે તેવો તે નામદારે પુકાર માર્યો:—

• “ઓ આરબ! એક લુટારા અબલીસના અવતારે તુને અમારી પાક ચઝદાંની સરજમીન ઉપર પલીનેનાં લશકર સાથે ચઢી આવ્યાનું શું કામ હતું? તુને અમારાં વતન કે પાદશાહ સાથે શું લાગેછ વળગેછ કે આ રીતે બેચુનાહ જનોનો તરસ્યો થઈને રોજે રસ્તાબેજનો દર લુટ્યો છે? તું પણ ઇન્સાનને છે અને ઇન્સાની અવતાર ધરાવે છે તો કંઈ તો ખ્યાલ પકડ કે ખુદ ઇન્સાનને ખુવાર કરવામાં તુને શું હાંસિલ છે? તારી સરજમીન ઉપર તું કરાર નહીં પકડ્યાથી અને અમારી સરજમીન ઉપર ઉતરી પડ્યાથી તે શીહા દોજખ દરમ્યાન વાસો કર્યોજ, એ નકી સમજ. સમાલ મારી સમશેર ઓ અબલીસ કે આખર ચેતાવ્યા વગર બેજન ક્યાંતો એક ખરાં ઇરાની સર ઉપર તારી જંગલી જાત તોહોમત ચઢાવવામાં બરાઈ ના માને.”

આ સોખન પુરા થયા કે શીતાળ સમશેરે મોહાવ્યાનાં સર ઉપર પોતાનો સપાટો ખેલ્યો, કે ત્યાં તમામ અરબસ્તાની સફમાં મોટો ગુલબાંગ ઉઠ્યો. હજારો શમશેરકશોએ તાજુબ ઝડકે પોતાની શમશેરના હાથ ક્યાં અને શાહે કીરમાન ને તેના રક્ષકસ્વારો ઉપર હજારો કાતેલ જરબો પડ્યા, મગર મોહાવ્યાનો બચાવ થયો નહીં. તે જંગી તો શાહે કીરમાનની સમશેરના એકજ જરબે પોતાની ધાલ, જીન, ઘોડો ને કાષ્ટાં

સાથ જમીનદોરત થયો. હજારો જંગી આરખોએ આ વખતે ‘અલ્લાહો અકબર’નો પોકાર માર્યો. હજારો સરદારો પોતાના વડા સરદાર મોહાબ્યાને બચાવા શાહે કીરમાનની શમશીરના સપાટામાં કપાઈ ખાકમાં પડ્યા, પણ શાહે કીરમાનની અજીત શમશીર સામે કોણની મગદુક કે સર ઉઠાવે? એવો કોઈપણ જંગી ત્યાં હતો નહીં કે શાહે કીરમાનનો ગુસ્સો ઉતારી શકે? અંતે એક આખી જંગી ફોજે ફક્ત શાહે કીરમાનને ઘેરી લીધો ત્યારેજ જમીનદોરત મોહાબ્યા જીવતો કે મુવેલો છે તેની તપાસ થઈ શકી. તેના મદદગાર સરદારો માહ મુશકેલે તેને જખમી પણ જીવતો ઉઠાવી તેના દેહરામાં લઈ જવાને ફાવ્યા. મગર જે જંગ મચી ને શાહે કીરમાને જે બાજુ ખેલી તેથી તમામ ઇસ્લામ ફોજ નાહીંમત થઈ ગઈ. કોઈની તાકાત નહીં કે શાહે કીરમાનની શમશીર સામે ઉમો રહે કેટકી શકે. મુદ્દખોના મોટાં લશ્કરમાં શાહે કીરમાન ને કીરમાની લશ્કરની જખરી દેહેશત પેડી. તે તમામ લશ્કરના હાથપગમાં સુસ્તી દાખલ થઈને દીલમાંથી મરદાનગી ખીલકુલ જતી રહી. મુદ્દલ લશ્કર પોતાના મોટા ને નામવર સરદાર મોહાબ્યાના જખમી થવાથી એટલું તો નાહીંમત થઈ ગયું કે ખીજા યુનંદા આરખ સરદારોએ આ જંગમાંથી નામોશી સાથ નાહાસવા શીવાય ખીજો ચારો જોયો નહીં, એવી બારીક હાલત આરખ લશ્કરની થઈ હતી. અને જંગ દરમ્યાન કીરમાની લશ્કરની જવાંમરદી ને જોસાથી જે કતલ ચાલતી હતી તે એટલી બોહલી હતી કે તેવી ખુનખાર જંગ સાસાન્યાન સલતનતની શરૂઆતથી હાલ લગીની પડતી દરમ્યાન કોઈ વખતે પણ ચાલી હતી નહીં. પણ આ જંગનો છેડો કીરમાનીઓ તરફ જીત દરમ્યાન આવવાની અચન વખતે એક નાધારેલો બનાવ બન્યાથી જંગનો નસીબો ઉલટાયો.

જ્યારે જખમી મોહાબ્યાએ પોતાના જંગી લશ્કરની ખુહારી થયા ઉપરાંત હૃદયી જ્યાદા નામોશીમાં પોતાની હાર થવાની છેલી પળ બાણી ત્યારે તે કુનેહબાજ આરખ સરદારે એક વેહેમ ઉપર પોતાનો પાસો ફેંકવાને દરસ્ત જોયું. શીતાખ તે જાતે જખમી તન એક ઘોડા ઉપર

સ્વાર થઇને તે ખુનખાર જંગના મેદાનમાં આવ્યો. તેણે એક બસારતી પોકાર માર્યો. પોતાના નાહીંમત લશકરના સીપાહોને હોસ્તાર કરવા સાથે તેણે આસ્માન તરફ ઉંચા દસ્ત કર્યા અને ખુદા તેને ફરીને જીંદગાની બક્ષીને જીવતો કરતો હોય એ મીસાલના દેખાવે તે પોતાના લશકરને અસ્લાએ આ જંગની જીત બક્ષી છે એવું યકીન મનાવતાંજ આગળથી નકી કરેલા એક અજમતી દેખાવના રમાક્ષને એવી સીફતથી હવામાં ઉડાર્યો કે લશકરને તે આસમાન ઉપરથી આવી પડેલો દીસ્યો. જે ઉપર ‘ખસ્લામ ફતેહ’ એ સખુનોતો ઝુન્દો જીઝાયલના દસ્તમાં આપ્યાનો નક્ષ હતો. આ દેખાવે ખસ્લામ ફેજમાં નવું ઝનુન ને જુસ્સો ઉઠ્યો. નવું લોહી, નવું તેજ, નવી ઉલટ ને નવી જવાંમરદી ભરેલાં ખસ્લામ લશકરે જીત થવાંની બાકી નહીં જાણીને બેદરકાર થતાં કીરમાન લશકર ઉપર જખરી ઉલટ લીધી. બાજુ પણ એવી મચી કે જેમ ખસ્લામ લશકર સુસ્ત ને મરાની લશકર તેજ હતું તેમ હવે ધરાની લશકર સુસ્ત ને ખસ્લામ લશકર તેજ થઇ ગયું. શાહે કીરમાન ને તેનું રક્ષક લશકર મુદ્દખ્યો દરમ્યાન આગળાજ આતશી જુસ્સા ને તેજ હથ્થપારથી જંગ મચાવતું હતું પણ હવે ખસ્લામ લશકર આગલી દેહેશત ખાધેલી હાલતનું હતું નહીં કે તે નામદારોનો તે જંગી મારો કાંઈ મુરાદસર હાંસલ મેળવે! આગળો રોશન સીતારો નાબુદ થઇ ગયો હોય અને હાલે શીહા શીતારો આશકારા થયો હોય એવો ધરાની લશકરનો મામલો થઇ પડ્યો. જ્યાં કીરમાની એક સમશેર કમમાં કમ બે આરખ સર સફા કરવાને ફાવતી ત્યાં આરખ સમશેરને કમમાં કમ પોતાના બે સર હવાલે કરતી ચાલી. આ રવેશનો હેવાલ નીપજતો થવાથી શાહે કીરમાન ને વજીરે બેહરામના મોહનો રગ જરદ માર્યો. મગર વજીર બેહરામે ખુબ ગોર કરીને ઝનુની આરખો દરમ્યાન પોતાના વતની લશકરનો ધાણુ નીકળી જતો બચાવ્યો. લડાઇ બંધ કરવાનો ઝુન્દો ઉડાર્યો, તે આરખ સરદારોએ પણ દુસ્ત લાગાથી તેવાજ ઝુન્દાથી જવાબ વાળ્યો. બન્ને તરફ હજારો હજાર જવાંમરદ સીપાહોનાં મુઝાના ટેકડા ઉઠ્યા હતા, અને જંગીઓને લડવા

મોટે ચાલવાનો રાહ બીલકુલ રહ્યો હતો નહીં, એથી બન્ને લગ્ન
ચલાવનારા વડા નામદારોથી આ રવેશ જંગ બંધ પાડ્યામાં તમામ
તરફથી રાજ ખુશી ઉતરી હતી; મગર આ કહ્યા વગર ચાલતું નથી
અગર જંગ ચાલુ રહી હતે, તો નવા જંગ જોશ ને ઝહનુનથી અરબ-
સ્તાની લશ્કરનો પાસો સેજ વારમાં એવો આખાદ ફતેહમાં ઉતરતે કે
ફરીને કીરમાની લશ્કર મેદાન દરમ્યાન દેખાવ દેવાનું કૌવત રાખતે
નહીં. એ મીસાલે હાલ તરત તો શાહે કીરમાન ને તેનું જંગી લશ્કર
એક મોટી નામોશી ભરેલી હાર પામવાના કમનસીબાથી બચી ગયાની
પોતાને મુખારકબાદી આપતું લગ્નગાહમાંથી જાવણીમાં જઈ રહ્યું.

આબ પપ મો.

શાહે કીરમાનને પેગામ—તે નામદારનું પોતાનાં લશ્કર સાથે
કીરમાન કુચ કરી જવું—બદખ્યામી ઉપર મોહાવ્યા—
દાદતું અથોરતાન લશ્કર સાથે આવી પોહોંચવું—જંગ—
મોહાવ્યાનું હુટવું.

ભર દરયે લુટાયો કાફલો ચોખી આંટવાલો વેપારી,
જાઝમાં નાગી તલવારવાલી ઉતરી પડી ટોલી લૂટારી.
વખત કેવો કે ઉપર નવધાર વરસ્તો હતો વરસાદ,
વળી મધરાત દીલ ડરાવતી પડેલી હતી કાળી અંધારી.
નીચેથી મોજ ઉછળતાં વાદળને લાગી ગોયા રેહતા,
ચોગરદમ ઉછળતાં જીવતાં પાણીમાં લુટે પાડી ચીચ્યારી.
ખુન ભુતે આંધળો થઈ કંઈ વહાડી ગરદન અમુલક ત્યાં,
સામે થનારા સફા થઈને બાકીએ પેઢી તામેદારી.
વેપલામાં નફો ધારીને સફર જનારા જન રસ્તમ,
સરજતના ફરતા ખુદરત પાસા સોટકાંથી હાણી સ્વીકારી.

શાહે કીરમાન ધણાજ અફસોસમાં હતો. તે નામદારનાં જીવરમાં
જેહાનનો નફો હાલની જંગથી જુદા તરીકા ઉપર દોરાયો હતો. તે શાહ

પોતાની જીંદગીમાં આ પહેલી વખતે દીનદુસ્તનો સાથ હરીદ્રાષ્ટમાં શેઠ કરતાં નખેતર હાલહવાલી પામ્યો, તેથી તેના સીનમાં દલેરીનો આતશ કાયલો થવા જેવો તેનો ચેહેરો ઝાંખો માર્યો હતો. તે નામદાર પોતાના દેહરામાં પોતાના જંગથી બચેલા તમામ સરદારો સાથે મળી વજીર બહેરામ તરફ જીકર લાવવાતો હતો. “ત્યારે આપણા પેલા મોટા અજમાયશી નામદાર દાદની ગણતરી કહાડ્યા માફક દીનદુસ્તનોનાં મેદાનમાં લડી લડીને જીત મેળવ્યા છતાં હસ્તીમાં રહીશુંજ નહીં તો પછી પાદશાહાત તે કયાંથી બચકરાર કરીશું ને તખ્તનશીન તે કયાં થમશું? તેવી આપણા કુચની ટોળાની હાલત નજર આવે છે. અગર મને આ બાતેન ને અજમાયશ ખબર હતે તો હું તે મોટા નામદાર સાથે એકમત થઈને અવલ શાદી, બાદ જંગનો પાસો અજમાવને. અફસોસ મારાં જીગરમાં એજગેબી આફત ઉઠ્યા જેવી મારી હાલત મંદ થમ ગમ છે. અરે મારા પાદશાહી ખાનદાનમાંના આગળા કોઇપણ શાહગઢા કે શાહનાં મન ઉપર મારી આજની હાલત મીસાલના અંદેશાનો મારો ચાલ્યો હશે નહીં. પણ હવે મારા દાનાવ વજીર આ જંગમાં લડનાહક કીરમાની લશ્કરની તારાજ કરાવ્યામાં કેવી નામદારી કીરમાન મેળવે છે તે મને કેહશે?” વજીર બેહરામ હાલમાં પોતાના પાદશાહને સાંભળીને બેશુમાર ખ્યાલમાં પડ્યો. અંતે તે બોલ્યો:—

“નામદાર શાહ, અગર અવલથી નામદારોના નામદાર દાદના રૂકા ઉપર અમલ થયો હને અને આપણાં લશ્કરને બદખ્યામી દરમ્યાન દાખલ કરીને આપણે તે પોલાદી કીલ્લાના આધારે મુદ્દબા ઉપર મોતનો મારો ચાલુ કરતા રહ્યા હને તો આજની હોનારતના અંદેશામાં ગીરફતાર થયા હતાં નહીં. હવે આજનો સવાલ એવો છે કે આપણાં લશ્કરને જીવતું રાખવામાં આપણને હાંસલ છે કે હયાંજ જંગ દરમ્યાન નામદારીની શમશેર બગતી આખર પામવું? હુ મારી દુરઅંદેશીના દરવાવમાં હોમાઉં છું ત્યારે મને હાલની નાહકની જંગમાં બેશુમાર જંગીઓના જાનની ખુવારી કરવાને દરસ્ત દીસતું નથી. કીરમાની

સીપાહ કેવો જંગી છે તે જોહાન મશહૂર છે. તે સાથે આ પણ મશહૂર છે કે કેાઇપણ કીરમાની જંગી ખીન હાંસલ હરીફાઇમાં પોતાનો પંજો અજમાવતો નથી; અને જ્યાં પોતાની બાદશાહી કે પાદશાહ કે વતન કે વતનીને એક જવની હાંસલ નથી, ત્યાં તો પોતાના મુદ્દના મનનું કોઇ કામ કરવા દેવા માંહે પોતાની શમશેર ખેંચતો નથી. અગર ધતે-ફાકે પોતાને નુકસાન ને મુદ્દને હાંસલ જેવી જંગમાં હોમાવી પડ્યો તો ખુબ કળા ને સીફત વાપડીને મુદ્દને હાંસલમાં મેળ્યા આગળ તે દરમ્યાનથી છટકી સાશુત નીકળી પડવાને ચુકતો નથી. એવો કીરમાની હાલની મોહાબ્યાની જંગમાં પડીને વગર હાંસલે પોતાના તનની કતલ કરાવવાને કેમ નાદાન્યત આહશે? આપણને હાલમાં ચોતરફના ઇરાન મુલ્કના મામલાની મુજહેમત જાણવી જોઇએ છે. ખુદ આપણા મુલ્કે કીરમાનો શો હેવાલ છે તે સંબંધી આપણા મુદ્દઓ જેટલા જાણીતા છે તેટલા આપણે અંધારામાં છીએ. વખતે હાલ ત્યાં એવો પણ મામલો હોય કે તે દુશ્મનો વચે ઘેરાઇને શીકસ્તહાલ ધુજવું હોય, કેમકે ત્યાં મુદ્દઓ ઉલટી પડે તેઓને બરનો જંગી જવાબ આપનાર ત્યાં કયું લશ્કર રાખ્યું છે? એવા આપણા મુલ્કના ડામાડોળમાં ને આપણી બેખબરીમાં હયાં કે જ્યાં ના આપણી તલ જમીન કે ના રજ હાંસલ ત્યાં જંગ અચાબ્યામાં હેમકાઇ છે.” વજર બેહરામ હજી તો જે બોલવાનો હતો તેમાંનું પા હીરસે પણ બોલ્યો નથી, તેટલામાં ત્યાં એક પેહેલવાને હાંફતા ને ઠાકી લોટપોટ થયલા જસુસને લાવી હાજર કર્યો. તે જસુસને જોતાંજ દરબારના દીલમાંની સબર ઉડી ગઇ. તમામ જંગીઓને પોતાના વતન મુલ્કે કીરમાન સંબંધી ખુદરતીજ વહેમ પડ્યો અને તમામના જીગરમાં ત્યાં જરૂર કોઇ આશ્રત જગ્યાનીજ બસારત પડી. તેટલાં રૂઠે લઇ વજરે બોલ્યો અને તે માંહેની મકસદ ઉપર ચક્ષમ ઠરતાં તેના હોઠ ફફડ્યા, સખુત લઈયાં ને દસ્ત ધુજ્યા, સખખ આ રૂકામાં સપેહસાલાર જેહાંગીરે શેહેરે કીરમાન ઉપરનો દુશ્મનનો ઘેરો ને ત્યાં દરરોજ ચાલુ થતી જંગનો હેવાલ લખ્યો હતો. શેહેરચારની જખમી હાલત ને હકીમોની તેના જન

આમેની શીકરના ફકરાએ શાહે કીરમાનના દીલમાં દર્દ કયું. કીલ્લાની સો વર્ષે પણ મુદ્દા એક કાંકરી મેળવનાર નથી એ છતાં હાલના ધરાની શીહા શીતારાથી શું ખરાબી ના નીપજે તે માટે કોષથી અટકલો કરાય નહીં તો પછી ચોકસ તે ક્યાંથી કહેવાય? અન્નમ બેશુમાર શીહા દીસવા લાગ્યો. શાહે કીરમાને પોતાનું મુદ્દા મેળી છેક એટલી દુરદરાજ રાહ ઉપર પોતાના મોટાં લશકર સાથ દેહરો મારીને પડી રહ્યાની હેમકાષ્ઠનો ખરો ખ્યાલ આવ્યો. હવે તે નામદારનાં દીલમાં પોતાનાં વતન કીરમાન ને કબીલાનો પ્યાર ઉછળી આવ્યો. શીતાબી કરતાં શીતાબ ત્યાં ખાનગી મસલહત પુર નકી થઇ. પવનનો એક સપાટો છુટતા અરસામાં ના હું કે હાં ને કીરમાની ફાળેએ ત્યાંથી પોતાના વતન તરફ કુચ કરી. કુચનો હોકમ પણ ઉગતરાહે ને કોષની પણ સલાહ કે મસલહત વના અપાયો, કે કુચનું એક તુફાનજ ઉઠ્યું. જોતાં જોતાં ને વીચારતાં વીચારતાં તે મોટા કેશરનો દેહરો ને તમામ સરનગમ મુલ્કે કીરમાનની રાહે ધસડાઇ આવ્યો. એવી તો અગ્નયજ ગુપચુપ ને ઝડપમાં તે મેદાન ખાલી કરીને કીરમાની લશકર ઉગત રાહે ઉતરી આવ્યું કે મોહાવ્યાના ખાસ રોજુ ફરતા તલાયાઓ વટીકને તેની સાસ જેટલી ખચર પડી નહીં. અરે કોષ કેહશે કે તે આખું મેદાનજ કોષ કરામત ઉપર સ્વાર થઇ ત્યાંથી ઉડી ગયું હોય એ મીસાલેનો કીરમાની તે મેદાન ખાલી કરી ગયાનો દવ્વમે ભારતો હતો. જ્યારે આફતાબની રોશનીનાં પેહેલાં કીરજોનો વરસાદ વરસ્યો ને જેહાને રોશનાઇનો જમો પેહેર્યો ત્યારે કીરમાની લશકરનો એક પણ પ્યાદો સ્વાર કે બોચકો કે ઉંટ કે ઘોડાને નહીં જોયાથી મોહાવ્યા ને તેનાં તમામ લશકરની તાબુખીનો પાર રહ્યો નહીં. તે તમામ દીન પોતાનાં લશકરને ખુજ હોશ્યારીમાં રેહવાનો મોહાવ્યાએ હોકમ કહાડ્યો હતો અને પોતે જખમી બદન છતાં પોતાના તમામ સરદારો સાથ દર-આર ભરી તરેહવાર તકરાર ને જીકર ચલાવતો ખેડો હતો. શાહે કીરમાન આ મેદાન મેલી જય અને બદખખામી ઉપર કોષની પણ હરીફાઇ વગર અરબસ્તાની ખલીફની મુરાદ મુવાફેક એક ચઢાઇ લઇ જવાય એ હેતુ

તો અવલથીજ મોહાવ્યાએ સાચવ્યો હતો; તેટલાં ખાતર તો તે મોટા દુરઅંદેશ આરબ હાકમે એક ફોજ મુલ્કે કીરમાન ઉપર રવાના કરી હતી. મોહાવ્યા પોતે પણ તે શાહે કીરમાન પુરી શીકસ્ત મેળવે નહીં ત્યાં લગી તેને પોતાના પંખથી નહીં છટકી જવા દેવા માટે ઘણો હોસ્વારીમાં રહ્યો હતો, પણ તેની જખમી હાલત જે તેની વડી માફકની મુરાદથી ઉલટી બાજુ નીપજુ તેથી તે ગફલત પામી ગયો. જ્યાં તેનું લશકર નાહીમત થઇને હારી જવાની પગ લગી પોહોંચી વળ્યું, ત્યાં તે પોતાની બાજુ સમાલવાની પંચાતમાં પડે કે બીજાની ઉપર બાજુ લેવાની હોસ્વારી જળવવાનો ભુખ્તો ઉઠાવે? એ રીતે મોહાવ્યા પોતાના આગળા મરાદા માફકનો જંગનો મામલો ઉપજાવવામાં ગાફિલ માર્યો; તેનો લાભ શાહે કીરમાનને મળ્યો. શાહે કીરમાનને જે લાભ મળ્યો તેનો તેને કોઇ કાળ ખ્યાલ નહીં હતો, મગર સપેહસાલાર જેહાંગીરનો ડોકા ને બીન હાંસલ કતલ થવા જેવી જંગી કીરમાની લશકરનો ખ્યાલ, બન્ને સાંટકે છેક તે નામદારના શીહા સીતારાનો દોર નરમ પાડ્યો; પણ મોહાવ્યાએ તો એ બાજુની નીપજનારો હીસાબ આગળથી ખેંચીનેજ કીરમાન ઉપર ઇસ્લામી મહજબમાં આવેલા ઇરાની લશકરને આરબ સરદારો સ્વાધીન મોકલેલું હતું, તેથી મોહાવ્યાને આ બાજુ હાથથી ગુમાવ્યાને સખખે જે અફસોસ ઉપજ્યો તે હદ વિનાનો હતો. એક જખરો શેર પોણી કમંદમાં આવી જઇ બંધાયા પછી એટલો આશાન છુટી જવા પામ્યો, એ કાતેલ ખ્યાલ આવ્યાથી તે જંગી મોહાવ્યાને હાલની જખમી હાલતમાં બેવડાં દર્દનો વધારો થયો. મોહાવ્ય: પોતાના જખમ ખાતર આ મેદાનમાં હફતાલગી કશી પણ જાણવા નેગ હીલચાલ કર્યા વગર પડી રહ્યો; તોપણ તે જંગીએ એક હીલચાલ કરી, તે તેનાં લશકરને હવે પછી બહુ કામ લાગી. આ હીલચાલ પોતાના જખમી હીંગામમાં ઇરાનની તમામ છુપી ખખર મેળવનારા જસુસો મેલ્યાની હતી. લગલગ પચાસ વફાદાર જસુસો અસલ તો ઇરાનીઓ પણ હાલ ઇસ્લામી બનેલાઓ પોતાના ખતભાઈઓના તમામ બેદ બરમોનો મુદ્દો લાવીને મોહાવ્યાને ખખરદાર કરતા

ચાલ્યા. આ કીસમના દગાબાજ બેદીન ધરાનીઓએજ છેક શાહાનશાહ ખુશરો પર્વેઝના જમાનાથી જરથોસ્તી શાહાનશાહાતનો પાયો નખળો કરવાની કસરવેઝી ચાલુ કરી હતી. ધરાનની શાહાનશાહાત તારાજ થઈ તે એવા દીનદુઆઉ દગાબાજ બેદીલ ધરાનીઓએ કરી છે તેટલી ઇસ્લ-મીઓથી નથી થઈ એ નકી જાણવું.

હકીતો એક તમામ થયો ને મોહાબ્યા પણ જખમથી સાજો થયો. તે જંગી ઘોડેસ્વાર થવા જેટલું કૌવત પામ્યો કે લાગલો પોતાનાં મોટાં લશકર સાથે બદખ્યામી ઉપર ધસ્યો. બદખ્યામી હાલ એક પોલાદી કીલ્લાનું બળ ધરાવતું હતું. ત્યાં દસ્તુર બેહરામ ને શાહમદો શાપુર બંને મોટાં તો નહીં પણ જંગી જવાન લશકર સાથે રખેવાલી કરતા હતા ત્યાં શાહબદી ચુલશીરીનાનું લગભગ ત્રણ હજાર જંગી બાનુઓનું પરીબદ લશકર હતું, તે એવું તો તીરનદાજી હુન્નરમાં સરસ નેમબાજ કેળવાયલું હતું કે તે બરાબરી તે જમાનામાં કોઈ શાહાનશાહાતનું મરદાનું લશકર હતું નહીં. તે સાથે ત્યાં તમામ નાની મોટી વસ્તી ધરાની અનજુમને પણ પોતાનાં જોર ને બદન માફક દીનદુસ્મનોના દસ્તમાં ગીરફતાર થઈને પોતાના મહાજબ ઉપર કાળો ડાઘ લગાડ્યા કરતાં જંગમાં લડીને જન આપવાનો ધરાદો કર્યો હતો. તે અનજુમન પણ પંદરથી વીસ હજાર લગી સંખ્યામાં હતી. એ રવેસે બદખ્યામીના બચાવ હતો. તેનો કુદરતી બચાવ હતો તે તો તેની આસપાસનાં મોટાં ખિયાબાન મેદાન ને કોહ ને ખાહી જ્યાં કોઇપણ બેખબરો શખસ કુચ કરે તો જંગ કરવા લગી હૈયાત રહે ત્યારની વાત, પણ એક ફરસંગ બે ફરસંગ મંજલની કુચ દરમ્યાનજ કોઇ કોહ, ખાહી કે જંગલમાં અટવાઈ જવાનો સોએ સો હીસ્સા બેખમ સમાયલોજ. એ બીજો બદખ્યામીનો બચાવ હતો. તે બદખ્યામી ઉપર મોહાબ્યા લશકર લઈ ચહડાઈ કરવા કુચ કરી ચાલ્યો. આ તરફ રાહ દેખાડવા ખાતર ખાસ તેને પોતાની સાથે સીરીયાના માહીતગાર વટલેલ ધરાનીઓની એક જંગી ફોજ લીધી હતી. તે ઉપરાંત બીજા તે રાહના જાણુબેદુઓ ને જસુસો લીધા હતા તે જુદા; એ

મીસાલની તમામ સાવચેતી સાથે બંધખામી ઉપર મોહાબ્યાની ચઢાઈ આવી. બંધખામી એક વખત જંગી આરખોએ ફત્તેહ કયું હતું તે છતાં હાલની જંગમાં મોહાબ્યા તે ફત્તેહ કરવા સારૂ ધ્યુપયુ મન થયો. આખરે મોહાબ્યાએ બંધખામીના મગરેબ દરવાજા સામે પોતાનાં લશ્કરના દેહરા ખેંચાવ્યા. જંગ શરૂ કરાવી તે એક હફતા લગી ત્યાંની તમામ રાહ બે રાહથી ખબરદાર થયા પછી અવલ તીરનદાજી લશ્કરને હરોલમાં રાખીને તીરનો મારો ચલાવ્યો.

આ જમાનામાં આરબ ચઢાઈનો તીરનદાજી ઉપર ફત્તેહનો મોટો આધાર રહેતો હતો પણ ઇરાનીઓ તે તીરનદાજી સાથે આતશનો મારો ચલાવ્યામાં ધણા કુશળ હતા. પાસેની લડાઈમાં શમશેરખાજી દરમ્યાન ઇરાની જંગીને કોઈ પોહોચતું નહીં અને હરીફ ઉપર કમંદખાજી તે હરકોઈ ઇરાની સીપાહને રામશનીના મહીમાં મીસાલે હતી, તેથી જેવી મોહાબ્યાના લશ્કરની હરોલમાંથી તીરનદાજી ચાલુ થઈ કે કોટ ઉપરથી ઇરાનીઓએ આતશનો મારો ચાલુ કર્યો. જે માંહે તીર, છુટલાલડી, લોખંડના સાહતુર વગેરે તરેહવાર આકારનાં ઝેરી ધારદાર હથ્થારો વંટી-કનો મારો પણ ચાલુ થયેલો હતો.

બંધખામીનો બચાવ બે મોટા જંગીઓની સરદારી હેઠળ ચાલ્યો. મોહાબ્યાના જખરાં લશ્કરના તીરનદાજી મારાથી કોટના બચાવ કરનાર લશ્કરને કરી એલગમ પોહોંચ્યો નહીં પણ કોટના બચાવ કરનારા લશ્કરનો આતશી મારો ધેરો ધાલનાર લશ્કરને આખાદ લાગુ પડીને આરબ લશ્કરની પાયમાલી થવા લાગી. આરબ લશ્કરને જંગની રાહ દેખાડનારા દગલખાજી ઇરાનીઓ હતા; તેથી કીલ્લાના જખરા મારાથી નાસીપાસ થતી હાલતમાં જે જે જાતની હીંમત ને ઉલ્લટ આપવાની જરૂર, તે પેલા બેદીન થયેલા ઇરાનીઓ તમામ રીતે આપીને જંગમાં તાબે ને તાબે જુસ્સો ને જોર રખાવી શકતા હતા. મોહાબ્યા એક મુદત થઈ ઇરાની સરખમીન ઉપરની હાકમીમાં બરકરાર થયેલો આ ઇરાની અરદાનગી ને ઉલ્લટ માટે પુરતો વાકેફગાર થયેલો હતો. તે પોતાનાં મનમાં

મુર ખાતરી હતી ભરેલો હતો કે જે થોડીક મુદત સખર અખત્યાર કરી તો જીત ને નામદારી તો આખરે ઇસ્લામ ખલીફાની પેશાની ઉપર ઝળકાટ રોશન કરનાર છે. એશઆરામનો જમાનો ધરાનમાં જે વખતથી દાખલ થયો અને તેનો મોટો મુરંબી શાહનશાહ ખુશરો પરવેઝ થઈને રંગ રાગ ને ઝળકાટમાં પગાટાયો, તે વખતથીજ ધરાનની પેહેલવાની સરજમીન ઉપરથી તાકાત ને જીત બન્નેનાં કદમ હટતાં ગયાં. તે જમાનો હજી પણ ધરાનને હેરાન કરતો હતો. દીનદુસ્મનોએ તે જમાનાના રંગ ઉપર જંગ બરપા કરી આજે એ ક્યાની શાહનશાહાતની શીકલ લગભગ બળ્યાં કરી હતી, તે હવે આ જેહાન ને જમીન ઉપર નીસ્ટી પામવા સાફ આ જંગમાં ઉતરી હોય એવું મત મોહાબ્યાનું અંધાયું હતું. એક મોઝી જંગ અને તમામ વફાદાર વતનીઓની પોતાના ધરાન વતન ખાતર જાનફેશાની; એટલે અરબસ્તાન ને ધરાન વચ્ચેની જંગનો છેડો આવ્યો અને હંમેશનું ધરાન ને તેની તમામ ખલક પોતાનાં નામ, કામ ને દમામ ફેરવી ઇસ્લામી એખત્યાર કરી જુની તવારીખમાં પરવાયુંજ. આ મત ઉપર મોહાબ્યા આ જંગની છેલ્લી લડત લેવામાં ઉઠટમંદ હતો. અને આ ધરાની જંગ પણ તેનાં અખત પ્રમાણે છેલ્લી લડત કરીને પોતાના વફાદારોનાં તનઅદન ઉપર શેકારખાજી ચલાવવાને રાજી હોય એવો આસ્માની બેદ જણાતો હતો. મોહાબ્યા રોજખરોજ તરેહવાર કીસમથી જંગનો પાયો રચતો હતો અને તરેહવાર ઢપે કીલ્લાના અચ્ચાવ કરનાર પીલતન ધરાનીઓને લાલચમાં નાખી ફોડવાની કળા વાપરતો હતો, મગર વફાદારી જેનું નામ, તેણે નેક જીગર વફાદાર ધરાનીઓ મોહાબ્યાના ધરાદાની મજાક કરતા હતા.

મોહાબ્યાએ પોતાના તમામ સરદારો સાથે અદખ્યામી ઉપર હુમલો કર્યાને એક માહ પુરો થયા પછી દરબાર ભરી, અને જંગ યાહોમ ચલાવ્યાની જીકર કાયમ કર્યા પછી અંતે ચોતરફથી કીલ્લા ઉપર જખરો મારો ચલાવવાનો નકી ઠરાવ અમલમાં મેલ્યો, કે અદખ્યામીના કોટ ઉપર મસ તુશાન ઉલટયા સમ મહબ્બ મુદ્દખઓના ટોળેટોળાં ચોતરફથી

સીડીઓ મેલી ચઢડવા ને જનની પરવા છોડી લડવા લાગ્યા. આ ઝનુન ને જોરસો જોધને શાહાજાદા શાપુર ને દસ્તુર બેહરામનાં દીવ ધુજ્યાં. તે નામદારોની હોંમત તુટી. ધરાની જંગના હથ્યાર નાકારગાહ થવાં લાગ્યાં. કાઠ બચાવવાનો અંદેશો, જે મોટી શીકર ઉપજવતો હતો તે ત્યાં શાહાજાદી ગુલશીરીનાનું મથક હોવાથીજ, અગર નહીં તો શાપુર ને બેહરામ એક મસલહત થઈ જઈ બેમાંથી એક અગરેબના દરવાજેથી બાહર નિકળી પડીને દીનદુસ્મનનોનાં લશ્કરની ગોચા કતલ કરી નાખવાની બાજી રચતે. મગર શાહાજાદીનું મથક હોવાથી કીલ્લા દરમ્યાન રહીનેજ લડાઈનો જવાબ વાળવા શીવાય બીજી રવેસનું કોઈપણ કદમ ભરવામાં સલામતી કમ જણી.

જંગ, જંગ ને જંગ બદખ્યામીને ગોચા કોષ નાપાક બળા વળગી હોય એ મીસાલ મોહાબ્યાએ ત્યાં ધુજરો મચાવ્યો. મોહાબ્યાના લશ્કરમાંના મરતા સીપાહોની જગોએ બીજા નવાં નવાં આવી મળતાં ઇસ્લામ લશ્કરોથી ભરતી થતી હતી પણ બદખ્યામીના બચાવ કરનારા સીપાહોની લોહ પડીને જગા ખાલી થતી તે હંમેશનીજ ખાલી રહેતી હતી. બીજો માહ પુરો થતાં આરબ લશ્કરની પાયમાલી બેહદ છતાં તે માંહે નવાં લશ્કરની ભરતીથી કરો ખાડો પડ્યો હતો નહીં પણ કીલ્લાના જંગી લશ્કરમાં લગલગ ત્રણથી ચાર હજાર યુનંદા તીરનદાજો ને હોમલો અટકાવનારા પેહેલવાનો ખપ્યા અને જંગનો જવાબ આપવાનું જોર ત્રીજો હીરસે કમી થઈ ગયું. ત્રીજો માહ શરૂ થયો, તે રાતે ધરાની કીલ્લા ઉપર મોટી ગરબડ ચાલુ રહી. દુસ્મનોનાં લશ્કરમાં મસ મોટી મસાલો સળગીને બદખ્યામીનો કીલ્લો આતશની ચેહથી ઘેરાયા જેવો આક્રમક બનાવ બન્યો હતો. દરેક જંગી ને જોરે-મંદ ધરાની સીપાહનાં દીવમાં દેહેશત ઉપજી રહી હતી. શાહાજાદો શાપુર નામદાર બેરામ સાથે ચુકતેચુ કરવા લાગો “અરે આ બારીક વખતે મોટો જંગી દાદ ક્યાં છે? જે નામદારને તમામ બીનાની ખતર કરનાર માહ યુનંદા ધરાની કાસદો મળેલા છે, અને જે દુરઅંદેશના નખમાં

હકૂત અકલીમનો હીસાખ મોજુદ છે, તે મોટો જંગ આજમોદાહ નર આજ શું બેપરવા થઈને કાષ્ટ બેખર સરજમીન ઉપર પોતાનો દેહરો તાણી પડ્યો છે? કે જે વખત જાય છે તે વખતમાં આ મુદ્દખ્યો કીલ્લાને ચોતરફથી સળગાવી નાખવાની હીકમત લગાવતા હોય એવો હીસાખ નજર આવે છે, અથવા તો એવી દેહેશત પેઠાથી આપણે તમામ ધરાની લશકર સાથે જીવપર આવીને કીલ્લા બાહર નીકળી પડીયે, કે મુદ્દખનાં મનની મુરાદ સફળ થવાનો પાસો પડવા દેવા જેવા ફાસામાં ફસાઈ જઈએ. ગમે તે હોય પણ હાલનો મુદ્દખ્યોનો ધુળરો પોતાની હદ મેળીને બેશુમાર આગળ વધ્યો છે અને આપણા ઉપર જંગ કરતાં હજાર ઘણી બારીક સમજ વાપરવાની રીકર આવી પડી છે; તે આપણી એક શાહજાદીનો અચાવ કરવાનો જુઓ આપણી ગરદન ઉપર લટક્યો છે. કરવું કેમ? અરે પેલી તરફ તો મોટી આગ પણ લાગવાનો ઝળકાટ પંદરાયો છે. જ્યાં છે ત્યાં મુદ્દખ્યો દગલખાજની બાજુ માંડવામાં પોતાના મગજને મસ્તીનો જેટલો ઉપયોગ થાય છે તેટલો ક્યાંની અવધી કરે છે. અરે આ કેવી તરેહની જંગ ને કળા વપરાય છે કે કીલ્લાના મગરેથી દરવાજા ઉપર આતશનું તુફાન પુકાયાની જે પળ જાય છે તે પળમાં શરૂઆત થઈજ. શું મહજબ મુદ્દખ્યોના મસ્તકમાંથી મરદાનગીનો છાપ છેક ભુસાઈ ગયો કે નામોશીના દરવાવમાં દુબવા જેવો નામરદો ધલાજ લેવાને ઉશ્કેરાયા છે!

શાહજાદો શાપુર આ દેહેશતનો ખ્યાલ લંબાવે છે તેટલાં તો ત્યાં એક આગ આરમાનતાઈ ઉડતી બદખબામીના કીલ્લાને પુકી દેવાનું સાધણ થવાને મંડાણ કરવા લાગી, દરતુર બેહરામ ને શાહજાદા શાપુરના મોદ ઉપર આફતે ઘેરો ધાલ્યો. દરેક ધરાની આ આગ ઉપર આબનો મારો ચાલુ કરવા દરમ્યાન કાતેલ તીરનદાજનો હુન્નર અજમાવવા લાગ્યો. દરેક જંગી અથોરનાન જાન ઉપર આવી જઈ કીલ્લા બાહર નીકળીને દીનદુસ્મનોનાં લશકરનો ધાણુ કાઢવાના ખ્યાલમાં ગરમ થયો. શાહજાદી ગુલશીરીના પોતે પણ આ વખતે પોતાની બાનુ ફેજ સાથે કીલ્લાના

શુરઝ ઉપર આવી અને પોતાના તીરનદાણ હુન્નરથી હારેમન મીસાબન મુદ્દખોની કીનાબાજ ફાજનો જખરો ખરાબો કરવા લાગી; પણ દુસ્મને આગના હોમલાથી કીલ્લાને ખાક કરી નાખવાના મનસુઆથી હટય નહીં. વખત એવો બારીક આવી લાગ્યો કે એકી વખતે તે સારે કીલ્લો આગનો ભોગ થઇને ત્યાં જમાવ થયલી તમામ ઉલટમંદ ને વફાદાર ધરાની ખલકનો આંકા લાવી મુકે; મગર માનવીનું ચાહવું ને મજદાનું કરવું, તેમ આફતમાં ઘેરાયલી ધરાની આલમે પોતાનાં પાલ દીલથી મજદાથી મુરાદ ચાહી કે ‘આ માહ આફત વખતે મદદ મોકલ અને તેમજ મજદાએ તે મુરાદ બક્ષીને દસ્તુર દાદને ત્યાં પોતાનાં મસ લશ્કર સાથ લાવી હાજર કર્યો. મદાયુનથી કુચ કરતાંજ દસ્તુર દાદને રાહ દરમ્યાન વફાદાર જમુસોથી ખબર મલી કે ‘મોહાબ્યાએ લશ્કર ખેંચ્યું અને શાહે કીરમાન સાથ જંગ થઇ મગર છતેફાક એ બન્યો કે શાહે કીરમાન જંગ બંધ પડ્યાની શીહા રાતે છુપાછુપ પોતાનાં લશ્કર સાથ તે મેદાનથી કુચ કરી ગયો અને મોહાબ્યા બદખઆમી ઉપર લશ્કર લઇ ચાલ્યો. આ ખબર એટલી તો પુર ચોંકાવનારી મળી કે નામદાર દાદની નેગા હમાંની રોશન જેહાન બીલકુલ શીહા રંગ થઇ ગઇ. ‘શાહનંદ ગુલશીરીનાની કેવી હાલત થશે જો મોહાબ્યાએ પોતાનાં તમામ બળથી કીલ્લા ઉપર લશ્કર ચહડાવ્યું તો.’ એ વિચારે તે નામદારે વીજળ મીસાલે કુચ કરી. જ્યારે છુપા માર્ગે બદખઆનાં મેદાનમાં જવાના નાંક ઉપર આવ્યો ત્યારે તે નામદારે દસ્તુર જમારપને અર્ધ ઉપર જંગ લશ્કર સાથ તે માહે ઉતારી ત્યાં રવાના કર્યો, અને અર્ધલશ્કરથી પોતે ખુલ્લાં મેદાન માહે મોહાબ્યા સાથ દસ્તબદસ્ત જંગનો પાસો અજમાવાને ઠેરાવ કર્યો. આ ઠેરાવ માફક તે આ બારીક વખતે લશ્કર સાથે આવ લાગ્યો પણ લાંબા મામલો જાણતાં ને આતશને કીલ્લા ઉપર પડરાય જવાનો હીંગામ જોતાંજ તે નામદારે પોતાના કુચ કરી આવેલાં લશ્કરને એક પળનો વીસામો આપ્યા વગર મુદ્દખોની બાવણી ઉપર હોમલે ચાલુ કર્યો. એક જબરી જંગ ત્યાં બરપા થઇ અને શીહા શબને

હીંચામ આગથી રોશન હોયાથી આરખને આરખ દેખાયા છતાં ખુદ માલુમ કેઈ મસ્તાન ધુંધ મગજમાં ધુમી કે આપસ આપસમાં કતલ ચાલુ કરવાની ભુલથાપ ખાવા લાગ્યા.

નામદાર દાદ ને તેનું અથોરનાન લશકર શુદ્ધ સફેદ ચમરના બખતરમાં વીજળી ઝાંખી પડે તેવા ઝલકના ઓળા ફેંકનારાં હથ્થારો લઈ હોશથી બેહોશ થયલાં આરખ લશકર ઉપર ઉલટી પડ્યાં, અને કીલ્લાના લશકરને આગચાળા ભાગ તરફ નીકળી આવીને જેટલી પણ ઝડપ થાય તેટલી ઝડપે આપને મારો ચાલુ કરનારી નીશાન ઉડારી. તેટલાં તે કીલ્લામાં દસ્તુર જમારપ પોતાની ફોજ સાથે છુપી રાહે પુટી નીકળ્યો. તે નામદારે શીતાબ ધાસ્તીમાં ગીફતાર થયલા દસ્તુર બેહરામ ને શાહજાદા શાપુરને ખુબ ઉલટ આપીને ફરી જોરેમંદ કર્યાં. શાહજાદા ગુલશીરીનાની દેહેશત ખાધેલી શીકલ સામે જઈને તે જંગી જમારપે કુરનસ બજવી અરજ કરી “ઓ નામદારોની નામદાર શાહાન-શાહજાદા ! જ્યાંલગી શમશેર બાંધીને દાદ ને જમારપ દીનદુસ્મનો સામે જંગમાં છે, ત્યાંલગી ક્યાંની ઇરાનની હકદાર તાજે તખ્તની માલેકને જંગગાહમાં કમરબંદ થઈ આવી હાજર થવાનું શોભે નહીં.” એ કહીને તે નામદાર શાહજાદાને તેના તમામ બાનુ રેસાલા સાથે મહેલમાં મોકલી દીધી. પછી પોતે દસ્તુર બેહરામને કીલ્લાથી મારો ચલાવનાર જંગી લશકર સાથે મેલીને શાહજાદા શાપુરને દસ હજાર અથોરનાનો સાથ આગ હોળવવાને કીલ્લા બાહરે કહાડ્યો. દરવાજે ખુલ્લો પણ ત્યાં જે બીજી કોટ મીસાલની ઇરાની ફોજ ગોઠવી, તેથી મુદ્દખોને એક મસ્ત-કની જગો ચાર મસ્તક ને બે દસ્તની જગો આઠ દસ્ત ધરાવે તોપણ તે વચ્ચેથી પસાર થવાને કીડી જેટલો પણ રાહ પામવાને મુશ્કેલ હતું. અંતે નામદાર દાદે આવીને જે જંગી મારો મોહાવ્યાના ખાબમાં નહીં તેવા ખુનખાર મારાથી તેના જંગી લશકરની ખરાબી કરી નાખી. દાદથી મોહાવ્યા ધુન્યો. અવલ. તે જંગી આરખ સરદારે દાદને જોયો ત્યારેજ અરધો તો દેહેશત ખાઈ પડ્યો હતો પણ જ્યારે તેની કંઠણ જંગ ને

દરયાવના મસ મોજ મીસાલની ચલાવેલી કતલ જોઈ ત્યારે તો મોહાવ્યાના ચેહરાનો રંગ ઉડી ગયો. તે નામદારે એવી આફતનાક જંગ સામે ફુલઝાધથી ઉભું રહીને પોતાના લશકરની તારાજી કરવામાં દાનેશ જોઈ નહીં. એક પલક તે ચુપ પોતાના ઘોડા ઉપર ઠરી રહ્યો. પોતાની આગળ પાછળ પોતાનાં મુદ્દખનાં લશકરની ચાલતી લડાઇ જોઈ, અને બીજી પળે તે નામદારે જંગના મેદાનથી હટવાનો હોકમ અમલમાં મેલ્યો. બોલ બોલતાં તુશન નરમ પડ્યા મીસાલે આરબ લશકરે ઝનુનથી જન બોલ્યા કરતાં જન બચાવવાની ગત વાપરી. જંગી દાદને પશુ તેજ જોઈતું હતું, સખત તેનું લશકર એક વખત જે ખપ્યું તે ખપ્યુંજ, જેની જગા પુરવાને બીજું લશકર તો હોયજ કયાંથી? માટે મોહાવ્યા હટવા લાગ્યો તે સામો બાહોશીથી પોતાનો મારો ચાલુ કરાવતો ને દુમખાલે લાગતો ક્રોટની મદદ મળ્યા લગીની હદલગી પોહોંચ્યો. એ રવેશ મોહાવ્યા ને દાદની હમનબરદી ને જંગનો મામલો નીપજ્યો હતો.

બાબ પદ મો.

દસ્તુર દાદ મોહાવ્યાની દુખ્યાલે સીરીયામાં-વટલેલ ધરાનીઓની કતલ. સીરીયાના મેદાનમાં મોહાવ્યા ને દાદ.

દીવીમાં જોઈ ઝળકતી સમા, તરૂંપે જોઈ કળીને ખીલતી,
ચાતકને જોઈ ઝીલતી જુંદા, ચંદાપે જોઈ ચકોર શીરતી.
ખુશબોમાં જોઈ પમરતી લહેકી, ચાંદીપે જોઈ મોહની રીજતી,
તુખમાં જોઈ જાંદગી તેકી, ગગનપે જોઈ તુરાની હીલતી.
શરમમાં જોઈ જળતી વક્ષ, મો'બતપે જોઈ માથુક જીવતી,
સચ્ચમાં જોઈ ધરાની મમતા, નગદમાં જોઈ ઠગે નીલતી.
શમશેરમાં જોઈ રોશની જંગી, રોશનીપે જોઈ મદદ મલતી,
રસ્તમ કહે જોઈ તંગ તકદીરમાં, કયાની શાહનશાહાત ચમકતી.

મોહાવ્યા હટતો ચાલ્યો. તેને જતો મેળવાનો વીચાર માંડી વાળતાં નામદાર દાદે દસ્તુર જમારપને તથા શાહનશાહ શાપુરને તેની ફોજ સાથ

મધ તે પાછલ દુંઆલે પડ્યો. બદખના કીલ્લાને બાળી ખાક કરવા જેવી
 ઝગાડેલી દુશ્મનોની આગ તદન હોળવાઇ ગઇ હતી તેમ ત્યાં હાલ તત્
 તો કશી દેહેશતની પંચાત આવી પડનાર નથી, એ નચીંતાઇએ નામદાર
 દાદને ધરાનીઓનો નસીબો અજમાવવાને પુરતી તક મળી. તે પોતાના
 ખન ને ધમાનના વેરી મોહાબ્યા ને તેની ફાજનો જમ થઇ પડ્યો. એક
 ગમથી શાહજાદો શાપુર, બીજી ગમથી જંગી જમારુપ ને ત્રીજી ગમથી
 પોતે પોતાના પેહેલવાન મીસાલનાં અથોરનાન લશકરથી મોહાબ્યાને ખુશ
 જીરજીર કરી નાખ્યો. અને તે બાજી આબાદ પાર ઉતારતાં લઘોલગ
 સીરીયા લગી આવી લાગ્યો. હયાં આવતાં નામદાર દાદને ત્યાં એશઆરા-
 મમાં વસ્તી વટલેલ ધરાની ખલકને જેતાં જીવમાં કીનો સળગી પોતાના
 મેયાગાનોનો કીનો લેવોજ યા તો આ જાંદગી બીલકુલ હરામ, એ ખ્યાલ
 કાયમ થયો. એ ખ્યાલ તે નામદારે જંગી જમારુપ ને શાહજાદા શાપુરને
 કહી સંલળાવ્યો. હજી તો અથોરનાન જંગીઓની શમશેર ને કમાન
 નેઓના જોરમંદ દસ્તમાં ચાલુ છે તેટલાં વળી તે જુસ્સામાં બેવડી
 ઝડપ ને ચાલાકી બજાવવાનો હોકમ થયો. મોહાબ્યાને દુમ્માલેજ સીરી-
 યાના મુલકમાં નામદાર દાદ પોતાના તમામ સરદારો ને હમનશીનો સાથ
 લખલ થયો, કે 'યા પરવરદેગાર તારી મદદ' એ પુકાર મારતાં વફાદાર
 દીનદોસ્ત ધરાની સીપાહોએ ઇસ્લામી અખત્યાર કરેલી ધરાની ખલક
 ઉપર કતલ ચાલુ કરી. માર જવાંમરદી તારો રોબ ને બોલ રે દીનદાર
 તારો હાંદેશો કે હયાં જે કતલ થાય છે તે વતની વતનીનીજ કરે છે પણ
 ખન્ને વતનીમાં ફેર પડ્યો છે. એક વતની વતન ને દીનનો તાબેદાર
 છે ત્યારે એક વતની વતન ને દીનથી સર ફેરવનાર છે. એક વતની
 પોતાની શાહાનશાહાત મેળવવા સાર મરદાનગીથી મેદાન માંહે પોતાનું
 સર હોમાવી પડ્યો છે, ત્યારે બીજો વતની પોતાની શાહાનશાહાત ચુમાવીને
 મેદીન થયો છે અને પોતાનાં આ જેહાનનાં સુખને ખાતર પેલી જેહાનના
 હમબેરાહને હારી ચુકા છે. જ્યારે એક વતની પોતાનો તમામ ફાની
 મહીમા ફરામોશ કરીને પોતાના નેયાગાનોની પાદશાહાન પાયમાલ કર-

નારાઓ ઉપર કીનો લેવા ને પાદશાહાત છોડાવવાને જીવની પરવાદ વિના જંગમાં ધુમ્મે છે ત્યારે ખીજે વતની ફાની મહીમામાં લલચાઇ પોતાના નેયાગાનોની શાહાનશાહાત તારાજ કરનાર સાથ એખલાસ બાંધીને પાદશાહાતનો ગમ ભુલ્યો છે ને જીવની પરવા ધરી દીન મેળી બેદીન થયો છે. તેવી કીસમના બે જુદી જુદી બાજુના ખેલનારા ધરાનીઓમાં કતલ ચાલુ થઇ. આ વખતે ખુદા ખેર કરે દાદની દાનાઇથી કે તે નામદારને તો વટલેલ ધરાનીઓ ઉપર એટલો કેહેર છુટો કે કાષ્ઠપણુ જાતની દયા કે ઇન્શાન્યત તો હોય નહીંજ, એ મીસાલે તે બેદીન ધરાનીઓનાં કુટુંબનાં કુટુંબ કતલ અને તેઓનાં ઉંચા મકાન ખોલખોલતાં જમીનદોસ્ત કરતો ચાલ્યો. ગોયા એજગેખી આફત ઉલટયા મીસાલ નામદાર દાદ ગોયા સીરીયાના વટલેલ ધરાનીઓનો જમ જમીન' ફાટી ખરપા થઇ આવ્યો હોય એ મીસાલે ત્યાં ખુનખાર કતલ ચાલુ થઇ. શું બચ્યાં, જવાન કે જઇજ; શું મરદ કે ઓરત, શું અખીર, ઉમરાવ, સોદાગર કે નોકર નફરો, ગોયા કોઇ ખુદાઇ ખોદમાં આવી જઇ તારાજ થઇ જતાં હોય એ મીસાલે નામદાર દાદના કીનાનો આતશ સંજોયો અને કતલ ચાલુ થઇ. ગોયા તે ખુશ આબોહવાની સરજમીન લોહીનો દરયાવ બની ગઇ હોય એવો આફતનાક હોનારતનો વંદોળ્યો પુકાયો. દેહેમ તો આ વખતે સીરીયાની હદમાંથી દાદની શમશેરની દેહેશતે નાહાસી ગઇ હોય અને જ્યાં ત્યાં બસ કતલ કતલ ને કતલના ત્રાસ ધીકી રહ્યો હોય એ મીસાલ સીરીયાના વટલેલ ધરાની કખીલાના કખીલા કતલ થઇ ગયા. એક દીન ને એક રાતમાં લગલગ તમામ વટલેલ ધરાનીઓની કતલ થઇ ગઇ હોય ને હવે જે બચી ગયા હોય તે તેવી કોઇ છુપી જગોએ જઇ પોતાનો જાન ખોહવાના કરથી ભરાઇ રહ્યા હોય એવી વેરાન સરજમીન થઇ ગઇ. ના ઇનસાનની સુરત બાકી રહી કે ના જાનવર. ત્યારે દાદે શાહજાદા શાપુરને તમામ ધરાની લશ્કરને સેહેજ આસાયશ લેવા ખાતર નીશાન ઉડાવવાનો હોકમ કર્યો.

નામદાર દાદ કોઈ વખતે પણ કીનાના કચ્છમાં આવીને કતલ ચલાવ્યાની તકરીરમાં આવ્યો હોય તો તે આ એક મોટી કતલ હતી. જ્યાં દુશ્મનનું માહેતમ વરસાવનું જોર જાહેર થાય ત્યાં વેપારી કે સોદાગર આલમ ક્યાં સાધણે પોતાનો બચાવ કે નીભાવ કરે? અને જ્યારે ધરાની શાહાનશાહત તારાજ થઈ ત્યારે તેવી કમજોર વેપારી આલમ હકનાહક પોતાની દીન આપનના બહાને દુશ્મનોને લુટ ચલાવવા ને કતલ મચાવવાને કારણ આપે તે માંહે આચરે ફેજ શો પામે? તેવા જોરમાં રજ બરાબર પણ વેપારને પેશામાં પહાડ બરાબરનાઓએ ખુબ દુરઅંદેશીથી પણ પોતાનો બચાવ કરવા ખાતર નાચારીથી જીત મેળવનારા ટોળાની દીન ને કરાર કબુલ રાખ્યા હોય તો તેમાં દાદે ગોચા અહેરેમનં મીસાલે કીનાબાજ થઈને કતલ ચલાવ્યામાં ધન્સાફ જણવો એ ધન્સાનગીરી નથી; તેમ તે માંહે કોઈ પણ સંગીન ફેજ પમાડતો મુદો પણ સમાયો નથી. આ કતલ ઘણી નાસજવાર ચલાવ્યામાં આવી અને જોટલી એ કતલની જવાબદારી દાદને સર રહી તેમાંની પા ભાગે પણ શાહજાદા શાપુર કે જંગી જમારપને સર હતી નહીં, સખખ ચાલતી કતલ દરમ્યાન બંને નામદાર ધરાનીઓએ બેરાહ ને બેદીન થયલા ધરાનીઓ ઉપર રહેમ નવાજવાની ઘણી વખતે અરજ ગુજરી, મગર તે ઉપર દાદે જેમ ના પોતાના કાન આપ્યા તેમજ મગજ પણ ના આપ્યું; એટલુંજ નહીં પણ પોતાની જાંદગીના છેલ્લા દીન દરમ્યાન જોટલી પણ ધરાનની પાયામાલી થાય તેટલી કરી લેવાને બેવફા થયલી કુદરતના દસ્તમાં હથાર થઈ પડ્યો. કતલ તો એવી ચલાવી કે આસ્માને અફસોસ પોકાર્યો; કુદરત પોતે શરમાઈ ગઈ અને જવાંમરદીને પણ ગમગીની પોહોંચી.

મોહાવ્યાએ ગુસ્સામંદ થયલા દાદનો ગજબ સીરીયાની વટેલેલી ધરાની આલમ ઉપર ગુજરતો જોયો અને જ્યારે તેની હદ રહી નહીં ત્યારે તે નામદારે પોતાનાં લશકર ઉપર પોકાર માર્યો: “અલ્લાહો અકબરના નામે આ આપણા પાક મહજબને નામોશી પોહોંચાડે છે તેમાંથી આપણી ખલકને છોડાવો. થું સીરીયાના ધરાનીઓએ આપણી પાક

ધરલામ દીન કબુલ કરી તેથી એ મીસાલે નાતરસ ધરાનીઓની સમશેરથી કતલ થાય? અને તેઓની અસકયામત ભરેલાં મકાનો ખાકનશીન થાય? અરે આપણને અલ્લાહના કસમ છે કે જો આપણે ખરા ધરલામ હોઈએ તો આ નાતરસ કતલ ઝાઝો વખત ચાલુ રહેવી જોઈતી નથી. અરે દોડો રે આપણી ઉપરના ઇત્યાદે આપણો મહજબ કબુલ કરનારાઓની મદદે ને મારો રે તે એરેહેમ બનેલા અબલીસ ધરાનીઓને.”

આ બોલતાં મોહાબ્યાના મસ્તકમાં રેહેમનો જુસ્સો તાજો થયો. તે આરબ છતાં ખરા રેહેમના ખવાસે ઉશ્કેરાયલો યાહોમ દાદનાં લશ્કરમાં ધસ્યો. આરબો તે ધરાનીઓની પુરી કરેલી કતલ દરમ્યાન એવા તો પોલાદી સીના ને મસ્ત હીમતે ધસ્યા કે હવેજ કતલ ચલાવનાર દાદને પોતાની હાલતનો જોખમ સમજાયો. ગોસપદો મીસાલે કપાઈ ગયેલા વટલેલ ધરાનીઓનાં રૂવાનો પેલા આરબ લકશરના સીપાહો દરમ્યાન દાખલ થઈને પોતાના કાનો પોકારતા ધરાની લશ્કરનો હોશ છીણવી લેતા હોય એવી ત્યાં દેહેશત પંઠરાઈ ગઈ. જરથોસ્તી ધરાનીને કાઠપણ બળા કે દેવદર્શનો વેહેમ પડતો નહીં તે છતાં હાલ તો તેવોજ કાઠ વીચાર મકમ થઈ તે જંગી ધરાનીઓને નાહીમત કરવા લાગ્યો. અને જ્યારે હીમત કાચી પડી ત્યારે મુદ્દઈની બાજુ પાકી ઉતરે એ તો નકી; તેમ ધરાની ફોજનો મામલો થઈ પડ્યો. શીકસ્ત હાલ જેવો પાછળ થગલાં ભરતો આરબ સીપાહ હાલ પ્રીને આગળ પેચતાં કદમે દીલાવર થયો અને ધરાનીને જીરજીર કરવા લાગ્યો. વખતે પોતાનો મદદગાર પંજો ધરાનીઓની કુમકમાંથી ખેંચી લઈ ધરલામીઓની કુમકમાં આપ્યો કે દાદની શીકલ ઉપર શીહા વાદળ ફરી વળ્યું. પોતાના પેહેલવાન સીપાહોને લોકડી જેવા જુદદીન સીપાહોથી શેહ ખાધા મીસાલના અતંગીમાં આવેલા જોતાં નામદાર દાદને એકજ કારી ઉપાય તે માહેથી બચાવી લેવાનો દેખાયો. તે ઉપાય ફક્ત પોતે યાતૌકલ મોહાબ્યાનો હમનબદ્દ થઈ ઉભો રહે. નામદાર દાદનો ધરાદો ને અજમાયશ હરદમ એક હતો. તે જંગી જુઝગ જે અજમાયશે ધરાદો નકી કરે, તેમ ધરાદાએ અજ-

આયશ નકી કરે તેવો પુર આહોશ હતો, તેથી જેવો તેનો ધરાદો નકી થયો કે અજમાયશ પણ નક્કી ઉતરી. પોતાનાં ચુનંદા લશકરને બચાવવામાં તે પોતાનો જન પણ બક્ષીન્દા કરવાને આધું પાધું જોય તેવો નહીં, ત્યારે તે મોહાવ્યા જેવા દસ ગરદનફરાજો ને જંગબાજોથી શું ડરશે ? ડર કે દેહેશત તો તે નામદારે પોતાના જન્મમાં જાણી નથીજ.

આખરે નામદાર દાદે આદર ગોશરૂપ મીસાલનો પોતાનો અસ્પ મોહાવ્યાની સામે દપટાવ્યો. શમશેરનો એક સપાટો જમણી ને બીજો ડાબી આબુ લગાવ્યો કે ગોચા પાહાડ ઉઠ્યો હોય એ મીસાલના દબદબાથી દાદ પોતાની રાહ કહાડીને આરમ્બ લશકરની સંક્રમાં ધુસ્યો. આ વખત નીમાશુભનો હતો અને લશકરમાં શમશેર ને સર વચ્ચે હરીફાઇનો એવો એકંદાર થયો હતો, જે પોતાના એક સપાટે સરને જમીન ઉપર તેના પોતાના ખુનનો છાપ મારતી હાલતમાં ના નાખે કે તે શમશેર નહીં પણ કોઇકું અને તે સર નહીં પણ સફરચંદ, જે પોતાને લાગતી શમશેરને તેની સુઠમાંથી છુટી પાડીને ખાકમાં રોળતી કરાવે નહીં. આ રવેશની હરીફાઇના હીંગામમાં મોહાવ્યા પોતાની સામે નામદાર દાદને પોતાના અસ્પ દપટાવી આવતો જોઇ તે પોતાની અજલને યાદ કરીને મનમાં બચ્ચો. “આ જંગગાહ નથી પણ જ્યાં છે ત્યાં અજલતું મેદાન છે.” તેટલાં તો દાદે તે સામે આવતાંજ પોતાની કમાનથી તીર ખેંચ્યો અને લગાવનારને તો ખબર કે તે કેમ જંગ ને કેમ હરીફાઇ કરે છે પણ મોહાવ્યાને તો ખીલકુલ ખામ નહીં કે તેનો હરીફ આવી ના હફે બોલશે કે ના નાખુશી દેખાડશે ને યાહોમ કમાનથી તીર છોડશે. તેથી તે જેટલો હોશ્યારીમાં રહેવો જોઇએ તેટલી હોશ્યારીમાં રહ્યો હતો નહીં. ખરું પુછાવો તો જે રવેશે આરમ્બ લશકર જંગમાં મચ્યું હતું, તે મીસાલે જોતાં તેણે ખીલકુલ વકી રાખી હતી નહીં કે તેની ભરચક આરબોની તેજ જંગમાં અને તેના પુર ચહડતીના હીંગામમાં તેના દીન-દુસ્મન લશકરનો વડો તેનો હરીફ થવા જેટલી હીંમત ધરાવશે ! તેનો સખબ આસ્તવાર હતો. જ્યારે જંગ પુર તેજ હોય ત્યારે જે ઉપર તે

જંગનો મુખ્ય આધાર છે તે જો બેપરવા થઇ ને અગર જંગમાં પોતાનો જન હોમાવે તો તે હીંમતને કોઇ સાદો જંગી પણ પસંદ કરનાર નહીં તો પછી દુરઅંદેશ સપેહસાલારો દરમ્યાન તે બાબે કેટલી નાપસંદગી ઉતરશે? મોહાબ્યા એટલો બાહોશ ને અજબાયશી મોટો સરદાર હતો કે તેની જોડી આરબ લશકરમાં કોઇ જમાને થઇ નથી. તે જંગીને પોતાના હરીફની નાદાન્યત ઉપર અપ્રસોસ છુટો પણ તે જો પોતાનો હરીફ જેટલી પોતાના લશકરની તારાજ બંધ પાડવાનો મુદ્દો સમજ્યો છે તેમાંનો પા પણ સમજ્યો હતો તો દાદની હીંમત ને દુરઅંદેશીની ભારી તારીફ કરવાને ચુકતે નહીં. અને જ્યારે તે જંગીનો આબાદ સપાટો કેવી ઉમદા હાંસલ નવાજતી અસર કરે છે તે સમજાય તો મોહાબ્યા પોતાના હરીફ માટે બેશુમાર તોફા મત આશકારા કરવાને વાંધો ઉઠાવે નહીં.

દાદની કમાનથી તીર નીકળ્યો તે આબાદ મોહાબ્યાના તુફાની પવન મીસાલની ચાલના બેમુજબ ઘોડાના મસ્તકમાં લાગ્યો. લગાવનારની મતલબ પણ મોહાબ્યાને પાઉંધ્યાદો કરીને તેના લશકરમાં રમખાણ ને દેહેશત મચાવાની હતી; તેમ તે નામદાર દાદનાં મનની મુરાદ મીસાલે જંગનો પાસો પાડ્યો. જેસમાં આવી જન કસાકસી લડાઇ ચલાવતું આરબ લશકર પોતાના વડા સરદારને જમીનદોસ્ત થયલો જાણુતાંજ દેહેશત પામ્યું. હીંમતમાં ધીલું પડ્યું, જેમમાં નબલું પડી ગયું અને ઉલટ તે ખુદા માલમ કયાં ગેય થઇ ગઇ. હરીફાઇ તે એતું નામ, કે પોતાની બાજુ સમાલનારી કુનેહથી હથિયારબાજુ ખેલાય અને દુશ્મનનાં દીલમાં દેહેશત પંડરાય. બન્ને કાણુ મળ્યા કે નામદાર દાદે બીજો એક જોશ કર્યો. ધરાની લશકર ઉશ્કેરાયું. ફરી ધરાની જોરેમંદ ને આરબ કમજોર બની ગયા. ફરી ધરાની જવાંમરદી ને શમશેર નામદારીમાં ગરક થઇ જઇ ને આરબ મરદાનગી ને શમશેર નાદારીમાં આવી પડી. એ મીસાલે ધરાની લશકર જીત મેળવતું ચાલ્યું ને આરબ લશકર બતંગીમાં આવી હારી જવા લાગ્યું.

બાબ ૫૭ મો.

શાહે કીરમાનની કુચ—કીરમાન સરહદમાં અબ્દુલરેહમાન ને શાહે કીરમાનનો મેલાપ—કીરમાની લશકરે જંગમાં બળવેલી નામદારી—અબ્દુલરેહમાન ને શાહે કીરમાન વચ્ચે મેદાનમાં તનહા જંગ—શાહે કીરમાન ને અબ્દુલરેહમાન—કીરમાની લશકરની જવાંમરદીની હુદ—અબ્દુલરેહમાનનું મોત. સપેહ-સાલાર જેહાગીરનું મોત ને કીરમાનીઓની શીકસ્ત.

“મેં તો મારી કહી કથા, હતો અમનનાં પાસામાં
તખ્તો તાજ અયશ આરામથી રહેતો ચમનના વાસામાં.

કાલ અન્મોળ આવી લખ ઉછાળતો મેલાપ આશામાં,
મગર નસીબા કીતાબમાં અંક કટારી ખાઉં તમાશામાં.”

સીરીયામાં મોહાબ્યા ને દાદ વચ્ચે આગળ ખ્યાન કરેલી જંગ આવી રહી ત્યારે શાહે કીરમાન પોતાના મુલકને બચાવ ને મદદ આપવા ખાતર રાતદીન વગર થાકની કુચ કરતો પોતાનાં લશકર સાથે સરહદમાં દાખલ થયો ત્યારેજ તેન જીવને ચેન ને મગજને કરાર ઉપજ્યો. ત્યારેજ તે નામદાર શાહ પોતાના થાકી ગયલાં લશકરને એક દીન ને એક રાત સરહદના મેદાનમાં પોતાનો વાસો કરવા અદના સીપાહ મીસાલે પોતાના મોટા દરબારીઓ ને જંગી સરદારો સાથે ગમખાર ચેહેરે પડ્યો છે. ત્યાં તરેહવાર ખખર કેહનારા જસુસો હજુરમાં સર નમાવી ઉભા છે. કોઇ ફરગાનાના તો કોઇ ફારસના સમાચાર કહેવાની હુકમાઇ માને છે. કોઇ કાહેસ્તુમનો કીલ્લો નામદાર દાદે કેવી રીતે ઉરાડીને અબ્દલ રેહમાનને શીકસ્ત આપીને તે ખ્યાન કરે છે પણ બ્યારે બદખ્યામી ઉપર મોહાબ્યા કેવો ધુન્નરો ચલાવે છે અને ત્યાં શાહજાદી ગુલશીરીના પોતાના બાનું લશકર સાથે કોટની સપીલ ઉપરથી કેવો તીરનદાજ મારો ચલાવી આરબ લશકરનો ધાણુ કહાડે છે તે ખખર જસુસે કહી કે તે શાહના ગુલ રૂખસારા જરદ શીશાને રંગને થઇ ગયા. તેની ચશમમાં

શરમ આવી રહી. તેની બાજુમાં જોરે ધુજરીનો ખેડ કર્યો. તે નામદારને ગુલશીરીનાનું નામ સાંભળતાજ પોતાના કોલ ને વચનનો સંગીન ખ્યાલ આવ્યો. તે પોતાના મનમાં ત્રાજુના એક કાટલાંમાં પોતાનો મુઠક ને બીજામાં શાહાબનીને મેલી ખુબ અંદેશાથી તેનું તોલ કરવા લાગ્યો. ત્યારે તેના ખ્યાલની ગુચવણ આવ્યાની હદ રહી નહીં. જો તે શાહાબની ગુલશીરીનાને વધારે વજન ને મદદ આપવાના ઠરાવ ઉપર આવે છે તો તેનું વતન કીરમાન તે ઉપર તાનાબનીનો વરસાદ તોડી પાડે છે. એક ઉપર મોહબત સાશુત રહેવા લલચાવે છે તો બીજા ઉપર પણ મોહબત સાશુત રેહવાને દેહેશત પેસાડે છે. જે મીરાસ તે નામદારને તેના નેયા-ગાનોના ઓઢાની રૂહે મળી ઉતરેલી તે ઉપર તે ઓસ્તવાર મદદ આપવાને અંધાયલો છે એવો ખ્યાલ ઉપજે છે. ત્યારે જે નવજવાન મોહરદારને તેના કુદરતી મનના બેદી પ્રતાપે મળી ગયલી તે ઉપર તે બેકાલ ને તકલીદી થયાથી તે કેવો હલકો પડે છે તેનો ઉપજતો ખ્યાલ બેશુમાર ભારી પડે છે. વતન ઉપર જનકેશન થયું કે મોહરદાર ઉપર? વતન કદીમ જમાનાથી તેની આલ ઓલાદ ઉપર પોતાના બચાવનો આધાર ધરાવે છે તો શું કદીમ જમાનાથી શાહો ને પાદશાહો પોતાની મોહરદારને પોતાની પાદશાહાત મીસાલની બેમીસાલ ને બેકીમતી ગણતા આવ્યા નથી? અને મેં પોતે ચાલી ચલાવીને ઇરાનની મોટી શાહાનશાહત જેનો હું એક ખંડણ્યો ભાગ, તે પોતાના વડા શાહાનશાહની હકદાર વારસના હકમાં મદદ આપવાને પાક વચન આપેલું તો શું તે વચનથી ફરી જવામાં હું ઇરાની નામ ઉપર અફસોસ ખેંચાવતો નથી? અને જ્યારે મને આ ખ્યાલ આવે છે કે જો મેં આદરખીજન ને કોહરતુમ જાહેરે આ જંગ બરપા કર્યાનો પાયો નાખ્યો હતો નહીં તો દુરઅંદેશ દાદ જેવો પીરાનપીર હજી પણ આ જંગનો પાયો નાખ્યામાં વખતનો ફાવતો દાવ સાંધવાની રાહ જોયા કરને. મેં તેવું જંગી કદમ લયું તે જ્યારે પુર તેજી ઉપર આગળ વધ્યું, ત્યારે હું તે તરફથી બેપરવા થઇને માફ લશકર ને મદદ ઉઠાવી મારા મુઠકના બચાવમાં દોડી જાઉં?

એ શું ઇન્સાન્યત છે? અને જ્યારે જેમાં ઇનસાફ નહીં તેમાં ઇન્સાન્યત તે ક્યાંથી હોય.”

આ ખ્યાલમાં શાહે કીરમાન એટલો તો ગુંચવાઈ ગયો હતો કે તે નામદારથી ત્યાં પોતાની આસપાસ મળેલી તમામ કીરમાની નામદારોની દરબાર દરમ્યાન બાપોકાર કેહવાયું ‘અરે હું વતન ને વચન બન્ને વચ્ચે ગોયા ગરજ ને ફરજ વચ્ચે ઘેરાઈ ગયલા શીરેશતા મીસાલે ગુંચવાઈ ગયો છું.’ શાહના આ સખુન નીકળ્યા તેથી ત્યાં તમામ હાજર અમીર ઉમરાવ ને સરદારો વગેરે દરબારીઓ માંહે અજાયબી ઉપજ્યાનો શુમાર રહ્યો નહીં. દરેક હાજર જન એક બીજાના ચેહરા જોઈ રહ્યું. શાહે કીરમાનની ચક્ષ્મ આ વખતે ગોયા રેશન આતશની બે મસાલ બની હોય એ મીસાલ અળકાટ ફેંકવા લાગી, જે સામે ટાઇપલુ રાજદરબારીની તાકાત નહીં કે સેહેજ પણુ ઝપટ મારે. આખરે શાહની હાલત એટલી ગરમ થઈ ગઈ કે તેના ચેહરા ઉપર ગોયા ગજબ ગાલેબ થઈને તેની પાયમાલી કરવાની કસરેવળ ચલાવતો હોય એવો તેનો મનસુઓ થયો. મગર મનસુઓ મનસુબાની જાએ રહી ગયો અને નવા દાખલ થયેલા મનસુસે ત્યાં કુચ કરી આવતા નવાં આરબ લશ્કરના સમાચાર જણાવ્યા. તે જસુસ બોલ્યો:

“નામદાર શાહ, દીન દુશ્મનો નજદીક નથી તોપણ ચાહે તો બે દીનમાં તે તમામ લશ્કર આ મેદાન માંહે આવી પોતાના દેહરા તાણે. તે લશ્કર ફરસંગ લાંબાયું છે, તેની સરદારી ચુનંદા આરબ સરદાર અખદુલ હસ્તક છે. તેના હાથ હેથળ આવેલા નવા સરદારો ધણા જોરાવર, નવજવાન ને જંગી તાલીમ પામેલા છે. લશ્કર તદ્દન જવાન ને અનુની છે. લશ્કર દરમ્યાન જે નેજાબાજ ફેંકે છે તેઓ પોતાની જંગમાં ધણા આત્માદ જરબ મારનારા છે. આ લશ્કર નવી કળા ને જંગી ઢપનું કેળવાયલું છે. એ લશ્કરથી આપણાં લશ્કરને બીહવાનું છે, સખબ શમશેર નહીં પોહોંચતાં નેજો સીનામાં પેવસ થઈ જાય એટલે દુરથી હરીફાઈ કરી શકે છે. વળી હાલની જંગમાં તેના શમશેર-

બાજ લશ્કરમી શમશેર ટુંક છે, સખમ હાલ જંગ આજમોદાહ આરખ સરદારોએ લાંબી શમશેરની જંગી હરીફાઈ તકલીદી ને બીન આબાદ ઉતરનારી ઠરાવી છે. હાલના લશ્કરમાં તીરનદાજી લશ્કર પણ નવી ઢપનું રચ્યું છે. એક કમાની એકમાં ત્રણ તીર નીકળવાની કળા કહાડી છે. આ લશ્કરમાં ખંજર મારનારી ફેજ નવી ઉમેરી છે. આ લશ્કર ઘણું ઝનુની ને બીનદેહેશત લડનારું છે. ગોચા ખવીસાની તે ફેજ બની હોય એવા ઘણા ધાતકી ને ખુની આરબોની તે બની છે. એ મીસાલનું એક મોટું લશ્કર રાતો દીન પવન મીસાલની કુચ કરતું મુઢકે કીરમાન ઉપર રેળતું આવે છે. નામદાર શાહ, આ લશ્કરથી આરમાનની રોશનાઈ બંધ થઈ છે અને શીહા શખને પણ શરમ પોહોંચે એવી કાળાસ પંઠરાઈ છે. તે મોટું લશ્કર જ્યાં જ્યાં જંગલમાંથી પસાર થાય છે ત્યાં જ્યાં ફાડી ખાનારા જનવરોનો શીકાર કરીને ભુંજી ખાય છે. અને જ્યાં દર્યાવ કે નદીનો કીનારો મળે છે ત્યાં મગરમછો ને સોસવાટો પકડીને સેકી ખાય છે. એવું બેડોલ ને બેઅદબ લશ્કર ફક્ત ખુન ને કતલ ખાતરજ પેદા થયું હોય એ મીસાલની તે આરખ ફેજ છે. આતો જેટલી વાકેશની જરૂર તેટલીજ ફક્ત ખબર આપી છે. જો તુલોતવીલ બપાન કહું તો મારું સર મારાં ઘર ઉપર સલામત રહે નહીં એવો નામદાર શાહને કેહેર છુટે.”

જસુસે આ નાખુશ ખબર જાહેર કર્યાંથી શાહે કીરમાનનાં દીલમાંથી શાહજાદી ગુમ થઈ ગઈ અને કીરમાનના બચાવના ઉપાય લેવાની તાકીદ થઈ. તે નામદારે શીતાબ હોકમ કહાડ્યો કે ‘કાલ બામદાદ ઠંડે પોહોરે શીતાબ કુચનું નગારું કરવું ને કીરમાન તરફ કુચ કરવી.’ આ ખુલ્લા મેદાનમાં જંગનો પાસો ખેલવામાં જેમ સાર જાણ્યો નહીં તેમ પોતાના મુલક ઉપર એક મુઢઈ લશ્કરનો ધુમ્મરો ચાલુ રહ્યા વચે આ નવી જંગમાં હીમતથી ખુલ્લું મેદાન પસંદ કરવું તે નામદારને તેમ તેની તમામ જંગી દરબારને દરસ્ત દેખાયું નહીં. અને જ્યારે વજીર બેહરામે તે દરબારમાં આ સખુનો કહ્યા કે “જ્યારે આપણે કીરમાન સરખમીનના

દાનાવો ને સરદારો, આપણા મુલ્ક ખાતર ખાસ શાહમદી ગુલશીરીનાના હક ખાતરની લડત લડવાથી બંધ પાડીને હયાં લગી કુચ કરી આવ્યા, ત્યારે તો આ ખુલ્લાં મેદાનમાં જંગ ખેલવાની બાજુ રચવાની હેમકાષ કરવી સજવર નથી. જે મકસદ ખાતર ને મુલ્કની મોહબત ખાતર આપણે આપણાં જંગી કીરમાની લશ્કર સાથ બદખ્યામીને લગતાં મેદાનથી આપણો અસખાબ ઉઠાવી આવ્યા ત્યારે લાગેમ તો આ છે કે આપણે આપણા મુલ્કમાં દાખલ થઇ આપણા અબલીસ શાનીના મુદ્દઓ સામે આપણા વતન ને ખલલનો બચાવ કરવામાં આપણું તમામ જોર વાપર્યે. જ્યાંલગી આપણાં બદનમાં જન છે ત્યાંલગી આપણે આપણા વતનના હકદાર બચાવ કરનાર છીયે. ઓ મારા નામદાર હમમતીઓ, આપણું આપણા કોટ બાહેર પણ આપણો એક કીરમાની સીપાહ ઉતારવાની જરૂર નથી. જ્યારે કોટ અંદર રહ્યાથી કોટ ઉપર હોમલો કરનારા મુદ્દઓનાં મસ્તકો વાહાડવાને આશાનીથી ફાવનાર છીયે ત્યાં આપણને આપણા બચાવનીજ જવાંમરદી બગવવી લાજમ છે. મારો નામદાર શાહ અગર મારી મસલહત માફક આ જંગનો અમલ કરશે તો પોતાની નામદારીને છેક સાતમાં આસ્માન લગી પોહોંચાડશે.” શાહે કીરમાન પોતાના અકલમંદ વજીરને સાંભળી તેની આપેલી સલાહ માફક અમલ કરવાને રાજી થયો. પણ સલાહ અમલમાં આવે છે કે સરખત તે હેવાલનું બ્યાન ઓ કાબેલ શખ્સ તું આગળ વાંચ.

જ્યારે આમદાદને વખત કીરમાની લશ્કર પોતાના સપેહસાલારોના હોકમ સર કીરમાન શેહેર તરફ કુચ કરવાની તૈયારીમાં મશગુલ થયું, ત્યારે શાહે કીરમાનને બીજો જાસુસ આવી મળ્યો, જેના મુખ ઉપર દેહેશત પંઠરાઇ જઈને જીગરમાં ડર પેવસ થયલો જણાતો હતો. તેણે આવતાંજ અદબ અદા ને કુરનસને એક બાજુ મેળી બે ત્રણ સતરો ધીમેથી કહી: “ શાહ, આ મેદાનમાં આરબોની મોટી ફોજ પોતાના જુદાના પુર દમામ દેખાડે છે. કીરમાન ફોજ ઘેરાઇ ગઇ છે. આરબ ફોજ શેહેરે કીરમાનના દરવાજેથી તે છેક આ મેદાન લગી લંબાઇ છે.

અરબસ્તાની લશ્કરનું જોર હદથી જ્યાંદા વધી ગયું છે. સપેહસાહાર જેહાંગીર કીલ્લાનો બચાવ કરવા માંહે પોતાની તમામ કળા ને જોર અજમાવે છે.”

આ નાખુશ ખબર સાંભળ્યાથી શાહે કીરમાનના જીગરમાં જંગનો નવરંગ જોશ ઉછળ્યો. તે શાહે આપોકાર જણાવ્યું “ જંગનું મેદાન તે મરદાનેમદેને મન રામસ્તીનું ચમન છે. એ મેદાનમાં મરદાનગીને પોતાના રાજ્ય ગજવવાને તક હાથ લાગે છે, અને પહેલવાનગીરીનો દબ્બો કેવો ખુલ્લું ને આતશી છે તે લાંજ સાબુત નજરે પડે છે. આપણે ધરાનીઓ ઉપર જમાનો બેવફા થયો છે અને આસ્માનના બેઠંગ ઉપર કેળુને ધતાર છે? હવે કીરમાનને પોતાના મહબ્બ મુદ્દખો ઉપર કેવી કાતેલ ચલાવવાની અને પોતાના નેયાગાનોના મુલ્ક વેરાન ખનાવવા કીનામાં કેવો કેહેર બરપા કરવો, તે નક્ક મારી જંગીઓનાં સર ઉઝારનારી શમશેર ખેંચશે.” એટલાં તો શાહે પોતાની હરોલ ઉપર આરબ જંગીઓની ફોજનો હોમલો થયલો જણીને પોતાના તમામ જોરેમદ લશ્કર સાથ તે હોમલા સામે થયો. જે દસ્ત મોહાબ્યાને ભારી પડ્યો તે દસ્ત હયાં આરબ લશ્કર દરમ્યાન દેહેશત પાંડરતો ચાલ્યો. પળકારામાં કીરમાની પેહેલવાનો દુશ્મનોના લશ્કરમાં ઘુસી ગયા અને દસને જમીનદોસ્ત કરતાં ને નામદારી મેળવતાં જખ્મી થઇ લાંજ દુશ્મનોની લોઠ ઉપર મુરડાં થઇ પડવા લાગ્યા. શાહે પોતાના જર્વામરદ લશ્કરને જોમ અને તેમ બચાવ થાય તે માટે તીરનદાજી જંગ શરૂ કરી નાખી અને તુફાની મોજ સમ રેળતા આવતા આરમોનાં લશ્કરના સપેહસાહાર અબ્દુલ રહેમાનની તાકાત તોડી નાખી. તેના સર ને બાબુ ઉપર પોતાના જખ્મરા તીરોની નોક પેવશ કરી જખ્મી કર્યો અને કંછક નાના જંગી આરબ સરદારોની ગરદન માંહે પોતાના તીર પસાર કરીને મરણુતોલ જમીન ઉપર બરાડતા નાખ્યા, પણ કયાં બેશુમાર આરબ લશ્કર ને કયાં ગણત્રીનું કીરમાની લશ્કર? બન્નેમાં જીત મેળવનાર કીરમાની લશ્કર ખપ્યા છતાં જંગ દરમ્યાન હાર ખાધા મીસાલના

મમખાર ચેહેરાથી કીરમાની સીપાહો દીસ્તા હતા. જંગ ચાલુની ચાલુજ પશુ જંગનો રંગ ધડીમાં ધરાની તરફ તો ધડીમાં અરબસ્તાની તરફમાં પોતાનો શેરો ખેંચતો હતો. આ જંગની ખબર સપેહસાલાર જેહાંગીરને કીરમાનના કીલ્લામાં પડ્યાથી તે જંગીએ ત્યાંના હોમલો કરનાર આરબ લશ્કરને પોતાના તેજ તીરનદાજ મારાથી એવા ગીરદપેચ કરી નાખ્યા કે ત્યાં તે દીનદુસ્મન લશ્કરમાં આફતનો ગુલબાગ ઉઠ્યો અને જ્યારે અરબસ્તાની લશ્કરને ખેડાલ ને ખેરાહ થયલું જોયું, કે તે ગભરાટનું માયું ચોતરફ નાહાસલાગમાં પડ્યું છે ત્યારે સપેહસાલાર જેહાંગીરે જંગની માહ ચુનંદી કીરમાની લશ્કરની ટુકડીઓ સાથે કીલ્લા બાહર નીકળી પડીને એક વગર વાંધાની જીત મેળવી. આ જીતના સખએ આજ્ઞા લશ્કર કીરમાની કીલ્લાથી દુર થતાં જ્યાં શાહે કીરમાન ને સપેહસાલાર અબદુલરહેમાનની જંગ મચી હતી ત્યાંના લશ્કરમાં આવી મધ્યું. હયાંની જીવ સટોસટની તીરનદાજની જંગબાજી જોતાં તે લશ્કરે આપોઆપ ઉસ્કેરાઈ ઝનુન બેરેલી જંગ તાજી કરી, પશુ દુઆલે લાગેલા સપેહસાલાર જેહાંગીરથી તે લશ્કર એક બાજુ અને શાહે કીરમાનથી બીજી બાજુ ઘેરાઈ ગયું. અને જ્યારે અબદુલરહેમાને ખેહદ ખારીક બાજી દરમ્યાન પોતાનાં લશ્કરને સદંતર ઘેરાયલું ને નાહીમત થયલું જોયું ત્યારે તેણે પોતે જખમી થયલો છતાં પોતાના રક્ષક લશ્કર સાથે શાહે કીરમાન ઉપર ધસી જવાને અજાયબ જોર અજમાવ્યો. આ વખતે જે જંગ રસ ઉપર ચહડી તે ગોયા એક સેહેતાન્યત હતી. આરબ સીપાહ આ વખતે પોતાના પુર જોશ ને ઝનુનમાં આવી ગયો હતો, અને તેનો ચેહરો એવો દેહેશતનાક બની ગયો હતો કે ફક્ત દેખાવેજ કીરમાની ચશ્મમાં ડર ઉપજાવતો હતો. આ વખતે તીર ને શમશેર કહે માઈ કામ. નવજવાન ધરાની ને અરબસ્તાની લશ્કરમાં ઘોંઘાટ ફેલાયો તે ગોયા કયામતજ ખરપા થઇ હોય એમ ધરતી કોઈ ખુદાઈ કોપથી ગર્ક થઇ જતી જણાતી હતી. જ્યારે અબદુલરહેમાન ને શાહે કીરમાન ચશ્મ બચશ્મ સામા મળ્યા ત્યારે બન્નેની શમશેરોના

ઝળકાટે ધડીબર જંગને થોભાવી. મેદાન ચુપ થઇ ગયું. આસ્માને ધન્ટેજેરીના ચમકાટથી પોતાના તેજને ઘેરી નાખ્યું અને હવાએ તે જંગનો રોળ જોવા પોતાની ઝડપ બંધ રાખી. અવલ અબદુલરેહમાનની શમશેરે એક ઝલક ખેંચતો સપાટો ખેંચ્યો. તે શાહે કીરમાને પોતાની ધાલ ઉપર ઝીલ્યો પણ ધાલની તાકાત રહી નહીં તે પોતે નીમેનીમ કપાઇ ગઇ, તેથી શમશેર તાજના તોપ ઉપર પડીને અઠડી, પણ ત્યાં શમશેરની તાકાત રહી નહીં તેથી તે પોતે વચોવચથી ટુકડા થઇ ગઇ કે આરબ સપેહસાલારની ઉમેદ ખરબાદ મળી. હવે ઝલકી ઉછળી ઘેરાયલી હવાને ચમકાવતી શાહે કીરમાનની શમશેર, જેને અબદુલરેહમાને મોટી ગેંડાની ધાલ ઉપર ઝીલી પણ જેમ કોઇ ખોદાના લાલથી તલેસમ ટુટે તે માફક તે શમશેરથી ના ધાલ સલામત કે સપેહસાલારી તોપ સલામત કે ના સર સલામત કે ના તન સલામત કે ના સ્વારીનો અરૂપ સલામત એ મીસાલે અબદુલ્લાનો હેવાલ નીપજ્યો. તે કીરમાનીઓની જંગમાં પડ્યો. પણ આ બનાવ બેહદ ખરામી કરનારો બનાવને ચુક્યો નહીં. અબદુલની લોઠ ઉપર હજારો આરબો 'તુટી પડ્યા અને તેને મેદાનમાંથી ઉઠાવી લઇ ગયા. તે જંગીની કળએ તમામ આરબ સરદારો ને લશ્કર કીનો લેવાને ઉલટ્યું. અબદુલ રહેમાનની જગાએ વાકાસ બીન સાઆદ ઠર્યો, જે જવાને લડાઇનું સુકાન ફેરવી નાખ્યું અને દુરથી જંગ કરવાની કુનેહ નાપસંદ કરી. યાહોમ એક મોટો ધસારો કરાવ્યો અને કાતેલ કીનામાં ઉશ્કેરાયલા જંગી આરબ લશ્કરને એવું તેજ કયું કે શાહે કીરમાને ત્યાં પોતાની સલામતી જોઇ નહીં. સપેહસાલાર જેહાંગીરે શીતાબ પોતાની બાજુ બદલી નાખી. તે શાહની બાજુએ ફર્યો અને પોતાના શાહને મીનતચુગ્ગરીથી આ સખુન ફક્ત સંભળાવી શક્યો. “નામદારોના નામદાર, શીતાબીથીજ કીરમાનના કીલામાં લશ્કરને લઇ દાખલ થઇ જવો, હું હયાં મારા લશ્કર સાથ મહજબ મુદ્દઓ દરમ્યાન જ્યાં લગી મારા સીનામાં એક પણ ધપકારો ચાલતો બાકી છે ત્યાં લગી લડી ફરસુદ આપીશ.”

પછી પોતે દુશ્મનોના જળરા મારા સામે તલેસમાત તરેહ જંગમાં મચ્યો. પોતાના મોટા સપેહસાલારને દુશ્મનોનાં મેદાનમાં મોતને દસ્ત ઝીલાતો મેલવાને શાહનું દીલ ચાલે નહીં પણ દુરઅદેશ જંગીઓ તો જંગનો તણ કલાક આગલથી નસીમો પીછાણી જાય છે; તેમ સીપેહસાલારના સખુનોમાં શાહે પોતાની, બન્નકે પોતાના તમામ જંગી કીરમાની લશકરની સલામતી જોઈ. મયાદા તેથી ઉત્તરું કદમ બધું તો તમામ પાયામાલી, શીકસ્ત ને આખરે કીરમાની પાદશાહતની તારાજી શીવાય ખીજે ફેજ નહીં. આખરે શાહે પોતાના જંગી સપેહસાલાર જેહાંગીરની સલાહ ઉપર અમલ કર્યો. તે મોટી બાહોશીથી પોતાનાં લશકરને દુશ્મનના મારાથી બચાવતો ને આગળ કુચ કરાવતો કીરમાનના કીલ્લામાં દાખલ થયો, તે ખુશ પલકે કીરમાનના શાહને એક જમાનો ધુન્નવનારી ચીચારી સંભળાઇ. કીરમાની શાહને પોતાના ધણા ખરા લશકર સાથ સપેહસાલાર જેહાંગીરની તદખીરબાજ જંગથી છટકી ગયલો જોઈને આરબ સરદારો ને લશકરને એકી વખતે બેદના પ્રદામાં નાખનાર કીરમાની લશકર ઉપર આરબ ફોજ ઉલટી પડી. અરે આ વખતે એકજ પલકે ને એકજ હોમલે તે પોલાદનો સીનો ધરાવનારાં કીરમાની લશકરે અબલ આવેલી જોઈને એક જોસખંધ ખુનખાર ચીચારી પાડીને એક દાવ ખેલ્યો અને શાહ ને મુલકગીર લશકરને સલામત રાખવાની નામદારી પામવા સાડ પોતાનો દમ મેળ્યો. સપેહસાલાર જેહાંગીર તો ગોયા પાહાડ હોય એ મીસાલે હજારો શમશેરના ચલાવનારા આરબ હરીફાના ફટકા ખાધા છતાં દીનદુશ્મનોનો જળરો ધાણુ કહાડતો રહ્યો. અંતે જંગી વાકાસની શમશેરનો સપાટો તે તમામ તનખદન જખમોથી રૂંઢઇ ગયલા કીરમાની સપેહસાલારનાં સર ઉપર ખેંચાયો ત્યારે તેવા એક જુદદીનથી પોતાને કતલ થવાની નામોશીનો ગમ ઉપજતાંજ તે પોતાના અસ્પ સાથ ઠોકડ ખાઇ પડ્યો તે ફરી ઉઠ્યો નહીં. તેનો જન પોતાના જંગીઓના જન સાથે ગુરૂમાન બેહેશત પહોંચી ગયો. એ મીસાલે કીરમાની ને આરબસ્તાની જંગનો છેડો આવ્યો.

બાબ ૫૮ મો.

બદખખામીના મેહલમાં ગુલશીરીનાનો ગમ—ગુલબહારની
જીકર ને દીલાસો—સપેહસાહાર રૂસ્તમ બીન શીરૂન
ગુલશીરીનાની દરબારમાં.

“અને હું છું એક નાચીજ, જ્યાં મોખત,
જ્યાં ના મેહેર ખેર ચા મોખત લોગત.
જ્યાં ના જહેલ્યત પણુ સંગીન કરાર,
તાજે તખ્તે મહારા ન્યાગાનો નામદાર.
મારું નામ, અખત ને શાહનશાહી મદાર,
મન ફલે એજ મારી ઉમેદ આસ્તવાર.
જીતે ધરાન તે મારો ખાવીંદ શહેરચાર,
નહીં તો છું સ્વાધીન ખાક હું ખાકસાર.”

ન્યારે પેહેલવાની બખવનાર દાદ સીરીયાના મેદાનમાં પોતાના મોટા
હરીફ દીનદુસ્મન મોહાબ્યાને પાઉંધ્યાદો કરીને પોતાનાં લશ્કરને તાજી
ઉમેદ ને ઉલટમાં લાવીને જંગખાજ ફેરવ્યામાં ફાવ્યો હતો ત્યારે
બદખખામીના શાહનશાહી મેહલમાં શાહબદી ગુલશીરીના પોતાની બાનુ
દરબાર સાથે હાલના ધરાનના મામલા ઉપર ચુનોચેરા ચલાવતી હતી
અને પોતાની મુરાદ ને મોહબત ઉપર ગમ ખેંચતી હતી. પોતાની બાનુ
દરબાર જે દરમ્યાન ધરાનના થઇ ગયલા તાજદારોની આલાદથી ઉતરેલી
ખુલંદ મરતખાની શાહબદીઓ ખીરાજેલી હતી, તે તમામ નામદાર
બાનુઓ ને શાહબદીઓ હજુર ગુલશીરીનાએ અફસોસ ખેંચ્યો.

“ક્યાં લગી હું મારી મુરાદના મેહલમાં કરાર લેવાથી દુર રહું ?
ક્યાં છે તે ઉમેદ તાજી કરનાર મારો શાહે કીરમાન ? જેણે મને મારી
મકસદ તલગ આપ્યાદ પોહોંચાડવાની જર્વામરદી ખેલવાનો કેલ આપ્યો
હતો. જેણે મારી મોહબત ઉપર જનકેશાની કરવાને બીલકુલ આનાકાની
કરી નથી. તે શીરૂકે મારાં દીલની રંગેરંગ ને તારેતાર મારા ન્યાગાનોના

તખ્તોતાજની ઉમેદવારી નવાજ્યામાં મારા જીગરને ગોયા વંટોળ્યો બનાવ્યો. મેં તો જાણ્યું કે હું મારા ન્યાગોનોનાં તખ્ત ઉપર ધરાની તાજ પેદીને સ્વાર થઈ અને શાહાનશાહ બની રહીજ. મને મારી મોટી પાદશાહાત મેળવવાનો નસીબો ફળ્યો એટલે પછી બીજી તે શું શીકર રહી? શાહા-નશાહાત મળી, સરનો સરદાર મળ્યો અને દીલ ચોતરફથી રેલછેલ થઈ ગયું; પણ ઇન્સાનની ઉમેદ તે શું? માત્ર મનની ઠગારી ધારણા ને બોળાઈથી લમઇ જતાં મગજની મગક. અરે આજ હું ક્યાં છું? કાહેસ્તુમ ક્યાં પાતાલમાં ગેય થયો? ક્યાં આદરખીજનની જાહોજલાલ ધરાની આલમની નીશાન ગઈ? અરે આ મીસાલેજ મારો આખર હાલ છે. હા: હા: અરે પેલો જવાંમરદીનો અવલ નામદાર જંગી આજ કષ્ટ સરખમીન ઉપર જઈ રહ્યો છે? શું તે પોતાની તનમને પાદશાહાત અર્પણ કરેલી રાણીને ભુલ્યો અને કાલથી બેકાલ થયો? અરે ગુલશીરીના તારાં નસીબા ઉપર નાસ બેઠો છે, તે દરેક સારાં ચોધડીયાને નાણુદ કરે છે. તારા ધરાદાની ઇમારત કેવળ ખાક સમાન જમીનદોસ્ત છે. અરે આ મારી નીજીવ હાલત મને તદન પસંદ નથી. અરે જે જવાન બાનુને ઉંચ તુખ્મ, મોટો વારસો ને જાહોજલાલી મળી છે, જે જવાન બાનુને જેહાંન તમામ ઓરતોની આંખ દીપી રહે તેવી ચાંદસી ખુબસુરતી પાક નૈયત ને વફાદારી મળી છે, તે બાનુને મોહબતની નિરાશી, ભુદાઈ ને ગમ મળવામાં મોટો જીલમ યુજરે છે. અરે મારાં ઉમેદવાર જીગર! તારાં પાસામાં તું આતશને પાળ ને તારા નસીબાની પાયમાલી ઉપર પડીને તારાં મનની લેહેર ખેંચ. અરે દાદ, અરે મતલબી દાદ, તેં મને નાહક દુશ્મનોના પંજથી બચાવી અને તારી મકસદ માફકનો પાસો ખેળવા ખાતર પાળી આજની અમૃત્ય હાલતમાં મેળી; પણ અફસોસ આદમની બાજી ચક્રદની બક્ષેલી સરજત સામે ટપી નથી. અરે મારો ભરજવાન ને ઉમેદવાર જીવ આજે આ વખતે એકાએક જૈશીને પોહોંચી જાય છે. હું નવજવાન નવબહારમાં ગોયા નીકાબમાં નુર પ્રકાશી ગુમ થયા મીસાલે જીંદગીથી સફા થઈ જઈ એવો મારો હીંગામ નજરે

પડે છે. ઓ શાહે કીરમાન ! તું મારે ખાતર વતન ને મેહેલ મેળાને આવ્યો, અને તું બેફામ થયો. તે વતનને મેહેલ ખાતર મને આ દુશ્મનોનાં લશ્કર ને મારામાં મેળી ગયો ? ઓ અકલ તારી ઉપર અદ્રસોસ હોજો કે ખાલેશ દીલમાં પણ તું ખાર ઉપજાવે છે ને ખાયકી વરસાવે છે. જેઓ જે કામમાં મોટામાં મોટી મગરૂરી માની લે છે તેઓ તેજ મગરૂરીથી બેશરમ થવાને પણ સુકતા નથી. અરે પણ જે કતલ, જંગ ને ઉમેદનો પાયો નહીં, તેનો પાયો બનીને છેક પગથી તે મસ્તકલગી ગરક ઉતરીને ત્યાંથી તે કેમ અવલ તુખ્મીઓ પાછા ફરત! હશે ? આ કેવી પાયામાલી, આ કેવી આફત, કે પોતાનાં લોહી ને ઓલાદના થઇનેજ જેવી ખરાબી કરવાને સાધન થાય છે તેવી ખરાબી લોહી ખીનારા દુશ્મનોથી તો કદી બનનાર નહીં. ઓ ખાક થતી ઉમેદ, હજી પણ જાદા ખાક થઇ જ, અને મારાં કળી બદનને જંગના મેળાનમાં લોહીથી લપેટીને સળગાવી દે.”

ગુલશીરીનાનો ગમ એવો તો તપ્પો કે ગોયા આતશનો ફર્યાવ. તેના મનની દરેક ખુશાલીનો અંત આવ્યો. તેના માહતાય એહરા ઉપરની ચેશનાઇ જતી રહી. તે બક્ જેવી રીકી ને ઉજળી શીકલ બની ગઇ. તે મુરડાંને નક્ષ બની ગઇ. તેની ચશ્મને ગમનો નીશો ચઢ્યોજ. એક મોટી કાતેલ ગોયા જીગર ચાલી હોય એવી તે શાહજાદીને મન તીક્ષ્ણ એએની ઉપજી. તેની જબાન બંધ પડી. નસીબો તેજ નાશ એ તરીકે તે ત્યાં દીવાનખાનામાં એક તસ્વીર મીસાલ થઇને પડી.

ગુલશીરીનાનો આ ગમ તેની દરબારની વીસ શાહજાદીઓ સાંભળીને સમજી ગઇ. સઘળી સુંદરીઓએ શીતાબ પોતાની કચશરાનો ગમ વીસરાવાના ઉપાય લીધા. સઘળીઓમાં મોટો દરજ્જો શાહાનશાહ ખુશરો પરવેઝની ત્રીજી પેઢેડીની શાહજાદી ગુલબાહારનો હતો. તે ધણીજ દીલનવાજ ને શીરીન જબાન હતી. મસલહતમાં પુખ્ત તથા. તે બાનુએ પોતાની શાહાનશાહજાદીને શીરીન જબાનથી જોહાનની પડતી ચઢતીને

એક બેત કહી સમજાવ્યા. દીલાસો દીધો પણ દીલગીર દીલને દીલાસો કેમ કારગાહ થાય ? ગુલબહાર અદબ બળવી બોલી:—

“નામદાર શાહાનશાહ બાનુ! ગીરદેશે અફલાકને પણ ગીરદાપેજ કર્યો છે, અને ક્યાં ગયો શીરદુન એના ફટકાથી ખાલી? કે જે જેહાન જીતનારે મોટા જીલમગાર જેહાક જેવાને પકડીને દમાવંદ ઉપર બાંધ્યો છે. તે જેવો શાહાનશાહ પણ પોતાના નસીબના તરેહવાર રંગમાં ગીરદાપેજ થયો છે. તેના બે બેટાઓ સેલમ ને તુરે પાક મનશનીવાલા એરચ જેવા બાઇને હકનાહક મારી નાખીને તેનું સુરકું ઘોડેસ્વાર કરીને તાજ પેહરાવીને જુઝર્ગ પેદર ઉપર રવાના કર્યું. જુઝર્ગ પેદરની કેવી મજાક, કે તેના દીલમાં ગોયા ખંજર પેવશ થયું; પણ પછી તેજ જુઝર્ગ પેદર શીરદુને ધણીક વર્ષો સખર અખત્યાર કરીને મીનોચેહેર જેવાં પોતાના ફરજનદથી ખુની બેટાઓને પકડાવી જખેહ કરાવ્યા. પડતી ચડતી સર્વે જીંદગીનું અચરત છે. આજે તમે નામદાર શાહબદી પોતાના નસીબના વીલાપમાં સરગરદાન છો. કાલ કોણને ખબર છે કે એજ નસીબો રોશન થઇને મનની ચાહી મુરાદ ઉપર જીવને ઠેડવશે નહીં? મારી નામદાર શાહબદીને એ મતલબી ગમ શીલતો નથી.”

ગુલશીરીના પોતાના તન ઉપર પેચ ખાઇને બોલી:—

“અરે ગુલબહાર! શું મારો ગમ મતલબી છે? અરે ગુલબહાર, મારી તમામ મુરાદ હુલ મજેહ કેમકે મારી આદરખીજનની તમામ ખલક તારાજ થઇ ગય છે. મારા હકમાં લડનારાઓની દેહ દુશ્મનોના મેદાનમાં કશા પણ ફાયદા વગર પડે છે અને આજે એક સગ ને ધરાનીના મોતમાં કરો તફાવત રહ્યો નથી. તેવી હાલતમાં મને લાવી મેલનાર ઉપર અગર મારો ગમ આસ્કારા થાય, અને બાકી વફાદાર ધરાની આલમનો નાહક ખીન ફેકટમાં આંકે આવે તે ઉપર મારા દીલમાં આતશ બરપા થાય તે શું મતલબી ગમ? અરે પેલા મોટા કીલ્લામાં હું શાહાનશાહી તાજ પેદીને તખ્તશીન હતી અને મારી દેખરેખમાં પેલો ચુનદો દાદ રાત દીન બંદગી ને દરયાફતથી મશગુલ,

તે હાલતમાંથી હું નીકળી તે શા ખાતર? કે મારા ન્યાગાનના તખ્ત ઉપર બેસું ને માફ શાહાનશાહી તાજ પેઢીને મારી તારાજ થયલી ધરાની શાહાનશાહતને નવેસરથી રોશન કરું. મારા મજબૂબનો ઝલવો જળવું. તારાજ થયેલાં આતશખાના ફરી રોશન કરું. બંધ પડેલા જંદ લાંત્ર મંત્રને નવી ઝમક ને જ્યાન બહુ. નવેસરથી શાહાનશાહાત સ્થાપું ને દીન તાજ કરું. મારા ધરાની પેહેલવાનોની ફોજ બનાવું અને ધરાની હાકેમોની નામદારી ગળવું. હું મારા ન્યાગાનોનાં તખ્ત ઉપર અદલ અમલ કરું અને મારે લાયક પાદશાહી વુખ્મના શાહ કે હાકમ સાથે શાદી કરીને ધરાને ધરાનીઓને એક એવો નેક વારસ બહુ કે તેના અદલ મન્સાફ ને જંગી શમશેરને જેહાન સર નમાવે અને જરથોસ્તી દીનના મહીમા પાસ બીજી દીનના મહીમા નીચા પડે; તે મારો ગમ શું મતલબી ગમ? અરે ગુલબહાર! તારા માહતાબ મુખમાં જ્યાન નથી પણ જાંબે છે. તેં મને દીલાસો દીધો નથી પણ કાતીલ જખ્મ કર્યો છે. અરે આજે હું ક્યા આફતના શેરાના ઉપર પડી છું અને મારા જાનની પાયદારી કેવી તકલીદી છે, તેં બાબે તેં સેહેજ પણ ખ્યાલ કર્યો હતો તો તારું મોહકું બંધ રહેતે અને બેધજતી બદલે ધજત પામતે, પણ ગુલબહાર! હવે આપણા નસીબાની છેલી લડતમાં આપણે તમામ ધરાની બાનુઓએ કમાન કસવી પડશે અને જાન પર બાજી બેલીને ખુવારી પામવાનો વખત નજદીક છે.”

તેટલાં ત્યાં સપેહસાલાર રસ્તમ બીન શીરજન દાખલ થયો. તેની બબર શાહાનશાહબદીને થતાં પોતાની દરબાર સાથે દબદબાથી તેને આવકાર દીધો.

બાળ પદ મો.

સપેહસાલાર રૂસ્તમ બીન ફીરજને ગુલશીરીનાને કહેલો
સંદેસો—મોહાબ્યાની મોટી નવી આરબ ફેજની ચઢાધ.

“હકનાહક હકતાલા રૂક્યો ત્યાં ના ઇનસાફ રહ્યો ના ચાર રહ્યો,
બામુદતના હકપર પાણી ફર્યું ના દરયાફ રહી ના સાર રહ્યો.
અફસોસ હતો અઝાફને ખીરાદર બેબુન્યાદને ના કશું ખોહવું,
અસીલ તુખ્મીપર ગબ્બ ઉલટયો, ના જોર રહ્યું ના વીચાર રહ્યો.
મન શીરાવન થઈ જ્યાં મતલબ, ત્યાં આદમી ગોયા છે અબલીસ,
અકલ ફરી જ્યાં શીકલ કબલી, ત્યાં ના હક રહ્યો ના હકદાર રહ્યો”

• સપેહસાલારે આવતાં વારમાં ત્યાં તરેહવાર ઢપે પોતાની જબાનને
આજે તેજ કરી તે બોલ્યો:

“નામદાર શાહબદી ! માહરે જનાબ જે બે ચાર હર્ફે કેહવા છે,
તે હુપર તમે નામદારે દુરઅંદેશીથી કામ લેવામાં ધરાન ને ધરાનીઓની
શોભા છે. સીરીયાથી નામદાર દાદનો પેગામ મલ્યો છે, તે દરમ્યાન
મને મારી તમામ ધરાની ફેજ સાથે કુચ કરી આવવાનો હુકમ છે.
જંગી દાદે હયાં ફક્ત દરતુર બેહરામને તેની ફેજ સાથે રેહેવા શીવાય
કોઈ પણ બીજા જંગી ધરાની સીપાહની જરૂર નહીં, મગર હાલનો
આ પેગામ મને અમલ કરવાને ઠીક ફાવતો નથી. નામદાર દાદ ને
જામારપ ને શાહબદો શાપુર ત્યાં વટલેલ ધરાનીઓની કતલ ચલાવીને
મોટાં પાપમાં ગીર્ફતાર થયા છે; તેઓનો હું શરીક થવા માંગતો નથી.
હું તો મારી નામદાર શાહબદીની જનાબમાં મારાં જંગી લશકર
સાથ હાજર રહીને આવતી દીનદુસ્મનોની ફેજ સામે કમર તંગ કરી
ઉભો રહેવામાં મારા નેયાગાનોતો તરીકો જળવવા માંગું છું. ઓ નેક-
નામ શાહબદી ! નામદાર દાદના પેગામમાં મોટો આરબ હાકમ મોહાબ્યા
જરજર થયાનો ધસારો છે; મગર મોહાબ્યા કાંઈ નાનો સપેહસાલાર
નથી. તે આરબ જેવો જંગી જમાનાએ જોયો નથી, તે નામદાર દાદને

ત્યાં જુદીજ દપે જંગમાં ગુટેલો રાખીને એક જંગી બાજી ખેલવા સાડા ખુબ દુરઅદેશીથી હયાં કુચ કરી આવે છે એવી મને છુપી ખબર મળી છે. તે જંગી આરબ, જેની બરાબરીનો હાલની ઇસ્લામી આલમમાં કોઈ નથી, તે નામદારે ધરાનના તમામ ઇસ્લામી હાકમોને આ જંગમાં સામેલ થવાને તેઓ હસ્તકના જંગી લશકર સાથે બોલાવ્યા છે. ખુરાસાન ને તબરીજના હાકમોને સીરીયામાં જંગી દાદ ઉપર છોડી દીધા છે, જ્યાં શાહનદો શાપુર ને સપેહસાલાર જમારપ ઘેરાઈ ગયલા જણાય છે. તેઓને હું મારાં લશકર સાથે જઈ મદદ કરું. પણ તે બાજી માંહે આપણી તદ્દન પાયામાલી થાય છે. હું ત્યાં જઈ તે દાદ ને જમારપ મીસાલે ઘેરાઈને ફક્ત એક વગર હાંસલની કતલ ચલાવીને મારાં લશકર સાથે સગને અવતારે જંગમાં પહું; તે માંહે નામદારી કે દુરઅદેશી કાંઈ નથી. અને મારી ગેરહાજરીમાં જંગી મોહાબ્યા હયાં આવીને જેમ શાહમુર્ગ કોઈ ચમનમાં ખુશ તબેહ રહેતાં બુલબુલનો શીકાર કરી જાય, તેમ આ કીલ્લો ને કીલ્લા દરમ્યાન વાસો પકડી રહેલી શાહનદીનો હાલ થાય. નામદાર શાહનદી, આ મારો ખ્યાલ ને હીસાબ છે.”

શાહનદી પોતાના સપેહસાલારની ઝબાનથી બેશુમાર નારાજ થઈ. તે બોલી “તારે શું જે મોટા ને નામવર દાદે મારા હક માટે પોતાની મરજી વીરૂદ્ધ લડાઈ ચલાવી અને એક વખત નહીં પણ ઘણી વખતે ધરાની જંગની લડતી બાજી સુધારીને દુસ્મનોને હંફાવી જીરખાવ કર્યા, તેની મંજૂરી મદદમાં શું માંડે ધરાની લશકર નહીં જવા ચાહે? અને જેહાનમાં સદા ધરાની સપેહસાલારો પોતાના શાહ ને બુઝર્ગોના ફરમાનખરદાર, તે નામદારી ભુસી નાખનારી નાફરમાનીને આજ રોશન કરે? ફક્તમ ખીન શીરજન આજે પેલો અસલ ધરાની સપેહસાલાર નથી. અને તેવી જબાનથી નીકળેલા હર્ફનો આજ અફસોસ શિવાય ખીજે કોઈ નતીજો નથી. નામદાર દાદને શીતાખીથી મદદ આપવાનો અમલ થવો જોઈએ.”

સપેહસાલાર બોલ્યો “નામદાર શાહનુદીને હાલે લાગણી ને મોટા-
 ઇની વાત એક બાબુ રાખવી જોઈએ. મોટો મોહાવ્યા નવાં ને મોટાં
 લશકરથી કુચ કરતો પાણીના રેલા મીસાલે હયાં આવે છે. તે એક
 લેહનમાં આ કાલ્લો ને તેની વસ્તીની ખુવારી કરી નાખશે. કોઈ
 પણ એવો મોજેજો નથી કે તેથી પણ શાહનુદીનો બચાવ થાય. હું
 એ જંગમાં એક નામદારી ભરેલું કદમ ભરવા ચાહું છું કે મોહાવ્યા
 નહીં તો હું એમાંથી એક એ જંગમાં પોતાનો જાન ખોડ્યે અને જે તે
 ફેજ જાહેર થાય. દાદે તો આ છેલ્લાં ભરેલાં કદમમાં ખીલકુલ દુર-
 અંદેશી ગુમાવી છે. તેણે ચાલી ચલાવીને જ્યાં ના જવું જોઈએ અને
 જેવી કમજોરીની કતલ ના કરવી જોઈએ, તેવું નાસખવાર કદમ
 ભરું છે, અને જ્યાંથી તેની હાજરી એક પળ ના કમી થવી જોઈએ
 ત્યાંથી પોતે દુર જઈને ગીરદેશમાં ગરેક ગયો છે. તે સાથ કોઈ પણ
 દાનેશ ધરાવનાર ધરાની જંગી નાહક ચાલી ચલાવીને શેરના પંજમાં
 જવા જેવું બેહુંદું કદમ ભરવાને તો કબુલ થનાર નહીં. શાહનુદી, હું
 તે સપેહસાલાર નથી કે જેઓને જંગના મેદાનની ખીલકુલ માહિતી
 નહીં તેઓના હુકમ અમલમાં મેલીને મારા નામને શીહા કરું? હવે
 શાહનુદી, જે બનનાર નથી અને બનાવવાને વખત નથી તે ઉપર
 જીકર ચલાવ્યામાં કશે સાર ઉપજનાર નથી. આ પેલો પહેલવાન
 મોહાવ્યા આવ્યો. જે તેનો ઝુન્ડો આસ્માન સાથ વાત કરે છે અને
 જેની ફેજના કદમનો અવાજ પાતાળની જેહાનમાં ત્રાસ પેસાડે છે.
 સાંભળ પેલા જંગના કરનાયાના અવાજ. અરે આજેની આજેજ
 આપણી ધરાની ખલકનો છેડો આવે છે કે કેમ? તેના લશકરના સીપા-
 હોનાં તીર હવામાં નાજ મચાવે છે; એ છે શું? શાહનુદી એ જંગમાં
 નકામી કતલ ને પાયમાલીમાં ગીફતાર થયા કરતાં દુરઅંદેશી એ ભેદ
 સમજાવે છે કે આપણે અરબસ્તાનના ખલીફની સત્તાને તાબે થઈએ.
 જે માફ કહું માનો તો મને તો એ અચ્છો ઇલાજ અમલમાં મેલવો
 નેક સમજાય છે. આપણે નામદાર ખલીફ સાથ કોલકરારથી

મળી જઇએ અને જળયાની સલામી ભરીને આપણું તખ્ત સમાવ્યે. પછી આપણે શાદીના કાલથી જોડાઇએ કે કાંઈ બીજો આરબ સરદાર નામદાર શાહજીની ખુબસુરતીમાં લલચાઇને પોતાના ખલીફતું મસ્તક ના ફેરવી શકે; આકી મહેરબાન શાહજી બીજો ચારો નથી. જંગમાં હાંસલ નથી અને જવાંમરદી તે નહીં કે જે મકસદને ના પોહોચે.”

શાહજી તે તેની તમામ બાનુ દરબાર સપેહસાલાર રસ્તમ બીન શીરજીનની ઝબાન સાંભળી હેરત થઇ. ગુલશીરીનાએ એક સરદ હાથ ખેંચી ને શાહે કીરમાન ઉપર અફસોસ પોકારી. હવે ગુલશીરીનાને જઈ દાદની અગમચેતી બાબે ખાત્રી થઇ. તેની ચશમમાંથી એક આંસુ ટપક્યું. તે તેની દરબારે જોયું ને સપેહસાલારે પણ જોયું; પણ જબાન શું બોલે? એક હર્ફ નહીં. તેના ગમની હદ રહી નહીં, સર્ખા સપેહસાલાર રસ્તમ બાબે તમામ ધરાની લશકરને બેશુમાર માન ને ઇજત હતી, અને તેની જંગ મહા આક્રમ વર્ષાવનારી હતી. તે એક રાસ્ત, વફાદાર ને પોતાની શાહાનશાહાત ખાતર જીનની પરવા વગર જંગમાં હોમાવનાર હતો; શાહજીને તેવા મોટા વફાદાર જંગી સપેહસાલારની બેવફાઈ ને નાલાયકી ઉપર ગુસ્સો ઉપજ્યા બદલે પોતાનાં કીસમતનાં નેહેસ્યતપણાં ઉપર ગમ છુટો. તેના મનમાં આ નવી આવેલી આક્રમથી પોતાની સલામતી જોખમાયલી અને જંગ તો દસ ઘણી જબરી આક્રમનાક લાગી. ગુલશીરીનાને હવે જણાયું કે ખરી આક્રમ ને હાંદેશો શરૂ થયો. તેના બચાવનારા દાદ ને શાહે કીરમાન જોવા ક્યાં ને કંઈ હાલતમાં છે? તેની બેખબરાઈમાં તે બેચેન થઇ. તે નામદારે પોતાનાં તન ઉપર એક પેચ ખાધો. સપેહસાલાર સામે એકી ટગર ચશમેથી જોયું; અને તેના મનમાં ભરાયલો હારેમન ઉઘો વળે એવી શરમ ઉપજાવવાની પેરવી કરી; મગર જેની અકલે એક વખત ખતા ખાધી, તે ફરી અસલ તરીકા ઉપર ઘણી જલદ સજા પામ્યા વના આવવી મુશ્કેલ. અંતે આ હાલતમાં શાહજી છે, તેટલાં કીલેદારે મોટા મોહાબ્યાને જબરાં લશકર સાથ કુચ કરતો આવ્યાની

નીશાન ઉઠારી. સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજને પોતાનાં સર ઉપર નાહકની આફત ઉઠાવ્યામાં પોતાના ન્યાગાનોના નામને નામોશી લગાડી. તોફાન મીસાલ દીનદુશ્મનોનો ધુળરો ઉલટી આવતો જોતાં છતાં તે મોહબતની દેવાનગીમાં ગરક થયો. ના તે જંગીએ કોઈ આગળો પાછલો વીચાર કે દરયાફત જળવ્યો કે કોઈની શરમ કે હયા ધરી. ના તે નામદારોમાં અવ્વલ દરજ્જેના સપેહસાલારે પોતાના દરજ્જાનો ટેક રાખ્યો કે પોતાની હૈયાત શાહાનશાહી હક ધરાવનારી શાહબદી ગુલ-શીરીનાનો કોઈ જાણ્યો. ના ખોદાનો ડર કે ના મહજબની દેહેશત ધરી અને જ્યાં સેજ વખતમાં આરબ જેવા જગરા ને જીતની ખુમારમાં ગરૂ થયલા હરીફ સામે કેવી કાતેલ બાજી ખેળવી પડશે તેનો કશો ખ્યાલ રાખ્યો નહીં. તે બસ પોતાનાં મનમાં ઉપજેલા નાસજવાર ને બેવફા વીચારો અમલમાં મેળતો હોય તેમ તે જમાનાની ધરાની શાહબદીની પરીબદ દરબારમાં હટ ધરી ઉભો, અને પોતાની જખાનની નાલાયકી ઉપર કેટલી અજાયબી ને અફસોસ ઉપજ્યો છે તે સમજ્યા વગર મોહબત ગોયા બે ચાર સતરો બોલ્યામાં આબાદ ઉતરી હોય એવા તે દાનાષ ને દુરઅદેશી છેકી ચુકેલા મોટા સપેહસાલારને જણાવું ! અને અરબસ્તાનના ખલીફને તાબે થઈને ધરાનનું રાજ કરવું કેવું એક સહેલ હોય બલકે ધરાનમાંથી ફેરવાઈ ધરવામી થયામાં મુઝાકો તે શું ? એ ઢપે તે મોહબતના શીકાર થયલા સપેહસાલારને દીવાનગી ઉપજી. ગુલશીરીનાને ચુપ ને નીરાશ હાલતમાં જોતાં પોતાની મસલહત કબુલ થઈ હોય એવો ખુશમીજન થયો અને મોહાબ્યા જે હાલમાં નવી ને જખરી ફોજ સાથ નવી ચઢાઈ લાવ્યામાં ધરાનીએને કશી બદી પોહાંચનાર નથી, અને જે પણુ થશે તે તમામ લાઝમાંજ ઉતરશે એ મીસાલે તેના મગજની વળણુ થઈ ને તેના દીલમાં ખુશાલી સમાઈ જાય નહીં. તે બાજી ચુક્યો. તેણે હદ બાહેર ગુલશીરીનાને સતાવવાનો પાસો ફેંક્યો પણુ તે ક્યાં તેના મગજમાં હતો કે તે માટેનો જોખમ સમજે ? તેનો નસીબો ફર્યો હતો. તેના મનમાં શીહાઈ ને બેશરમી

કેાખલ થઇ હતી. વક્રાદાર ધરાની આલમ ઉપર સપેહસાલાર રસ્તમની દીવાનગીથી એક નવી મોટી હોનારત નીપજ હતી. સપેહસાલાર રસ્તમ પોતાના દીવાના ખ્યાલની ખુશાલીનો એટલો હદ બાહેર કેડી થયો હતો, કે તે ઉપર શાહજાદી ને તેની તમામ પરીજાદ દરબારને દયા ઉપજી. તેના મનની હાલત દરસ્ત હતી નહીં, તેથીજ શાહજાદી ગુલશીરીના પાસ તમ્મ ઉપર બેસવા ગયો, પણ ખીજી જગી ધરાની બાનુઓએ તેની દીવાની હાલત જોતાં શીતાબ દસ્તુર બેહરામને બોલાવી ત્યાં ને ત્યાં તે જગીને ગુપચુપ મેહેલના એક છુપા ભંડારમાં બંધ કર્યો. તે ઉપર તદખીરબાજ છતબારી ચુનંદાઓની ચોકી મેળી. ગુલશીરીનાને દીવાના થયલા રસ્તમ ખીન રીફનનની બેશરમ જબાન ઉપર ગુસ્સા બદલે ગમ ઉપજ્યો અને તેની નાફરમાની ઉપર કશો ખોફ ઉપજ્યો નહીં. મોઠે અફસોસ તો એ હતો કે મોહાબ્યા અખયબ શીતાબીથી ને જાદુઇ મીસાલની હેરતમંદીથી ગજબ ગુજરનારી આરબ ફ્રાજ સાથ કુચ કરતો બદખબામી ઉપર ચહડી આવતો હોય એ મીસાલે આસ્માની ખાફત વર્ષાવનારું તુફાનજ ચહડયું અને પળમાં કેાઇને પણ બચવાની ઉમેદ રહી હોય નહીં, તે રવેશે મોહાબ્યાના આવ્યાથી બદખબામીના તમામ નાના મોટા જગી કે કમજોર દરમ્યાન દેહેશત પેડી. ગોયા ગજબનો દુંગર રેળાતો આવ્યા સમ તે મહજબ મુદ્દમોનું કુચ કરતું લશકર દોડતું આવતું દીસવા લાગ્યું.

બાળ ૬૦ મો.

મોહાવ્યાનો બદખખામી ઉપર મોટો ધુળરો—ગુલશીરીના પોતાનાં બાનુ લશકર સાથ મેદાનમાં—બાનુ ફ્રેજની જવાં-મરદી ને તારાજી—ધરાની લશકરની જંગ ને તારાજી—જંગી બહુરામનું મોત.

“ગીરદેશે અફલાક ના છોડ્યો, ત્યાં આદમ શું છે બીસાત ?

ગીરદેશે અફલાકને માર્યો ત્યાં આદમ ક્યાં મેળવે હાથ ?

ગીરદેશમાં ધરાન અટવાયું ધરાની ક્યાં રહ્યો છે આજ ?

• ‘ગીરદેશ સામે જેને જંગ મચી તે જીવ છે ફર્યો મુશ્કેલાત ?’

જેહાન જીરજીર કરનારાં લશકર સાથ મોટો મોહાવ્યા પોતાની પાકી ગણતરી ને દુરઅંદેશીથી આ વખતે ફતેહની પુરી ખાત્રી સાથ બદખખામી ઉપર ચઢી આવ્યો. સીરીયામાં તે જ્યારે જંગી દાદની દુરઅંદેશીએ પોતાના અસ્પ ઉપરથી ખાકમાં પડીને પાઉં પ્યાદો થયો, ત્યારેજ કોઇ અગ્નયય ખુદાઇ કરામત તેના દીલમાં દાખલ થઇ હોય અને તે સમજથી તે જંગી આરય સપેહસાલારને આરખોના ચહડતા નસીયાને જોરે ધરાન અને ધરાનીઓની પુર પાયમાલી કરવાની રાહ સમજાઇ હોય, એ મીસાલે મોહાવ્યાએ ધરાની પ્રાંતના તમામ નેમાયલા ઇસ્લામી હાકમો ઉપર ખલીફ ઓસ્માનનો હોકમ મોકલી તેઓને લશકરો સાથ સીરીયાની મદદમાં બોલાવ્યા. તેણે શીતાય પોતાના અજમાયશી મગજનો ખ્યાલ અમલમાં મેલ્યો. ખોરાસાન ને તખ્તીજના હાકમો જેવા પોતાના લશકર સાથ આવ્યા કે તેઓને દાદ સામે ટકકર ઝીલીલવા મેળીને પોતે પોતાને આવી મળેલી નવી આરય ફ્રેજ સાથ પવન મીસાલે બદખખામી ઉપર કુચ કરી. આ કુચ ગુપચુપ એવી સીફતે થઇ કે જેહાનની ખબર રાખનાર ધરાનીઓના મોટા દાદને તેની બીલ-કુલ ખબર પડી નહીં.

જંગી મોહાવ્યાએ આવતાંજ અદખ્યામીના કીલ્લાને ચોતરફથી ઘેરી લીધો અને પોતાની ખાસ છાવણી મુખરે નાખી. જખરા અદનના આરખોની દુકડીઓને કીલ્લાની ખાડી પુરી નાખવા સાડે રોડીને ઉપર ચઢવાની મંજવર સીડી બાંધવાને હજારો કામદારોને રોડી દીધા. આરખો આ વખતે જે બાહુદુરીથી ચીકાર ને દીલના ફેલાવર જણાતા હતા તેવાજ જંગના ધણાજ ઝતુની ને દસ્તના ધણા મજબુત હતા. જ્યારે પણ ને જ્યાં પણ કીલ્લા ઉપર ધરાની ફેજ તેઓનાં કામને હરખત કરવા સાડે જંગ મચાવતી ત્યારે ધણી સખત અને જનની ખીલકુલ પરવા વગર એવી તો આફતનાક લડાઇ લડતા કે ધરાનીઓ મોટી ખરાબી ને પાયમાલી ખમીને હટી જતા હતા. ગુલશીરીના આ જંગથી ધણી એતાબ થઇ. તે પોતાની બાનુ ફેજ સાથે હરદમ દરરોજ કીલ્લા ઉપરથી દુશ્મનો ઉપર તીરંદાજ ચલાવતી અને બનતી રીતે ધરાની નામની દેહેશત પાંઠરતી, મગર જંગ દનઅદન જ્યાદા ને જ્યાદા તેજ થતાં દીનદુશ્મનોના લશકર ધણાં સરસ ખપી ને ફાવી જતાં હતાં.

મોહાવ્યાને જંગનો મારો ચલાવ્યાને સાત દીન ગુજર્યાં તેટલાં તો અદખ્યામીમાંના ધરાની લશકરના હજારો જંગીઓ ખાકમાં પડ્યા. બાનુ લશકરમાંથી લગભગ હજાર ચુનંદી તીરંદાજ કરનારી જંગી નાઝનીનો બેજન થઇ. કોટમાં આ આફત સાથે મરડી ચાલુ થયાથી શાહજાદાના નીરાશ જીગરમાં દેહેશત દાખલ થઇ. અને આજે જે જંગ મચી, તે દરમ્યાન કીલ્લાવાળાં ધરાની લશકર ઉપર છુટભાલડીનો જખરો મારો ચાલ્યો. કીલ્લાની સરીલ લગી સીડીઓ બંધાઇ માત્ર એક મગધુ બાકી તેથી કીલ્લા ઉપરથી ધરાની ને નીચેથી આરખોએ બેજનની જંગ મચાવી. આ જંગમાં આરખો ને ધરાની બન્ને સરખી સંખ્યા ડાહધમાં પડી. આ વખતે મોહાવ્યા ખુદ કીલ્લા ઉપર હલ્લો કરવામાં માગેવાન હતા. તે એવી તો અજમતી ઢપે પોતાને ઝેરી નેજે લુભાવતા : ધણા નામીયા ને ચુનંદા ધરાનીઓના સીનાં ચીરી નાખી શક્યો. આ બેજનખાજમાં જ્યારે અરબસ્તાની ફેજની બેશુમાર પાયમાલી થવા

લાગી ત્યારે જંગી બેહરામ પોતાનાં સર કે સીનાની પરવા વીના દુસ્મન સામે થયો અને નેળનો એક જંગી સપાટો મોહાવ્યાને લગાવ્યો. તે બોલ્યો ‘એ આરબ, તને ને મને જાત સંબંધી વેર દરમ્યાન આ જંગ લાગી છે, પણ જો તું આ મારા સપાટામાંથી બચ્યો તો તારું મોત કોઈ ધરાનીથી નીપજનાર નથી.’ અને તેમજ હતું. તે જંગી બેહરામનો જરબ વંટાવમાં ગયો. જો કે મોહાવ્યાની સપેહસા-લારીની નીશાન દેખાડનાર તોપ નેળના જરબે છીન છીન થઈ મગર તેનાં સરના એક બાલને પણ એલગમ પોહોંચ્યો નહીં. અને હવે મોહાવ્યા બોલ્યો ‘જંગી ધરાની, સમાલ આ મારો સપાટો, અને સમજ આ મારો સખુન, કે જો આ મારા નેળના જરબે તારો સીનો સલામત રહ્યો તો તું એમજ જાણ કે જેહાનમાં તારું મોત નથી.’ એ કેહતાં ગોચા પાહાડમાં સુરંગ પુટ્યા સમ દસ્તુર બેહરામના સીનામાં મોહાવ્યાનો નેળે લાગ્યો કે ‘યા પરવરદેગાર તારો હોકમ’ એ ફકત છેલો સાસ ખેંચતાં તે નામદારે પોતાનો જાન છોડ્યો. તેનું તન કીલ્લા ઉપરથી ટુટી પડ્યું, તે છેક કીલ્લાને ટલ્યે જઈ પડતાં ધોટી ધોટી થઈ ગયું. મોહાવ્યા આ બનાવથી ગમગીન થયો અને એક મોટા જંગીનો એવો આફતકારક છોડે જોતાં તે નામદારે તે વખતે તેના ગમમાં જંગ આગળ ચલાવવી બંધ પાડી. જંગી બેહરામનાં મોત સાથે આજે ધરાનીઓની દસ હજાર ચુનંદા સીપાહોની ફાજનો ધાણ નિકળી ગયો. કોટમાં મરકીથી પણ બે હજાર ધરાની બચ્યાં ને શુદ્ધ મરદ ઓરતો અજલના શીરિસ્તાને સ્વાધીન થયાં.

આ રવેશ મામલો બહુ બારીક ને શાહજાદીના નસીબાની બાજુ શીકસ્ત થતી ચાલી છે. તેનું લગભગ બાનુ લશ્કર કીલ્લાના બચાવમાં તારાજ થયું છે; ફકત ત્રણસો જંગી બાનુ તે પણ પોતાની હમશરી-કોનાં મોતથી માહેતમ ભરેલાં જીગરની છે. બદખ્યામીમાં તો સુડદા એક પાછળ એક ગોચા મોતનું લશ્કર કુચ કરતું હોય એ મીસાલે ઊંચકી લઈ જવાનું કામ ચાલ્યું છે. તેવો કોહેકાશની છાતી ફાડી નાખનારો દેખાવ બદખ્યામીનો થઈ રહ્યો છે.

બાબ ૬૧ મો.

શાહજાદી ગુલશીરીના ખાકમાં બેઠી છે—તે શાહે કીરમાનની પાયમાલી સાંભળે છે—દાદ ને શાપુરનું મોત કેહનાર કાસદ જંગી જામારૂપ સપેહસાહાર રૂસ્તમને સમજાવી લે છે—છેલ્લી જંગ—રૂસ્તમનું મોત ને જામારૂપે ચલાવેલી આરબો દરમ્યાન કતલ—ધરાની લશકરનો અંત—બદખબામીની પાયમાલી બાનુ લશકર તમામ સાફ—મોહાબ્યાની મોટી જીત.

“જા એ જમાના તું ક્યામત પાસ આજ;
 જા એ ઉમેદ તું થઇ જા કુલ તારાજ.
 જા એ ખુબસુરતી તું કાફર બન ખાર,
 જા એ શહાનશાહાત તું દીગર અખત્યાર.
 જા એ ધરાન તું સદા થા ખેબાન,
 જા એ ધરાની આજથી થા હેવાન.
 જા એ જરથોસ્તી દીન યજ્ઞદાન દરબાર,
 જા એ કયાની જોર આજથી પાતાલ.
 જા એ જાહોજલાલી દરેકે થા ફનાઇ,
 જા એ અકલ હોશ હમેશાં કરમાઇ.
 જા એ જાંદ બંદગી જશ ગીર્જતાર,
 જા એ શાહજાદી તું વતનથી બહાર.”

ગુલશીરીના જેહાન શીહા થયા જેવી હાલત પોતાનાં સર ઉપર આવતાં સમજીને આજથીજ તપ્પને છેલ્લી સલામ કરી ને ગાલીચા ઉપર બેઠી. તેની આસપાસ હમશરીક બાનુઓ ખીદમતમાં ગમખાર ચેહેરે કમાન ધરીને કુંદાળું થઇ રહી છે. ત્યાં વફાદાર જંગી ધરાનીઓ પોતાની શમશેર ધરીને સામે અદખથી ઉભા છે. એક એવો અદેશ-મંદ આ દેખાવ થયો છે કે ગમને પશુ હયાં નજર ફેંકતાં ધુબરો છુટે અને માહેતમ મેહમાનદારીમાં ખપે, એવો શોકાતુર નફ બન્યો છે.

ગુલશીરીના ને તેનું તમામ બાનુ મંડળ ગોચા જૈરીના અવતારમાં આવી ગયું હોય તેવું કુદરતે ને મુરડાલ હાલતનું થઈ રહ્યું છે. તમામ જંગી બાનુઓની અબાન મુગી થઈ ગઈ છે અને એકબાલની નવાજે-શની ઉમેદથી હાથ ધોહ્યા છે. સામે ઉમેલા ચુનંદા જંગી મરદાને મરદોના મોહડા જમીન જોયા કરે છે. ગોચા પળેપળ વગર હાંસલની અબલના મેદાનમાં ધસડાઈ જતા હોય તેમ તેઓના જંગી ચેહેરા ઉપરથી અલેહ ઉતરતી જાય છે. પળેપળ બદન સુસ્ત ને બેદામ બની જવું હોય તેમ માંસ ગળે છે. આ પ્રમાણે હયાં ધરાનના તાબની ઉમેદવારનો હાલ થયો છે અને હોનારતની બાજુ આબાદ ઉતરતી ચાલી છે. તેટલાં ત્યાં એક ગગડાટ ઉઠ્યો. મહેલના છુપા માર્ગમાં પાતાળ ગગડું હોય એ મીસાલે ત્યાંથી અવાજે ઉપર અવાજ નીકળવા લાગ્યા. તે સાંભળતાં ગુલશીરીનાની ચશ્મમાંથી આતશના બાજુ છુટવા લાગ્યા. અંતે આતશ થયલાં મગજની ગરમ થયલી અબાને સખુનો ફેંક્યા.

“શું આખર તદન પાયમાલીમાં હું મારો છેડો જોવું છું ? ખેંચો રે નામદાર હમશરીફા ધરાની કમાનમાં બદંગી તીર ખોસી ને હયાં ધસી આવતા દુશ્મનોના દમ તેઓની ઉમેદ સાથ મોકલો મલકુલ મોતનાં મકાનમાં.”

એ કેહતાં તે જંગી ગુલશીરીના ઉઠી. તે સાથ ગુલબહારે તમામ જંગી બાનુઓને ચલાવી. ત્યાં હાજર જંગી ધરાની મરદો શમશેર ઉઠાવી રહ્યા અને છુપા માર્ગના મોહ આગળ ગયા. ત્યાં ગુલશીરીનાએ પોતાની તમામ બાનુઓને હોકમ કર્યો, ‘ઉઠાવો આ સંગ ને બળવો એક મોતને દેહેશત પમાડનારી જંગ.’ કે વીજળી પડ્યા મીસાલે અડકીથી સંગ ખસી ગયો કે છુપા માર્ગથી એક પીરાનપીર, છેક કમરથી વક્રિ વળી ગયલો, જેનાં તનપર તમામ હથ્યાર અને મોહ ઉપર યજ્ઞદી ઘુર, તેવો શક્ષ કુદી બહાર નીકળ્યો અને બચડ્યો.

“અંતે હું મારી મકસદને પોહોંચ્યો. કામ એટલું આદરથી બરપુર રસ્તે પાર પાડવાનું હતું, કે અને આ વખત જોવાની બીલકુલ

ઉમેદ હતી નહીં. ત્યાં ના અજલનો આરામ પામ્યો તો હયાં પામીશ. તે સરખું છે. કેવી જેહમત ને જફા અને કેવી સરજત ને શીકસ્તગી?”

પછી તે નામદારે પોતાના સરની તોપ સરખી કરી, પા ધડી તે ક્યાં છે તે નકી કરવા ચક્ષમ ફેરવી. અને એક માત્ર પોતા મીસાલના પીરાનપીર બનેલા ઉપર લગલગ હજારો બાતુ ને મદોં કમાન ને શમ-શેર સાથ એક પાપણુનો ઇશારો થતાં ઉલટી પડવા સારું તૈયાર તે જોધને તે, નેતરના આડ મીસાલે ધુંજ્યો. તેનો દમ એટલો ચોક્યો કે કે તે અફસોસ લુલ્યો અને અર્જ કરતી હાલતમાં ઉભો.

ગુલશીરીના આ અળયળ આદમીને જોતાં ધરાનની હાલતનો છાપ સમજી ગઇ અને તે કોણુ, ક્યાંથી અને શા સળળ ધરાની શાહા-નશાહોના બેદી માર્ગથી આવ્યો તે જાણવા ઇન્તેજાર થઇ. ગુલશીરીનાના મનની ઉમેદ ગુલબહારે બયાન કરી. તે બોલી “ઓ પીરાનપીર, ક્યો સદેશો ને કઇ મતલબ ખાતર તેં આ અમારી આફત દરમ્યાન હોમાવ્યું છે? તું કોણુ તુખ્મ, ક્યો દરજ્જો ને ક્યાંનો વતની?”

ગુલબહારને સાંભળી પીરાનપીરની ચક્ષમમાં બયાં મીસાલે આંસુ આવ્યાં. તે બળડ્યો, ‘અરે શું હું એટલો ફેરવઇ ગયો કે મને હયાં કોઇ જોલખતું નથી? ઓ યઝદાન આ તેં કેવો કેહેર ધરાન ઉપર ઉતાર્યો. કયા કાતેલ ગુનાહ ને તકસીરની આ સળ છે? અરે જ્યારે આદમીમાં આદમીની જોળખ રહી નહીં ત્યારે આરમાનને આદમીની જોળખ ક્યાંથી રહે! અને આરમાનને આદમીની જોળખ રહી નહીં ત્યારે યઝદાનના શીરેસ્તાઓની રેહેમ ક્યાંથી ઉતરે?” પછી તે જમીન ઉપર ઉંઘે મસ્તકે પડ્યો. તેણે સર ઉપર ખાક લીધી. તેની જબાન પોતાનો ગમ રડવા જેવી થઇ. તે બોખરાં ગળાંથી માહેતમ બોલ્યો:

“નામદારોની નામદાર ને સાસાન્યાન શાહાનશાહતની ખરી હકદાર શાહબદી ગુલશીરીના ઉપર હું પેગામનામું લાવ્યો છું. જીવતાઓ તર્ફથી લાવ્યો નથી પણ મોત પામતી ધડીની જબાની છે. હું શાહે કીરમાનની

દરબારથી આવ્યો છું. શાહે કીરમાને મારી ચાલી છે. ‘મોતના મુદ્દમાં પણ કરાર મળનાર નથી.’ એમ તે જંગી ધરાતીના છેલા સખુનો હતો.”

ગુલશીરીનાને આ સખુનો ગોચા તો કાઢ બળા ટોટા પીસીને લોહી પીયે એવા હૈયાતીનો છેડો લાવનારા ગળે વળગ્યા. તે જંગી શાહજાદીની ચસ્ત્રમાંથી ગરમ આંસુ ટપક્યાં. પણ તે શીતાબ બંધ પડ્યાં. તે તમામ કીરસો સાંભળવાને તૈયાર થઇ. પીરાનપીરે આગલ માહેતમ જરી કરી:

“તે નામદાર, પોતાનાં વતન, પોતાની ખલક ને પોતાના કબીલાને અચાવવા હયાની જંગ ને મેદાનથી કુચ કરી આવી કીરમાનમાં દાખલ થયો, અમારા મોટા સપેહસાલાર જેહાંગીરે જંગના મેદાનમાં પોતાનો જન શીદા કર્યા પછી શાહે કીરમાનને કીલ્લામાં બેચેની ઉપજી. દીન-દુસ્તમોનાં લશ્કર ને તેના જંગી સરદાર સાથે અમોને એક આખો માહ ખુનખાર જંગ ચાલી. શાહ પોતાનાં લશ્કર સાથે કીલ્લામાંથી ને આરખ લશ્કર કીલ્લા બાહરથી જંગ મચાવતાં, રોજે રસ્તાખેજ મીસાલની આફત કીરમાન ઉપર ગુજરી છે. તે આફત નહીં હતી પણ ચઝદાનતાલાનો ખોફ ઉલટયો હતો. તે આરખોનું લશ્કર નહીં હતું પણ અહેરેમનોનું લશ્કર હતું, પણ જ્યાં લગી હથ્થારો ને જંગીઓથી જંગ ચાલી ત્યાંલગી તો કીરમાની સામે આ જેહાનમાં કંઈ ખલક છે, કે પોતાની શમશેર અજીત અંકાવે? ખરી જંગ લગી કીરમાની લશ્કરની બાજી અવવલ હતી અને જો કે દરરોજ હજાર ઉપર ધરાનીઓને અવલ મંજલગાહમાં પોહોંચાડવામાં આવતા તોપણ દીનદુસ્તમોનાં લશ્કર સાથે કીરમાની લશ્કર પહોંચી વળે તેટલું પુરતું હતું. માહ એક પુરો થયો તે અવવલ ચાંદની શીહા રાતે કીરમાનનો કીલ્લો સળગ્યો અને દરવાજો જળી ખાક થયા દરમ્યાન રાહથી આરખ લશ્કર શેહેરમાં પેહું. અરે તે શીહારાતે તે શીહાદીલ આરખોનાં ઉલટેલાં તુફાની લશ્કર સાથે કીરમાની જંગીઓ હાથોહાથ લડાઇમાં પડ્યા. શાહે કીરમાને આ વખત પોતાના ન્યાગાન જંગી શીહામર્દનું શીહા બખ્તર પેઢી તેની શીહા રંગ શમશેર

દીનદુશ્મનોમાં ચલાવી તે અબલીસોનાં મુડાંનાં દુંગરો રચ્યા, મગર અંતે હોનારતનો દસ્ત તે ઉપર ફાવ્યો. શાહ હજારો જખમ ખાઇ છીનછીન થયા મીસાલના શોરખદાર બદન સાથ બડી બામદાદમાં તેનું પેહેલવાની બદન તેના પેહેલવાની અરપ સાથ તેના જળીને ચોગરદમ આતશ પુકતા મેહેલ સામે પડ્યું. જ્યારે ખુરશેદ તલુ થયો ત્યારે કીરમાનનો કીલ્લો આ ફાની સરજમીન ઉપર કોઇ જમાને હસ્તીમાં હતો નહીં એ મીસાલે જળીબળી ખાક થઇ ગયો. તેની તમામ ધરાની વસ્તી એ ગજબમાં ગેબ થઇ ગઇ. તમામ કીરમાની લશકર એ જંગમાં જ્યાં થયું અને હયાત તો કીરમાન શેહેરનો એક પણ ઝખક કે જવાન શેહેરી તો શું, પણ હેવાન વડીક પણ રહ્યું નહીં. હું એક કમનસીબ વધારે આફત ને અફસોસ જોવાનો નસીબો ધરાઉં છું તે ખાતર મારા શાહનું છેલ્લું મોત મારીનું પેગામનામું હયાં લગી બ્યાન કરવા ખાતર હયાત આવી લાગો છું.”

એ બ્યાન આગળ ચલાવવાની પીરાનપીરમાં જ્યાદા મગદુર રહી નહીં. તેની જબાન લઠરી, “અરે મારા જંગી ખીરાદર હું તારી પાસ આવ્યો” એ છેલ્લા નીરાશ સખુનો સાથ તે તનબદન ધુંજીને ત્યાં પાંકરેલા ગાલીચા ઉપર પડ્યો. ખીજી પળે તેનો દમ તેના દાદાર જનાબ રવાના થયો.

આ બનાવ ત્યાં ઉભેલાં તમામ મંડલને ગોચા આવતી બસારતને છાપ સમજળ્યા જેવો બન્યો. ગુલશીરીનાએ શીતાબ રસ્તમ ખીન શીર-જનનું બંધ દીવાનખાનું ખોલ્યું કરાવ્યું. તે જંગી આવ્યો, તેણે તે મુડકું થઇ પડેલા જંગીને ઓળખ્યો. તે બેશુમાર દીલગીર થયો. ત્યાં ગમગીનોની મીજલસને કહ્યું ‘આ તે જંગી છે, જે શાહે કીરમાનનો ખીરાદર શેહેરયાર, જેની શમશેર પાસ ગમે એવા પેહેલવાનને ઉશું રહેવાને દેહશત પડતી હતી.’

પછી તે સપેહસાલારે ધણાજ ગમખાર ચેહેરે ગુલશીરીનાને જોઇ, કે તે ખાકમાં બેડી છે. તેની બાનુ મીજલસ તે આસપાસ ખાકમાં

એડી છે, અને ત્યાં ગમ ને ગજબ બન્ને દરમ્યાન ઝગડો ચાલ્યા મીસા-
લનો દરામણો દેખાવ થઇ રહ્યો છે. આ દેખાવે મોટા જંગી રસ્તમની
અકલમાં ફેર પડી ગયો. તે પોતાની દેવાનગીરીથી મુક્ત થયો. તેના મનમાં
આ ફેરફાર થયલા ગુલશીરીનાના નસીબાના દેખાવે તોબાનો વાસો થયો.
આગળી ખુબસુરત ગુલશીરીના કે જેના ઝલકાત પાસ માહતાબને ઝાંખ
પોહોંચતી હતી અને પરીભદીઓની ચશ્મ ખીજલત આવતી હતી, તે
પરીરખ ગુલશીરીના હાલ તો અજલના શીકા રંગની બની ગઇ હતી.
તેની ચશ્મમાં વીજળી ફેંકતા ચમકારા બદલે હાલ તદન બેશમી ને
ખાબ સાહી ભુફન હતું. તેની તખ્તનશીન બેઠક બદલાઇ જઇ ને
ખાકનશીન થઇ હતી. તેના લક્ષ આદરખીજની પેહેલવાનોનાં લશ્કર
બદલે હાલ ભાયગે દેહેશત ખાઇ ગયલું પચીસ ત્રીસ હજાર સુનું
સાવજ થયલું લશ્કર હતું. તેની બાનુ ફોજ લગલગ જંગ કરી ખપી
ગઇ હતી; અને હવે તે પોતે શું છે? ફક્ત સરગરદાની ને મોતનો
અવતાર.

આ રવેશના વીચાર સપેહસાલાર રસ્તમ બીન શીરજનના ચાલ્યા
છે, તેટલાં વળી બેદી માર્ગમાં ગગડાટ થયો, અને ફરીને ત્યાં હાજર
તમામ દરબારને દેહેશત પેદી; પણ આ વખત તો સપેહસાલાર રસ્તમ
હોયાથી તે એકલો ત્યાં દોડી ગયો. સંગ ઉચકયો કે શીતાબ તે માહેથી
‘યા બજદાન તારી મદદ’ આ સખુન બોલતો એક દસ્તુર ઢપનો શક્ષ
કુદી આવી ત્યાં બહેર થયો. તેણે આવતાં જ શાહનશાહોની જનાબ જે
ઢપ છપે અદબથી કુનસ બજબ્યામાં આવે, તેમ શાહબદી ગુલશીરીના
સામે ખાકમાં દોળને પડ્યો અને બોલ્યો ‘ઓ નામદાર શાહબદી જમાનો
તમે નામદારની મુરાદને ફળજો.’

આ નવા દાખલ થનારે જ્યારે ખાકમાંથી પોતાનું સર ઉઠાવ્યું
ત્યારે સપેહસાલાર રસ્તમે પોકાર માર્યો “ઓ મારા નેકનામ જંગી
જમારપ તું કયાંથી?” શાહબદી ગુલશીરીનાએ તો ઓળખ્યો નહીં

પણ ગુલબાહારને તેનો ચેહરો જોતાં જમારપની ઓળખનો વેહેમ ગ્રથો હતો, તેની ઓળખ પડ્યાથી ત્યાં નાઉમેદ થઈ ઉભેલાં તમામ બાલુ ને મદોનાં દીલમાં ઉલટ આવી; અને તમામ દરબારને મોટા દાદનો હેવાલ જાણવાની ખાચ થઈ. તે નામદાર હાલ ક્યાં છે અને કેવી જગ ને ક્યાં મેદાનમાં છે? તે જાણવાની એટલી ઇન્ટેન્સિટી થઈ કે તમામ તરફથી ગુલબાહારે તે હેવાલ પુછવાનો સવાલ કર્યો હતો; મગર સપેહસાહારે રસ્તે ગમખાર ચેહેરે જંગી જમારપને ઇસારામાં પુછ્યું ‘અરે ખીરાદર, દાદનો કેવો છેડો ને શાપુરની શું હોનાર?’ આ મીસાલે સવાલ કર્યામાં સપેહસાહારે પોતાનો જંગી અનુભવ દેખાડ્યો. જંગના મેદાનના અજમાયશીઓને ખબર કે જ્યાંલગી જંગ તમામ ખલાસ થાય નહીં ત્યાંલગી તે જંગના મેદાન ગળવનારાઓ કાસદ મીસાલની સુરતના ને તનહા શકતીના થઈને કુચ કરે નહીં.

સપેહસાહારના સવાલના જવાબમાં જંગી જમારપે પોતાનું સર ખાકમાં મસલ્યું. તે ત્રણ વખત જખાનથી બચર્યો, તેણે ત્રણ વખત ચશ્મ વીચી. તેણે ત્રણ વખત છતી ઉપર દસ્ત ધર્યો. તેણે ત્રણ વખત જમીનને સલામ કરી અને ત્રણ વખત આરમાન તરફ જોયું; પછી ત્રણ વખત પોતાના બન્ને દસ્ત જોડીને ગુલશીરીનાને ત્રણ વખત સર નમાવ્યું; પછી સપેહસાહાર, પછી જંગી બાલુને પછી જંગના મદોને. પછી તેણે ત્રણ વખત ડોકી ડાખા જમની ફેરવી અને અફસોસ કરતો હોય તેવો તે ખ્યાલમાં ગર્ક ગયો. તેણે સાફ જખાનથી બોલવાને એક બે ને ત્રણ વખત કોશિશ કરી, પણ જ્યાં ગમની હદજ રહી નથી ત્યાં જખાન કેમ બયાન કરી શકે? મગર જેવું તેવું પણ ભાગું ટુટું પણ કાંઈ બયાન કરવું તો જોઈયે. અને તે પોતે દાદ ને શાપુર ને અથારના લશ્કરનો સાર નહીં કહે તો ખીજે કાણુ બચી ગયલો છે કે તે કહેવાનું માથે લેશે? અંતે જીગર ને જખાન વચ્ચે રસાકસી ચાલી. જો જીગર ઉલટ પકડે તો જખાન બેકામ રહે; જીગર થંડું થાય ત્યારે જખાન સેજ ખીલવા ચાહે. આખરે એ આનાકાની ને સુસ્તીનો છેડો

આવ્યો ને જંગી જમારખ બોલ્યો “ શાહજાદા ને સપેહસાહાર ને આનું ને મદોં, સાંભળો રે ધરાની કમનસીબ તવારીખ ને મોટા દાદની કહાણી:—

“આરબોના મોટા સપેહસાહાર મોહાબ્યાને આપણા મોટા જંગી દાદે સીરયાના જંગ મેદાનમાં શીકસ્ત પામ્યા મીસાલ જમીનદોસ્ત કર્યા પછી આસ્માને ધરાની લશ્કરને ચારી દીધી, અને જ્યાં ત્યાં ધરાની શ્વમશેર ને ધરાની નેજે મુરાદસર મુદ્દખ્યોનાં ટોલે ટોળાં ધોલી પાડવામાં ફાવતો ગયો. ધરાનીની કમાન ને ખદંગી તીર તેમ ધરાનીની કમંદ ને ઝડપ દરમ્યાન એવી ઝમક ઝમકી કે ધરાનીની શાહાનશાહાત ધરાનીઓની થવામાં કશે વીલંબ દેખાયો નહોં. પણ પછી પણ વફા થયલા જમાનાએ એવી ફત્તેહમંદ ઉતારી કે દાદના રૂખસાર ઉપર નવ-જવાનીની હિમેદ ઝળકવા લાગી અને શાહજાદા શાપુરને પોતાનો બુદ્ધાપો નામદારીમાં ચીકાર નેતાં જંગી સીનામાં શેરગીરી ઉઠાવી. અરે તે વખતની ધરાનીની જંગે આરબોથી ચશ્મના તેજને જળાવી નાખ્યું અને જંગીમાં જંગી બુદ્ધીનીનાં દીવમાં દેહેશ્વતને ધર કરાવ્યું. ફત્તેહના ચંદી આવેલાં વાદલમાંથી ખુશાલી વરસવા લાગી ને ધરાની નામદારોની આબુ ઉપર પેહેલવાનગીરીના લેખ કાતરાયા.

“તે રાત ધરાનીઓ દરમ્યાન એવી નવરોજ મીસાલની શાદમાન ગુજરી કે બડી બામદાદ એક આસાન જંગમાં ઉતરીને વતનની સર-જમીન ઉપરથી સરકશ થયલા દુશ્મનોને હાંકી કહાડવાનું કામ રહેલું જાણ્યું હતું. જ્યાં જુવો ત્યાં મુઠદાં ઉપર માહેતમ બદલે ગુરૂથમાન બેહેસ્ત પોહોંચવાની દુવા પહાડવા લાગી. દીલના દીલાવરો ને વતનના ચાહનારાઓનાં મુઠદાં ઉપર મજદાના બક્ષીન્દ થયલા સપેન્તમાન જર-થોસ્તના લાવેલા માથવાણીના પદના ધરમ પઢાવા લાગ્યાં. ગોયા આફત-માંથી જ્યાફત ને આગરમાંથી આરામ આશકાર થવા મીસાલની મુરાદ ભરેલી તે રાત તમામ રાસ્ત ધરાનીઓએ ધણી ગનીમત ગુજરી. મોટો દાદ, મારી સાથ તે રાતના પાક મનશનીથી એકવીસે નુશકની કીયામાં મશગુલ રહ્યો. અને માથના અજમતી ધરમેની બરકતથી આસ્માનના

તમામ શીરેસ્તાઓને બોલાવ્યામાં ફાવ્યો. આ વખતે ઉમેદ નવમાં આસ્માન તલગ હકતાલાના નુરમંદ સાહચ દરમ્યાન પોહોંચી હતી. ધરાન ધરાનીઓનું થયું હતું અને સરગરદાન સરજમીન મોટા જમશેદના જમાના મીસાલની ઝલકાટમંદ ને અમર હાલત પામવા તલગ પોહોંચવાની રૂખ ઉપર આવી હોય એવો નવખહાર દીસ્તો હતો.

“પણ આમદાદ, ખીજી આમદાદે આપણો નસીબો ફર્યો. આપણા નસીબાના ફરવા સાથે ધરાનનો નસીબો ફર્યો. ધરાનના નસીબા ફરવા સાથે દીનદુસ્મનોનો નસીબો ફર્યો. તે આમદાદે, જળ્મજની આપણા મહજબ મુદ્દખોના જોરમંદ નવા હાકમો મોટાં લશકર સાથે આવી પોહોંચ્યા. પણ તે નવી આકૃતના ઉલટેલા સમાચાર મુદ્દખોએ એવા છુપા રાખ્યા કે અમને તેની ખીલકુલ જાણ પડી નહીં. અમારાં લશ્કરને આશાન જંગ મારવાની હોયાથી એહદ જંગી જુમખેસમાં ઉતરવાનો ખ્યાલ આવ્યો નહીં. ગોયા દગલખાજ થયા જેવો ખુદરતનો પાસો ઉલટાયો. આરખના નવા સરદારો ને નવા સીપાહોની અમને ક્યાં ખબર કે અમો અમારાં લશ્કરને નવા ગજબથી હોશ્ચારીમાં આવવાનો સખક સમજાવ્યે ? જંગનું મંડાણ તેજ મોહકાન થઈ પડી. અચ્છું ને પેહોલવાની દસ હજાર અથોરનાન સીપાહોનું લશ્કર અબ્વલ તડકેજ ગોયા હસ્તીમાં હતું નહીં એવી કરામત મીસાલે કતલ થઈ સાફ થઈ ગયું. ક્યાં કીડી મીસાલના ઉબાઇ જતાં લાખોખંધ દુસ્મનનાં લશ્કર દરમ્યાન દસ હજાર સીપાહોની ખીસાદ ? આ લશ્કર જેવી રવેશે બોલ બોલતાં કતલ થઈ ગયું તે બેલ તર્ફ જોતાંજ દાદે પોકાર માર્યો “ઠગાઇ થઈ, દગલખાજ થઈ, અફસોસ ! મોહાવ્યાએ માહ શકિતનો પાસો ખેલ્યો. અરે આપણે જુદાજ ને નવાંજ આરખ સરદારો ને લશ્કરો વચ્ચે ફસાયા છીએ. થઈ ચુકું. હું મારી તમામ મુરાદ ને ગણત્રી સાથે હકનાહક વગર હાંસલની જંગમાં ગુંટાયો. જંગી અથોરનાન લશ્કર તારાજ થયુંજ. હવે આપણી જે હાલહવાલી ને પાયમાલી થશે તે સાથે તમામ ધરાન મુદ્દખો જીતી લેશે. આપણા ટોલાનું નામ નીશાન જેહાનથી

જુસાઈ જશે.” અફસોસમંદ દાદે અમારામાંના ધણા બાહોશોને હાલનાં આરબ લશકર દરમ્યાનની તમામ જુસ્તેજુ પામવાને છુપા લેઆસમાં મેલી દીધા. તે તમામ વફાદાર જંગી કાસદો અમારી સરગરદાની ને તારાજનો હીસાબ નકી નીપજનારો હેવાલ લઈ આવ્યા. ધરાનના તમામ જીતાયલા પ્રાંતના મહજબ મુદ્દા હાકમોને પોતાનાં જખરાં લશકર સાથે અમારી આસપાસ આવી જાવણી નાખી પડ્યાનો બેદ સમજાયો. મોહાવ્યા આ સધળા આરબ સરદારોની જંગ દરમ્યાન દાદને રોકીને બદખ ઉપર જખરાં લશકર સાથે ચઢી ગયાનો બેદ જાહેર આવ્યો. મોહાવ્યાએ જ્યારે એ મુસ્તકીમ હાથ ખતાવ્યાના મુદ્દાથી દાદ વાકેફ થયો કે તે નામદારે પોતાનાં કપાલ ઉપર એક ગુરજ કરતાં પણ જખરી ત્રાપ મારી. શીતાબ એક જંગી દસ્તુર ખાનદાનના ધણા વફાદારને એક પેગમ આપીને સપેહસાલાર રસ્તમ ઉપર રવાના કર્યો, કે નામદાર રસ્તમ ! અગર હોકમ થયા માફક અમલ કરે તો એક વખત મેટો દાદ, કુદરતની સરજત પણ ફેરવવાને ફાવે એવી તે જંગી હીંમત રાખવા લાગો; પણ જમાનો જ્યાં ઉલટયો ને કુદરત જ્યાં બેઠંગ થઈ, જ્યાં આરમાન બેવફા થયું અને તદખીરના તમામ મોહરા ઉધાં પડ્યા ત્યાં મુરાદ ફળનાર હોકમ ઉપર કાણ અમલ કરે? અને સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજન, જે ઉપર તેના પેદરની શીહાઈ વીટાયલી તે કેમ ધરાની શાહાનશાહત બચાવનારો ઠરે? એક બે ત્રણ આર ને પાંચ દીન ને પાંચ રાત લગી અમેએ દીવાના પલીદો મીસાલના દીનદુસ્મનોનાં લશકર સામે ધણી સીફતથી જંગ જારી રાખી. અને એક મેદાનથી ખીજે મેદાન હતી જતાં ને જખરો જંગી મારો ઝીલતાં અંતે શીરોઈના કીલ્લામાં ગરી જવાને ફાવ્યા, જે કીલ્લા આસપાસ દીનદુસ્મનોનું લશકર ફરી વળ્યું. અમે માત્ર ત્રણ જંગી સરદારો ને હજાર જંગી અથોરનાન સીપાહો, અને મુદ્દાઓનાં અપાર લશકરનો હીસાબ કયો હીસાખી કહાડી શકે? જ્યાં દનખદન નવાં નવાં લશકર ને નવી નવી ઉલટ મચાવનારા સરદારોની બારતી થાય ત્યાં ગણતરી કેમ નકી થાય ?

‘આ મીસાલના ઠેરવાયલાં મોતના છેડામાં મોટા દાદે રીયાજતનો રમાલ સર ઉપર બાંધ્યો. તે નામદારે શીરાઇના કીલ્લાનું મોટું આતશખાનું ત્યાં પડેલા ઢગનાઢગ અગર સળગાવીને રોશન કર્યું. તે નામદારે બાંદગીનો હુકમ હકતાલાના કાન લગી પોહોંચાડ્યો. હું ઘણો દુર ગાથા-વાણી ગાતો હતો. શાહજહોં શાપુર સર ઉપર ધુલ લેતો હતો. હજાર અથોરનાન સીપાહો હથોરબાંધ ઇજ્જને પઢતા હતા. તેઓ ઇજ્જનેની કીયા હથોરોવડે કરતા હતા. આ વખતે અગર કોઈ પલીદની ફોજ અમારા માથે બાંત્ર મંત્ર ને ઇશ્મ રીયાજતના લખ્ખ સાંભળે તો શીતાબ ખાક થઇ જાય; એવી નામદાર દાદની રીયાજત ખીલી હતી. મધ રાતને એક કલાક થયા પછી અમે તમામ મોતના એક હજાર ને ત્રણ શીકારોની અચરતીનો પાર રહ્યો નહીં; જ્યારે અમારી સનમુખે માહ નુરમંદ તેત્રીસે શીરેસ્તા આવી ઉભા. આ દેખાવથી અમારી ચશમ દીપવા લાગી પણ રીયાજતના જોરે શીરેસ્તાઓનું નુર નરમ પડી ગયું. જ્યારે રીયાજત આધારે દાદ અદ્દર થયો, ના તે જમીન પર ઠયો, કે આસ્માનને વળગ્યો. તે હાલતમાં થયેલો જોતાંજ તમામ શીરેસ્તા કાંઇ અંદમાં બેઠી પદ બોલ્યા તે સાંભળતાંજ દાદે તમામ નુરમંદોને સેજદો કર્યો. અવલ સાતે અમશાસપંદોએ કાંઇ ઇશ્મ કહ્યું. દાદે તે જખાનમાં જવાબ દીધો; પછી સઘળા શીરેસ્તા એક પછી એક દાદ પાસે આવી નમ્યા. દાદે તેઓ સાથે પણ કાંઇ ગુફતેય કરી. દાદના બોલવા ને દેખાવ ઉપરથી તો તે નામદાર પોતાના વતન ને વતનીઓની મદદમાં શીરેસ્તાઓને ઉતરવા અજ કરતો હોય એવું કાંઇ હતું. આ નુરમંદ શીરેસ્તાઓ સાથે અમારો મેલાપ તે રાતના લગભગ ત્રણ કલાક લગી ચાલ્યો. દેખાવ ઉપરથી શીરેસ્તાઓ પણ આપણા ઇરાનીઓનાં કમબખતને મદદ કરવામાં કમજોર હતા. તરેહવાર રવેશે દાદે આપણા મજદા ને નુરી શીરેસ્તાઓને અજ કરી અને રિયાજતના પાક સાક ઇશ્મથી આપણી આવતી હોનારતની કીતાબ વાંચી. હોશખામ લગી દાદે આપણી માજદીયસનીના તમામ નુરમંદ નુસ્કો ગગરાવ્યા. શીરેસ્તાઓ આવે ને

જાય ને મજદાનો શોહોલો ઝલકે ને ગેબ થાય; મગર ચાહી મદદ માટે શું નકી સાર મળ્યો, તે તો દાદ શીવાય કોઇએ જાણ્યું નહીં.

“આજની ફજર એક નજર જેતાં ગોયા ગમની એહ સળઆ મીસાલ આરમાન ઘેરાયું હતું. ખુરશીને ખેંચલત લાગતી હોય તેમ તે આજ તણુ થયો નહીં. પવનની મગદુર રહી નહીં કે સેજ પણ જેહાં નને વા નાખે. શીરોઇના કીલ્લા ઉપર પલીદોના ધારાં ને ધારાં ઉઝટવાનો વખત આવ્યાનો મોતે એક દેહશતમંદ પેગામ મોકલ્યા મીસાલે ત્યાંથી અમો એક હજાર ને ત્રણ તનખદન જીવતાં જીવત જીવન મુકામ પોહોંચવા ખાતર રાહ માપવાની અણી પર હોઇએ એવો અમારો નક્ષ થઇ રહ્યો હતો. પહાડ જેવા બદન ને પેહેલવાની છક કરનારી બાબુ છતાં અમો ગોંયા નાતવાન બચાં મીસાલે ત્યાં ધુમ થઇ ઉભા હતા. આ વખતે દાદ પોતાના બરફ જેવાં બદને ચાંદી જેવા ઉજળાં ઝંઝઝતાં બખતરે શીકરાઇ આવ્યો. તે જંગીએ તમામ છેલા ને વફાદાર વતનીઓના એહરા જોયા. અને જમને ત્રાસ પડે તેવી કાતેલ ચશમથી શોહોલા ફેંક્યા. દરેક દલેર દીલ ધુંજતું ને ચશમ આંસુ ગરતી થઇ. દાદે અબ્વલ શાહ-જાદા શાપુરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. આ વખતે તે મોતને મુલાકાત લેવાને તૈયાર થયલા દાદની જખાન શાહજાદી ગુલશીરીનાતું પાક નામ બોલી અને તેના જખફ જાને તેના અફસોસ ખેંચ્યો, મગર જ્યાં લગી જાન ત્યાં લગી ગુમાન રહે છે, તેમ તે છેલ્લા નામવર જંગી ઇરાનીની હાલત હતી. તે નામદારે હાલે પણ શાહજાદી ગુલશીરીનાનો બચાવ કરવા હીસાબ ખેંચ્યો. તે ત્યાં બાંગેબુલંદ બોલ્યો “અગર આપણી નામદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને આપણા કોઇ માહ ઇતખારી પેહેલવાન ને લશકરની નાની ટુકડી સાથે તુર્કસ્તાન દરમ્યાન ત્યાંના બુઝર્ગ શાહના બુલંદ આશરમા રવાના કરી હોય, તો ત્યાં આપણી સાસાન્યાન અબ્વલ બોલાદની નેક ખાનદાની શાહજાદીને જાંદગી લગી કોઇથી ઇલજામ પોહોંચનાર નથી. અગર તુર્કસ્તાન નહીં જવા ચાહે ને હાંદુરયાન જાય તો તે પણ બેહતર છે, કે ત્યાં આપણા ન્યાગાનોનાં ટોલાંઓની આજ

હાકમી ચાલે છે તેમ તે આપણા દોસ્ત મુલકમાની બોહોળી જમીનમાંનું ખુલ્લું પસંદ કરીને ત્યાં આપઅખત્યારીથી આપણા અમલની સ્થાપના કરી હોય તો આકેબત હાસલ છે. હવે આપણાં વતન ધરાનને છેલ્લી સલામ કર્યામાંજ શાહનદીની શોભા જળવાય જેવો સાર જણાય છે. હવે ધરાન ને ધરાનીઓ બન્ને એકબીજાથી એવા બુદ્ધા ને દુર થશે કે જમાનાના જમાના જેહાન ઉપર વહી જશે, ને શાહાનશાહાતોની શાહાનશાહાતો ફાની આકનશીનો દરમ્યાન ગુજરી જશે, મગર ધરાનને ધરાની મળનાર નથી. ધરાન જીતવાની આજી તો દસ્તથી ગઈ, મગર ગુલશીરીનાને સલામત ધરાન બહાર કહાડવાની આજી તો દસ્તથી ગઈ નથી. ગુલશીરીનાને સલામત ધરાન બહાર કહાડવાની આજી તો હજી આપણા દસ્તમાંજ છે.”

“પછી દાદે પોતાની પાસે બેસાડેલા શાહનદા શાપુર તરફ જોઈને ધણા આરજુમંદ ચેહરે શાહનદી ગુલશીરીનાને લઈ તુર્કસ્તાન કે હીંદુસ્તાન બેમાંથી એક પાદશાહાત તર્ફ રવાના થવાને અરજ કરી; મગર મોતના ખ્યાલમાં ગરક તેમ જૈફીના સખમે તદન નાઉમેદ થયેલા શાહનદા શાપુરે પોતાનું સર આકમાં નાખીને અર્જ કબુલ કરી નહીં. શાહનદો બોલ્યો. ‘ઓ મોટા દાદ! મારી નાફરમાની માફ કરજો, હું હવે ધણા જઈક થઈ ગયો અને મારા બદનની રોગેરગ નાઉમેદીની સુસ્તી ફેલાઈ ગઈ. હવે મને મારાં વતનમાં મારા છેલ્લા જંગી વતનીઓ દરમ્યાન મારા બાગાનોની શાહાનશાહાત તારાજ કરનારા દુસ્મનો સામે મારાં ધરાનને કીનો લેતાં અજલ પામવા દો. હવે બે ચાર કલાક રહેલી જીંદગીને તાકાત નથી કે તે બ્યાદા જવાંમરદીની જોખમદારી માંહે ઉતરે ને પાર પડે. હવે તો ઉમેદની વિજળી ગેબ થઈ ચુકી અને નાઉમેદીની શીહાઈ પંથરાઈ; ત્યાં તે કાતેલ શીહાઈમાં બે ચાર તરફડ્યાં મારીને મને આ ફનાઈથી કુચ્છ કરી જવા દો. આ જંગના મેદાનમાં મોત સંગ એક ટકકર ખેલતો દાવ ચલાવવા દો.’ આ કીનાની જબ્બાન સાંભળીને મોટા દાદની ચશ્મ એક પગ વીંચાઈ, તેના જઈક ચેહરા ઉપર અજલની શીહાઈ ફરી વળી.

“જ્યારે દાદે ફરી ચશ્મ ખોલી જોયું ત્યારે અવલ મારી તરફ જોઈને મોતને મળવા જનારા તમામ બાકી લગાયકો દરમ્યાનથી મને પસંદ કર્યો અને પોતાના બંને દસ્ત જોડીને મને મોટી ઓજરખાલીથી પોતાની છેલ્લી અરજ ગુમરી ‘ઓ મોટા ને બલા ધરાની, એટલી મારાં મનની મુરાદ બક્ષવાને તું કબુલ થા. જમારૂં, આ જગમાં જન આપવામાં જે નામદારી છે તે કરતાં કરોડ ધણી જ્યાદા નામદારી આપણા સરના તાજ મીસાલની હકદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને બદલાર દુશ્મનોના દસ્તથી બચાવી લીધામાં છે. જંગી જમારૂં! તું મને આજે આ વખતે મારી અરજ કબુલ કરી મારી એકની એક એ ઉમેદ નવાજ અને છેલ્લી વખતે સરફરાજ કર.’

• ‘હું આ અરજ સામે કયા સખુન કહાડું? કંઈ આનાકાની કંઈ? દાદ જેવા ધરાનના મોટા ખેરખાહ ને શીરસ્તે આદમને નાફરમાન થવું કે તામે રહેવું, એ મને સમજાયું નહીં. માફ મોહ બંધ રહ્યું. દાદ એથી ધણોજ ખુશી થયો. તેના દીલમાં એવી તેજ આવી કે દીન-દુશ્મનો શીરોધના કીલ્લાને સુરંગ પાડીને ઉડારવાનો મનસુખો કરતા હતા, તે જંગલીઓની એક છેલ્લી જંગથી એવી પાયમાલી કરવી કે મોતના ઘેરાયલા ધરાની દીલાવરોની જંગની યાદગારી રહી જાય. પછી નામદાર દાદે મને ખીજે હુકમ કહ્યો.

“ઓ નામદાર જંગી, તું જેવો બદખખામીના કીલ્લામાં પોહોયે કે તેવોજ શાહજાદી ગુલશીરીનાને મારી તરફથી નેક દુવા ચાહજે, અને મારા હુકમ ઉપર શીતાબ અમલ નહીં કરીને મોટા સપેહસાલાર રસ્તમ ખીન શીરજને તમામ ધરાન ને ધરાનીઓની તારાજ કરી છે, તે સાર સમજાવજે. સપેહસાલાર રસ્તમ હુકમ માફક કુચ કરી નીકળ્યો હતો તો મોહાબ્યાને ખેશક રાહના દરમ્યાન મલ્યો હતો; જો એમ થતે તો ખીલકુલ બદખખામીની પાયમાલીનો પાયો પડ્યો હતો નહીં. અગર તે શીતાબ કુચથી સીરીયા આવી લાગો હતો તો મોહાબ્યા હાથ બતાવ્યામાં ઓર ફસી પડીને ત્યાંજ જંગમાં ગુંટાયો હતો અને મોહાબ્યા

જેમ ગુપ્તગુપ્ત દાવ સાંધીને બદલ ઉપર ઉતરી પડ્યો તેમ હું સીરયા-
માંથી છુટો થઈને બદલ આવી લાગો હતો અને આપણા ધરાન ને
ધરાનીની આખર આવવા દીધી હતે નહીં.’

“પછી કેહજે શાહજાદી ગુલશીરીનાને કે ઓ શાહજાદી! ધરાન
જીતવાનો હજી વખત હતો અને ધરાની જેર ફાવવાને હજી વીલંબ હતો;
મગર જેનો પાયો અવલ પડવો જોઈતો હતો, તે અવલ પડ્યો નહીં;
તે પાયો શાદી હતી; અને જેનો પાયો આખરે પડવો જોઈતો હતો તે
આખર પડવાનો ઠેરાવ રહ્યો નહીં. તે ધરાન જીતવાની જગ હતી.
અને હવે આપણે પાયમાલ થઈ ગયા. ધરાન હારી ગયા. તદ્દન તારાજ
થયા. ધરાન ને ધરાની બન્ને એખલાશનો ખાખ. બનનાર બની ચુકી.
ધરાન ને ધરાનીઓ દીનદુશ્મનોના ભોગ ઠેડવઈ ચુકા. મારી તકસીરની
માફી ચાહું છું. ઓ મારી તાજદાર કચસરા! ઓ મારી જેહાનની
અવલ સરતાજ તું નુરને ખુદાના આશરામાં મેલું છું ને આ છેલ્લી
ઉમેદની મારી છેલ્લી દુવા ગુમરૂં છું કે મજદાની મદદ ફેલો ને દીન
દુશ્મનો ફના મેલો.’

“દાદના આ સખુનો પુરા થયા અને શીરોઈમાં દુશ્મનોની ફેજની
ફેજ કુચ કરી આવી. શીરોઈનો કીલ્લો એક પડતલ મોટો શાહાનશાહી
મેહેલ જોઈ લેવો. હાલ તે તદ્દન વેરાન થયેલો હતો. માત્ર મોતની
ઘડીએ સેજ વીસામે લેવા ખાતરજ આ એકવાર ધરાનની તવારીખને
ઝળકાવનાર કીલ્લા દરમ્યાન દાદ પોતાની મુઠીભર ફેજ સાથે દાખલ
થયો હતો. યજ્ઞદેવદર્દના છેલ્લા હદિસાના જમાનામાં આરખો હાથે એ
કયાની કીલ્લાના તમામ આતશખાના, મેહેલો, રાજદરબારો ને અદલ-
ગાહોની તારાજ થઈ ગઈ હતી. કોઈપણ ધરાની મકાન બચ્યું હતું નહીં
કે તે ઉપર હાલની ઉલટેલી આરખ ફેજનો કોઈ ઉતરે? એક કીલ્લો
બે ચાર કલાક જગ રમત ખેલવા જેવો હતો; જ્યાં મોતના ઘેરાયલા
એક હજાર ને ત્રણ ધરાનીઓ, ધરાનના બેઝીમતી ખજાનાની કીમતના
પોતાનો છેલ્લો દમ મેલવાનો એક જગી ખેલ કરવાને તૈયાર થઈ

રહ્યા હતા. આ એક નાની ટુકડી, ગોચા એક દરખત જેને જમીનદોસ્ત કરવાને હળરો હળર તુફાની પલીદો ઉલટી ધુરકતા હતા. આ પલીદોની ફાજ દરમ્યાન તખીજનો આરખ હાકમ છેક નજદીક ધસી આવ્યો હતો. જે પોતાની કમાનમાં ખોસેલાં તીરની નેમ દાદ ઉપર કસતો હતો. તેને જોતાં દાદે નામદાર શાહજાદા શાપુર તરફ જોયું કે શાપુરે તે પલીદ હાકમ સામે પોતાનો અસ્થ દપટાવ્યો. શાહજાદા શાપુરનો સાસાન્યાન પોહોળો ચેહરો જોતાં તખીજના હાકમ ને તે સાથનું તેનું રક્ષક લશ્કર ધડીભર ચોકી ઉભું રહી ગયું. અને શાહજાદા શાપુરે પોતાનો નેજો તખીજના હાકમના દસ્તમાં ખેંચાયલી કમાન ઉપર લગાવ્યો. કમાનનું મોહ ફરી ગયું. તે છુટેલો તીર તેની જાતના જ ખીજાં લશ્કર દરમ્યાન ખે ત્રણ આરખ સીપાહોને જખમી કરીને જમીન ઉપર પાડ્યો. આ મામલો જોઈને તખીજના હાકમે શાહજાદા શાપુર ઉપર શમશેર ખેંચી પણ શાહજાદા શાપુરે એક આરખ મારીને મરવાનું શરમ ભરેલું જણ્યું. તે નામદાર પોતાના ન્યાગાનોના તરીકા મીસાલે ત્યાં જંગ મચાવીને તખીજના રક્ષક લશ્કરની ટુકડીનો અંત લાવ્યો. આ ખેજલત તખીજના હાકમથી ખમાઈ નહીં. તેણે શીતાય પોતાનો નેજો ઉઠાવીને શાહજાદા શાપુરના સેંકડો તરફથી જખમી થયેલાં યદન ઉપર માર્યો. ખીજો એક જરખ તેના મરોદ લેતા સીના ઉપર લગાવ્યો. ત્રીજો ગરદન ઉપર અને ચોઠો પેહેલુમાં, એ માફક પેદરપે ચાર જરખો મારીને શાહજાદાની જેહાન શીહા કરવા ચાહી; મગર શાહજાદો શાપુર એવા ચાર પાંચ નેજાના જરખોના સળખે જાનથી ખેજન થાય તેવો નયજો હતો નહીં. આ વખતે અજલ પાસે આવી છે અને જાન નામોશી ને નામદારી વચ્ચે હમનખરદી કરતો ઉભો છે; એ જણીને તેણે તખીજના હાકમની ગરદન ઉપર પોતાની ઝેરી પાણી પાયલી શમશેરનો એક કળાખાજ દસ્ત અજમાવ્યો. તે સપાટો જખરો ને મરદાનગીનો ખેલ કરનારો હોયાથી તખીજનો હાકમ સેજ ઝટક ખાધા મીસાલે પોતાના રક્ષક લશ્કરીઓનાં લોહી દરમ્યાન રેલતો થયો.

શાહજહાં શાપુર પોતાના દીનદુસ્મનને બેળન કરી રહ્યો કે પછી તેના મગજમાં એક પછી એક ચક્ર આવવા લાગ્યાં. હવે તેનાં તન ઉપર સેંકડો કારો જખમો થયાની અસર પોહોંચી. તે પણ પોતાના અસ્પષ્ટ ઉપર બે ચાર પાંચ પળ ડાખ્યા જમની ડાલ્યો અને પછી એક મોટા ઝોકા સમેત દીનદુસ્મનોના મુઝાના ઢગ ઉપર તુટી પડ્યો ને મુઝડું થયો.

“ શાહજહાં શાપુર ને તક્ષીજનો હાકમ જંગમાં પડ્યા, તે વખતે ખીજ બાબુ ખોરાશાનના હાકમ ને તેનાં જખરાં લશ્ચકરના ધુળરા સામે હું લગભગ પાંચસો ધરાનીઓની જખરદસ્ત લડનારી ટુકડી લઈ થયો. આ લડાઈમાં અમે જેટલા ગુંટાયા હતા તે તમામ ફક્ત હું એક કમ-વખત શીવાય મેદાનમાં મુઝાં થઈ પડ્યાં. હવે મુદ્દમોના મસ્તાન ટોલામાં આપણા ધરાની જોર ને જંગની જખરી દેહેશત પેઠી. જે અમશેરબાજ આપણા ધરાનીઓની આરમો દરમ્યાન ચાલી, તે એવી તો આફતનાક ને અજલગાર હતી કે તેનું જોર જમાનાએ જોયું હોય તો તે વખતેજ. આ અમારી જંગ જોવાને ધેરાયલાં આસ્માન ઉપર તે જેહાનની તુરી ખલકત જમાવ થઈ હોય અને અમારા કીના ને કેહરથો હદ થયાની હવા પુકાતી હોય એવો ત્યાં શીહાઈ પંઠરાયાનો તોર જણાતો હતો.

“ આ વખતે મોટા દાદને શીરોષના કીલ્લાના બોયરાંમાં ધરાનના શાહાનશાહોના શરાઓના હજારો પીપો ભરી મેલેલાની યાદ આવી, તેથી તે કીલ્લા દરમ્યાનની રદ થયલી નેહેરની નલીમાં ભરવા સારૂ મશગુલ થયો હતો. આ કામ તે નામદારે બાકી પાંચસો ધરાની દલેર અથોરનાનો સાથ પુરું કયું અને ખીજ ઉલટી આવેલા આરમોના હોમલામાં એ બાકી ધરાની જંગીઓ સેજમાં સાફ થઈ ગયા. દાદ, એકલો કીલ્લામાં ને હું બાહર. વખત કેવો કે જાણે કયામતજ ખરપા થઈ. આસ્માન કેવું કાળું થઈ ગયું ને સરજમીન કેવી અંધારી બની ગઈ, જાણે અલમોની દુન્યા ઉપર અરહેમનો ઉલટી ફાંખાનો રંગ મચ્યો. વાએ-જેહાન દાદે, બેહરામ યજ્ઞદની બંદગી કરીને તેની મદદ માગી અને

એક હજાર શાહમુર્ગો આસ્માન ઉપરથી ઉડી આવ્યા મીસાલે દેખાવ થઈ રહ્યો. તે તમામ શાહમુર્ગો દાદ પાસ આવી સર નમાવી ઉભાં. ત્યાં તેઓ દરમ્યાન કેવી જાન બોલાઈ અને શું ઇશ્મ મચ્યું તે હું તેઓથી ધણો દુર તે કશું સમજી કે જાણી શક્યો નહીં. આગલ હોતે તોપણ દાદના તરીકા ઉપર હું કાંઈ આપણા તંત્ર મંત્ર દરમ્યાનની રીયાજતને પોહોંચ્યો નહીં હતો કે તેથી વાકેફ થતે. અંતે આ સો શાહમુર્ગો સાથ દાદ વીજળી મીસાલે તમામ કીલ્લાને નાકે નાકાં જોઈ ફરી વળ્યો. એક જોહાન લરજ્યા મીસાલનો ઢપકારો થયો. મને ચેતવણી મળી. હું છુપા માર્ગ માહે ગર્યો. તે વખતે મેં આસ્માન સાથ જમીન ઉછલ્યા મીસાલનો એક અવાજ સાંભળ્યો; જ્યારે હું હવા ખાવા બેઠો માર્ગના મુજબને જંગલના ખુલ્લાં વેરાન માહે નીકળ્યો, ત્યારે ત્યાંના પહાડના શીખર ઉપર મેં શીરોષ્ઠના કીલ્લા તરફ મારી નેઘાહ કરી તો ત્યાં ના તે કીલ્લો જણાયો કે કાંઈ લશ્કર કે લડાઈની હીલચાલ. ગોયા ત્યાંની જોહાનને આકેષતની નીંદ આવી હોય અને રોજે અવલથી તે તરફ કેટલું આદમ અવતાર કે કદમ આશ્કારા થયું નહીં હોય એવો એક સલંગ પાતાલ કોહ મીસાલનો શીહા ગાર ત્યાં જણાયો. સીરયાની જંગ ને દાદનો અંત આ મીસાલનો આવ્યો છે. હું એક કમનસીબ મારા હમશરીક સાથ એવફા થઈને ત્યાંથી નાહાસી આવ્યા જેવો પોતાને જોઈને હાલે બેશુમાર શરમીન્દો થાઉં છું. મારી નામદાર શાહજાદી જનાબ હું મારા સપેહસાલાર દસ્તુર દાદનો હોકમ બજાવવા હાજર થયો છું. જ્યાં લગી હયાં જંગ તમામ ખલાસ થાય ત્યાં લગી હયાં મારા ન્યાગાનોની ઓલાદની હકદારના ધરાની પાદશાહાત ઉપરના દાવા ખાતર જંગમાં ઉતરે ને મોટા મોહાબ્યાના જબરા ધુજરાનો સત્તાદ ચખાડું.”

જસુસ અનેલા જંગી જમારપની જુખાનથી મોટા દાદ ને શાહજાદા શાપુર ને અથોરનાન દીલાવર લશ્કરનો દીન દુસ્મનોની જંગમાં આવેલો અંત સાંભલીને નસીબાની તદ્દન નાઉમેદ થયલી ગુલશીરીનાએ જારી કરી. ગુલખહાર ને તે સાથ ખીજી શાહજાદીઓએ પોતાની શાહ-

નશાહનદીની માહેતમમાં મોહ ને ચેહરા ગરક કર્યા અને સામે ઉભેલા દીલાવર આદરખીજની જંગીઓની જખાન ઉપર અફસોસના અવાજ ગાળ્યા. પણ હવે કોટની સરીલ ઉપરથી આદરખીજની લશ્કરે આફ-તની નીશાની ડિઝરી. તમામ બદખખામી મોતના ચોધરદમ મારાથી તારાજ થવામાં કશું બાકી નહીં હતું. ત્યાં મોહાબ્યાનું લશ્કર કીલ્લાની સપાટી લગી સીડીઓ બાંધીને ઉપર ચઢી આવ્યું. ધરાની ને અરબ-સ્તાની હાથે હાથ કુસ્તીબાજીમાં મસ્ત દેવગદ મીસાલ વળગી પડ્યા. ગોયા કોટની સપાટી કુસ્તીનું મેદાન બની ગયું. મોતના ખેલની કુસ્તી મહિ એક બાજુ જંગી ધરાની ને બીજી બાજુ ઝનુની આરબ પડવા લાગા. જન સલામત ને હાડકાંને ચુરેચુરા થયલા હજરો આરખોનો એક વખતે ઉઠતો પોકાર કેવો દેહશતનો દોર ચલાવે, તે લગાઇના મેદાન-બાજોનેજ ખચર પડે અને જંગી ધરાનીને તો અંતે મોતને મેદાન પોહોંચ્યા વગર છુટકો નહીંજ, તેથી તે ગમે એવો દોદરો થયા છતાં બીજા તાજા હરીફના હાડ સાથે વીટલાઇ જઇ અઝાદ મીસાલે વળ ઉપર વળ લઇ સંગીન બદનના નવા આરખનો એવો ગલખરો ડાબતો કે મરતાં ના ઠાર કે જીવતાં ના કરાર એવી તેની હાલત થતી. આ જંગ જખરી ચાલી. બદખના કીલ્લામાં હજરો હજર આરખો ચઢી આવીને જેવું જેવું ઝનુત તેવી તેની જીમખેસ. ગોયા આદમીથી આફત આવી હતી નહીં. પણ અબલીસોથી આફત ઉલટી હોય એવો અફસોસકારક હીંગામ ત્યાં હતો. આ વખત સપેહસાલાર ઇસ્તમને સર તેના રદી નામને રોશન કરવાનો સીતારો બેઠો હતો કે કેમ, તેમ તે જંગીઓના મોટા સપેહસાલારે પોતાની શમશેરનો ખેલ જમી કર્યો અને જંગી જમારખ, અરે તે તનબદન રૂવેરૂવે રેજરેજ થયેલો ને નાઉમે-દીની કંટાયલી શીકલ બનેલો એવો તો શાહનદી ગુલશીરીનાના ખરા હક ખાતર મોહાબ્યાના મસ્તાન ને ખુનખાર લશ્કર દરમ્યાન કતલ ચલાવા લાગે, કે તમામ કતલ થયેલાં ધરાની લશ્કરના સીપાહોનાં પાક રૂવાન ગુરૂમાન બેહેસ્તથી સાબાશ સાબાશ પોકારતાં હોય, એવો તેની

જંગનો જશ ગવાવા લાગ્યો. ધરાની તે એતું નામ, કે જેની જંગ ને શમ-
શેર ને દીલાવરીનો શુભાર નહીં રહ્યાથી કોટ ઉપર ચહડી આવતું આરમ્ભ
લશકર કર ખાધ ગયું. ધડીલર બદખ્યામીના કીલ્લા ઉપરથી કીરતારનો કોપ
કમી થયો હોય એવો એ રોશન હીંગામનો શીતારો તલુ થયલો જણાયો.

કીલ્લાની સરીલ લગી ચોવીસ ફરતી સીડીઓ અંધાયાથી તે
તમામ ઉપર આરમ્ભ લશકર કીડી મીસાલે ઉભાધ જતું અને જંગની
જેહાન લરખવનારી ચીચ્યારી પાડતું તે ધરાની જોર ને જંગ જનન-
ફેશાનીથી આ વખતે જેવું ઝાપુ પડ્યું તેવું તો તે કોઇ વખતે પડ્યું
હતું નહીં. જંગી રસ્તમ ખીન શીરજન પોતાની આદરખીજની ફેજોની
ફેજ સાથ આ છેલી જંગમાં જેવો જખરો ને ખુનખાર શમશેરખાજ
જણાયો, તેવો તે આગલી કોઇ લડાઇના હીંગામમાં આસ્કારા થયો હતો
નહીં. ઝનુની આરખોએ રાતનો હીંગામ નજદીક જોઇ ગુરજ મીસાલની
મસાલો રોશન કરી અને મગજમાં ખુબ ધુંધ રાખી કે આ રાતેજ
કંઈ પણ રીતે બદખ્યામીનો કીલ્લો તારાજ કરવો. કંઈ કંઈ તરફ તો
આતશ આસ્નાઇ ચાલી ચુકેલી અને આગના લલુકા ઉડી રહેલા, મગર
મોતનો શીકાર થયલો ધરાની તેની કશી પણ પરવા વના આંખ વીચીને
લડતો રહ્યો. પલકે પલક સો સો આરખો કીલ્લા ઉપરથી ગગડી પડીને
સીડી દર સીડીએથી ખીજ આરખોને લઇ છેક ટલ્લા ઉપર પછડાઇ
બેજન થતા રહ્યા. બદખ્યામીમાં પલકે પલક ચાલેલી મરકીના બોગ
સો સો ખુઝર્ગ ને અચાંચો થઇને ત્યાં તો માહેતમ ને માહેતમ ચાલી
રહી હતી. રસ્તમ ખીન શીરજન રાતનો હીંગામ થતાં તે હજરો
જખમોથી ગોયા મોતનો અંદાવાન થયા મીસાલે જંગી આદરખીજનીઓ
સાથ દોન દુસ્મનોના ઢગના ઢગ મુઠાં પાડતો રહ્યો.

મગર યાહોમ દસ હજાર દમની એક સલંગ ચીચ્યારી પડી.
બદખ્યામીનો કીલ્લો ગોયા બેલતો થયો હોય તેમ તેનાં જીગરમાંથી
માતહેમ ચાલુ થઇ. એકી પલકે દસ હજાર શમશેર હવામાં ધુમી અને
અને એકી પલકે હજરો ગરદનફરાજ જંગીઓની ગરદન કપાઇને સર

હવામાં ચકર ખાતા ખાતા કીલ્લાને ટલ્યે ચાલ્યાં. ધરાનીઓના ઇકબાલનો હીઆખ નકી થયો. રસ્તમ ખીન ફીરજન કીલ્લા ઉપર બેઝન થઇ પડ્યો. તેનું મુઝ્દું મુદ્દઓએ ધસડી લઇ જવાનો એક જોર કર્યો. આ વખતે ધરાની ને આરખ લશ્કરને નોક જળવવાની જંગ લાગી. ધરાનીઓ પોતાના મોટા સપેહસાલારનું મુઝ્દું ધસડી જતા મુદ્દઓ ઉપર પડ્યા. મુદ્દઓ પણ જનની પરવા વગરના હતા. એક કલાક સુલતાની જંગ મચી મગર બન્ને બાજુ નાસીપાસ રહી હતી. આખરે એક આરખ જંગીએ પોતાની કમરમાંથી ખજર ખેંચી કહાડીને ધરાંની સપેહસાલારનું સર કાપી લીધું કે બદન ધરાનીઓ હસ્તક હોયથી તે વગર ધરનું તેઓના કબજામાં આવ્યું. અફસોસ હવે વધ્યો તેની હદ ક્યાં લાગે? આરખોએ રસ્તમનું સર નેજની નોકમાં ખોસીને કીલ્લા ઉપર ચઢાવ્યું. તમામ બદખ્યામીની જબાને જેહાનનું જીગર જખ્મી થાય એવી માહેતમ મચાવી. નાતરસ મોતને પણ રેહેમ આવે તેવી તે વખતે દીલાવરોની છાતીનો જોસ ઉઠ્યો. જંગી જમારપે કપાલ ઉપર ત્રાપ મારી અને ગુલશીરીના પોતાની બાકી બાનુ મંડલ સાથે પોતાના જંગી સપેહસાલારના મોતનો ગમ રડી.

હવે ધરાનીઓના આખરના ગમનો કીનારો ક્યાં લાગવાનો? સપેહસાલાર રસ્તમનાં મોત સાથે બદખ દરમ્યાનની આદરખીજનની જંગી ફેજનો પોણો ભાગ તારાજ થયો. હવે બાકી ભાગ સાથે જંગી જમારપ કોટ ઉપર હાજર હતો. મુદ્દઓએ રસ્તમનાં સરને નેજ ઉપર ખોસીને ખુશાલીના પોકાર ખેંચ્યા છે. યોગરદમ સળગેલી મસાલોથી રોશની મોતનો સાલો પેહરી ત્યાં પોતાની દેહેશતમંદ ઝલક ફેંકતી હોય તેવો ઘેરો રંગ ઝલકે છે. મુદ્દઓની ભારે ખુવારી છતાં નવાં ખીજાં મુદ્દ લશ્કરોના આવ્યાથી ઓર વધારો થતાં તેઓની જંગ દમખદમ જ્યાદા ને જ્યાદા ફત્તેહમંદ ઉતરતી ચાલી.

મધરાત લગીમાં તો આ જંગ ગોયા આસ્માની ગજબ મીસાલનો પોતાનો દોર ચલાવી રહી. બાહાદુરીથી દરેક ધરાની પોતાના દમની

છેલ્લી ધડી તલક જંગ દરમ્યાન નીચો અને પોતાના એક જન ને
અદન સાર મુદ્દાઓના દસ અદન ને દસ જન લેનારો રહ્યો, તોપણ
હવે ફક્ત જમારપ ને સો ધણા બુદ્ધા બુઝર્ગ કીલેદારોજ અચેલા હતા.
લખખો લખ આરખ સીપાહો કોટ ઉપર ચહડી આવ્યા હતા. ચારે તર્ફ
આગ લાગ્યાનો સુમાર રહ્યો હતો નહીં. આ દેખાવ જોતાં જમારપે
કહ્યું “મારા બુઝર્ગ હમશીરીકો! હવે અંદગી વગર આ જંગમાં બીજો
ધલાજ અજમાવવો રહ્યો નથી. અંદગીથી મદદ થાય તો થાય બાકી હવે
થઈ ચુકું.” તમામ બુઝર્ગ કીલેદારોએ એ સંગીન મત કણ્ણ રાખ્યું.

જમારપે અવ્વલ તીર ચઢદની અંદગી કરી, અને ચોતરફ આત-
શના શોહોલામાં વીટાઈ જતા અદખબામીના કીલ્લાનો બચાવ ચાહ્યો,
અને બુઝર્ગ કીલેદારો એક પછી એક તે આગ હોલવવામાં ચઢદાનના
નામથી જીગર ઉપર દસ્ત મેલી રહ્યા. તેને થોડીક સાયત ગુબરી કે
તીર ચઢદ અફના વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો. અફના ગોલા ને ગોલા
આસ્માન ફાટીને જોહાં ઉપર તુટી પડતા હોય તે મીસાલે મઝદાની
મેઠૈરબાની ઉતરી, તેથી આરખ લશકરનાં લશકર તે બરફના વરસાદથી
પોતાનો બચાવ કરવા ખાતર જ્યાં સરને બચાવ મજે ત્યાં ત્યાં લરાઈ
જવા લાગ્યાં. જમારપ એ અંદગીમાં લગલગ આમદાદ લગી મશગુલ રહ્યો
અને અફના વરસાદથી તમામ અદખબામી જળી બળી ખાક થતું અચ્યું.

જાણે અદખ મોતનું મેદાન હોય તે મીસાલનો તેનો હાલ મામલો
નજર આવવા લાગ્યો. કીલ્લા ઉપરથી લોહીનો વરસાદ વરસતો હોય
એવો કીલ્લા ઉપરના લોહીલુહાન મુડદાઓનાં લોહી સાથે બરફનું પાણી
મળીને ત્યાંની ધમધુકાર ખુનની નદી વેહતી હોય એવો તલેસ્માતી
તમાશો દેખાતો હતો. આ તલેસ્માત દરમ્યાન ગુલશીરીના પોતાની બાકી
લડાયક ત્રણસો બાનુઓની ફોજ સાથે તે કીલ્લાની સપ્રીલ ઉપર કુચ
કરતી આવી.

ગુલશીરીનાની ખુબસુરતી કે જુવાનીનો બહાર તદ્દન ગુમ થયો
હતો. ફક્ત હાડકોનો આકાર ગોયા પલીદ સમ બની જઈને એવો દેહેશત-

મંદ અન્યો હતો કે ફક્ત તે ઉપર નેધાહ જતાંજ જાન માંહે લખલખાં ચઢવાને શરૂ થાય. તન ઉપર પોતાના ન્યાગાનોમાંના મોટા ન્યાગાન આદેલ નોશીરવાનનું અખતર પેહેરયું હતું. સર ઉપર તે કેસરાનુંજ લઝાયક તોપ મેલ્યું હતું. કમરમાં એક સાંકળીની કમરખંદમાં એક પોલાદની ઝેરી પાણી પાયલી તલવાર સાદાં પોલાદી મ્યાનની લટકતી હતી. તેના હાથમાં ક્યાનીઓના જમાનાની ચાંચી કમાન ધરેલી અને ખભે ઝેરી તીરનો લાથરો લટકાવેલો હતો. તેની ચશમમાંથી ઝલક જતી રહીને તેમાં આતશ્યા ધેરો રંગ પુરાયો હતો. તેની શીકલ તદન ફેરવાઇ ગઇ હતી. તે પાસ રેહનારી ને મસહલત આપનારી રાત દીવસની વસેલી આનુઓ ને શાહજાદીઓ પણ તે આગતી ગુલશીરીના છે એ ઝોળખ ખાતરીથી આપવાની હીંમત કરી શકે નહીં એવો અજાયબ ફેરફાર. અરે કોઇપણ માને નહીં કે તે એક મરદ નથી ને આરત છે એવો ગુલશીરીનાનો કરક આકાર ફેરવાયો હતો.

તેમજ તે નામદારનું આનુ લશકર કોઇ બળાઓનું અન્યું હોય એવો મુદ્દાઓની દેહેશતે તેના ફેરફાર ક્યો હતો. આ આનુ લશકરને મન નકી હીસાબ થઇ ચુકેલો, કે આ છેલ્લી જંગમાંથી જીવતાં તો કદી પાછાં ફરનાર નથી. અને હવે જે જીવતી જાંદગીની સાયતો બાકી છે, તે માત્ર કોઇની પા કે અરધીજ બાકી, ત્યાં પછી રૂપ રવાની ને રંગ છોક રહે કેમ ? અને લખ્ખો દીન દુસ્મનો, તે પણ લોહીના તરસ્યા, તે લશકરો વચ્ચે ફતેહ શીરજગર ઉતરવાની ઉમેદ તે ક્યાંથી બંધાય ? અંત નકી, તે પણ કેવો અંત કે મોત પાછલ ના ખાદીનું કફન કે માટીનું ઢાંકણ. તે મોત પણ કેવું કે જે હાલ મુદ્દા મુદ્દાઓના તે હાલ તેઓનો પોતાનો. એ ખ્યાલજ કેવો કે જીવતો જીવ સેજેજ એહોશ થઇ બદનમાંથી નીકળી જાય.

એ હાલતમાં તે આનુ લશકર ને શાહજાદી ગુલશીરીના હતાં, તેટલાં ફરી મુદ્દાઓ કીલ્લા ઉપર ચઢી આવ્યા. ગોયા જમીનમાંથી પુટી નીકળતા હોય તેવો ગજબ ઉઠ્યો. એક જંગનો વટોલ્યો પુક્યો,

ઝોગરદમ શ્વશરઆજી ચાલી, પણ આનુ લશ્કરે તીરનદીજીથી મુદ્દમ
ઝોને મરતાં લગી નજદીક આવવા દીધા નહીં. જ્યારે છેલ્લી ગુલબહારે
ચીચ્ચારી મેલી ને છેલ્લો ખદંગી તીર છોડ્યા સાથ પોતાનો દમ મેલ્યો,
ત્યારે બદખખામીમાં એક ધરાની સીપાહ કે સરદાર હૈયાત રહ્યો હતો
નહીં. ના એક આનુ તીરનદાજ કે ના એક છુદી ઝોરત સલામત રહી
હતી. ના કોઈ ખલકનો રક્ષક કે ના કોઈ જશકરનો સીપાહ. તમામ
તારાજ, તારાજ ને તારાજ. તમામ ઉમેદ ઉપર આતશનો દરવાવ
ફરી વળ્યો. શાહગદી ગુલશીરીનાની તમામ આજી ફાકટમાં ગઈ અને
મેહલવ્યાએ તમામ ધરાન જીરજીર કયું.

• ' પણ છેલ્લી આનુ લડાયક એક ગુલશીરીના સલામત રહી, અને
જંગી જમારપને પેલા દાદની મોત વખતની ફરજ બજાવવાની, તેથી તે
પોતાને બનતાં લગી બચાવવાને બંધાયેલો, તે એક ફક્ત ધરાની સપે-
હસાલાર બચ્યો. સપેહસાલારે પોતાની નામદાર શાહગદીને ધણી ધણી
સમજવીને ઝોજરખાહીથી ચારખોનો ભોગ થતી બચાવી લીધી. જમા-
રખ મોટી મીનત ગુમરીથી પોતાની શાહગદીને પોતાની સાથ કીલ્લાના
મેહલમાંના છુપા માર્ગે દીનદુસ્મનોના પંજથી છટકાવી નસાડવામાં ફાવ્યો.

એ રવેસ ધરાનની છેલ્લી હકદાર શાહગદી પોતાની તમામ
આજીથી નામુરાદ થયેલી જમ્દ જમારખ સાથ ધરાન સરજમીન ને
સરહદને છેલ્લી સલામ કરી ગમખાર એહેરે બદખના છુપે માર્ગે તુર્ક-
સ્તાન તરફ લાગેલા ગંજવર કોહે અલબૂઝ તરફ ચાલી. પોતાના વતનને
છેલ્લી નેધાહ કરતાં તેની ચશમની રોશની ખીલકુલ ઝાંખી થઈ ગઈ.
એક આંધળી હાલતના મનસાન ને તે વચ્ચે કશે તફાવત રહ્યો હતો નહીં.

શાહગદી છુપા માર્ગે કુચ કરતાં છેલ્લા સખુનો બોલી, તે આ હતા:-

“આવ નાસીપાસી હવે તું પુર બળ,
છે રોશન સીતારો થયો શીહા ચલ.
ઉતર્યો છે શાહાનશાહાત ઉપરનો અમલ,
કયાની તખ્તોતાજ ઉતર્યુંજ અસલ.

આલાદ અસલથી થઇ છું આજ બાતલ,
બાતલમાં ઓર છું બાતલ સીકલ.
શીકલ તો ફરી ગઇ આતશની કાજલ,
કાજલ હજી બેહેતર ચશ્મ થાય કાતલ.
કાતલ હયાં ચાલી જ્યાં સરજત સખલ,
ગીર્દેશમાં ગીર્ફતાર કબલ પર અબલ.
કરાર મને મોતના મેહેલમાંજ આ પળ.”

બાબ છેલ્લો.

જમારૂંપ આવાં અદ્વીસુરની બંદગી કરીને રેલ ચલાવે છે—
બદખબામીમાં રેલથી તારાજ—જમારૂંપ ને ગુલશીરીના અલ-
બૃઝ ઉપર—જમારૂંપની છેલ્લી બંદગી ને મોત—ગુલશીરીનાનો
ગમ—અલબૃઝના પહાડનું ફાટવું—ગુલશીરીનાનો શ્રાપ—
ગુલશીરીના કોહે અલબૃઝમાં ગરક.

યજ્ઞદાન, આ જ્ઞાનના, જનના યજ્ઞદાન,
આ આફતમાં શું રાજી તું નુરે નુરાન ?
કે તારાજ થાય તમામ જરથોસ્તી ધરાન,
બરબાદ થાય આબાદ જરથોસ્ત્યાન.
નામ નીશાન નાબુદ ને નાબુદ જનન,
છેલ્લી સલામ કરે ધરાનને જબાન.
ધરાનને જોય છેલ્લી ચશ્મ સાસાન્યાન,
હવે કાહાનીમાં કયાની—સાસાની ખુશરવાન.

બદખબામીના મેહેલના છુપા માર્ગમાં જમારૂંપ ધરાનની હકદાર
શાહાનશાહજાદી ગુલશીરીનાને લઇ ચાલ્યો, તે પાછળ આરબ લશકર
ધુસની ધુસ તે છુપાં મુખ ખુલેલા માર્ગ માર્ગે દાખલ થઇ. શીહાગાર
મીસાલના માર્ગમાં બે ધરાની જન, જેર અને જીગરના અબ્બલ આબ-
વાળા પાછળ હજારો આરબોની ધમાલ પડતાં બચાવના કારી ઉપાય

લેવાને અગર વીલંબ થાય તો પછી થઇ ચુકું, તેથી જમારપ ચોકચેઈ અને જેહુન નદીની નેહેરના નાકાં ઉપર આવી લાગતાં આવાંઅદ્વીસુરની બંદગી પહોંચવા લાગ્યો. તે મનમાં બપોરો ને હાથના ઇશારા કરી રહ્યો. તે મોટા અથોરનાને મોટી રિયાજતથી નેહેરને સજીવન કરી. પાછળ દીનદુશ્મનોને થોડે છેટે દુર જોઇ ભાંત્ર અવાજની હદ રહી નહીં. જંદ પદ ને જ્યાન હદ અને દરમ્યાન જીવતો આતશ રોશન થયો. ગુલ-શીરીનાએ પણ નવધાર ચશમથી અહુરામજદાને અર્જ કરી અને આ શીહા ગાર દરમ્યાન હેવાન મીસાલનાં મોતે પીસાઇ જવામાંથી બચાવ ચાહ્યો. પણ આ વખતે કેવી કીમતી ને કામની હતી કે જો જમારપની બંદગીને બારેતાલા કબુલ રાખવાને એક બે પણ વીલંબ થયો તો જોઇ લેખી તે છેલા બે અવ્વલ આખના ઇરાનીઓના બદનની હાલહવાલી. એક પણ માત્ર બાકી હતી આરબોની ધુસતી ધુસ તે બન્નેનો ચુરો કરી નાખવાને, તેટલાં તે નેહેરના નાકાં ઉપરનો સંગ માહા જોર કરીને જમારપે ખીસાડતાં ને ગુલશીરીનાને બાબુમાંથી પકડી મોટા કોહે અંલબૃજ ઉપર જવાને રસ્તે ફરી જતાં એક જબરો અવાજ થયો. જાણે પાતાળનું મોહોડું ત્યાં પુટી નીકળીને ધસી આવતી આરબોની ફ્રેજ ઉપર દરબાવ ઉલટી આવ્યો હોય એવી રેલ આવી. જેહુન નદી તે પડત નેહેરનાં સાધનો પોતાનો ખોફ વરસાવવા ગોયા જંગમાં ઉતરી હોય એ મીસાલે હજારો આરબોને પોતાની સાથ તાણતી બદખબામીમાં આવી. ગોયા શહેર તે નેહેરના યોગે જેહુન નદીની કાંઇ શાખા હોય એવો રંગ બન્યો. જીત મેળવી રહેલું આરબ લશકર પોકાર ને તુફાન કરવું ત્યાંથી નાહાસવા લાગું પણ કીલ્લામાંનું તમામ લશકર તે રેલમાં તણાઇ તારાજ થયું. આ રેલથી તમામ બદખબામી પાયમાલ થયું. શહેરમાં દાખલ થયેલું એક પણ આરબ તન સલામત રહ્યું નહીં અને બાકી રહેલા તમામ ઇરાની કારીગરીના મહેતના ભાગ ને કીલ્લાના ખંડયર એવા પાયા માંહેથી ઉખડી ગયા કે ત્યાંની જીત ઉપર મગર થવાને આરબોએ ઓર પોતાને શરમીન્દગી હાંસલ થયલી જોઇ.

, થોડી સાયત ગુજરી કે જમારૂંપ શાહજાદી ગુલશીરીનાને લાંબને આસ્માનમાં પેવસ થતો હોય એમ અલગબૂની ટોચ ઉપર નીકળ્યો. જાણે તમામ જેહાન એક ગોળ દાણો હોય તેમ તે એ તારાજ થયલાં ઇન્સાનોની ચશમમાં સમાઈ ગઈ. જમારૂંપ બોલ્યો “અરે અહુરમજ્દાના અજમતની બરપુર જેહાન, તું ખાતર જેઓ જંગ ને કીનાથી ખુનની નેહર ચલાવે છે અને વગર હાંસલની ખુનામરફી ને વેરમાં પોતાનો દસ્ત લાંબાવે છે, તે હારેમન ખવાસ ને સેતાન સીનાના શક્ષેને હયાં આવીને પોતાના લોભ ને મતલબનો ચીતાર જેવો જોઈએ કે જે નામદારી ખાતર જેહાન ટળે ઉપર કરવાની ખુન્નસ ચહડાવ્યામાં આવે છે તે તો એક પક્ષીની આંખના ઝીણા ડોળા જેવી નિર્જીવ ને નાની છે.” તેનો ઘાટ ફક્ત તસખીના એક દાણા જેવો છે. અરે નથી તે દરમ્યાન અજમતની રોશન રંગ ઝળકતો કે નથી તેના રોજનો ઢંગ ફરકતો. ગોયા ફાનસમાં ઝળકતા ચેરાગ સમ એક નક્ષ શીવાય જાન ને ગુમાનની ચીકાર જેહાન શું છે? કંઈ નથી. એક ખાખ પણુ હજી પાયાદાર તેટલી તે નાપાયાદાર છે. એવી નિર્જીવ જેહાન સાથે જેહાનનશીનોએ પોતાના જાન બાંધ્યા છે અને અમન ચમનની ઉમેદ ઉપર ઇન્સાની તરીકાના તહેવાર ઢંગ નીપજાવ્યા છે. મારી નામદાર શાહજાદી ! જેવો આ મજ્દાના મહાન મહીમા મીસાલના કોહે અલબુર્જને અને એ ઉપરથી આ ચોખ્ખું જેહાન બાંધે તમો નામદાર ખ્યાલ કરો કે આદમી કેટલી શક્તી ધરાવે છે? કાંઈજ નહીં. તહેવાર ઉમેદ ને ગુમાન દરમ્યાન છકી છકીને છેવટ પળ મીસાલનો અવતાર મેલી ફના થઈ જવું એજ. હયાંની નાપાયાદારી સાથે આદમીને હકતાલાએ જેડી લઈ તેનાં સર ઉપર એક વમર હદની આફતનો જુમ્મો મેલ્યો છે. એ આફતના જુમ્મમાં આદમજાત તરેહવાર કરતુકના પાયા નાંખે છે. તરેહવાર મગજ ને દાનેશના તરેહવાર ખ્યાલ ઉઠી ઉભા થાય છે; અને જેહાનને ઇદમના જેરે પીછાણનારા શીલસુફા ઇન્સાનનો અવતાર તરેહવાર બદ નેક ફરદારના આધાર ઉપર ઠેરવી દીધો છે. જમાનો ગુજર્યા જેટલો લાંબો

વખત અકલની ચશ્મમાં ફક્ત એક પલક છે. હા: હા: જીવતાં જીવતું હું મારા મઝદા સાથે આરમાનને લાગેલી અલખુર્જ ટોંચ ઉપર ચઢીને મળી જતો હોવું તેવા હું હલકો ને ખાલેસ થયો છું. જાણે આ હલકી ને પાક હવા મારા પીરાનપીર મીસાલના અશકત બદનની તાકાત નથી કે સોસી શકે. અરે આ નાતવાનીમાં મને મારાં આવતાં મોતની બસારત થાય છે. અરે આ શીરદુસ મીસાલની હમેશાં બદ્દથી બરસ્તુમ લેતી અલખુર્જની ટોંચ મારો સદાનો મુકામ થાય; એ તો મારા હારેલા ને કંગાળ જીવને ખુદાવંદતાલાથી એક મહાન નવાજેશ થયા સમ નતીજને મળે છે; પણ અરે આ અમારા શાહાનશાહોની ખોલાદની છેલી પરીજદીનો કોણ વાલી? હા: હા: એક પછી એક દીવસો વધારે કંગાળ ને વધારે કાળા ગુજરીને આખરે મારી જીંદગી તમામ થાય છે.

“અરે આજે તો એક રજલ પણ ખુશાલીની મારાં દીલમાં રહી નથી. એક સ્વપ્ને પણ નચીંતાઈને આજકાલ મને થતો નથી કે આ પૂલેપલ ઠરઠર થઈ પુટી જતી જીંદગાનીને કાંઈ પણ તરેહથી નીભાવું; જાણે નાઉમેદીનું લશકરજ મારી ઉપર ઉલટીને મારાં હાડેહાડ ગગરાવી ગજબ કરે છે. પલેપલ તે લશકર મારી ઉપર હુમલો લાવીને મારી કાયાને આબાદ ઘેરે છે. એક પળે પણ મને આ મોત વખતે નચીંત રેહવા દેતા નથી. એવો તો મને ચોતરફથી ઘેર્યો છે કે કાંઈ દુશ્મન લશકર દુશ્મનનો કીલ્લો ઘેરીને રાતદીન આતશ ને હથ્થારોનો મારો જરી રાખે તેમ એ લશકરે મારી ઉપર એવો તો જબરો લાગુ પડતો મારો જરી કર્યો છે, કે આજ હું ગમના સાહયામાં જરાતરા પણ પોતાને નીભાવી શક્યો નથી. ગમે માફ મન, મારા જુસ્સા, મારાં કામ ને મારી લાગણીની લગામ પોતાને સ્વાધીન લીધી છે, અને આ કારી મોતના મારામાં મારી રખેવાલી કરે છે. અરે મોતના માહ કવખતના મેલાપથી મારાં તમામ હાર ધુંજે છે. આ આજ અસલની અકલ તો ગઈજ, આજ અસલનું અસલપણું તો રહ્યું નહીંજ. નહીં રહ્યું

તે જોર કે નહીં રહ્યો તે જુસ્સો અસલનો, અરે સંધી બારેવા-
તીના ઉલટેલા તુફાનમાં મોત જે વખત જાય છે તે વખતમાં પોતાની
ફોટોહુતું બાકું પુફીને આ ફનામથી મને ખેંચી લઇ બરબાદ કરશે.
હવે રોજ રોજ નાઉમેદીના લશ્કરના ઘેરાવામાં મારા બદનનો કીસ્કો
જાળ્યો મારો ખમતાં ગમથી એટલો તારાજ થયો છે કે હવે તેને મોતની
દેહેશતનો કશો ખ્યાલ પડતો નથી.” પછી જમારપે પોતાના પરવર-
દીગારની બંદગી ને આજુજી કરી :

“ઓ ફરેસ્તાઓના શાહાનશાહ ! ઓ પૃથ્વીઓના શાહાનશાહ !
તારા કંગાળમાં કંગાળ, નાવારેસમાં નાવારેસ તરફ તારી રાખેતાની
બક્ષેશની એક કણ ફેંકી દે. હું કાળામાં કાળા માનવીનો મોત અંયામ
ઉજળો કર. હું અંધાપામાં ઘેરાયલા ગાફેલની અકલ દેખતી કર. હું
ગુમરાહીમાં ગોટાં ખાનાર ખુવાર ફનાને માર્ગે લગાડ. અંદાના રૂપમાં
હું બનેલા બેક્ષમને તું તાર, અને તદન હાલહવાલીમાં ઉજાજ નેવા
થયલા ઇન્સાનનો હેવાલ તપાસી લે.

“ઓ સેતારાઓના શાહાનશાહ ! ઓ આસ્માનોના શાહાનશાહ ! ઓ
સુરજ અંદાઓના શાહાનશાહ ! ઓ નુર ઝળકાટોના શાહાનશાહ ! ઓ
શાહાનશાહોના શાહાનશાહ ! તારા ખુહારમાં ખુહાર, તારા એકલામાં એકલ
તરફ તારી મદદની એક રજ ઉડાર, હું નેહેસમાં નેહેસ, નજીસમાં નજીસ
માનવીના અંગને સાફ કર, હું જળાપા ને આફતમાં ઘેરાયલા ગુમની
સુરત મોઢળી કર, હું ખુની બનેલા બાવરાની બાંહય ધરી અંદો કર,
અંદાના અવતારમાંના હું હારેમનને ઉગાર, અને તદન બેજાર બનેલા
શુબખ નેવા થયલા જમારપનો સવાલ તપાસી લે. મને હવે બરહક
કરાર બક્ષ ! મને હવે બરહક મોત બક્ષ !

“તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના ચકરાવામાં શેકાર ને શેકારી
પંખેરા સાથે ફરે છે ને ઉડે છે ને હવામાં લાડ કરે છે : તારી મહેર-
બાનીથી આસ્માનની કુદરતમાં ફરેસ્તાઓ ને અહેરેમનો પોતપોતાને
માર્ગે જવઆવ કરે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના મુલકોમાં જન

ને અબલીસો પોતપોતાને મુલક રોબ ને રાજમાં ધીકે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના ઝળકાટમાં પરી ને પલીદો પોતપોતાનાં તેજ ને શીદાઈમાં જીંદગી ગુજરે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના નૂરી બાગમાં પવનની ખુશબોદાર લહેકી ને બદબૂદાર પવન અરસપરસ મળતા રહે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના ગૂંચળખર ફનાઈ ગુજરી જતો જન ને ફનાઈ ગૂંચરવા આવતો જન મારગસર રાહ કાપે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના નૂર પાસ પહરેજારની પાકીજા કેરદાર ને ગૂંતેહગારની નાપાક કરણી સરખસણી કરતાં દુરધાહમાં પડે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનની હવામાં જીંદગી બૂલેલો નાપાક ને જીંદગીનો આબાદ એકશાન તપાસમાં ઉમેદવાર ઉભા રહે છે. તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના બેદમાં કળ ને અવતાર એવા તો સરસ વેહેવાર ચલાવે છે કે જેહાનદાર તે કુંચી પામતો નથી. સરજતના જહાજમાં સવાર થયેલો ઇનસાન સરજતના પવને સરજત માફક ખાલી કે લરપુર જીંદગાનીની સફર કરતો તારી મહેરબાનીથી આસ્માનના મીનારા ઉપર ચહડવાને ચીનવદ પુલના પાવરા ઉપરથી રશના ને સરોશને હીસાબ આપતાં પાર પડે છે અને ઇનસાફ ને દયાના અમર નુરની પનાહમાં તારાં તખ્ત સામે આવી તારાં નુરના મસ સોહોલાને જોઈ બેહેસ્તના બાગમાં ફરવા લાયક છુટકો પામતાં મીનોઈ ખુશાલી ને ખુશબોમાં ખાલેસ તોળા પહડતો સેહેલ કરે છે. હસ્તી ને આતશના હાકમ, હમેશગીના બાપ, મારો મોત ઐયામ આશાન કર.”

આ બંદગી આગળ ચલાવતાં તેની જબાન લઈરી. તેની ચક્ષમથી એક આંસુ પડ્યું. તેની છેલ્લી નેધાહ શાહજાદી ગુલશીરીના ઉપર પડી તેથીજ એક દીલના છેક ઉંડાણથી હાયનો શોહલો નીકળ્યો. એક પળ માત્ર. પળ પળ ક્યાં થઈ તેટલાં તેના બદનનો જન અલબૂઝની ટોચ ઉપરથી આશાન રાહે બેહેસ્ત મુકામ તરફ ચાલ્યો.

વાયેજેહાન ગુલશીરીના! તારી હાલત ઉપર એહેરેમનને પણ દયા આવે તેવી નાચારીમાં તું ગીફતાર. તે પણ ક્યાં? જ્યાં માનવી તો શું

પણ પંખીની તાકાત નહીં ત્યાં એકલ ના આધાર કે શરીક, ત્યાં તું અરફ ને હવા ને આસ્માન દરમ્યાન ગીરદાપેચ. એવી હાલતમાં જ્યારે જેની કુમક ને મીનતથી શાહઝાદી પોતાને ગીરદેશમાં મેલનારતું રવાન પોતાની સામે પડેલું દર પળે જોયા કરે, ત્યારે કેવા તીક્ષ્ણ વીચારોની જુમખેશ જનમાં જાગે? આખરે આકૃતથી હેબત ખાઇ ગયલી ગુલશીરીના પોતાને અર્ધી આસ્માન ને અર્ધી અલજુઝ'પર જોઇને માહેતમ કરવા લાગી—

“ઓ મારી જીંદગાનીના અમલમાં મારી કાયાની સર્વે મોટાઇ ને સફીરાજી બેઅમલ થઇ મારી મોહીની પોતાના રૂપ ગુણ ને ટેકમાં અટવાઇ છે. મારા ફાંટા પોતાનાજ ઉપયોગે પોતામાં ફેરફાર લાવી રહ્યા છે અને જેઓ મારો ચેહરો જોવાને તલપતા, તેઓ તમામ નીરાશી ને નાચારીમાં બેજન થયા છે. મારી દરેક પળ પોતાની કીંમત માટે મગરૂર, તે હવે તો વખત પોતે બેહોશ ને દીવાનો થઇ ગયા હોય તેમ તે મારી ઇજતની હરાજી કરાવે છે. મારા મગજની વખાણુ આજ તુકસાન ઉપર અધર લટકતી થઇ છે. જે વખત જાય છે તેટલામાં હું બેજન થઇ નીચે પડીને છીન છીન થઇશ. અરે મારા મગરૂર જુસાઓ, અરે મારા મગરૂર સખુનો, અરે મારા મગરૂર વહેવારો તમને હવે છેલ્લી સલામ. અરે મારી મસ્ત આપઅખલારી, જે મારા બદનને જેમ પહેલવાનને બખતર સર્વે જંગી પંચાતમાંથી બચાવે તેમ બચાવતી, તે તો દુશ્મનોને દસ્ત ગઇ છે. તે હવે કોઇ પણ અજમતથી ફરી અસલતા પામનાર નથી. ઓ તે વખત કે જે વખતે હજારો નાલેશી ને નીરાસી, હજારો વેર ને વસવસા, હજારો હેરાનગતી ને હજારો હાડમારીના બટા કેવળ મજાક જેવા લાગીને પવનની લેહેર માફક ઉડી જતા હતા, તે ઓ વખત તું ક્યાં ગયા? ઓ તે વખત કે જે વખતે ગમે એવી જંગ, ગમે એવી તારાજી, ગમે એવી હાર મારા આ મનસે કશાપણુ વજનમાં ના ગણાતી; તે ઓ જંગી વખત તું ક્યાં ગયા? તું કેમ ગયા ને મને આ કદી ન ઢાંગે એવી નાની વાતોથી કેમ નાહીંમત કરતો ગયા? આવ

તું ઓ તે વખત અને મારા રખેવાલ માફક મારી આ બારીક હાલતમાં મારો દસ્ત પકડીને વેરાન બિયાબાન ફેરવી લાવ. વેરાન બિયાબાન જ્યાં હજારો દરજ્જો, પલીદો ને જીનો આદમની કોષ કન આખવા માટે ધનતેજર, તેવાં બિહામણા વેરાન બિયાબાનમાં મારો અવતાર જોનારને જુદો જણાય એવો કોષ કરામતી પરદો મારા એહરાપર નાંખીને મને ત્યાં ફેરવી લાવ. દુખ દરદો ને હેરાનગતીના સરસમાં સરસ ચીતારોના જાસ મરાં મનમાં ઠસાવ, આફત ને જન્મલ્યતની જંગ મને નજરે નજર દેખાડ. મને પૃથ્વીનાં એહેર, વેર ને કેહેરના ઉંડા માહસાગરોના હળ્યાં ને કીનારા બતાવ. મને ખરાખીના ઝરા ને પાયામાલીની નદીની રેલ બતાવ. મને આબરૂ ને શરમનો જંજીર ઠોકાયલો અવતાર દેખાડ. અરે મને સઘળા તેજ પ્રતાપોના દિદાર દેખાડ કે માંડે દીલ ધાંડે થાય. મને આજ હીમત ખોહો ખુવાર થતા ને જન્મલીની હાલતમાં આવતાં બચાવી લે. બતાવ મને માનવીના હાડકાંના ચુસનારા પેલા દીનદુશ્મન દેવ દરજ્જો. આ બિહામણા વાએ જેહાન વેરાનમાંથી દરદ ને દુઃખે તારાજ થયલીનો હાથ પકડ. મારા આ લુટાયલા હકના વખતમાં જેઓ મારી આ હાલતથી હસતા ને ખીલતા ને રાજ થયા તેઓની વધારે ને વધારે બરબાદી રોજ લાવ. હું હવે એકબાલ પુટેલાં મસ્તક જેવી થઈ છું. એકબી ખુશાલીનો તાર મારાં દીલમાં રહ્યો નથી. એકબી ઉમેદની લટી મારા મનમાં કાયમ નથી. એકબી ઉમેદની આબાદીનું ઝુલકું મારાં રૂખ ઉપર લટકતું નથી. હવે તે સઘળી લેહેર ગુમ થઈ ગઈ છે. હવે હું કંઈ નથી. અસલ મારામાં જે છે તેજ છે, જે તેજ હતું તે છે, તે છતાં વખતે મને તમામ સાંધે સાંધા નાઉમેદીની જંજીર ઠોકી છે. વખતે મારા તમામ હક ધલાકા ને તખ્તતાજ લુંટી લીધાં છે. વખતે મને માનવીના અવતારમાંથી કહાડીને અહેરેમન જેવી ખપાવી મારી સર્વે રીતે ધુળધાણી કરી છે. હવે અરે તે વખત કે જેને મને સર્વે નીરાશીમાં ટકાવી; તે ઓ મારા જીવાન વખત, તું પાછો આવનાર નથી તો મારી હૈયાતી કેમ કાયમ રાખે છે ?

“હવે ઓ નુરમંદ અમશાસ્પદોમાં જેહાનની તમામ સરજમીનના માલેક ઓ નુરી શહેરેવર અમશાસ્પદ, તું એક અજમતની કરમ બક્ષેશ કર. તું નુરીઓ દરમ્યાનના મોટી કરામતના સાહેબ, તું ઓ શુલંદાન શુલંદ, તમામ જેહાનોની જેહાનના પેદા કરનાર પરવરદેગારથી જમીનના મવકલ થયલા સાહેબ, ઓ મેહેર ભરેલા શહેરેવર અમશાસ્પદ, તું નુરી ઝલકાટ ફેંક, અને તારી હકુમતના તાબેદાર કેાહે અલયુઝ્દ દરમ્યાન મને બંધ કર. મને હવે એક ઉમેદ ફકત માફે શીતાળી ભરેલું મોત બક્ષ. ફાટ ઓ અશ્રાફ અલયુઝ્દ! ફાટ ઓ આસ્માનના અલયુઝ્દ! ફાટ ઓ એકવારના ધરાનના ખેરખાહ અલયુઝ્દ અને તારા શીહા પોલાણમાં સમાવી દે એક મીસ્કીનમાં મીસ્કીન નાચાર બેચાર ગમખાર બાનુને કે જે ઓલાદે કદીમમાં કદીમ કયાની ને સાસાની શાહાન-શાહોની શાહાનશાહાતની ખરી હકદાર વારેસ, પણ હાલે બાતેલમાં બાતેલ ને કંગાળમાં કંગાળ ને ફનામાં ફના ને તારાજમાં તારાજ ને કમનસીબોમાં કમનસીબ ને ખાકસારોમાં ખાકસાર એક બર્ફના ઢેફાં જેવી હલકી ને પવનની લેહેકી જેવી તવાયલી ને શીહાખ જેવી હીણા-ચલી છું તેને ઓ અલયુઝ્દ તું ગરક કર!” શાહાનગદીને મુખથી આ સખુનો અળયબ એજમતી વખતે નીકળ્યા કે તે ફળવાને વીલંબ લાગે નહીં. કયામત બરપા થયા જેવો અલયુઝ્દને એક એક લરજો થયો. જેહાન ગમ ને માહેતમ રડતી હોય તેવો એક અફસોસ ભરેલો બચંકર અવાજ નીકળ્યો. અલયુઝ્દને પળમાં બાળી ખાક કરતી એક સલંગ શોહોલાની વિજળી પડી. ગોયા જેહાન પોતાના પેટમાંથી ચીરાઈ ગયા સમ અલયુઝ્દ આસ્માન ધુળવનારી ચીચ્યારી મેલીને ફાટો! ફકત એક ખાસ શીહા પળ, જમનાં તમામ લશ્કરને આશ્કારા કરનારી ગુલશીરી-નાના આફત ભરેલા જાનને કબજ કરવા માટે હકતાલાએ નવી પેદા કરી હોય એ મીસાલે તે પળનો ગજબ ઉલટયો. જીવતી ગુલશીરીના ને જામાસ્પનું મુઝ્દું ફાટેલા અલયુઝ્દમાં વિજળીના ઝમકારા મીસાલે ગેપ.

સમાપ્ત.

કરાણીની પાક ખોરદેહ અવસ્તા.

મામ પાક ખોરદેહ અવસ્તા.—સર્વે બંદગીના સાર સાથે.

સાંઈજ પાક ઇ.સ. ૧૦૨૦.—કી. ૩. ૧૧૧.

પ્રમુખીય યશો, ત્રીસે રાજની સેતાયસ, ગુજરાતની માદ માટે ભણવાનો નો કરદો, કરામતમાત્રો હા તથા ગાયાના પાંચે હા, એકીસ મોનાબત બંદગીનો સંપૂર્ણ સાર સાથે સમાવેશ કીયો છે.

પાક ખોરદેહ અવસ્તા.—સર્વે બંદગીના સાર સાથે.

ઇ.સ. ૧૦૨૧ ઇ.સ. સત્તર યશો—૭૨૭ પાણી. કી. બાર આના.

રાજની કરમ્યાત બંદગી ઉપરાંત હોરમજદ, મોટી તથા નાની હપતન, બિહેશત, સરોય હાદોખત તથા વડી, બેહેરામ, તીર, ખોરદાદ, ગોશ, આવાં, તાદ, ખોરશેદ, રીશોબ, અરસસંજ, નાની હોમ, અને વનંત યશો હવ સત્તર યશો અને દાદાર અદુરમજદનાં ૧૦૧ નામો અને ગુજરાતની માદ ભણવાનો કરદો આપ્યો છે.

ફિકેટ પાક ખોરદેહ અવસ્તા.—સર્વે બંદગીના સાર સાથે.

સાંઈજ ડકરા ઇ.સ. નવ યશો—૬૬૦ પાણી. કી. આઠ આના.

રાજની કરમ્યાત બંદગી ઉપરાંત હોરમજદ, મોટી તથા નાની હપતન, બિહેશત, સરોય હાદોખત તથા વડી, બેહેરામ, નાની હોમ અને વનંત યશો હવ નવ યશો, દાદાર અદુરમજદનાં ૧૦૧ નામો અને ગુજરાતની માદ ભણવાનો કરદો સંપૂર્ણ સાર સાથે સમાવેશ કીયો છે.

પોકેટ પાક ખોરદેહ અવસ્તા.—સર્વે બંદગીના સાર સાથે.

સાંઈજ ડાકરા ઇ.સ. છ યશો—૪૪૬ પાણી.—કી. છ આના.

કરમ્યાત બંદગી ઉપરાંત હોરમજદ, અરદીબેહેરત, સરોય હાદોખત, વડી હોમ અને વનંત યશો છ યશો, દાદાર અદુરમજદનાં ૧૦૧ નામો ગુજરાતની માદ માટે ભણવાનો કરદો સંપૂર્ણ સાર સાથે આપ્યો છે.

ખાસ મેટા ટાઇપની પાક ખોરદેહ અવસ્તા.

૧૩ યશોની ૩ એક; છ યશોની આના આઠ.

શદ બંડણી, કાળા ટાઇપ, ચીવડ અને ગલેજ કાગળ ખોર હાળી, કલોથમાં મજબૂત રીતે બાંધી ગીચ અંધાંસ કીમેલી આ રી સર્વ નામાં અશે જરથેસ્ત સ્પીતમાન સાહેબનો ફોટો શરૂઆતમાં આપ્યો છે.

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,

૨૨૦-૨૨, વોરા બજાર, કોટ, મુંબઈ.

LEGRAPHIC ADDRESS:—

Jebekarani " Bombay.

